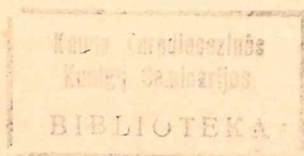
ŠAULIŲ SĄJUNGOS ISTORIJA

PARAŠĖ
JONAS MATUSAS
ISTOR. D-RAS. UNIV-TO PRIVATDOCENTAS

ŠAULIŲ SĄJUNGOS LEIDINYS

KAUNAS 1939

TIRAŽAS 5.000 EGZ.

ADOMAVIČIAUS SP. KAUNE, LAISVĖS AL. 14. TEL. 24209

TURINYS

PRAKALBA

Šaulių Sąjungos pakviestas (1937. II. 27), šį veikalą, pagal susitarimą, jos štabui parašytą įteikiau 1938. XII. 1. Tačiau pati rašymo procedūra (kas natūralu kiekvienam stambesniam tos rūšies veikalui) neleido apžvelgti Sąjungos gyvenimo iki tos datos. Apskritai paėmus, „Šaulių Sąjungos Istorija" teapima įvykius ir faktus iki 1938-tų metų liepos - rugpiūčio mėnesių. Tik kai kuriais, labai negausingais, atvejais dėstymas privestas iki 1939-tų metų, o vietomis net iki tų metų birželio mėnesio. Tad, griežtai imant, veikalas neapima šios organizacijos dvidešimties metų laikotarpio.

Čia dėstomas dalykas yra pati Šaulių Sąjunga, kaip visuma bei vienetas. Tai veikalui sudaro rėmus ir nustato jo pobūdį. Kadangi Sąjungos gyvenimą ir veikimą rikiavo ir jam atstovavo centrinis jos organas (iš pradžių centro valdyba su viršininku, paskui vadas su taryba), tai, savaime suprantama, tas organas aprašomas plačiau. Centriniam organui priskirtini ir visuotiniai suvažiavimai. Minėtas visumos bei centrinis atžvilgis nulėmė ir veikalo medžiagą. Ji imta daugiausia iš centrinio Sąjungos archyvo ir „Trimito" laikraščio.

Vis dėlto tai nėra Šaulių Sąjungos vien centro valdomųjų organų istorija. Čia apleidžiama specifinės jų detalės. Pavyzdžiui, nėra išskaičiuota visiškai visi centro valdybos ir tarybos nariai ir nesuminėti visi jų sudėties pakitimai. Tuo tarpu iš tų centro organų darbo imta tik tai, kuo jie atstovavo visai Sąjungai ir kuo jų veikimas leidžia suprasti ir atkurti Sąjungos, kaip vieneto, vaizdą.

Sąjungos daliniai (skyriai - rinktinės, būriai) nėra plačiai nagrinėjami. Tai atskiras uždavinys, kurį turėtų atlikti rinktinių ir būrių istorinės monografjos (juk tų dalinių yra

šimtai!). Tačiau tie rinktinių ir būrių ar net atskirų šaulių darbai, kurie būdingi Šaulių Sąjungos organizmui ir leidžia suprasti jos dvasią, jie smulkiai išnagrinėti. Pavyzdžiui, kariniai veiksmai. Tačiau tokie rinktinių ar būrių šauliniai darbai įdėti į veikalo skyrius, kurie nagrinėja atskiras Sąjungos veikimo sritis („Šaulių karinės operacijos“, „Kultūrinis veikimas“ ir k.). Dėl to skyriai apie pačias rinktines, kaip vienetus, išėjo labai trumpi. Šie skyriai rašyti pagal rinktinių vadovybių susiųstas apžvalgas, kurių daugumas yra trumputės. Teko jas papildyti centro archyve ar kitur rastais duomenimis.

Kaip minėta, rinktinių ir būrių būdingi šauliniai darbai stengtasi įlieti į dėstymą. Tam skaityta „Trimito“ korespondencijos, net tyrinėta kai kurių rinktinių ir būrių archyvai (Alytaus, Klaipėdos, Kauno ir k.).

Plačiau aprašyti pirmieji Šaulių Sąjungos gyvavimo metai (1919—1923). Tuomet buvo dedama pamatai visam šauliniam darbui. Smulkiausiai stengtasi išnagrinėti šaulių karinės operacijos. Bet čia sunkumų sudarė tai, jog kol kas neturime nuodugnios nepriklausomybės karo istorijos. Dėl tos ir kitų priežasčių tik praeinamai paminėta vadinamų partizanų kovos su bolševikais. Be to, partizanai tuomet veikė be ryšio su Šaulių Sąjunga.

Be atskirų spausdintų studijų, plačiai naudota laikraštinė medžiaga, taip pat spausdinti ir nespausdinti to meto veikėjų atsiminimai. Vis dėlto veikalo pagrindas — archyvinė dokumentinė medžiaga. Dokumentams duota pirmavimas, palyginus su atsiminimais.

Nors, palyginti, neseni laikai, vis dėlto teko išspręsti keletą tikrų istorinių problemų. Pavyzdžiui, Sąjungos įsteigimo data, steigimo santykiai su Vladu Pūtviu, partizanai ir šauliai, „Trimito“ pasirodymo laikas... Pastaruoju atveju tiesą buvo galima susekti tik pagal finansų skyriaus archyvą. Kadangi nei paštas, nei spaustuvės 1920 metų dokumentų neturi, tai bus suprantamas sprendimo sunkumas, juoba, kad vėlesnės spausdintos žinios klaidino.

Ypatingą sunkumą sudarė toji aplinkybė, jog beveik visi su Šaulių Sąjungos steigimu ir veikimu susiję asmenys yra gy-

vi. Vis dėlto stengtasi suminėti ir visus neigiamus reiškinius. Tik vengta jie pabrėžti ir griežtinti: skaitytojas patsai juos turės pajusti dėstyme, turėdamas galvoje įvykių bei raidos logiką. Žinoma, šiuo atveju spragų turėjo likti. Autorius to nė nemano neigti.

Minėtoji gyvųjų asmenų aplinkybė gali iškelti klausimą, ar tinka veikalui istorijos vardas. Tačiau istorijos mokslui rūpi praeitis, kiek ji skiriasi nuo dabarties. Esama senųjų laikų, vidurinių amžių, naujųjų ir naujausių laikų istorijos. Gyvųjų asmenų aplinkybė nėra istorijos esmės, o daugiau praktikos klausimas, būtent, kaip vienas iš daugelio istorijos mokslo sunkumų (autoriaus pažiūros, tautybė ir kiti panašūs dalykai). Sunkenybių būva ir po šimto metų nuo įvykių, — lieka istorinių asmenų artimų giminių.

Veikalo paskutinę korektūrą nuo 7 lanko taisė „Trimito" redaktorius. Kalbos vienodumui tai išėjo į naudą ir mintis iš esmės nenukentėjo, nors kai kur nejučiomis ji sugriežtėjo.

Rašyta pagal kortelių sistemą. Kadangi veikalas, leidėjų noru, turėjo būti pritaikytas ir plačiajai visuomenei, tai nuo išnašų bei mokslinio aparato atsisakyta. Atitinkamai pritaikytas ir dėstymas.

Daug keblumų buvo su vardais. Atsiminimų autoriai svetimas pavardes dažnai iškreipia. Ypačiai klaidina mašinėle rašyti pranešimai. Pavardės ir vietovardžiai būva iškreipiami ir oficialiuose raštuose. Dėl to ir šiame veikale tuo atžvilgiu galės būti netikslumų ir apsirikimų.

Ir iš viso, „Šaulių Sąjungos Istoriją" skaitant, reikia turėti galvoje, kad medžiaga buvo milžiniška, laiko nepilni dveji metai, o paruošiamųjų bei pagalbinių darbų labai maža, daugumui klausimų — jokių.

Pagaliau, turiu padėkoti Šaulių Sąjungos vadovybei, štabo skyrių viršininkams ir kitiems tarnautojams, kurie visi lengvino sąlygas rašymo darbui. Ypatingo supratimo parodė kultūros ir švietimo skyriaus viršininkas. Gilią padėką ir pagarbą reiškiu Emilijai Pūtvienei, parodžiusiai jautraus rūpestingumo, kai buvo renkama veikalui medžiaga.

Su dėkingumu miniu visus žymiuosius šaulių veikėjus, kurie davė atsiminimų ir padėjo išaiškinti painius klausimus. Taip pat dėkoju kariuomenės štabo istorijos skyriaus vedėjui ir kariuomenės biliotekos vedėjui. Be to, dėkoju ir p-lei A. Lepšytei, padariusiai vardų sąrašą.

Jonas Matusas

Kaunas, 1939. VII. 12.

PANAUDOTA

1. Šaulių Sąjungos štabo archyvas.

2. Nespausdinti atsiminimai (pasikalbėjimai): **Emilijos Pūtvienės, Marės Žmuidzinavičienės, Onos Pūtvytės - Tercijonienės, Sofijos Pūtvytės - Marcinkevičienės, Vyt. Pūtvio, A. Žmuidzinavičiaus, Rap. Skipičio, Myk. Mikelkevičiaus, F. Kiršos, V. Daugvardo, J. Kalnėno, Lapino, A. Klimo, Pr. Martynaičio, Petro Šalčiaus, Murkos, Lukauskaitės** ir kitų Šiaulių partizanų (pastarieji rašyti, dalis spausdinta „**Mūsų Momente**").

3. Rinktinių, būrių ir atskirų provincijos šaulių centrui atsiųsta rašytinė istorinė medžiaga.

4. **Trimitas.** 1920—1939.

5. **Saulėtekis.** 1920.

6. **Lietuva.** 1919.

7. **Lietuvos Aidas**, 1929, 1939 (**Vienuolio - Žukausko, Bružo, Kiršos, Bičiūno** atsiminimai).

8. **Mūsų Žinynas.** 1921—1935

9. **Karo Archyvas.** 1925—1939

10. **Idėja ir Darbas** ir kiti visi Šaulių Sąjungos leidiniai (1919—1939), suminėti šio veikalo leidinių skyriuje.

11. P. Ruseckas, **Knygnešys.** 1926.

12. A. Marcinkevičius, **Vladas Putvinskis-Putvys.** Tom. II—III (1933—1934).

13. Maj. P. Ruseckas, **Lietuvos Kariuomenė**. 1927, 1929, 1937.

14. „ „ „ **Savanorių Žygiai**. I—II, 1937.

15. Karin. V. Natkevičius, **Lietuvos Kariuomenė**. 1919.

16. Maj. P. Tarasenka, **Lietuvių kovos dėl nepriklausomybės**. 1925.

17. **Mūsų nepriklausomybės karų kai kurios svarbesnės vietos ir operacijos** (hektogr. kariuom. štabo leid.). 1936.

18. St. Butkus, **Savanoris 1918—1920**. 1929.

19. J. Navakas, **Lietuvai besikeliant**. 1928.

20. A. Birontas, **Bermontininkams Lietuvą užpuolus**. 1933.

21. J. Major. Bischoff. **Die letzte Front**. Geschichte der eisernen Division im Baltikum 1919. 1935.

22. Gen. A. Niessel, **Vokiečių išsikraustymas iš Baltijos kraštų**. Memuarai. Įnašas vokiečių galvosenai tirti. 1938

I.

LIETUVOS ŠAULIŲ SĄJUNGOS PRADŽIA.

I. SĄJUNGOS UŽUOMAZGA.

Prieš keliolika metų net buvo kilęs viešas ginčas, kas sukūrė Lietuvos Šaulių Sąjungą. Žinoma, turėta galvoje paskiri asmenys. Bet kaip medis išauga iš žemės, taip lemiamieji įvykiai ir sąjungos bei draugijos neatsiranda be palankių sąlygų. Tas pat su šauliais. Šį dalyką atvirai ir aiškiai patvirtino Šaulių Sąjungos centro valdyba, dėkodama už aukas mūsų broliams amerikiečiams (1921. VI. 15). Skaitome: „...Gyvenimo aplinkybės pagimdė L. Š. Sąjungą". O tuomet valdybos pirmininku kaip tik buvo Vladas Pūtvis - Putvinskis. Ši tiesa po 10 metų kitais žodžiais pakartota „Trimito" skiltyse: „...Šaulys, tasai bevardis šaulys, kurį pagimdė mūsų tauta".

Kątik minėjome Sąjungos atsiradimo sąlygas. Jos buvo labai ir labai skaudžios. Vokiečiai ruošėsi apleisti Lietuvą ir, savaime suprantama, įvykdavo įvairiausių intrygų ir nesusipratimų jų karių su mūsų jaunute kariuomene, policija, valdžios įstaigomis, na, ir visuomene. Kaune ėmė dažnėti gaisrai. Tai sudarė netikrumo jausmą, juoba, kad dabar išorinė valstybės apsauga ir vidaus tvarka gulė ant vienų lietuvių pečių. O čia reikėjo kariauti su Sovietų Rusijos bolševikais; frontas susidarė šiaurės rytų Lietuvoje. To dar maža. Lenkijos legijonai grūmojo iš pietų. O vakarų ir šiaurės vakarų Lietuvoje buvo juntama neaiški bermontininkų šmėkla. Pagaliau, viduje pynė voratinklius bolševikai ir lenkai. Pačiame Kaune brendo peoviakų sąmokslas. Matyt, negeri dalykai buvo, jei visas ministrų kabinetas 1919 m. birželio 28 d. išleido tam tyčia atsi-

šaukimą. Čia kreipiasi į visuomenę, kad užkirstų kelią maišaties kėlėjams, plėšikaujantiems ir visokiems valdžios niekintojams. Tai iš tokių juodų spalvų susidarė ano meto mūsų Tėvynės paveikslas!

Tuo tarpu mūsų valstybė ir kariuomenė žengė vos pirmuosius visai savarankiškus žingsnius. Lietuva buvo lyg žmogus, kuris pabunda iš ilgo nuomario ir vėl pradeda varyti kietą gyvenimo vagą. Tuomet mūsų jaunutei policijai (kuri anuomet buvo vadinama milicija) ir kariuomenei šoko į pagalbą pati visuomenė. Tai savanoriai vyrai, patys pasirinkę sau vadus ir patys pasirūpinę ginklų, būtent, tie, kuriuos paprastai vadiname partizanais. Jų tikslas buvo — neatsitraukiant nuo savo gyvenamų vietų, padėti kariuomenei. Garsūs buvo šiaurės rytų partizanai; iš jų vadovų garsėjo Navakas, Marma ir kiti.

Atrodo, jog partizaninis judėjimas buvo skatinamas krašto apsaugos ministerijos. Pagal ano meto oficialinį „Lietuvos" dienraštį, štai kas dėjosi Vabalninke. Kovo 27 d. buvo čia gausus visuomenės susirinkimas, kuriame krašto apsaugos ministerijos įgaliotinis Biržų apskričiai ragino, kad organizuotųsi į partizanų būrius. Kadangi vietinė milicija sėdėjo ir kliudė, tai įgaliotinis su 7 vyrais ją nuginklavo. Bematant raiti užpuolė bolševikus Salamiestyje ir iš ten išvijo. Taip įgaliotinis (S.) su savo būriais 2 savaites Vabalninke šeimininkavo ir kariavo. Bolševikai griežė dantį. Štai, balandžio 13 d. tuos 26 vabalninkiečius Unciškių kaime užpuolė net 600 raudonarmiečių. Ištisas 6 valandas pylė iš patrankų, kulkosvaidžių ir šautuvų. Tuo tarpu mūsų partizanai ne tik ką patrankų, bet net kulkosvaidžių neturėjo. Vis dėlto toje nelygioje kovoje buvo 5 bolševikai nukauti ir 7 sužeisti. O partizanų tik vieną tesužeidė, beje, ir vadui peršovė kepurę. Vis dėlto jie išsikėlė kitur, sakysim, birželio mėnesį juos užtinkame apie Pasvalį — Joniškėlį.

Toje pačioje „Lietuvoje" gegužės mėnesį minimas ir Pušalotas. Skaitome, jog „savanorių būriai dažnai atremia besiveržiančias bolševikų gaujas..." Taip šventoje kovoje žuvo mokytojas Kazys Skvereckas.

Partizaninė mintis buvo gyva ir anapus Nemuno, Suvalkų krašte.

Tai tik keletas vaizdelių lietuvių partizanų. Apskritai, 1919 metais Lietuvoje randame įvairiausių ginkluotų susibūrimų, atsieit, partizanų, garbės milicijos, slaptų kuopų, piliečių apsaugos organizacijų ir kitų kitokių. Partizanų dvasia buvo plieninė, o pasiryžimas kruvinas. Štai ką pasakė vienas tokis kovotojas: „Ačiū Dievui, sudegino mano namus, bet ne mano šautuvą!". Nors tai buvo pasakyta jau metų pabaigoje, vis dėlto ne kitokia nuotaika turėjo būti ir pavasaryje, t. y., bolševikų kovų metu.

Partizanai Šaulių Sąjungai pasitarnavo sukeltuoju ryžtingu kariniu ūpu ir savo žmonėmis. Tam yra daug liudijimų. Sakysim, Šiauliuose partizano vardas neskirta nuo šaulio. 1919 metų gruodžio 10 dienos protokole kalbama apie „Šiaulių šaulių - partizanų skyriaus steigiamąjį susirinkimą". Taip pasitaikydavo net ir 1920 metais. Ana, apie Varėną lietuvių partizanai kariauja su lenkais dar tuomet, kai nebuvo matę Šaulių Sąjungos instruktorių. Semėliškėse kunigai Jonas Steponavičius (vėliau St. Seimo narys) ir Sadūnas buvo suorganizavę 50 vyrų būrį. Tik vėliau jie pažadėjo, kad jį užregistruos centre.

Apie centrinio šaulių židinio užsimezgimą Kaune tiksliausiai ir aiškiausiai pasakė patsai Vladas Pūtvis. 1920 metų „Trimite" skaitome: „Norint parašyti šaulių istoriją, sunku būtų atrast žymesnių dienų ir asmenų vardų, surištų su šaulių veikimo pradžia. Jų pradžią padarė patys žmonės, gindamies nuo visokių plėšikų ir gindami savo kraštą nuo svetimtaučių priešininkų". Kauno šauliai organizavęsi to bendro sąjūdžio įtakoje. Akstiną sudarę „lenkų sąmokslai ir gaisrai". Taip išsitarė ir Pūtvio dešinioji ranka Mikas Mikelkevičius. Savo straipsnyje sąjungos dešimtmečiui paminėti tasai šaulių organizatorius rašo: „Kauno visuomenė, sekdama Pasvalio, Biržų ir Šiaulių pavyzdžiu, sujudo organizuoti partizanišką būrį mūsų kariuomenei padėti ginti nuo priešų Kauną". Panašiai kalba ir kiti vyrai, buvę šaulių centro organizavimo sūkuryje. Jie įvairiais žodžiais išreiškia tą pačią mintį. Anot vienų, „Kauno partizanų būrys vėliau davė pradžią Šaulių Sąjungai", anot kitų, Pūtvis stojo Kauno „mažo būrelio priešaky".

Šitokiame dugne jau galime kalbėti, kaip iš tikrųjų buvo sukurtas Lietuvos Šaulių Sąjungos centras. Jau mes užsiminėme, kad buvo kilę skirtingų balsų, kuris, būtent, asmuo šaulių organizaciją įsteigė. Skirtinga nuomonė kartais nuskamba iš lūpų vyrų, kurie patys arti buvo kūrimo darbo ar net jame dalyvavo. Bet tą tariamą skirtingumą iš dalies jau pašalina mūsų nupieštas ano meto lietuvių savisaugos sąjūdis. Vadinasi, Kaunas įsipynė į visos Lietuvos visuomenės ginkluoto ryžtingumo vainiką. Taigi negali būti kalbos, kad čia užsimezgė kažkas skirtingo, ko nebūtų buvę plačiuose Tėvynės baruose ir paskirose lietuvių širdyse.

Ano meto plačiųjų sluogsnių kietąjį ryžtą gyvai pajuto Spaudos Biuras. Jis veikė prie ministrų kabineto ir buvo žinių rinkimo įstaiga, kurios pareigas šiandien eina Elta. Į tą biurą subėgdavo žinių žinios iš plačiosios ir tolimosios provincijos. Spaudos Biuras pateikdavo korespondencijų „Lietuvai", kuri buvo oficialus vyriausybės laikraštis. Biuro žmonės pirmieji išgirsdavo ir skaudžiąsias žinias. Sakysim, gegužės 9—10 d. subruzdo vokiečiai, kurie dar tebebuvo Lietuvoje nuo okupacijos laikų. Kaune vaikščiojo jų sustiprintos sargybos; gatvėse kareiviai būriavosi per ištisą naktį. Spaudos biurą dar baisiau paveikė, jog birželio 20—21 d. vokiečiai Šiauliuose nukovė ir sužeidė keliolika kareivių. Būrelis biuro bendradarbių susirinko ir svarstė, jog reikia ginkluotos pačių žmonių organizacijos, kad sutramdytų visokius tamsius gaivalus. Antras platesnis pasitarimas įvyko 22-rą ar 23-čią birželio d. dabartinėje Finansų Min-jos patalpoje (Maironio ir Duonelaičio gatvių kampas), 2-me aukšte, už didžiosios salės 11-me kambaryje. Ten buvo Spaudos Biuro būstinė. Pirmame pasitarime tedalyvavo 5—6 asmenys, o antrame — jau apie 15. Tų organizacinių žygių sumanytojai buvo Matas Šalčius, Antanas Vienuolis - Žukauskas, Faustas Kirša, Adolfas Klimas ir kiti. Naujuoju reikalu ypačiai buvo užsidegęs ir juo rūpinosi M. Šalčius. Nors pagal mūsų rašytoją Vienuolį pirmoji ginkluota būrio mintis kilusi kažin kieno kito galvoje. Štai jo žodžiai: „Vieną kartą vienam iš mūsų (Sp. biuro bendradarbių, J. M.) atėjo mintis, kad gera būtų, jei valdžia visus valdininkus aprūpintų gink-

lais". Toliau gi sako: „M. Šalčius pridėjo dar, kad reiktų, kad toji pati valdžia, išdavusi ginklus, išmokytų mus ir kaip juos naudoti"[1]).

Nutarta sušaukti dar platesnį sus-mą, vadinasi, jau trečią ir tai birželio 27-tą. M. Šalčius jo redaguojamame „Saulėtekyje" (5-me nr., VI.27) štai ką išspausdino: „Valdžios įstaigų tarnautojų tarpe yra plačiai pasklidusi mintis, kad tarnautojams būtinai reikia mokytis karinio muštro. Tuo tikslu Kauno įstaigų tarnautojai mano sudaryti tam tikrą laisvanorių „Plieno batalijoną", kuris būtų karinių instruktorių nuolatos mankštinamas. Batalijonas veiktų tiktai Kaune. Penktadienį, birželio 27 d. banko namuose bus įstaigų tarnautojų pasitarimas tuo reikalu".

Šiame susirinkime naujoji draugija gavo Šaulių vardą[2]). Be to, ji įterpiama į neseniai sukurtą Lietuvos Sporto Sąjungą, kaip jos sekcija. Ir šaulių vardas parinktas tam, kad lengviau pritaptų prie minėtos sportinės draugijos (juk esama šaudymo sporto). Apie tai visa buvo parašyta „Lietuvos" dienraštyje (VII.1), atsieit, sporto skyriuje:

---

1) Ponas Lapinas sako, kad jis, 1918 m. gruodžio m. grįždamas iš Rusijos, jau tuomet galvojęs Švenčionių apskrityje steigti partizanus. Tą mintį kitokioje lytyje iškėlęs kitais metais prieš II.6. Jis siūlęs, o prekybos ministras Šimkus sutikęs, kad sekmadieniais valdininkai nedirbtų (dėl reikalų gausumo dirbdavę 8—10 val.), bet mokytųsi rikiuotės. Paskui p. Lapinas tuo reikalu kalbėjęs su ministru pirmininku Šleževičium, atsieit, apie „valdininkus partizanus". Pirmą tokį būrelį sudarę Žvirėnas, Petras Šalčius, Skipitis, Klimas, Ivanauskas. Vėliau į jį įsilieję Matas Šalčius su kitais Spaudos biuro bendradarbiais. Dėl to viso štai ką galime pasakyti. P. Lapino atsiminimuose yra chronologinių netikslumų. Paskui, jo anokio nušvietimo nepatvirtino jo minimi vyrai savo atsiminimuose. Pagaliau, aprašyta nuomonė — pasakojimas, be paties jo autoriaus, niekeno iki šiol nėra aprašyta ar išspausdinta.

2) Anot p. A. Klimo ir Vienuolio, tokį vardą pasiūlęs M. Šalčius, o pagal „D-ą" — tuometinis Lietuvos Sporto Sąjungos pirm-kas d-ras Sližys („rodos, d-ro Sližio iniciatyva taip pavadinta", „Trimitas" 1929 m.). Pastarasis spėjimas irgi turi pagrindo. Mat, taip sklandžiai įsiliejama į Sporto Sąjungą, pagaliau p. Sližys visuomet buvo už tokį organizacinį susiliejimą.

„Prie Lietuvos Sporto Sąjungos susidarė „Šaulių skyrius“, kurs trečiadienį VII.2 susirinks Vytauto kalne lygiai 5 v. vakaro galutinai savo reikalo aptarti ir padaryti praktikos žingsnių.

Norima, kad visi valdininkai ir šiaip visų įstaigų tarnautojai, kurie nori, iš anksto gali įsirašyti šiose vietose: 1. Liet. Sporto Sąjungoje (Vyt. kalne nuo 5 ligi 7 vak.), 2. Banko namuose kamb. 11 (Duon. g. 50) nuo 3—7 vakaro Lietuvos Sporto Sąjungoje“.

Į šauktąjį sus-mą atėjo gal koki 10 vyrų. Bet liepos m. 8 d. buvo jau apie 40. Tikrai galim nustatyti, jog tą dieną dalyvavo ir Vladas Pūtvis. 9-tą dieną savo žmonai, garbingai Emilijai Pūtvienei jis rašo: „Aha, o visgi mano viršus, sudarėme pradžią Lietuvos Šaulių Sąjungos. Tai pusiau sportinė, pusiau politiniai - kariniai - partizaninė organizacija“. O liepos m. 10-tą dieną jau rašo: „Vakar darėme pirmą miklinimą“. Nors Šaulių Sąjunga buvo ir anksčiau, vis dėlto tesusirinkdavo vos keletas žmonių ir jos gyvavimas buvo toks menkas, jog Pūtvis tik liepos m. 8-tą dieną skaitė jos pradžia. Vis dėlto organizacijos įkūrimo data reikia skaityti birželio 27-tą dieną. Mat, tuomet ji oficialiai gauna Šaulių Sąjungos vardą. Pirmas protokolas surašytas rugpiūčio 8 d. Nors savarankiška organizacija, t. y., atsiskyrusi nuo Sporto Sąjungos, ji pasidarė bene nuo rugsėjo 20 d.

Patsai Vladas Pūtvis su Spaudos Biuro vyrų mėginimais organizuoti ginkluotą būrį bus turėjęs santykių. Mat, steigiamasis sus-mas Vienuolį ir Šalčių kaip tik siuntė su juo pasitarti. Taigi jį, o ne ką kitą skaitė šiam reikalui autoritetu. O M. Šalčius turėjo būti su juo pažįstamas, kadangi supažindino Vienuolį. Dėl visa ko paskaitykime patį Vienuolio - Žukausko pasakojimą.

„Nutarėme kreiptis į kitas ministerijas, bet iš pradžių mane ir Šalčių delegavo į socialinio aprūpinimo ministeriją pas Vladą Pūtvį išdėti jam mūsų sumanymą ir išklausyti jo nuomonės ir patarimų. Velionis dar buvo tada s. aps. ministerijoj pas St. Kairį. Sutikome jį prie durų išeinant iš ministerijos. Šalčius mane supažindino ir pradėjo aiškinti, kuo reikalu mes prie jo atėjome.

— Vyrai, argi jūs neturite ginklų? — nustebo mus išklausęs velionis: — šitokie neramūs laikai, kai sunku atskirti draugą nuo priešo, o jūs dargi ginklų sau nepasirūpinate?!

— O Tamsta ar turi? — paklausė Šalčius.

Velionis praskleidė frenčių ir, parodęs didelį pajuostėj kabantį parabelį, pridėjo:

— Aš nė žingsnio niekur nedarau be ginklo — mano ir visa šeima ginkluota! Ir giminės... Eime pasikalbėsime...

Ir mes nuėjome pas Pūtvius. Gyveno tada Pūtviai Duonelaičio g. 13 nr. (13a prie dab. policijos mok-los, J. M.). Tai, apie ką mes tik pradėjom svajoti, pasirodė čia, šituose namuose, Pūtvių šeimoje, šaulių idėja jau buvo įsikūnijusi ir susidėjo iš visos Pūtvių šeimos ir jo giminių: p. p. Kuodaičių, Žmuidzinavičių ir kitų. Pūtvių bute radom mes jau ir amunicijos sandėliuką, supirktų iš vokiečių kareivių šautuvų, durtuvų, šovinių, vėršiniukių be diržų ir t. t. Velionies sūnūs čia pat valė šautuvus, o jo dukterys prisiuvinėjo prie vėršiniukių, vietoj atpiautų odinių diržų — storus drobinius. Pasirodo, Žemaičiuose Pūtvių turėta tikra organizacija, kuri supirkinėjo iš besitraukiančių vokiečių ginklus".

A. Žmuidzinavičiaus liudijimu, Pūtvis apie ginkluotą draugiją kalbėjęs dar birželio pradžioje (tuomet gyveno abu Kęstučio gatvėje). Rūpinęsis net įstatus pagaminti. Kad tai tiesa, patvirtina Emilija Pūtvienė. Birželio pradžioje savo vyrą ji palikusi Kaune iš dalies dėlto, kad grįžęs į dvarą neorganizuotų partizanų. O tai, girdi, buvę pavojinga, kadangi Panevėžyje taip beorganizuodamas žuvęs advokatas Valiukas. Savo ruožtu šią žinią patvirtina patsai Pūtvis, kai jis prašo (VII.10), kad žmona nepyktų, jei jie Kaune suorganizavę „partizanų kuopą". Taigi išeina, jog Pūtvis ginkluotais būriais sielojosi jau tuomet, kai Spaudos Biure tam pačiam reikalui buvo žengiama pirmieji žingsniai. Be to, visai nepriklausomai, jis pradėjo kurti savišką ginklo draugiją. Pagaliau, Pūtvis su ginklu buvo nuo seno supratęs. Ir šiandien yra likę jo dvare paties velionio vartotų įvairių ginklų. 1904—5-tų metų Rusijos revoliucijos laikais jis kontrabandos būdu per savo rankas perleido kiek brauningų. Prano Martynaičio liudijimu, Sąjungos steigimo metu jis pir-

mas pradėjęs nešioti revolverį prie diržo. Dėlto visai teisingai ir pelnytai Vladas Pūtvis mūsų vadinamas Šaulių Sąjungos kūrėju.

Vladas Pūtvis gimė 1873 m. Rygoje, kuomet jo tėvas Rapolas, apie 10 metų išbuvęs Siberijoje dėl lenkmečio, grįžo namo. Vadinasi, ginkluota kova už tėvų žemę Vladui buvo įgimta ir paveldėta. Pūtvių šeima buvo lietuviška, kurios šaknys buvo apie Tauragę; jų pėdsakų ir šiandien yra likę. Vlado senelė buvo kunigaikštytė Mirskaitė, o motina grafaitė Idalija Plioteraitė (iš Broel šakos). Mūsų Pūtvis gimnazijos mokslus ėjo Šiauliuose ir Mintaujoje. Paskui gal apie metus Vokietijoje Halės mieste mokėsi aukštųjų žemės ūkio mokslų.

Greit grįžti privertė reikalas valdyti dvarus. Gyvenimo drauge pasirinko Emiliją Gruzdytę. Jos motina buvo Beresnevičiūtė, didžiojo vyskupo Valančiaus sesers duktė. Vadinasi, Pūtvių šeimai pritampa lietuviškumo ir blaivybės tradicijos. Iš tikrųjų. Rapolas į svaigalus buvo palinkęs gal net nenormaliai. Tuo tarpu, mesti vartojus svaiginamuosius gėrimus jo sūnų Vladą, be kitko, peveikusi jo žmona Emilija, kurios saulėtasis taurumas ir šiandien žinomas.

Bet Vladas ir Emilija buvo pakąsti lenkiškumo. Iš kitų nuklydusių Lietuvos dvarininkų juodu išsiskyrė tik tuo, jog senolių klaidą suprato, ne tik suprato, bet ir šoko taisyti. Apie lietuvių atgimimą Pūtvis išgirdo iš kaimynų dvarininkų, kurie tuos jaunuosius pasiryžėlius vadino lietuviškumo ligoniais, tariant, litvomanais, žinoma, kiek galėjo, ir persekiojo. O jų branginamą kalbą jaunasis dvarininkas girdėjo iš kaimiečių, rods, savo darbininkų lūpų. Tuomet Pūtvio pasąmonėje sujudėjo lietuviškumas, pridėsime, kurio sparnai buvo pakirpti ir jis pats apsvaigintas svetimos kalbos ir kultūros nuodų. Pirmą lietuvišką knygą jaunasis vyras vargais ne galais gauna iš kontrabandininkų. O tą amatą užveisė ne kas kitas, tik Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius.

Vadinasi, Pūtvį atvertė jo senolių lietuviškas kraujas ir lietuviška dvasia. Bet galutinai jį pakreipė į lietuvinį kelią ir sutvirtino Vincas Kalnietis, paskui ir Povilas Višinskis, ypač šis pastarasis. Su Kalniečiu Pūtvis susipažino bene 1898 metais. Kitais metais abu Pūtviai dar tiek silpnai mokėjo lietuviškai,

jog sunkiai suprato, ką kalba jų naujas pažįstamas dabartinis prof. Aug. Janulaitis. Vis dėlto ryžosi savo tarpe kalbėti tik lietuviškai, mat, norėjo, kad kątik gimęs sūnus girdėtų tik gražiąją mūsų kalbą.

Nuo 1899 metų Pūtvių namai pasidarė lietuviškumo židiniu ir sūkuriu. Iš Šilo-Pavėžupio dvaro Višinskis redagavo „Varpą". Beveik kas mėnesis čia rinkdavosi lietuviškumo žiedai, būtent, dabartinis mūsų prezidentas Antanas Smetona, Jablonskis, Avižonis, d-ras Bagdonas, J. Šlapelis ir dar vienas kitas. Iš moterų būdavo Juškytė, be to, rašytojos Petkevičiūtė, Žemaitė, Pečkauskaitė. Garsusis mūsų Jonas Jablonskis lietuvių kalbos gramatiką parašė Pūtvių dvare.

Vladas visa kilnia savo esme atsidėjo lietuviškumo reikalams. Atrodė, lyg šis jaunas Tėvynės sūnus nori atidirbti už kelias kartas, klaidžiojusias lenkiškumo tamsoje. Per jo rankas iš Prūsų kontrabandos keliu ėjo įvairiausių pakraipų laikraščiai, atsieit, nuo „Varpo", „Lietuvos Ūkininko", „Tėvynės Sargo" iki „Darbininkų Balso". Slaptojo lietuvių pašto Tilžės — Šiaulių ruožą aptarnavo kaip tik Pūtviai. Siuntiniai ėjo tvarkingai maždaug kas mėnuo. Iš Tilžės — į Graužikų dvarą, o iš čia — į Šilo-Pavėžupį. Iš Graužikų draustinį paštą veždavo Vladas ar Emilija Pūtviai, žinoma, be vežėjo. Kartais Pūtvis literatūrą gabendavo ir dviračiu. Tiems slaptiems siuntiniams turėjo pasidirbdinęs skardines dėžes, kurias užkasdavo į žemę. Taip dirbta maždaug septynerius metus. Dėlto jis visai teisėtai pasivadino pašto viršininku, kai 1906 m. Vilniuje pirmą kartą susitiko su Petru Rusecku.

Savo dvaruose naujasis lietuvis laikė dvi pradžios mokyklas, be abejo, slaptas.

Kai 1905 m. Rusijoje kilo revoliucija, Pūtvis nesėdėjo rankų sudėjęs. Mat, Lietuvą viliojo laisvės spindulys. Jis, be revoliucinės literatūros, kaip minėjome, gabeno kiek ir ginklų. Kai rusų valdžia pradėjo smaugti revoliucininkus, Pūtvis gabeno į Prūsus ir žmonių. Pav., jis suruošė pabėgimą būreliui latvių ir net keletui rusų. Paties sąjūdžio metu Vladas patsai lankėsi gretimuose miesteliuose ir parapijose (Kelmėje, Šaukėnuose).

Rusai negalėjo nepajusti, kad čia turima reikalo su vadu ir tai labai įtakingu. Mat, jis bičiuliaudavosi su savo kumečiais, kurių tarpe nekartą pasislėpė nuo žandarų. Tad 1906 m. rusų valdžia jį išlaiko 4 mėnesius Šiaulių ir Kauno kalėjimuose, o paskui ištremia į Krymą. Grįžęs didysis lietuvis vėl dirba šventą lietuviškumo darbą. Bet rusai bijote bijo to kilnaus ir pažiūrėti ramaus vyro. Paleisti gandai, būk Pūtvis turi „stiprų ginkluotų vyrų būrį". Suliepsnojus didžiajam karui, jie Pūtvį išveža į Rusijos gilumą. Būtų nugrūdę į pačią Siberiją, bet žmona Emilija nuskuba į Peterburgą ir išgauna, kad jos vyrą išsiunčia į Nižni-Naugardo guberniją. Čia, Voskresensko vietovėje Pūtvis gauna vargą vargti. Rankų darbu pelnosi duoną. Antai, belaisviams rašo vokiškus adresus, jų siuntiniams dirba dėžutes. Kaimiečius išmoko sukti sviestą ir paskui dirba jiems sviestines. Gatvėje pardavinėja degtukus. Kartais padeda ligoninėje. Atsitikdavo, jog nuo didelio darbo krisdavo ant žemės.

Bet šis rankų darbas didžiojo vyro nežemino. Mat, jis į paprastą darbininką žiūrėjo su didele pagarba ir kaip lygaus vertingumo žmogų. Kaimiečiai, atėję į dvarą su reikalais, senu papratimu bučiuodavo ponui į ranką. Pūtvis negalėdavo to vergiškumo pakęsti ir, kad jį panaikinus, patsai jiems atgal bučiuodavo rankas. Įdomus buvo Vlado Pūtvio pasikalbėjimas su P. Rusecku 1906 metais. Didysis veikėjas pasisako, kad myli Tėvynę, kaip jo tėvai ir senoliai mylėjo. O Ruseckas prikiša, gal reikėsią išdalinti dvarą. Bet Pūtvis drąsiai atkerta: „Ne dvarą, bet dvarus", mat, turėjo ne vieną. Girdi, „jei Lietuvai naudinga, prašom!". Šitie žodžiai giliai įsmigo į Petro Rusecko dvasią, tariant, veikėjo, kuris visuomet aukščiau už viską stato tiesą ir teisingumą.

Pūtvis ne tik mokėjo sumegzti kilnią mintį ir ištarti auksinį žodį, bet savo valia sugebėjo tai vykdyti negailestingoje tikrovėje. Jo dvarų reforma stebėjosi ir prezidentas Antanas Smetona ir prof. A. Janulaitis. Tai kažkas panašu į garsingo Oweno reformas. Pūtvis vieną savo dvarą ištisus 2 metus valdė bendrai su darbininkais - kumečiais. Sakysim, atvažiavęs Žmuidzinavičius ir kiti svečiai gaudavo sėsti į stalą su darbininkais. Tai neįkainuojamas dalykas, kurio niekas iki šiol reikiamai neįvertino. Juk tai praktiškas mėginimas pašalinti luomų neapy-

kantą. Apskritai, Pūtvio kumečiai buvo geriau aprūpinti už kitų dvarininkų. Iš toli eidavo žmonės, kad tik priimtų į savo dvarus. Kaimynai dėlto šnairuodavo.

Pūtvio gailestingumas buvo tikrai nepaprastas. Kai jis 1906 m. sėdėjo kalėjime, tai prisiėmė svetimą kaltę ir buvo pasodintas į karcerį. Žinoma, kaliniai buvo paveikti iki sielos gelmių ir jie privertė tikrąjį kaltininką prisipažinti. Ir nepriklausomos Lietuvos kalėjimuose buvo pinamos legendos apie garbingąjį vyrą. Kaliniai rašinėdavo Pūtviui laiškus, na ir gaudavo iš jo dovanų. Arba nelaimingos mergaitės, kurių vaikų išsižada tikrieji tėvai... Savo dvare (Gražikuose) jis pastatydino trobelę, kur keletą jų priglaudė.

Pūtvio turėta ryžtingos valios ir didelės drąsos. Dėl to suprantame jo linkimą prie ginklo. Mat, to vyro būta įsitikinusio, jog nors ir švenčiausi ir teisingiausi tautos reikalavimai, bet sulaukia pripažinimo tik tuomet, jei paremiami jėgos. Anot mūsų Antano Smetonos, Pūtvis priespaudos laikais galvojęs, jog geruoju lietuviai negausią iš rusų laisvės, tad reikią laukti progos ir patiems pasiimti, kas sąmoningai tautai priklauso.

Pūtvis žavėte žavėjo jaunimą. Juk visos jėgos, kuriomis jis sukūrė Šaulių Sąjungą, buvo vos pražydę lietuviai ir lietuvės. Bebaigdami jo paveikslą, būtinai turime pabrėžti, jog šis vyras sukūręs pavyzdingą šeimą, atsieit, davė Lietuvai 1 sūnus ir 3 dukteris. Stasys buvo žemės ūkio ministru.

Iš rusinio ištrėmimo Vladas Pūtvis grįžo 1918 metais. Kitų metų birželio mėnesį jis atvyksta į Kauną ir pakviečiamas Tiekimo ir Maitinimo ministerijoje eiti rekalų vedėjo pareigų. Ilgainiui jis visiškai atsideda šaulių organizavimui. Tačiau, pilnai neišvaręs palaimingos Lietuvai gyvenimo vagos, 1929 m. kovo 5 d. paliko šaulių ir visų lietuvių eiles. Pūtvio nuopelnai yra šie. Pirmiausia, jis praktiškai sujungė Lietuvos bajorų luomą, turintį šaknis garsinguose savarankiškų valdovų, vadinamų didžiųjų kunigaikščių laikuose, — su žemdirbių - ūkininkų luomu. Taip aukštesnysis ir žemasis klodai sutapo į vieną lietuvišką lydinį, kuris pasiryžo pasauliui tarti naują žodį. Paskui jam sekėsi derinti senosios ir jaunosios kartos veikimą. Pagaliau, jis Lietuvos visuomenėje paskleidė dėsnį, jog teisingus

siekimus, be kito, reikia remti drausme ir jėga. To pritaikymas garuojančiam Tėvynės gyvenimui ir yra Šaulių Sąjunga.

Mūsų rašytojas šaulys Vienuolis - Žukauskas Pūtvį pavadino „šaulių tėvu". O kitas rašytojas, Liūdas Gira 1935 m. prie paminklo žuvusiems už Lietuvos laisvę jį priskaitė prie „didžiųjų lietuvių tautos vadų". Šis vardas jam geriausia ir tinka. Metinių mirties sukaktuvių proga, „Trimitui" vedamąjį apie Pūtvį parašė prezidentas Antanas Smetona.

---

2. CENTRO ĮSTAIGOS IŠRIEDĖJIMAS.

Šaulių sąjūdis prasidėjo ir plėtojosi po karinio pavojaus ženklu. Dėl to ir karinė mankšta iš pat pradžių čia buvo būtinoji dalis. Rikiuotės pamokos būdavo Vytauto kalne, kur dabar sporto aikštelės. Ir Mikas Mikelkevičius prie šaulių pritapo, kai, pagal laikraščių skelbimą, atvyko į tokią pamoką. Rinkdavosi, be Pūtvio, Vienuolis - Žukauskas, prof. Tadas Ivanauskas, adv. Stašinskas, Matas Šalčius, adv. Skipitis, Gerbačiauskas, dail. Žmuidzinavičius, Mikelkevičius, prof. Balys Sruoga, Sidzikauskas, M. Žvirėnas, Balys Kemėšis ir dar keliolika. Susidarydavo apie 30. Rašytojas Vienuolis atsimena, jog pirmomis dienomis rikiuotėje aukščiausias buvo Sruoga, o žemiausias Stašinskas. Žinoma, skaičius greitai padidėjo, taigi ir ūgio santykiai pasikeitė. Kas gi mokė to karinio mokslo? — Pirmiausia bene vėlesnis prof. Bernardas Kuodatis, mat, jis buvo tarnavęs vokiečių karuomenėje. Paskui, pirmieji Vytauto kalno šauliai atsimena karininkus K. Musteikį, J. Sutkų ir dar vieną kitą. Po kelių savaičių šaulių susirinkdavo į šimtą. Rikiuotės mokė ir Špilmonaitis.

Daugumas pirmųjų šaulių buvo aukšti valdininkai ir tai jau pusamžiai vyrai, kai kas jau pradėjęs žilti ar plikti. Ir štai jie, civiliniais drabužiais, su šautuvas ant peties žygiuoja Kauno gatvėmis... Tai buvo neįprastas vaizdas. Su pašaipa juos lydėjo vokiškai, lenkiškai ir kitaip kalbantieji. Kai kas tiesiog drėbdavo: „komedijantai". Bet tie kilnieji „komedijantai" nieko nepaisė ir beveik kasdien popiet po 2 valandas mokėsį karinių dalykų. Šautuvus įsigydavo už savo pinigus. Tekdavo ir nemalonumų. Sakysim, Matas, Petras ir dar 2 broliai Šalčiai laikėsi namie šautuvus. Štai, tarnaitė paskundžia komendantui „už slaptą ginklų sandėlį", o tasai atsiunčia kareivius kratos daryti...

Ilgainiui, bene vasaros pabaigoje, pradėta darbuotis prie kulkosvaidžių ir rankinių granatų. Reikia pastebėti, jog Vytauto kalne karine vyrų mankšta domėjosi ir moterys. Čia ateidavo Emilija Pūtvienė, Ona Pūtvytė, Honorata Ivanauskienė... Ši pastaroji dalyvaudavo šaudymuose. Moterys parankiausiu ginklu rado brauningą. Tai pirmosios mūsų šaulės!

Tos rikiuotės pamokos iš pradžių buvo ir susirinkimai. Rods, anų laikų likusiuose raštuose taip jos ir vadinamos. Mat, po karinės mankštos būdavo tariamasi apie šaulių susibūrimą ir jų draugijinį sutvarkymą. Bet kuomet praėjo Kaunui pavojus, šaulių būrelis pradėjo krikti. Teateidavo 3—6 žmonės, pagaliau, liovėsi ir mankšta. Bet Pūtvis neatleido ir su šautuvu skirtu metu sėdėjo Vytauto kalne ant suolelio. Tuomet jis ilgas valandas kalbėdavos su Mikelkevičium. Sakydavo: „Žūt būt turime sulaikyti nuo irimo Kauno būrį!“.

Iš senosios organizacijos nieko neliko. Ana, rugpiūčio 8 d. Šaulių Sąjungos „visuotinį susirinkimą“ gauna kviesti „organizacijinė komisija“. Matyt, jau prieš tai daug tartasi ir posėdžiauta, kadangi čia pateikiama svarstyti „pagrindinių įstatų projektas“. Tai darbas tos komisijos, kurią sudarė Pūtvis, Mikelkevičius, M. Šalčius, Ivanauskas ir Stašinskas. Buvo iškilęs klausimas, ar moteris priimti, ar ne. Buvo priimta Emilijos Pūtvienės teigiama nuomonė. Posėdy dalyvavo ir Fledžinskaitė, nors ji taip ir liko neįstojusi į Sąjungą. Susirinkimas laikinę komisiją palieka eiti valdybos pareigų ir jai leidžia prisiimti daugiau narių. Įstatus peržiūrėti pavedama valdybai. Susirinkimui pirmininkavo Petras Šalčius.

Rugpiūčio 20 dienos susirinkimas buvo labai svarbus. Jam pirmininkauja Pūtvis. Naujai išrenkama Sąjungos valdyba. Ją sudaro, pagal daugumą balsų, Pūtvis, Matas Šalčius, Stašinskas, Mikelkevičius ir Ivanauskas. Tai pirmoji Šaulių Sąjungos valdyba. Bet svarbiausias dalykas tai, kad valdybai pavedama galutinai paruošti ir priimti įstatus. Nors atskiro protokolo tam nėra, bet „Pagrindiniai Lietuvos Šaulių Sąjungos Įstatai“ bus buvę priimti rugsėjo 5 dienos posėdyje. Dalykas ėjo baisiai greitai. 12-tą dieną su jais sutinka vyr. karo vadas gen. Žukauskas, o 15 - tą — jau tvirtina pats krašto apsaugos ministras kar. Žadeikis. Pagal įstatus galutinai atsiskiriama nuo Sporto Sąjun-

gos. Apie tai poroje visuotinių susirinkimų buvo daug svarstyta ir ginčytasi. Visai nepriklausomą sąjungą laimėjo Pūtvis. Šis klausimas jau turėjo savo praeitį. Mat, besiorganizuojant Spaudos biuro vyrams, karo vadovybė pageidavo, kad naujoji draugija būtų tiesiogiai susijusi su kariuomene. Dalyviai išsiaiškino, jog būtų reikėję eiti į kareivines. Tuomet nutarta dėtis prie Sporto Sąjungos.

Įdomu sužinoti vardai tų, kurie mūsų organizacijai dėjo pamatus. Rugpiūčio 20 d. sus - me, be jau minėtų, randame Žvyrėną, Oleką, Skipitį, Žadeiką, Špilmonaitį, d-rą Sližį. Čia pat naujai priimti Vladas Stašinskas, Juozas Paknys, Vytautas Račkauskas, Jurgis Linartas, Vincas Blažys, Juozas Dagilis, Antanas Budreckis, Balys Kemėšis ir Antanas Ragauskas. Be to, šaulių organizacijos nariais jau buvo Vincas Petrulis (prieš VIII. 19) ir Vincas Daugvardas (prieš VIII. 5.). Steigėjų tarpe užtinkame ir karininką Papečkį. Tie vardai kalba patys už save.

Bet tai galima pavadinti katilu, kuriame virė naujo organizmo gyvenimas. Dar nebuvo aiškių draugijos lyčių ar dalių. Tie patys susirinkimai vadinami ir „Kauno skyriaus“ ir „Šaulių Sąjungos“ ir net „Kauno būrio“. Oficialiai rašoma, jog pagrindinius įstatus priėmė Kauno skyrius. Jo valdyba rugsėjo 20 d. oficialiai pasivadina Centro Valdyba. Iš tikrųjų, ji buvo drauge dar Kauno skyriaus ir net būrio valdyba. Jinai spalių 27 d. Kauno būriui valdyti nuskiria Kemėšį, kuriam duodama teisė pasirinkti dar du narius. O lapkričio 13 d. paskiria jau ir skyriui valdybą, kurią sudaro Jonas Leonas, Balys Kemėšis ir Otonas Belenauskas. Po 3 dienų visuotinis susirinkimas ją priima. Nors raštinė nuo Centro tebuvo atskirta tik kitų metų pradžioje. Kiek būta organizacinio kunkuliavimo, matyt kad ir iš to, jog Centro Valdybos posėdžiuose kartais dalyvaudavo ir nenariai (sakysim, Pūtvienė, O. Pūtvytė, Vyt. Pūtvis, Kemėšis, Nemeikšaitė).

Jau kartą mes užsiminėme apie garsius vardus. Čia galima dar pridėti. Pirmas sąjungos visuotinis suvažiavimas į vyriausį teismą išrinko kan. prof. Tumą, d-rą Jurgį Šaulį ir Petrą Šalčių. Taigi ministras ir du profesoriai! Pagaliau, labai įdomu žvilgtelti į 1920 metų Kauno būrio sąrašą, kurio šauliai turi ginklą. Skaitome:

Nekvedavičius

Žadeika Viktoras
Žukauskas Antanas
Gužas Juozas
Šaulys Jurgis
Breivaitė Anelė
Sidzikauskienė Regina
Valiulytė Marija

Pavardės tos šiandien dažnai sutinkamos laikraščiuose. Dar kas: nuo vyrų neatsilieka ir moterys. Dar daugiau — ginkluotas Garliavos būrio šaulys yra kun. Ambraziejus. Tai tokie lietuviai pirmomis dienomis cementavo Šaulių Sąjungos rūmą.

Sąjunga augo kaip ąžuolas, būtent, iš vidaus. Iš centro gijos ėjo į visus Lietuvos kampus. Įstatai patvirtinti, kaip jau žinome, rugsėjo 15 d. ir pirmas oficialus Centro valdybos posėdis įvyko 20-tą. Bet jau tame pirmame protokole skaitome šitokį nutarimą: „Skyrius atidengti miestuose, miesteliuose iš, kiek galima, gabesnių organizatorių ir jiems pavesti valsčiuose būrius". Čia pat priimamas tokių dalinių organizavimo aplinkraštis arba instrukcija. Vienuolis - Žukauskas parašė atitinkamą atsišaukimą ir spalių mėnesį nutarta jo išspausdinti 10.000. Tokioje dirvoje būtinai turėjo dygti šaulių diegai. Pirmas provincijos būrys įsteigtas jau rugsėjo 7 d. Ta garbė teko Gelgaudiškiui, Mikelkevičiaus gimtinei. Dirvą paruošė bene patsai Mikas Mikelkevičius. Jis rimtu veidu ir su šautuvu ant peties garlaiviu ten važinėjo. Būrį galutinai įsteigė Miko brolis kunigas Stasys. Jis buvo bemėginąs organizuoti ir Plokščių būrį. Antras būrys atsirado Pustapėdžiuose (Vilkav. ap., IX. 18).

Skyrių ir būrių steigti buvo siunčiami tam tyčia organizatoriai, kuriems duota instruktorių vardas. Spalių 15 d. tam reikalui pakviečiama ištisa eilė vyrų: Kemėšis, Augustas, Bražiškis, Rimka, Ralys, Krikščiūnas, Klimas, Petras Šalčius, Mikelkevičius, Totorius, Papečkys. Buvo ir daugiau. Pasiskirstydavo apylinkėmis. Taip rugsėjo — spalių mėnesiais apjuosta visa mūsų Lietuva. Matas Šalčius dirbo Suvalkijoje. O Matui Žvirėnui pavesta: Panemunėlis, Rokiškis, Onuškis, Čedasai, Panemunis, Kupiškis, Subačius, Šimonys, Viešintos, Troškūnai, Zarasai, Utena ir Labunavas. Žvirėno „įgaliavimas" yra isto-

rinis, mat, jį savo ranka parašė patsai Vladas Pūtvis. Bematant pasirodė vaisių. Atsirado skyriai Raseiniuose, Panevėžyje, Šiauliuose, Seinuose... Gruodžio mėnesį buvo jau 16 skyrių su 39 būriais, kurie skaitė 805 narius.

Mes jau žinome, kad šauliai iš pat pradžių stengėsi mokytis rikiuotės ir šiaip karinių dalykų. Jau pirmame oficialiame Centro valdybos posėdyje svarstoma apie karinį vadą ir instruktorius.

Pirmuosius įstatus patvirtino vyriausia kariuomenės vadovybė. Taigi užmegzti saitai su K. A. M.. Skverbtasi į visą tautos kūną. Rugpiūčio mėnesį, vadinasi, viename pačių pirmųjų susirinkimų jau nutaria į Sąjungą patraukti darbininkus. Dar daugiau, būta svajonių. Prie Šaulių Sąjungos lopšio Vladas Pūtvis dėstė, girdi, ji turėsianti namus ir... šimtus tūkstančių narių. Bet šiandien tai jau nebe svajonė.

Ir tai dėl to, kad turėjo stiprų pagrindą po kojomis. Mat, dirbta, dirbta ir dar kartą dirbta. Nutarta, kad šauliai tvarkingai rinksis du kartu per savaitę (ketvirtadieniais ir sekmadieniais). Kartais pusės valdybos nebūdavo, mat, būdavo išvykę į frontą. Bet vis dėlto posėdžiaudavo. Tad nenuostabu, jei per nepilnus 19-tų metų 5 mėnesius centro valdyba padarė 19 oficialių posėdžių. Šaulių susirinkimai bejuok būdavo įdomūs. Ponia Ivanauskienė atsimena, jog Pūtvio bute susėsdavę ant dėžių ar net ant grindų, dėl viso ko padengtų patiesalais.

Pavyzdį rodė patsai Pūtvis. 1920-tų metų spalių mėnesio pradžioje į Garliavą susirinkimo ruošti jis važiuoja... dviračiu. Vadinasi, pavartota knygnešio priemonė! Mat, kaip ir anais laikais, Lietuvos dangus buvo labai tamsus. „Trimito" pirmas numeris rašo, kad šaulių priešininkai buvo „visokių rūšių karjeristai, lengvos duonos mėgėjai, seno režimo žmonės..." Šauliai turėjo budėti. Kai Vincas Daugvardas pirmą kartą nuėjo pas šaulius į Vyt. kalną, tai į jo širdį giliai įsmigo Pūtvio sakinys: „Žinai, drauge, kad Tėvynė dideliame pavojuje; reikia ruoštis".

Toji pirmųjų šaulių ruoša buvo labai apgalvota ir gili. Iš nupiešto Sąjungos steigimo vaizdo matome, jog pačiais 1919 metais padėti ne tik stiprūs pagrindai pačiai organizacijai, bet ir pradėti varyti gausūs jos darbo barai.

II.

ŠAULIŲ KARINĖS OPERACIJOS.

1. PARTIZANŲ KOVOS SU BERMONTININKAIS.

Bermontininkai tai buvo labai keista kariuomenė ar, tiksliau, karinė organizacija. Joje buvo ir vokiečių ir rusų. Vokiečiai buvo pervilkti rusinėmis uniformomis. Buvo drauge sujaukti nesuderinami dalykai, būtent, vokiečio išvaizda su pravoslaviniu kryžium ant rankovės! Kokia sudėtis — toki ir tikslai. Nors čia ne vieta plačiai dėstyti bermontininkų siekimus, vis dėlto suminėsime porą atsišaukimų, kure parodys naujosios kariuomenės kerėbliškumą. Pirmasis rašytas 1919 m. spalių 15 d. ir adresuotas „visiems vokiečių kariuomenės daliniams Lietuvoje ir Kurše“. Bet aukštai kairiajame kampe padėta įspėjimas: „Saugok tai nuo ruso“. Turinyje dėstoma, girdi, reikią rodytis atnaujintojais Rusijos, tikrasis gi tikslas tai „atstatyti Vokietiją... į ją įjungiant Lietuvą, Kuršą ir kitas sritis“. Rusams nuduoti, būk lietuviai ir latviai jiems neleidžią eiti į Rusiją; tuo tarpu abi suminėtos valstybės mielai leidžiančios rusams traukti į Denikino eiles. Taip rusai būsią kurstomi ir išnaudojami prieš Letuvą ir Latviją. Patys vokiečiai esą sudarę su Bermontu slaptą sutartį. Pabaigoje neužmirštama priminti, jog atsišaukimą reikią nuo rusų „labai slaptai laikyti“. Vis dėlto raštas pateko į rusų rankas. Šie dabar viešai paskelbė, jog Bermontas yra išdavikas[1]).

Pirmieji bermontininkai pasirodė Lietuvoje 1919 metų vasarą. Liepos 26 d. Virgoličo daliniai jau užėmė Kuršėnus. Spalių mėnesį išleistame lietuviškame atsišaukime jie pasiva-

---

1) Abu raštai yra mano straipsnyje „Karo Archyve“, XI t., 1939 m.

dina „2-tru vakariniu gudišku laisvanorių korpusu“ (gal norėta kalbėti apie „antrą vakarinės Rusijos savanorių korpusą“?). Apie tą laiką neprašyti svečiai atsirado ir Mažeikių srityje. Ilgainiui bermontininkai paplito ir kitose šiaurinės Lietuvos vietose.

Kaip patys bermontininkai buvo keistas padaras, keista buvo ir jų būtis Lietuvoje. Mat, jie mūsų valdžią įtikinėjo, kad kariauja su bolševikais, o Lietuvoje tik tvarkosi ir ruošiasi tam tikslui. O čia dar juos užstodavo oficialūs vokiečių valdžios atstovai, pagaliau net ir santarvės karinės pasiuntinybės Lietuvoje. Dėlto reguliariai mūsų kariuomenei stoti prieš bermontininkus buvo nepatogu. Tai viena. O antra — tuo pačiu metu mūsų buvo kariaujama su bolševikais ir lenkais.

Būtų buvę pusė bėdos, jei tai svetimai kariuomenei nebūtų reikėję maisto ir kitų pragyvenimo reikmenių. Kadangi gerumu gyventojai nieko nedavė, tai reikėjo imti prievarta. Tai galima pavadinti organizuotu plėšimu. Štai kaip jį vaizduoja Pasvalio apskrities milicijos vado Jono Navako vienas pranešimas karo komendantui: „Sykiu su šiuo siunčiu Tamstai nuorašus protokolų apie pasielgimą banditų-kolčakininkų (taip vadinami bermontininkai, J. M.) su valstybės organizacijomis ir su pavieniais asmenimis. Iš viso ko aišku, kad ten yra tikriausi banditai, su kuriais karo teismo keliu turi būti atsakančiai pasielgta. Tie patys banditai, kurie vakar Saločiuose yra suimti, išplėšė Pabiržės valsčiaus komitetą ir sunaikino visą turtą; jie išplėšė Budbergo valsčiaus komitetą, padarė nuostolių valstybei per 20.000 rublių, jie išplėšė Biržus ir išrubavojo daug privačių asmenų. Kad ten yra tie patys banditai, kurie panašiai yra elgęsi, aiškėja iš gyventojų pranešimų“. Koki jie buvo, tegul parodys Joniškėlio valsčiaus balsas: „... girdėdami skaudžiamųjų gyventojų balsą ir karaliaus tarnų kolčakininkų-vokiečių ir jų žandarų užimtųjų, įvairiais plėšimais suvargintų, ištuštintų Lietuvos kraštų, klausydami atgarsius apie vokiečių bei rusų su lietuvių mergaitėmis blogus pasielgimus: ... mes... užgrūdintomis širdimis kainojame tuos visų Lietuvos priešų valstybės nenaudai veikiamus darbus ir reiškiame griežčiausią protestą... Jau nuo šios dienos skelbia-

me... ir pranešame Lietuvos visuomenei, kad buvusius kovoti su mūsų tėvų žemės priešais išsklaidytuosius Joniškėlio srities partizanų būrius nuo šiol stengsimės vėl atgaivinti, šaukti ir telkti prieš Lietuvos priešus. Be to, skelbiame visiems Joniškėlio valsčiuje, jei kada kokių rastųsi priešų, jiems visuomeninę blokadą, kad jie iš lietuvio jokio pasigailėjimo, jokios paramos — nei valgyti, nei gerti negautų, nei kelio paklausti negalėtų".

Vadinasi, patys gyventojai savaime kilo prieš įsiveržėlius, sakytumėm, ranka pati gniaužė ginklą. Jau randame ir partizanų žodį. Bereikėjo tai medžiagai duoti lytį. Ir „Lietuvos Šiaurės Apsaugos Štabas" paleidžia į gyventojus štai kokį atsišaukimą: „Petys gi į petį, na, vyrai, kas gali,

Tik stokim į kovą už mylimą šalį.

Prikelkime Lietuvą mūsų!

V y r a i!

Atėjo valanda, kada mes vėl privalome paimti rankon ginklą ir eiti valyti mūsų kraštą nuo plėšikų-kolčakininkų gaujų (bandų), susukusių sau lizdą mūsų krašte. Vardan savo krašto gerovės ir laisvės, mes privalome žūt būt savo laimėjimus apsaugoti nuo pražuvimo. Vardan Lietuvos laisvės ateities mes privalome eiti ginti kraštą nuo verguvės, kurią mums kolčakininkai, Rusijos caro generolai ir dvarininkai neša. Lietuvis gi, sykį sau laisvę iškovojęs, neduos jai dykai pražūt. Tegu atmena tai visi mūsų priešininkai ir težino, kad visi jų užmanymai turės subyrėti, susidūrę su geležine Lietuvos liaudies valia.

V y r a i p r i e g i n k l o! Laikas atėjo! Nelaukime, kad kas nors ateitų mus išvaduoti ir apginti. Mes patys tai privalome daryti ir padarysime! Mes, šio krašto gyventojai, jau vieną kartą parodėme savo valią — tai buvo dar šiame pavasaryje, kuomet artojas, pametęs arklą, ėjo bolševikų mušti ir ant savo pečių pakėlė kovą pačiame fronte prieš šimtą kartų gausingesnį priešą. Vieną kartą laimėję, laimėsime ir toliau, tik daugiau noro, pasiryžimo ir drąsos.

D a r b i n i n k a i i r ū k i n i n k a i! Kol dar yra laikas, imkite ginklą ir stokite į partizanų būrius kovai prieš kolčakininkus. Tenebūna mūsų tarpe nei vieno, kursai suteiktų prie-

šui maisto arba nurodytų jiems kelią. Visi nuo mažo iki seno šaukiami, kuo galima naikint priešininką. Garbė tiems, kurie nužudys nors vieną priešininko kareivį. Tada sutirps priešininkas mūsų krašte it pavasario sniegas. Tokiu pat būdu mūsų tėvų tėvai naikino Lietuvos priešininkus — piktuosius kryžiokus ir lenkus. Juk prosenių karžygių dvasia dar neužgęso mumyse! Tai mes parodėme šiame pavasaryje, kovodami su bolševikais. Parodysime ir dar kartą. Tad Lietuvos Nepriklausomybės vardan prie ginklo, vyrai!".

Tai jau partizanų organizavimas. Reikia brėžte pabrėžti, jog tokį sumanymą davė ir paskui skatino pati kariuomenės vadovybė. Mums pažįstamas Jonas Navakas iš Linkuvos net liepos 24 dieną rašo, kad „remdamasis Vyriausiojo Karo Vado įsakymu, kuriuo man paliepta surinkti partizanų būrius, dėl apvalymo Lietuvos žemių srities nuo apsiginklavusių plėšikų, terorizuojančių vietos gyventojus, šiuo tvirtai įsakau..." O buvęs Pasvalio karo komendantas (po kap. Gudelio) kap. Vėgėlis įsakmiai mini „atsiųstą partizanų būriams kurti švedų pulkininką Arensbergą". Tokia buvo ir atskirų kariuomenės dalinių nuomonė.

Kai Pasvalio komendantas iš Šeduvos grupės viršininko pulk. Glovackio prašė pagalbos, tasai be niekur nieko atrašė (XI. 8): „Pagalbos nelaukit. Lietuviai neklausia, kiek priešų, bet kur jie. Malonėkit sukelti vietinius gyventojus su dalgiais, kirviais ir moteris su karštu vandeniu užpakalyje vokiečių. Patys, palikę apsaugą Pasvalio įstaigoms, žinodami mažiausius takelius, pereikit į puolimą, pasinaudoję ginklais ir kulkosvaidžiais, kurie patys eina į jūsų rankas".

Susidūrimų su bermontininkais jau turėjo būti prieš liepos 24 dieną. Kitaip sakant, kai tik jie įkėlė koją į Lietuvą. Be jau minėtų grynai karinių priežasčių, turėjo įtakos ir politinės. Mat, veiksmais nebuvo galima paslėpti to, kas kuorūpestingiausiai buvo slepiama diplomatijoje. Ir štai vietos dvarininko Vildemanno batalijonas Saločiuose nudraskė lietuviškas iškabas ir skelbimus, girdi, čia negali būti jokios Lietuvos. Pastebėsime, jog, bene tai turėdami galvoje, pulkininkas Grigaliūnas-Glovackis, veikdamas prieš bermontininkus, (kaip Joniškio grupės viršininkas), įsakė, kad „prie visų valstybės

įstaigų, prie sodžių kryžkelių ir gatvėse privalo būti padarytos iki š. m. gruodžio m. 10 dienos lietuvių kalboje iškabos su atitinkamais parašais.“ Tad jei šauliai savo laiku pradėjo vykdyti vietovardžių lietuvinimą (apie ką dėstoma kitame šio veikalo skyriuje), jiems kelią buvo pramynusi pati kariuomenė.

Pasvalio apskrityje partizanus beorganizuodamos sutarė visos įstaigos, atsieit, karo komendantas, apskrities viršininkas, milicijos vadas, valsčiaus vadovybė ir kaimų seniūnai. Tradiciją ir medžiagą davė bolševikų laikai, mat, pirmieji partizanai jau tuomet pasirodė. Organizacine gi atrama bei branduoliu buvo vadinama atsargos arba garbės milicija. Turime kad ir šitokį apskrities viršininko įsakymą (X. 29): „Šiuo įsakoma visai garbės milicijai susirinkti sudarymui partizanų būrių... Visa garbės milicija privalo atvykti paskirtu laiku nurodytuose punktuose. Tie gi, kurie neatvyks, bus nubausti. Nuolatinei milicijai įsakoma prižiūrėti, kad visi atvyktų paskirtu laiku; nuo neatvykusių tuojau turi būti ginklai atimti. Valsčių valdybų prašoma paskelbti visiems gyventojams, kad visų mylinčių tėvynę ir laisvę pareiga stoti į besitveriančius partizanų būrius. Užtai gi atvykti paskirtuose punktuose kviečiami ir visi tie, kurie supranta reikalą ginti krašto gerovę ir laisvę“.

Beveik tikra, jog partizanų būriai veikė šiuose Pasvalio apskrities (padarytos iš buvusių Joniškėlio ir Biržų apskričių) valsčiuose: Linkuvos, Pakruojo, Žeimelio, Pašvitinio, Joniškėlio, Pušaloto, Vaškų, Saločių, Vabalninko, Krinčino, Daujėnų Pasvalio, Pumpėnų, Biržų Pabiržės, Papilio, Nemunėlio-Radviliškio, pagaliau Mūro Panemunio (Budbergo). Buvusio karo komendanto kap. Vėgėlio žiniomis, jo vadovaujamos vadinamos „šiaurės grupės“ veikimo plote tokių būrių buvę „per tris dešimtis“.

Partizanai nepabūgdavo stoti į kautynes ir patys vieni. Taip buvo spalių 11 d. Kupreliškyje. Stipri bermontininkų gauja, kurią sudarė 100 vyrų su kulkosvaidžiais ir šautuvais, prasiveržė į šiaurės grupės užpakalį ir Vabalninko ir Pandėlio apylinkėse viską plėšė, ypačiai arklius. Tuomet milicijos vadas Jonas Navakas ir apskrities viršininkas Marma su 40 raitų milicininkų ir partizanų juos vijosi. Užklupo Kupreliškio bažnytkaimyje bepietaujančius ir iš trijų pusių puolė. Bet priešinin-

kai kapinėse buvo pastatę sargybą su kulkosvaidžiais, kas ir atnešė nelaimę. Į nelaisvę pateko Marma ir pasigesta dar 8 vyrų. Be to, vienas partizanas buvo užmuštas. Bekeršydama, paskui mūs kariuomenė tą bermontininkų būrį galutinai sunaikino ties Ažės miesteliu (X. 15). Jam vadovavo pabėgęs lietuvių karininkas Ješmanta ir beronas Bolgardas.

Apskritai partizanai veikė drauge su Pasvalio batalijonu. Tos jėgos sudarė šiaurės ar „šiaurės apsaugos" grupę, išnešančią apie 1000 vyrų ir vadovaujamą kap. Vėgėlio. Tai buvo dešinysis sparnas kariuomenės Šiaulių operacijoje. Grupei reikėjo laikyti per 60 kilometrų ilgumo frontą. Kadangi ji, palyginti, nebuvo gausinga ir reikiamai aprūpinta, tai ne visas vietas pasisekdavo atlaikyti. Kai kure miesteliai eidavo iš rankų į rankas. Vis dėlto turėta ir stambesnių laimėjimų, pav., ties Biržais (XI. 10), Saločiuose (12), Žeimelyje (20), Joniškyje (27) ir kitur. Šiaurės apsaugos grupė atliko savo uždavinį gerai. Užimdama Joniškį, ji bermontininkus jau buvo išstūmusi iš šiaurės rytų ir toje vietoje atkirtusi kelius į Latviją.

Nors grupėje buvo ir reguliarės kariuomenės, vis dėlto jos veikimas buvo daugiau partizaninio pobūdžio. Buvusio jos viršininko Vėgėlio liudijimu, buvo po visą plotą išskirstyti būriai po 12-15 raitelių su gurguole ir kulkosvaidžiu. Kaip gi su partizanais? — Nors grupės veikimo aprašymuose ir dalyvių atsiminimuose jie nevisada minimi, yra neabejotina, jog jie vienaip ar kitaip dalyvavo visose žymesnėse kautynėse. Tai matyt iš pulk. V. Steponaičio, at. maj. Gudelio ir kap. Vėgėlio tyrinėjimų, pagaliau, iš atsiminimų Kar. Dineikos ir kitų. Gudelis, Vėgėlis, Dineika (jis buvo komendantūros reikalų vedėjas) patys betarpiškai įvykiuose dalyvavo. Be šių energingų vyrų, ir daug kartų minėtų Marmos ir Navako vardų, partizanų organizavimui ir veikimui yra nusipelnę dar Guga, Pr. Vėgėlis ir Šimkevičius.

„Šiaurės apsaugos" grupės partizanai nuo lapkričio pabaigos susižino su Šaulių Sąjunga. Čion važinėja Centro įgaliotinis J. Vasiliauskas. Jis susitinka su Marma; Gasčiūnuose organizuoja būrį. Joniškio skyrių steigė mok. Balys Žygelis (XI. 16). Nors partizanų santykiai su Sąjunga šiuo metu buvo gana palaidi, vis dėlto jie ir dabar kartais buvo vadinami šau-

liais. Lapkričio 18 dienos slaptame operatyviniame įsakyme skaitome: „Pasvalio komendantūros kuopos ir vietiniai šauliai". Pasirašė pirmos brigados vadas pulk. leit. Ladyga ir štabo viršininkas kap. Sutkus. Mat, taip vadinti reikėjo dėl sąvokos turinio ar, tiksliau, dėl atliekamo darbo. Antra vertus, Pasvalio partizanai vėliau ištikrųjų įsiliejo į Šaulių Sąjungą. Taip pranešė Centro valdybai P. Pajaujis, kuris važinėjo vietoje[1]).

Savo tyrinėjime buvęs šiaurės grupės vadas kap. Vėgėlis duoda galutinių išvadų apie partizanus. Pirmiausia pabrėžia vietos pažinimą ir užsidegimą. „Į laimingas pasekmes grumtynių su bermontininkais daug įtakos turėjo didelis įtužimas vietos gyventojų prieš teriojusius juos vokiečius ir rusus; taip pat ir tai, kad kareiviai ir partizanai gerai žinojo vietą: kaimus, kelius, miškus, takelius ir beabejo dar didelis tuomet pasireiškęs tarp jaunuolių meilės jausmas gimtiems kiemams, laukams ir jaunuolių noras pasididžiuoti prieš gimines, draugus ir meilužes savo kariškumu ir pasiryžimu, kaip jie sakydavo „verčiau galvą padėti už savo gimto krašto laisvę, negu kraugeriams vokiečiams vergauti".

Čia duodamos išvados yra padarytos iš tikrų faktų. Visam partizanų veikimui bus būdingas šitokis pavyzdys, būtent, 13-to partizanų būrio vadas savo žvalgybinį pranešimą kariuomenei rašo... iš „Nariūnų krūmo".

Kas iki šiol kalbėta, yra apie bermontininkų arba Šiaulių operacijos dešinį sparną. Kaip buvo kairiame? — Čia buvo veikta kiek kitaip, negu tenai, atsieit, Šaulių Sąjungos Centras išsyk pradėjo vadovauti.

Karinio vadovaujamo vieneto, atsieit, štabo įsteigimu pradėta rūpintis jau rugsėjo mėnesį. Ieškota ir vado. 20-tos dienos posėdyje Centro valdyba nutaria: „Kadangi tuo tar-

1) Pagal Sąjungos atstovo Pajaujo aukščiau minėtą pranešimą, iš Kauno buvo pasiųstas karininkas Dundulis, kuris Vaškuose organizavo „skrajojamą partizanų būrį".

pu tinkamas vadas nenumatomas, klausimą vado atidėti". Vis dėlto reikėjo kas nors daryti. Tame pačiame posėdyje instruktorium kviečiamas buvęs vokiečių armijos kariškis Špilmonaitis, kuriam laikinai pavedama rikiuotės dalykai. Tinkamo žmogaus reikalu kreiptasi į Krašto Apsaugos Ministeriją, kuri ir priskyrė Sąjungai karininką B. Vasiliauską (jis buvo M. Mikelkevičiui pažįstamas iš mokytojų seminarijos laikų). Lapkričio 4 d. valdyba jį paskiria „vyriausiuoju šaulių vadu". Kartais raštuose jis vadinta tiesiog „šauliu vadu". Drauge steigiama ir „šaulių štabas", kurio pareigas laikinai pasiima Pūtvis, Vasiliauskas ir Mikelkevičius. Vasiliauskas vado pareigas ėjo iki metų pabaigos. Kariniam darbui reikia daugiau karininkų, dėlto iš ministerijos Sąjunga išsiprašo karin. Rymeikį (X. 16), Alf. Šklėrių (XI). Paskui jų gauna daugiau. Ministerija rašydavo tiesiog štabui. Metų pabaigoje kviesdavosi pasitarti Pūtvį drauge su kar. Vasiliausku ir pastebėdavo, jog turės suteikti žinių apie vokiečius-bermontininkus.

Tai rodo santarvę su kariuomenės vadovybe. Viename savo įsakyme Centro valdyba užsimena, kad „šauliams pavesta saugoti kariuomenės sparnus". Vadinas, visame partizanų bei šaulių veikime būta aiškaus plano. Pirmiausia, žinoma, reikėjo sutvirtinti esamus būrius ir pristeigti naujų. Tam iš Kauno atvažiuoja ištisas būrys vyrų, pav., adv. Skipitis, Ralys, Marčiulionis, Jočys net vicepirmininkas Mikelkevičius ir kiti. Nesudarė išimties nei patsai Vladas Pūtvis. Kadangi šitas veikimas buvo drauge ir karinis, tai visi pasirenka slapyvardžius: Pūtvis-Vėžys, Šklėrius-Dobilas, B. Vasiliauskas -Žaibas, J. Vasiliauskas-Medis, Skipitis-Uosis, Požėla-Vladas. Pasipila į Centrą pranešimai. Spalių 17 d. M. Mikelkevičius iš Jurbarko rašo, jog Tauragėje būrys esąs anksčiau įsteigtas, o Jurbarke tik tą dieną būsiąs steigiamasis skyriaus susirinkimas. Būriai jau yra Skirsnemunėje, Šimkaičiuose ir Eičiuose. Jurbarko šauliai buvo palyginti stiprūs, būtent, turi 9 šautuvus, po 50 šovinių, kiekvienas po revolverį, pagaliau, tikisi įsigyti 2 kulkosvaidžius. Mikelkevičius dar praneša apie vokiečių-bermontininkų kariuomenės judesius ir savo sumanymą steigti kuodaugiau būrių.

Ralys veikė Raseiniuose. Ten jį užtinkame jau spalių 12 d. Pranešimams vartojo šifrą. Sakysime, rašo: „Silkių gausite“, „skolininkai gavo užstatyti kelnes“ ir kitaip. Su Centru organizatoriai palaikė tamprius saitus. Pats Pūtvis telefonuoja į Raseinius ir klausia, ką nuveikė karininkas Juozas Rymeikis, mat, jis, kaip vietinis, ten buvo nusiųstas.

Centras paskyrė šitokius uždavinius. Raseinių šaulių skyriui — apsaugoti kairį kariuomenės sparną nuo Šiluvos ir į dešinę Dubysos pusę; atkirsti geležinkelį Tauragė-Radviliškis; saugoti geležinį Dubysos tiltą, jei reikės, jį sugadinti; atkirsti vieškelį Tauragė-Šiauliai; laikyti ryšį su Telšiais ir Žalpių būriu; spausti priešininką į dešinį sparną; agituoti bermontininkų užimtose vietose ir ardyti susisiekimo priemones; jei iš Smalininkų per Eržvilką vežama karo medžiaga, tai pulti; pagaliau, visuomet veikti susitarus su artimiausios kariuomenės dalies vadu. Dabar Tauragės skyriui — steigti ginkluotus būrius Skaudvilėje, Kražiuose ir kitur; saugoti geležinkelį ir vieškelį Tilžė-Šiauliai ir, jei reikės, suardyti; remti Žalpių šaulius; susisiekti su Jurbarku; puldinėti bermontininkų traukinius. O Kretingai — ir vėl organizuoti būrius; ardyti geležinkelį ir tiltus; užpuldinėti priešininkus, traukiančius iš Klaipėdos; ardyti kelią ir tiltus Kretinga-Telšiai; pranešinėti apie priešininko judesį; siektis su Telšiais ir „jei galima“ su Taurage. Pagaliau, Mažeikių šaulių skyriui — atkirsti geležnkelį Grobinas — Šiauliai ir Radviliškis — Mintauja; susisiekti su Telšiais; Papilėje įsteigti būrį. Be to, atskirą uždavinį turėjo ir Šiaulių skyrius, bet apie tai bus kitoje vietoje. Kad šaulių karinio vadovavimo sistema būtų pilna, priminsime, jog įsteigta savas paštas. Buvo nustatyti šeši keliai į Kauną (XI. 12):

1) Kaunas — Raudondvaris — Vilkija — Seredžius — Veliuona — Raudonė — Skirsnemunė — Jurbarkas — Eičiai — Tauragė — Sartininkai — Naujamiestis — Švėkšna — Vevirženai — Vežaičiai.

2) Kaunas — Kėdainiai — Baisogala — Radviliškis — Šiauliai — Joniškis; šaka: Kėdainiai — Panevėžys — Pasvalys.

3) Kaunas — Jonava — Ukmergė — Leliūnai — Utena — Daugailiai — Zarasai.

4) Kaunas — Kaišiadorys.

5) Kaunas — Prienai — Alytus — Seirijai — Punskas.

6) Kaunas — Veiveriai — Ąžuolų Būda — Marijampolė — Kalvarija.

Mat, anuo metu buvo baisiai nesaugu, dėlto negalima buvo be niekur nieko pasitikėti jaunučiu valstybiniu paštu, antra vertus, nevisur jis ir buvo.

Žinoma, svarbiausia yra, kaip tas šaulių karinis prietaisas veikė. Jurbarko — Raseinių — Tauragės srities centru paskirta Raseinių miestas. Tas centras buvo vadinamas ir štabu. Raseinių skyriaus vadu buvo karininkas Juozas Rymeikis. Žinomos yra Šimkaičių kautynės, įvykusios spalių 20—21 dienomis. Iš Šilinės į Raseinius buvo vežama mūsų kariuomenei ginklai ir kitokios karo reikmenės. Nors saugojo 18 raitelių, vis dėlto bermontininkai puolė. Bet mūsiškiai patiesė visus 7 priešus. Kautynes laimėjo kariai ir šauliai. Anot instruktoriaus Jočio pranešimo, laimėjimą daugiausia nulėmę šie pastarieji. Paskui mūsiškiams, dėl didesnių priešo jėgų, teko trauktis iš Raseinių per Girkalnį ir Betygalą. Į Raseinius mūsiškiai grįžo lapkričio 2 d.

Lapkričio viduryje Centro valdyba pradėjo organizuoti „partizanų skrajojančius būrius“. Tokis buvo sudaryta ir Raseiniuose su karininku Rymeikiu priešaky. Į jį buvo nusiųsta vyrų iš Kauno ir net Kaišedorių. Vis dėlto spalių-lapkričio mėnesiais jis nedaug tenuveikė. Vadas pasiteisino Kaunui, girdi, neturį ginklų. Patys gi būrio nariai kaltino vadą bailumu. Kitaip buvo gruodžio mėnesį. Nemakščiuose nuginklavo bermontininkų karininką, Paprūdėje 2 kareivius, o Žvirgžduose užpuolė priešo žvalgus. Čia 2 bermontininkus sužeidė, 2 arklius nušovė ir 1 sužeidė. Patsai skrajojamo būrio buvimas veikė teigiamai: priešininkai, jį pamatę, dažnai palikdavo, ką buvo prisiplėšę.

Šauliai daug nudirbo žvalgydami. Raseinių komendantas beveik jais vienais ir naudojosi. Ana, XI. 7 jis išleidžia instrukciją, pagal kurią sudaroma 4 žvalgybos barai po 3—4 žmones kiekvienas. Pirmasis baras žvalgo Grinkiškio kelią, antras — Šiluvos, trečias — Kelmės ir pagaliau ketvirtas — Viduklės kelią. Reikia pažymėti, jog Raseinių skyriaus šauliams padėjo

pačiuose Raseiniuose kun. Karosas, Betygaloje, Vilkijoje ir Vadžgiryje — klebonai.

Jurbarko skyrius, nors kelis kartus susidūrė su bermontininkais, vis dėlto daugiausia veikė pasyviai ir žvalgomuoju būdu. Nutraukdavo priešo telegrafo-telefono susisiekimą. Jau 1920 m. pradžioje sugavo kelis mūsų kariuomenės dezertyrus. Dėl karinės būties beveik visi būriai neturėjo valdybų, o tik vadus.

Už Raseinių, pačiuose vakaruose yra Tauragė. Čia partizanai pradėjo veikti, dar nežinodami Šaulių Sąjungos. Paskui, gavę įstatus, persitvarkė į jos skyrių. Pirmininku buvo B. Sakalauskas, o sekretorium Bildušas. Jau spalių 27 dieną valdyba paskelbia savo šauliams, kad „atsiėjus progai, muštų kolčakininkus“. Mat, beveik kiekvienas turėjo karišką šautuvą, revolverį ir rankinių granatų. 1920 metų pradžioje pats skyrius turėjo 30 rikiuotės narių, be to, buvo keletas būrių. Pats didžiausias susirėmimas bus buvęs Skaudvilėje 1919 m. lapkričio 11 d. Tauragės komendantūros kariai ir šauliai, vadovaujami skyriaus vado, užpuolė bermontininkų įgulą, kurioje būta 10 žmonių. Laimėjo: 1 užmušė, 2 sužeidė, kitus nuginklavo, paėmė 8 arklius, 6 balnus, 36 šautuvus ir daug šovinių. Šaulių buvo 20. Su Centru skyrius palaikė glaudžius santykius. Sakysim, lapkričio 11 d. narys Raudonis dalyvauja Centro valdybos posėdyje ir padaro pranešimą. Bet su vietos valdžia būta nesusipratimų. Skyriaus suvažiavime (1920. II. 3) skųstasi, kad apskrities viršininkas Tučkus, nežiūrėdamas šaulių, organizavo garbės miliciją. Paskleista buvę tūkstančiai spausdintų atsišaukimų, kad žmonės rašytųsi į tą organizaciją ir kad net šauliai į ją pereitų. Ginklams žadėta lėšų. Tuo tarpu šauliams apskrities vadovybė dariusi trukdymų.

Dabar imsime centrinio arba Šiaulių fronto veikimą. Koki buvo Šiaulių partizanų saitai su Šaulių Sąjunga ir jos centro valdyba? — Tai paaiškės iš pačių įvykių. 1919 m. spalių 5 d. bermontininkai atvyksta į Šiaulius. O 9-tą dieną užpuolė mūsų komendantūrą, paštą, banką ir suėmė daug valdžios atstovų.

Negailėstingai išdraskė gimnaziją. Tai atidengė tikrąjį įsibrovėlių veidą. Vis dėlto diplomatiškai naujasis priešas pasidarė aiškus tik po lapkričio 14 d., mat, tuomet oficialiai paskelbta, kad Vokietijos okupacinė kariuomenė iš Lietuvos pasitraukė, o kas liko, atsieit, vokiečiai ir rusai yra neatsakingos gaujos. Spalių 18 d. Sąjungos įgaliotinis Marčiulionis iš Tauragės praneša apie būklę Šiauliuose: lietuvių kariuomenės tik 50 žmonių; eina gandai, kad čia ir Tauragėje susisiekimą perims bermontininkai; iš Vokietijos Šiaulių link važiuoja traukiniai su ginklais ir sanitariniais dalykais[1]). Istorinė yra žvalgyba ir pranešimas buvusio vidaus reikalų ministro, adv. Rap. Skipičio. Tuomet jis jau šaulys. Savo laiku jis buvo trejopas valstybės gynėjas, atsieit, kariuomenės, vyriausio tribunolo ir apygardos teismų. Prieš vykdamas, išsirūpino 3 savaites atostogų. Jo uždavinys buvo grynai karinis. Tai liudijo jo batai, kurių viename turėjo reikiamus įgaliojimus, o antrame — kasą. Reikia manyti, kad ji buvo skirta partizanams organizuoti. Rapolas Skipitis keliavo į užfrontę, atsieit, į bermontininkų užimtą ir neužimtą sritį (Telšių ir Kretingos apskritys buvusios laisvos nuo bermontininkų). Kadangi jis niekur nepaskelbė savo atsiminimų, tai šią kelionę kiek plačiau aprašysime.

Skipitis važiavo, turėdamas patikimų informacijų. Žmonės iš Gruzdžių, Joniškėlio, Žeimelio ir kitur (pav., insp. J. Murka, Gruzdžių vaistininkas Trečiokas) jam jau buvo nupasakoję apie tenykščią būtį. Iki Gudžiūnų važiavo traukiniu, kurio langai buvo išdaužyti. Nuo čia iki Baisogalos — pėsčias. Gimbogaloje pernakvojęs, važiuotas pasiekė Karčiamos kaimą, kuris buvo tik 3 kilometrus nuo Radviliškio, o čia jau bermontininkai. Jis buvo atitinkamai apsirengęs, būtent, su kaimietiška rudine ir pančiu susijuosęs. Bene Karčiamoje jis sutinka karininką Liandsbergį, dabartinį architektą, Vladą Požėlą ir kapitoną, dabar pulkininką Alf. Šklerį. Šį pastarąjį Centras siuntė sprogdinimų daryti. Požėla irgi buvo siunčiamas Šaulių Sąjungos (nario liudijimą turėjo (XI. 13). Taigi tiesiog

---

1) X. 18 Tauragėje įsteigta skyrius.

idealus kariuomenės ir šaulių sutarimas partizaninio karo organizavimui!

Pasižvalgęs Radviliškyje pas bermontininkus, Rapolas Skipitis pasiuntė žinių I brigalos vadui pulk. Ladygai į Baisogalą. Buvo ir Šeduvoje, kur rado pulk. Glovackį. Siuntė žinių ir šauliams į Kauną. Be to, vietoje organizavo partizanus. Su ūkininku Mažuliu susitarė, kad tasai steigs 3—5 vyrų būrelius bene Tytuvėnų — Šiaulėnų apylinkėse.

Bet didžiausias Skipičio ir Požėlos nuopelnas yra įsteigimas Šiauliuose „Laikinojo Partizanų Štabo". Kad jųdviejų sumanymu tai padaryta, negali būti dviejų nuomonių. Mat, juodu buvo siunčiami Sąjungos centro ir vežėsi net kasą, viena, ir laiko atžvilgiu įvykiai sutampa, antra. Sakysim, Skipitį Tytuvėnų — Šiaulėnų srityje randame X. 24—26, o kito mėnesio 30-tą — jau Kaune (Centro valdybai daro pranešimą). Tuo tarpu minėto partizanų štabo veikimas pirmą kartą praktiškai pasireiškia lapkričio 15 d. Antra vertus, Sąjungos rūpinimasis bermontininkų operacija matyt iš to, jog XI. 13 prašo, kad karo vadas jai priskirtų karininką Čapinskį, girdi, „išpildymui karo uždavinio Šiauliuose". „Laikinąjį Partizanų Štabą" sudarė V. Požėla K. Bielinis ir R. Skipitis. Pirmininku galėjo būti Požėla, kadangi parašų eilėje visuomet jis yra pirmas. Vėliau, vietoje Skipičio, įėjo Zulė Lukauskaitė-Jesaitienė. Štabo bendradarbiais buvo: Augustauskas, Avižonis, Mačiūnas, B. Bielinis, Dudulis ir Janušaitis[1]). Pagal Centro valdybos nurodymą, saitus su štabu turėjo palaikyti kar. Škleris (XI. 11).

Štabas atliko labai didelį žvalgymo darbą. To skyriaus vedėja buvo p-lė Z. Lukauskaitė. 1919 m. gruodžio 9 d. ji padarė suglaustą pranešimą.

„I. Vienas iš laikinojo partizanų štabo uždavinių, prieš ofenzyvą pradedant XI. 21 mūsų kariuomenei, buvo ištirti ir tiksliai sužinoti apie Šiaulių vokiečių-kolčakų pajėgas Šiaulių mieste ir apylinkėse. Tam tikslui buvo nustatyta žvalgyba iš-

---

[1]) Tas Maž. Lietuvos lietuvis su lengvu kulkosvaidžiu ir kitais ginklais iš vokiečių perėjo į partizanų štabą.

tirti: 1) kiek vokiečių-kolčakų išeina ir įeina į miestą, 2) kur sukoncentruotos jų didesnės pajėgos, 3) karininkų ir jų štabų butai, 4) artilerijos padėtis.

Tas darbas buvo atliktas tokiu būdu:

1) Žvalgyba buvo sustatyta dieną ir naktį mieste; dėmesys buvo nukreiptas ypač į stotį ir plentus. Žvalgė iš viso apie 20 žmonių. Kiekvienam buvo paskirta valandos ir vieta; dirbo reguliariai atmainomis.

2) Miestas buvo padalintas į keturis rajonus ir keturi žvalgai specialiai žvalgė kareivines, kareivių ir karininkų butus, jų štabus, artilerijos ir kitokių ginklų padėtį kiekviename rajone.

3) Buvo susekta priešo pajėgos Zokniuose, Ginkūnuose, Gubernijoje, Pakartuvėse, Žaliukiuose. Visos žinios buvo sukoncentruotos vadinamoje „pranešimo vietoje", kur kiekvienas žvalgas kas kartą pristatydavo savo žinias, o dažnai jas priimdavo ir raštu pristatydavo į štabą. Tikslas buvo pasiektas. Jau XI. 19 viskas buvo ištirta lig smulkmenų, buvo sustatyti net svarbesnių vietų planai, kaip antai, Frenkelio fabriko ir Gubernijos.

II. Misijai atvažiavus, žvalgyba sekė priešo kariuomenės judėjimą ir iš dalies registravo teroro aktus, vokiečių vykdomus sodžiuose. Žinios per partizanų štabą ėjo į misiją.

III. Misijai išvažiavus, vėl buvo manoma apie mūsų kariuomenės žygiavimą pirmyn ir Šiaulių užėmimą. Vėl visa sargyba buvo pastatyta ant kojų ir per vieną dieną buvo ištirtos priešo pajėgos mieste XII. 5. Žinios buvo suteiktos 2 pulko štabui, Radviliškio batalijonui ir dalims, stovėjusioms Stačiūnuose. Reikia pastebėti, kad uždaviniai buvo sunkūs. Kliūčių buvo daug, buvo net areštų ir grąsinimų sušaudyti".

Žinių rinkimui buvo naudojama labai įdomių būdų. Sakysim, Mačiūnas įgūdo įsijungti į telefono laidus ir taip išgirsdavo svarbių pasikalbėjimų. Kai mūsų keliolika kariškių (11-12, tarp kurių buvo keletas karininkų), spalių mėnesį ties Linkaičiais pateko į bermontininkų nelaisvę, tai jiems pabėgti padėjo partizanai (Paškūnienė, Venslauskienė, Orlauskienė, Tamkytė, M. ir K. Avižonytės). Partizanų štabas visą laiką

buvo adv. Lukausko bute, Kuršėnų gatvėje (dabar Vilniaus g. n. 200). Žvalgybos gi centras įsikūrė Kazlauskių vaistinėje (Varpo gatvėje, dabar dr. Bakšio namas).

Kad partizanų-šaulių žvalgymo darbą reikiamai įvertintumėm, būtinai reikia dar paduoti vieną istorijai ir Sąjungai labai brangų dokumentą. Brigados štabo viršininkas Zubrys pažymėjime „Partizanui Uosiui“ (tai Skipičio slapyvardis) 1919. X. 28. štai ką parašė: „Už žinutes ačiū. Jos labai svarbios už tai, kad tikros. Labai būtų gerai sužinoti, kokiose vietose organizuojami partizanų būriai, kad reikalui atsitikus būtų galima teisingai išskaitliuoti, kur galima sulaukti paspirties“. Rašyta paties karininko ranka. Bet dar truputį grįžkime prie to asmens, kuriam išduota šis liudijimas. Adv. Skipitis turėjo parabėlių, atimtą iš bermontininkų, kurį jam buvo davęs kar. Liandsbergis. Juo įvarydavo priešininkams baimės, atsieit, ūkanotą dieną iš griovio imdavo pliekti į jų būrį. Bet drąsusis šaulys vieną kartą pateko į rankas bermontininkams. Laimei — pavyko išsipirkti. Skipičiui iš Šiaulių pasprukti pavyko labai originaliu būdu, mat, rankose nešėsi vaiką. Pavyko pasiekti Radviliškį. Kadangi santarvininkų misija, gen Nysselio vadovaujama, lietuvių kariuomenei trukdė pribaigti bermontininkus, tai nutarta ją pagąsdinti. Misija buvo apsistojusi bene Sadūnų dvare. Ir štai, vieną pavakarę (XI. 22 ar 23-čią) su brauningais įsiveržia keli vyrai ir pareikalauja, kad netrukdytų. Vienas užpuolikų kalbėjo prancūziškai. Tarp jų būta ir Skipičio, kuris nudavė atstovaująs kaimiečiams[1]).

Šiaulių partizanai ne tik žvalgė, bet ir šiaip veikė. Buvo pagaminti šapirografuotiniai atsišaukimai: „Broliai Tautiečiai“, „Lietuvos Sūnūs“ ir „Broliai Darbininkai ir Ūkininkai“. Juos pasirašė „Partizanų Organizacijos Komitetas“, bet tai buvo darbas St. Motūzo, Pr. Gelažiaus ir Pr. Šileikio. Atsišaukimai paskleisti Šiauliuose, Radviliškyje, Gruzdžiuose, Joniškyje ir kitur.

Žinoma, svarbiausia tai kariniai veiksmai. Štai žymesnieji jų.

---

1) Bermontiados sumišime visoki nuotykiai buvo galimi. Sakysim, Sedos apskrities viršininkas gyd. F. Kaunackis perėjo per frontą, kur važiavo partizanams parūpinti lėšų ir ginklų.

1. **Pamūšio dvaras.** Iš čia bermontininkai išvyti XI. 15; jų vienas sužeistas, paimta 8 šautuvai ir 6 arkliai.

2. **Sereikių kaimas.** XI. 18 bepuolant nakties metu, nukauta 2 leitenantai ir keli kareiviai; partizanai teturėjo vieną sužeistą.

3. **Naisių dvaras.** Atvažiavusius pasiplėšti priešus mūsiškiai išvijo, žinoma, atėmę grobį, kurį grąžino gyventojams (XI. 19).

4. **Amaliai.** XI. 19 atvažiavo priešininkai kirsti miško, bet prieš partizanus neatsilaikė, nors jų tebuvo 3. Bermontininkų buvo 1 sužeistas, 3 paimta į nelaisvę, be to, grobio 6 arkliai ir 4 šautuvai. Antras susirėmimas buvo 23 d.: nušautas vienas leitenantas ir keletas kareivių. XI. 24 išardė geležinkelio tiltą.

5. **Kužiai.** XI. 19 naktį bermontininkai išvyta; jų 2 krito, o 1 sužeistas. Granata sužeidė ir vieną puolėjų.

6. **Papilė.** Išvejant priešus, 3 jų nukauti (XI. 19).

7. **Kėbliai.** XI. 22. Kai ties Domantais pasirodė mūsų kariuomenė, tai partizanai išardė geležinkelį ir sutrukdė mintaujiškiam priešo traukiniui. Lietuviai susikovė su bermontininkais; tuo metu partizanai gynė Bridų kaimą.

8. **Tuločiai.** XI. 22, 23. Būrys, išvydamas 8 bermontininkus, 1 užmušė, kitą sužeidė, be to, užmušė 3 arklius. Antrą kartą (23) buvo iš Šiaulių atvykęs baudžiamasis būrys. Jis čia pridarė daug blogo; nušovė mūsiškį Ružinską. Tačiau partizanai baudžiamąjį būrį supiudė su jų pačių kariuomenės traukiniu, kuris į saviškius paleido kulkosvaidžius. Pakeliui mūsiškiai, kurių buvo vos 4, atmušė iš baudžiamojo būrio 6 lietuvius belaisvius.

9. **Meškuičiai** XI. 22. Apšaudyta Mintaujos traukinys.

10. **Lukšiai** XI. 21—24. Du kartus suardė geležinkelį ir taip sulaikė priešo karinį traukinį. Vieną kartą priešą atrėmė, apšaudė gurguolę; užmušė 5 priešus, paėmė 4 arklius, 2 kulkosvaidžius ir 5 šautuvus.

11. **Kuršėnai** XI. 23. Kar. Zaleskio dalinys drauge su partizanais apsupo 50 priešininkų. Čia dalyvavo Šemeto partizanai. Bermontininkams pastatyta griežti reikalavimai: paleisti kleboną ir rabiną ir patiems išsinešdinti per pusantros va-

landos. Kitą kartą puolant Kuršėnus, buvo nušauta leitenantas ir 2 kareiviai ir paimta geležinkelio stotis, kuri buvo pilna privaryta sugrobtų gyvulių.

12. **Violiai** XI. 24. Privertė priešą grįžti. Tuomet atvyko 40 vyrų su 2 kulkosvaidžiais, ir mūsiškių būrys (iš viso 6 vyrai) negalėjo atsilaikyti. Violiškiečių dalis pasitraukė link Kuršėnų ir susidėjo su garsiąja **Šemeto grupe.** Ši jau XI. 19 Amaliuose užpuolė bermontininkus, besirengiančius kirsti mišką. Visi buvo nuginkluoti, vienas jų sužeistas, o 2 kareiviai ir girininkas paimti į nelaisvę. XI. 24 grupė sutiko bermontininkus Smiltynės kaime ir su jais kovės nuo 9-tos val. ryto iki 4-tos valandos vakaro. Įsibrovėlių užmušta 9 ir sužeista per 20, o mūsiškių tik vienas lengvai sužeistas. Panašiai atsitiko ir Tyruolių (Tyrelkų) kaime, kur bermontininkų 2 arkliai užmušti ir 3 paimti. Kas pagrobta, grąžinta gyventojams. XI. 26 susikirsta ties Riškiškės dvaru, kur neprašytų svečių buvo paklota 7. Bet keršydamas, priešas sudegino Šemeto trobesius ir areštavo 15 metų brolį. Paskui grupė plėšikus išvijo iš Siaurimaičių ir Armalių kaimų. Taip veikė iki gruodžio mėnesio. Tuo tada bermontininkai pradėjo persekioti didesnėmis jėgomis, dėlto partizanų būriui prisėjo trauktis iki Šaukėnų.

13. **Lepšiai** XI. 24. 3 partizanai pakliuvo į bermontininkų rankas, bet pavyko pasprukti.

14. **Nūtaučiai** XI. 25. Užmušė 7 įsibrovėlius, atėmė 7 šautuvus ir 7 arklius.

15. **Monkiškiai** XI. 25. Apšaudė traukinį, važiavusį taisyti kelio.

16. **Jurgaičių-Manikių** būrys turėjo 10 partizanų. Priešą puolė tris kartus; užmušė 6, sužeidė 2; atėmė vieną gurguolę, 2 arklius ir 2 kulkosvaidžius.

17. **Gruzdžiai**, turėjo 8 vyrus. Kovojo neorganizuotai ir šaudė bermontininkus po vieną. Iš viso nukauta jų 27; atimta 14 arklių ir 1 kulkosvaidis. Lapkričio mėnesį Smilgių dvare nukautas Gruzdžių mokytojas Stasys Kelpša. Jis buvo partizanų organizatorius.

18. **Pakarčiūnai.** 13 vyrų. Su priešu susirėmė tris kartus Vinkšnėnų kaime; užmušė 1 bermontininką.

19. **Žeimių-Šapnagių** būrys skaitė 30 raitininkų. Malavarų kaime padarė 3 užpuolimus. Sužeidė bermontininkų 2 vyrus ir 1 arklį.

20. **Bridai** turėjo 5 vyrus. XI. 21—22 suardė geležinkelį. Čia paminėsime, jog vieną kartą traukinys pravažiavo ir suardytu keliu, mat, žemė buvo įšąlusi, o bėgis tik vienas suardytas.

21. **Skaudviliai** (netoli Bubių). Priešus nuvijo drauge Kurtuvėnų, Skaudvilių, Bulėnų ir Viekvedžių partizanai. Bermontininkai šaudė iš kulkosvaidžių ir mėgino apeiti iš sparno, bet mūsų vyrai tai pajuto, be to, jie panaudojo didžiojo karo apkasus.

Per 1936 m. visuotinį šaulių suvažiavimą (VI. 30) ministras prof. J. Tonkūnas pasisakė ir pats buvęs partizanu, atsieit, suorganizavęs 70 vyrų, kurie kelis mėnesius kovoję su bolševikais, paskui ėję prieš bermontininkus. Kovoje būdavo reikšmingų atsitikimų. Lapkričio pabaigoje, bene Violių būrys, kurį sudarė vos 6 vyrai, išdrįso kibti į didelį bermontininkų dalinį. Nors pasitraukė, bet nukovė vieną priešo karininką. Pasirodo, jog tai būta paties Virgoličo štabo. Partizanams besitraukiant, 2 jų buvo sužeisti, o vienam peršauta... šautuvo kulbė.

Jau pats partizaninis kovojimo būdas sako, jog atskirų susirėmimų turėjo būti šimtai. Mūsų bus buvę suminėta tik stambesnieji. Koki tie smulkūs susirėmimai, matysime iš tokio pavyzdžio. Vienas žurnalistas užrašė kurtuvėniškio ūkininko pasakojimą. Tai buvę 1919 m. vieną spalių mėnesio naktį. „Tą dieną bermontininkai išdraskė Šiauliuose mūsų komendantūrą, lietuvių kareivius išvaikė ir viską „užponavojo“. Aš tuomet su kitu, taip pat kurtuvėniškiu partizanu, buvau Šiauliuose ir visa tai mačiau... Žinai, brolau, tokį piktumą, tokį kerštą prieš bermontininkus pajutome, kad nieko kito neišgalvojome, kaip tik stoti į partizanų eiles ir keršyti priešui... Žiūrime, važiuoja vienas burliokas, rusas kolonistas iš šaukėniškių. Jo ratuose sėdi uniformuotas bermontininkas — rusų podpraporščikas. Kažin kaip krūtinėje užkaito, kraujas smarkiau pradėjo plakti... Jie išlengvo nuvažiavo vieškeliu, o mes tiesiog į kitą pamiškę. Sustojome pamiškėje prie Margių vien-

kiemio. Teko keletą minučių palaukti, kol jie prisiartino prie miško. Pamiškėje puolėme juos, surikę „rankas aukštyn!". Staiga užpultas bermontininkas iššoko iš ratų ir pradėjo bėgti miško link... Ant kalnelio prisivijau. „Pasiduok, žalty!" surikau. Bet jis bėgdamas, matyt, išsitraukė revolverį ir, nieko į mano balsą neatsakęs, paleido į mane šūvius. Viena kulka perdūrė tik kepurę, o nuo kitos pašokau į šalį. Iššoviau pro jo šalį ir, pašokęs didelį šuolį, vėl surikau: „Pasiduok!". Jis vėl šūviais atsakė. Kitos išeities nebebuvo. Du šūvius paleidau stačiai į jį. Jis čia pat sudribo". Apie burlioką partizanas tik tiek tepasakė: „rusas norėjo sprukti į šalį, vėl iššovęs į mane, bet mano šūvis paguldė jį griovyje".

Partizanų būriai buvo: Briduose, Gruzdžiuose, Kebliuose, Kurtuvėnuose, Kužiuose, Lygumuose, Papilėje, Sauginiuose, Stačiūnuose, Sutkūnuose, Šakynoje, Šaukėnuose, Šiauliuose, Šipyliuose, Taločiuose, Tyrelkuose (Tyruoliuose), Violiuose, Vinkšnėnuose ir kitur. Žodžiu, jų buvo beveik kiekviename kaime. Partizanai turėjo, be šautuvų, rankinių granatų, kulkosvaidžių ir net bombosvaidžių. Savaime prigijo „miško brolių" vardas. Kai kurie vadai savo būrius steigė, tiesioginiai susižinoję su Vladu Pūtviu (Fel. Šemeta Kužiuose). Bet daugumas partizaninių dalinių buvo darbas mokytojų. Mat, 1919 m. vasarą Šiauliuose buvo mok-jų kursai. Jų vedėjas I. Murka visus kursantus (net ir moteris) paruošė kovai su priešu. Rikiuotę ir apskritai karinius dalykus dėstė komendantūros leitenantas Mlašius. Daug reiškė ir tai, jog Murka buvo pradžios mok-lų inspektorius; jo papėdininkas Ubeika sėkmingai traukė pradėtą darbą.

Be jau minėtų, čia surašysime kai kuriuos žymesniuosius partizanus ir jų uolius rėmėjus.

1. Šemeta, Feliksas (su brol. Ipolitu ir Aleksandru įst. garsų Kužių būrį; jie ginklais aprūpindavo net Telšių komendantūrą ir Joniškėlio batalijoną).

2. Kelpšas, St., mok. (organizavo partizanus Lygumai — Gruzdžiai — Kebliai — Smilgiai).

3. Kairys (Gruzdžiuose).

4. Trečiokas, gimn. mok.

5. Klupšas, Kaz. (Kurtuvėnuose, Šaukėnuose).

6. Augustauskas, Vyt. (Lygumuose).

7. Marčius, mok. (ginklus statė net į Kauną).

8—10. Staugaitis, V., Bartkevičius, Indrulis, mok-jai.

11—13. Jasienskis, J., dek., Lapis, kun., Orlauskas, burm.

14. Stankytė, L., mok-ja.

15—17. Mockus, St., Gedaminas, J., Baltutis.

18—20. Švėgžda, Kumpis, Kelpšaitė.

21—23. Petrauskas, Vl., Kušleika, Songaila.

24. Gaubas, P., (Stačiūnuose).

25—27. Gedvilas, K., kun., Džiugas, Baziulis.

28. Petryla, šypiliškietis; Jazdauskas, papilietis, lengv. sužeistas.

Daug partizanų būrių-būrelių buvo aplink Šiaulių miestą, kur bermontininkai turėjo savo didžiausias jėgas. Beveik kiekvieno kaimo vyrai buvo susiorganizavę į ginkluotą būrelį. Kai mūsų kariuomenė XI. 22 užėmė Radviliškį (pastebėsime, kautynės ėjo visą dieną, vieną kartą majoras Genys su revolveriu, o kapelionas su kryžiumi gavo stabdyti atsitraukiančią kuopą), tai tuo įsibėgėjimu buvo manyta užgriūti ir ant Šiaulių[1]). Kad dėstymas gautų aiškų dugną, pažymėsime, jog dešiniojo sparno, atsieit, Pasvalio partizanai veikė daugiausia fronte, o kairiojo (Raseinių-Tauragės) jau iš dalies užfrontėje, pagaliau šiauliškiai — tik užfrontėje.

Kariuomenei žygiuojant į priekį, partizanų štabas sudaro savo veikimo planą. Jis toks.

„Prasidėjus kanonadai“.

1. Ardyti ir plaišyti tiltus ir lauko telegrafo ir telefono linijas tarp Papilės — Viekšnių, Joniškio — Mintaujos ir ties Alt-Autcu; terorizuoti priešą Šiaulių apylinkėje.

2. Šemeta koncentruoja partizanus. Kur?

3. Šileika nustato ryšius su Šemeta iš dešinės; su kariuomene susiriša per žvalgus. Saugo Kuršėnų kelią ir geležinkelį. Naikina, terorizuoja.

4. Šaukėnų-Kurtuvėnų partizanai Bubių rajone saugo kelią nuo Kelmės. Nieko nepraleidžia. Veikia granatomis.

---

[1]) Kovose prieš bermontininkus yra dalyvavęs ir pulk. Pr. Saladžius. Jis, kaip 4-tos kuopos vadas, veikė 7-to pulko (tuomet vadinosi Kauno batalijonu) sudėtyje.

5. Škleris, Jankauskas sustoja ties Šapnagiais — Ginkūnais ir t. t. iš kairės pusės Šemeto ir toje linijoje gina ir terorizuoja priešą.

6. Štabas ten pat.

Susisiekus su kariuomene.

1. Šemeta tylomis apdoroja Guberniją ir gina ją. Sutraukia telefono ryšius. Kumetynai. Nieko neišleidžia ir nepraleidžia. Saugo kelią nuo Šiaulių. Parolis... Vartoja ir išveža karo medžiagą (kulkosvaidžiai, granatos).

2. Škleris, Jankauskas, operuoja kairiajame Šemeto sparne. Terorizuoja, nepraleidžia priešo.

3. Šileika saugo dešinį Šemeto sparną. Neleidžia priešui jo apeiti.

P. S. Zaleskis susisiekia su Šileika ir eina miestan iš Kuršėnų pusės. Prisidengia nuo Kelmės.

4. Štabas už miesto.

Miestą užėmus.

1. Bendra vadovybė karo komendanto.

2. Partizanai nuginkluoja ir areštuoja kolčakininkus ir jų šalininkus.

Štabas persikelia iždinėn. Savo srityje veikiama nurodymais ir įsakymais.

Šaukiama šaulių suvažiavimas. Nustatoma nuolatinė organizacija Šiaulių apylinkėje.

Tai nepasiliko vien popieryje. XI. 21 naktį Šiauliai buvo atkirsti iš visų pusių. Sutraukytos telefono-telegrafo vielos, o kai kur ir tiltai. Geležinkelio tiltai sugriauti ties Bridais ir Papile. Pirmoje vetoje (Kebliai) bėgiai išardyti per puskilometrį. Ties Papile sulaikytas bermontininkų traukinys. Kai priešas mėgino sprukti Joniškio ir Kuršėnų link, buvo atmuštas. Nustačius ryšius su mūsų kariuomenės artimiausiomis dalimis, štabas kasdien siuntinėjo jiems smulkiausių žinių apie kiekvieną priešo judėjimą. Štabo žiniomis bermontininkų vadai tarėsi, girdi, „nebent ant šluotos, kaip ta Gogolio ragana, iš čia beišlėksime, nepekliuvę lietuviams“. Jie ieškojo, su kuo galėtų tartis ir tereikalavę 2 dienų išsikraustymui.

Bet mūsų kariuomenė nežygiavo, kaip su partizanais susitarta.

Pasirodo, per Tilžę atskubėjo santarvininkų (prancūzų, anglų, italų) karo misija, vadovaujama gen. Nysselio ir XI. 22 pareikalavo, kad mūsų kariuomenė ne tik sustotų, bet ir atsitrauktų, girdi, bermontininkams reikią leisti nekliudomiems išvykti. Gerbdama žodį, mūsų vyriausybė jau rytojaus dieną atitraukė kariuomenę iš užimtų vietų, taigi ir iš krauju įgyto Radviliškio. Visuomenės ir ypač partizanų įtūžimas buvo neapsakomas. Priežastis prisėjo aiškinti pulko ir net brigados vadui pulk. Ladygai. O partizanų štabas, kaip žinoma, svetimajai misijai net stipriai lietuviškai pagrąsino. Gruodžio 4 d. į sekretariatą mesta 4 bombos. Štabo laikraštyje štai kaip atvaizduota bendra nuotaika: „Pasitraukus mūsų kariuomenei, ne vienas apgailestavo, girdi, jei mūsų valdžia mažiau būt gramatna, būt mažiau sutarčių padariusi, ir vokiečiai būt seniai priversti apleisti mus." Pagaliau misija turėjo išvažiuoti.

Bet dabar partizanai nustojo dirbę. Jie ginklu nepuolė, bet tik gynėsi, kai bermontininkai pradėdavo plėšti gyventojus. O Šiauliuose ir apylinkėse partizanų štabas, kaip jis vėliau pranešė mūsų brigadai, „buvo tuomet vienintelė įstaiga, organizuotai veikusi". Visuomenei informuoti net leido „Partizano" laikraštį, nors tik šapirografuotą. Štabo sumanymu, pasipriešinta Nysselio sąlygoms, pateiktoms mūsų valdžiai ir kariuomenei. Jau XI. 26 tai pareikšta raštu. Įteikta santarvininkų misijai toki reikalavimai:

1. Šiaulių mieste ir visame vokiečių-bermontininkų užimtame rajone nuo šios dienos veikia atitinkami Lietuvos valdžios organai ir grąžinamos su turtu ir teisėmis tos įstaigos, kurios buvo jų paimtos (pav. komendantūra, savivaldybės, paštas-telegrafas ir kitos).

Šiandien dėlto privalo būti atiduoti Lietuvos valdžios žiniai: įkaitai, politiški kaliniai ir valdininkai, vokiečių-bermontininkų areštuoti.

2. Kadangi vokiečiai-bermontininkai yra pridarę kraštui begalę nuostolių ir, išleisdami savo pinigus, pažadėję juos garantuoti armijos turtu, tai privalo palikti čia visą karo ir maisto turtą Lietuvos valstybei ir išeiti bei ginklo.

3. Lietuvos valdžios kariuomenė užima svarbiausias strategines vietas, o savivaldybės aprūpina kraštą sargyba.

4. Kariuomenės pasitraukimui nustatoma kontrolė, kur aktyviai dalyvauja vietos visuomenės įstaigų atstovai.

5. Vokiečių valdžia privalo skyrium nuo karo nuostolių atlyginti pinigais nuostolius, padarytus gyventojams už išplėštą gyvą inventorių.

6. Vokiečių-bermontininkų pasitraukimas iš Šiaulių rajono privalo būti atlikta ilgiausiai per tris dienas.

7. Visi vokiečių-bermontininkų nusikaltimai sąryšy su vietos gyventojais nuo šios dienos teisiami Lietuvos teismo".

Kad raštas atsirado partizanų dėka, rodo Bielinio ir Poželos parašai. Tiesa, vienas jųdviejų rašosi apskrities valdybos, o antras „visuomenės organizacijų" vardu, bet kitaip nebuvo galima, kadangi reikėjo išsaugoti vietinį bei savivaldybinį pobūdį (miesto vardu pasirašė Dr. Žilinskas). Tie griežti reikalavimai paskui iš dalies įėjo į mūsų valdžios atstovų griežtą raštą arba ultimatumą Nysselio misijai.

Štabo nariai mėgino mieste perimti valdines ir visuomenines įstaigas. Jie su prancūzų ir anglų atstovais apėjo jas, bet bermontininkai neklausė (XI. 28). Be to, rinkta medžiaga apie priešo padarytus nuostolius ir ji pateikta santarvininkų ir mūsų komisijoms. Dėlto bus suprantama, jei bermontininkai griežė dantį ir Bielinį mėgino areštuoti. Sušaudyta 2 partizanai (XI. 30).

Kadangi pagal mūsų valdžios reikalavimą bermontininkai turėjo miestą apleisti, tai suorganizuota įstaigų ir turto perėmimas. Gubernijos sandėlį nutarta perimti jau XI. 29, bet 16 partizanų sargyba pastatoma tik gruodžio 2-rą dieną. Tą dieną vakare paimama ir Ginkūnų dvaras, kur rasta 12 lėktuvų ir 5 automobiliai. Įsitikinta, kad juo greičiau mūsų kariuomenė ateis, juo bus geriau. Gruodžio 5 d. susisiekiama su maj. Geniu ir pulk. Glovackiu; prašoma „ligi dar nevėlu, eiti".

Gruodžio 6 d. galutinai paaiškėjo, kad bermontininkai rytoj išeina. Dėlto susižinoma su mūsų dalimis Narušaičiuose (kitos buvo Gruzdžiuose ir Radviliškyje). Tą pačią dieną „Laikinasis Partizanų Štabas" Gubernijos komendantu skiria Augustinavičių, o geležinkelio stoties — Al. Mačiūną. 7-tą dieną anksti rytą bermontininkai išsprogdina Gubernijos geležinkelio stotį. Žūt būt reikia apsaugoti sandėlį, mat, iš dvaro

buvo išvaryti gyventojai ir sprogdinimas turėjo įvykti 9-tą valandą ryto. Bet naujasis komendantas su milicija ir darbininkais perkirpdina minavimo laidus ir taip apsaugoja. Užimdami Gubernijos dvarą, partizanai nukauja leitenantą ir kareivį. Priešininkai gi, išėję iš miesto, patrankomis stengiasi sugriauti perimtą sandėlį, bet nepavyksta. Augustinavičius 4-to pulko 4-tos kuopos vadui sandėlį perdavė XII. 8.

Komendantas Mačiūnas Šiaulių geležinkelio stotį priėmė XII. 7 dešimtą valandą ryto. Ir vėl bermontininkai, atsisveikindami, iš užmiesčio iš patrankų paleido ugnį. Sandėlyje rasta keli šimtai šautuvų, tūkstančiai šovinių ir kitokios karo medžiagos. Naktį sargybą ėjo partizanai, garbės milicija ir darbininkai. 8 dieną atvyko I brigados vadas, anglų misija ir geležinkelio karo valdininkai. Brigados vadas ir karinis geležinkelio stoties viršininkas prašė, kad Mačiūnas ir toliau eitų tas pareigas. Jo žinioje nuo 9-tos dienos buvo 20 komendantūros kareivių, kurie saugojo geležinkelį. Stotis buvo perduota įgulos viršininko atsiųstam komendantui Žaliui tik gruodžio 11 d.

Iš gruodžio 7-tos į 8-tą dieną, naktį partizanų štabas paskyrė Šiauliams sargybas. Kad bermontininkai išėjo, pranešama mūsų kariuomenei. Atskiri jos daliniai įžygiavo į miestą bene tik 12-tą valandą naktį (8 d.). Vadinasi, vieni partizanai valdė ir tvarkė Šiaulius beveik ištisą parą. Daugumas jų sargybų stovėjo 3 dienas. Gruodžio 9-tą dieną „Laikinasis Partizanų Štabas“ nusiuntė savo veiklos pranešimą I brigados vadui pulk. Ladygai. Vadinasi, perdavė savo pareigas ir atsakomybę. Nors, kol viską sutvarkė, dar savo vardu rašėsi ir 15-tą dieną. Panašiai buvo ir su Gruzdžiais: iš bermontininkų perėmė partizanai-šauliai ir paskui kvietė, kad pulk. Glovackis užimtų.

Oficialia „Laikinojo Partizano Štabo“ pabaiga reikia skaityti gruodžio 10 d. Mat, tuomet įvyko „esamų būrių atstovų steigiamasis šaulių skyriaus susirinkimas“, kur, pagal taisykles, įsilieta į Lietuvos Šaulių Sąjungą. Tuomet išrinkta ir skyriaus valdyba su pirmininku K. Bieliniu. Vadinasi, iki šiol Šiaulių srityje nebuvo griežtos, pagal Sąjungos įstatus numatytos. santvarkos. Nors ištikrųjų jau tuomet partizanai save vadino šauliais. Ana, savo „Partizano“ organui jie prideda

vardą: „Šaulių skraiduolė“. O Centro valdyba, žiūrėdama į dalyką praktiškai, dar prieš steigiamąjį sus-mą kalba apie „Šiaulių skyrių“.

Mat, partizanai veikė, kaip buvo matyti iš mūsų dėstymo, nurodomi iš Sąjungos Centro Kaune. Galima tarti dar daugiau: jie tiksliai vykdė, kas būdavo pavedama. Jų štabas savo oficialų pranešimą brigados vadui pradeda šitaip: „Šiaulių rajono partizanai vykdė tuos uždavinius, kurie buvo jiems pavesti“ (XII. 9). Pagaliau, Šiaulių miesto užėmimas tebuvo Sąjungos įsakymo įvykdymas. Juk Centro archyve yra likęs raštas, kurio turinį galima šitaip išreikšti:

„Šiaulių grupei įsakymas.

Užgrobti ginklų sandėlį Gubernijoje, atkirsti geležinkelį į Mažeikius, Joniškį ir Radviliškį.

Su Telšiais bendrai išlaikyti Šiaulius, iki mūsų kariuomenė atvys. Jei negalima, tai išvežti grobį.

Telšių šauliai —

atkerta geležinkelį ir neleidžia iš Vokietijos vykti. Telšiai panašų liepimą duoda Mažeikiams ir savo būriui Plungėje.

Pasvalio grupei —

atkerta geležinkelį iš Šiaulių į Joniškį. Kaimuose pulti priešo bandas. Palaikyti ryšį su Šiauliais ir Joniškiu“.

Sąjungos įgaliotiniai siūte siuvo toje srityje. Spalių-gruodžio mėnesiais čia randame Skipitį, Žygellį, Marčiulionį, Šklerį... Bene gruodžio mėnesį į Šiaulius pasiųsta iš Kauno didesnis šiaulių burys. Jį vedė Šaulių vadas karininkas B. Vasiliauskas, o jame dalyvavo ir Vincas Daugvardas, kuris buvo pašauktas iš Susisiekimo Ministerijos, kur tarnavo. Atvykę į miestą, jie, pastarojo asmens liudijimu, gatvėje sutiko patį Vladą Pūtvį, pridėsime, apsiginklavusį brauningu ir rankinėmis granatomis. Verta atsiminti, jog buvę naudojami ir mokiniai. Sakysim, dar spalių mėnesį „Saulės“ gimnazijos direktoriaus prašoma, kad Otoną Belenauską išleistų 2 savaitėms „kariškam uždaviniui“.

Apskritai Centras išplėtojo didelį veikimą. Lapkričio 24 d. leidžia jaudinantį atsišaukimą, kur visi raginami už ginklų.

Raštas baigiamas: „Sujuskite, draugai! Tėvynė pavojuje!“ Gruodžio 8 d. suruošiama protesto eitynės prieš bermontininkus. Šauliai neša plakatą: „Už ginklo į šaulių būrius!“.

To meto partizanų-šaulių kovas galutinai įvertinsiu kitų lūpomis. Autorius geriausio Šiaulių operacijos straipsnio pulk. leit. V. Steponaitis pirmiausia paaiškina, jog „kalbant apie bermontininkus Lietuvoje... negalima nepaminėti ir partizanų (šaulių) veikimo“. Paskui, kalbėdamas apie miesto paėmimą, tiesiog sako, kad „tų paskutinių dienų niekuomet negali pamiršti Lietuva. Tuomet partizanai atliko didį darbą“. Tai pat, tik kitais žodžiais, išreiškė patsai kautynių dalyvis kap. Vėgėlis. Savo aprašymą jis baigia sakiniu, kad „per gyventojų ovacijas, kariuomenės ir partizanų sveikinimus, vienas iš kalbėtojų pabrėžė: „Vargas priešui, puolusiam tautą, kurioje kariuomenė, civilė valdžia ir visi gyventojai sutartinai ir pilnoje vienybėje stoja savo tėvynės laisvę ginti“.

2. KOVOS SU LENKAIS.

1919 metai.

Partizaninės kovos su lenkais prasidėjo 1919 metais. Nors nei Lenkija, nei Lietuva viena antrai nebuvo karo paskelbusios, vis dėlto lenkų kariuomenė pradėjo skverbtis į mūsų žemę. Tai įvyko jau kovo mėnesį, kai ji, bepuldama bolševikus, savo kairiuoju sparnu įsiterpė į Lietuvos plotą. Didesni ir mažesni susidūrimai su Lietuvos kariuomene prasidėjo gegužės mėnesį. Jau 8 d. įvyko susirėmimas Vievio geležinkelio stotyje. Maždaug tuo pačiu metu ir Daugų rajone.

Vienas iš pačių pirmųjų ir didžiųjų partizanų pasirodymų buvo kovose dėl Seinų 1919-tų m. vasarą. Tam tikra prasme partizanais reikia laikyti ir vadinamą miliciją, kurią kiekviename kaime sudarydavo po 8—12 vyrų. Ypačiai, kad ji vienaip ar kitaip dalyvaudavo kautynėse. Tikra prasme partizanai buvo, anot Seinų įvykių aprašytojo A. Šarkos, „daugumas vyrų, kurių tarpe buvo jau senyvo amžiaus ir visai jaunų berniukų. Apsiginkluota, kas kuo galėjo: šautuvais, revolveriais, dalgėmis, buožėmis“.

Seinų mieste, kuris, šalia Vilniaus ir Kauno, buvo nuo seno lietuvių tautinio susipratimo ir kultūros centras, 1919 m. pavasarį jau buvo Lietuvos komendantūra. Komendanto pareigas ėjo karininkas Asevičius. Rugpiūčio pradžioje išsikraustė vokiečių okupacinė kariuomenė, ir likosi vieni lietuviai. Tuomet to paties mėnesio 23 d. vietiniai lenkuojantieji elementai, Lenkijos kariuomenės padedami, padarė sukilimą. Lietuvių jėgos buvo priverstos palikti miestą. Pasirodo, jau tuomet Seinuose būta partizanų, kurių daug pateko į lenkų nelaisvę. Pulk. S. Zaskevičius apie juos sako, kad „greičiausia tai buvo nelaimingi vietos valstiečiai, kuriuos, anot Rudnickio, nasz

kontrwywiad oczyscił.“ Pastarasis lenkų autorius juos pavadina net šauliais, girdi, VIII. 24 d. lietuviai, puldami, turėję keletą dalių šaulių“ (pagal pulk. Zaskevičiaus citatą).

Lietuviai atsitraukė Žagarių link ir apsistojo Dumblio dvare. Tuo tarpu vietiniai lenkuojantieji užėmė Lazdijus. Bet mūsų komendantūra su partizanais, kuriuos uoliai rėmė apskrities viršininkas Kubilius, juos išvijo. Lenkų liko 3 užmušti. Gavus pagalbos iš Marijampolės ir Alytaus, mūsiškiai ant karštų pėdų puolė Seinus ir 24 d. 8-tą valandą ryto juos atsiėmė. Anot vieno dalyvio, kautynėse dalyvavo „kareiviai, milicininkai ir... kaimų vyrai“.

Mūsiškiai baisiai atkakliai gynė tą seną lietuvių kultūros židinį, kur buvo dvasinė seminarija, gimnazija ir keleto laikraščių redakcijos. Tur būt prisidėjo ir tai, jog kautynėse daug dalyvavo vietinių dzūkų (juk partizanai visi vietiniai). Tiesa, lietuviai tą pačią dieną, vos užėmę, jau 13—14 valandą gavo pasitraukti. Bet 28 d. vėl puola ir dalį miesto užima. Tačiau vakare, stipresnio priešo spaudžiami, gauna apleisti užimtas pozicijas. Kad reikėjo trauktis iš lietuviško krašto, daug prisidėjo santarvininkų (Prancūzijos, Anglijos, Italijos ir k.) pataikavimas Lenkijai. Kai lenkai užimdavo kurią sritį, anie tuojau nustatydavo demarkacijos liniją, žinoma, kas užimta, palikdami laimėjusiems. Taip dabar vadinama Fošo linija (VIII. 3) Lenkijai paliko net Seinus ir Punską. Demarkacinių linijų 1919 metais palaipsniui susilaukėme keleto. Jos buvo esamo fizinės jėgos santykio patvirtinimas. Dėlto žinomas mūsų diplomatas Juozas Urbšys tiesiog kalba apie „demarkacijos linijų komediją.“

Nedzingėje partizanų daigų būta jau 1918 m. gruodžio mėnesį. Tuomet vienas lenkų organizatorius ragino apylinkės vyrus, kad stotų į legijonus. Lipdė ir atsišaukimų. Lietuviai gi vyrai juos nudraskydavo, pagaliau ir patį agitatorių išvijo. Tai buvo partizanų užuomazga. Jie veikė ir per bolševikų okupaciją, kuri čia truko nuo 1919 m. sausio mėnesio vidurio iki Velykų. Partizanai rinko žinias apie bolševikų kariuomenę ir, be to, tarp kareivių platino atsišaukimus.

Apie vasario pabaigą pradėjo rodytis lenkų kareiviai. Vincas Kopka su savo partizanais varė toliau savo darbą. Jie Mer-

kinėje stovinčius vokiečius sukiršino prieš lenkus; kai šie jojo į Nedzingę, tai vienas raitelis su arkliu buvo užmuštas. Patys partizanai sugavo vieną lenkų šnipą. Vis dėlto į Nedzingę atsikraustė lenkai. Čia paliko 2 žandarus. Iš kiekvieno kaimo buvo sušaukta po 2 atstovus, kad nutartų dėtis prie Lenkijos. Tie griežtai pasipriešino. Už tokią drąsą du buvo suimti.

Po to partizanų eilės dar pagausėjo. 1919 m. rudenį iš paskirų būrelių buvo sudarytas slaptas būrys. Jo steigėju ir vadu buvo Vadėnų kaimo mokytojas Ignas Balčiūnas. Iš Alytaus gauta ginklų. Svarbiausiais partizanų darbas tai rinkimas kariškų žinių.

Tas pats buvo ir Varėnos-Akmens apylinkėse. Partizanų pradžia čia siekia rugpiūčio pabaigos. Ją davė mokytojai Vincas Keršis ir Motiejus Aldonis, kuriuodu kątik buvo grįžę iš Marijampolės mokytojų kursų. Organizacinis sus-mas įvyko rugsėjo 1 d. miškelyje netoli Jokėnų kaimo. Pirmuoju partizanų būrio vadu buvo Vincas Keršis, kuris čia pat mokytojavo. Iš pirmojo dalyvių susirinkimo galima paminėti: Staknį, Matukevičių ir Bielevičių. Tuojau šokama veikti. Rugsėjo mėnesį iš Alytaus parsivežama informacijų ir atsišaukimų. Šie 8 d. išlipinama Akmens bažnytkaimyje. Būrys pasiskyrstė trimis grandimis po penkis vyrus kiekvienoje. Partizanų ryžtas buvo didelis. Kai lenkų valdžia pareikalavo, kad būtų nutarta dėtis su Lenkija, tai buvo pareikšta aiški gyventojų valia. Partizanų vadų, ypač Aldonio, įtakoje atsirado šitokis raštas:

„1919 m. rugsėjo 5 d. mes, Jokėnų seniūnijos — Pabeznėkio, Vazgirdonių, I Paručių, II Paručių ir Jokėnų kaimų gyventojai, susirinkę I Paručių kaime, Felikso Gimbučio namuose, lenkų revirui įsakius išrinkti atstovą į Varenos valsčiaus tarybą, vienu balsu nutarėme: 1. kadangi lenkai, paneigdami apsisprendimo teises, prieš gyventojų norus veržiasi į Lietuvą; 2. kadangi jie, lenkai, nesiskaitydami su vietos gyventojų valia, nuginklavo Varenos miliciją ir išvaikė valsčiaus savivaldybę, — tai rinkti jų reikalaujamą atstovą atsisakome ir griežtai protestuojame prieš šio nutarimo I ir II punktuose pažymėtus veiksmus.

Įgaliojame Andrių Abramavičių, Vazgirdonių kaimo gyventoją ir Joną Zapolską, II Paručių kaimo gyventoją įteikti šį nutarimą lenkų Varenos valsčiaus revirui".

Raštą pasirašė teisėti asmenys. Jis ir buvo įteiktas minėtam revirui, atsieit, lenkų policijos viršininkui.

Po to bus suprantama, jei rugsėjo 9 d. į Jokėnus atvyko lenkų žandarai, kad suimtų Aldonį su Keršiu. Bet abu partizanų vadai parodė lietuvišką ryžtą. Pirmas griebė kastuvą, o antrasis, būtent, Keršis kirviu paguldė du žandarus ir abu pabėgo. Tuomet ir visas būrys pakriko. Priešinosi svetimiems paskirai, kaip kas išmanė. Organizacinę lytį darbas atgavo tik 1920 metais.

Verta suminėti ir Butrimonių apylinkių vyrus. Tai Plasapnykų kaimo partizanai, suorganizuoti m-jo Bartlingo. Būrelis, vadovaujamas Lisausko, buvo 6 žmonių, turėjo 10 šautuvų ir keletą šimtų šovinių. Kartais naudodavosi ir kulkosvaidžiu. Ginklus iš pradžių turėjo savo, suprantama, blogus, paskui gavo gerus iš mūsų kariuomenės Alytuje. Kadangi jau liepos mėnesį Butrimonis užėmė lenkai, tai prisėjo veikti jų valdžioje, slaptai. Daugiausia buvo teikiama žinios mūsų kariuomenei, nors, pasitaikius progai, iš pasalų puldinėdavo ir svetimos kariuomenės dalinius.

Partizanų buvo Perlojoje, kurių steigėju reikia laikyti Joną Česnulevičių. Paskui vadovavime dalyvavo ir kun. Petkelis.

Taip buvo pietuose ir pietryčiuose. Bet nekitaip ir žiemryčiuose. Pavaizduosime Ukmergės sritį. 1919 m. spalių mėnesį, kai mūsų kariuomenė rikiavosi prieš bermontininkus, lenkai įsiveržė į Lietuvą ir jų raiteliai bandė pasiekti Šventosios upę. Tuomet pasipriešinimui ėmėsi organizuoti vyrus Ukmergės apskrities valdybos narys Čekanavičius, antstolis Tumas, notaras Švabinskas, apsk-ies virš-kas Kuzma ir V. Kvieska. Bet čia tvarka buvo kiek kitokia, būtent, steigiama tiesiog Lietuvos Šaulių Sąjungos būriai. Netrukus jų buvo Deltuvoje, Vepriuose, Kurkliuose, Taujėnuose, Siesikuose, Panoteriuose, Kavarske ir Pagiryje. Veikimą derino skyriaus valdyba Ukmergėje.

Ginklų gavo iš komendantūros, apskrities viršininko, Sąjungos centro valdybos, pagaliau ir patys pirkosi. Tam tikslui jau lapkričio mėnesį surengta loterija. Šauliai gaudydavo šnipus, kartais atremdavo lenkų būrius ir persekiodavo plėšikus. Be kitų, taip veikė Deltuvos būrys, kurį spalių mėnesį įsteigė Vincas Pakštaitis. Turėjo apie 40 vyrų. Deltuviškiai saugojo Šventosios krantus, ypač Leanpolio tiltą, kuriuo perjodavo lenkų raitelių, šnipų ir spekuliantų. Lapkričio mėnesį būrys perėmė vieną brastą, kurią iki tol saugojo kareiviai Širvintų komendantūros, esančios Vepriuose. Naktimis šauliai statydavo sargybas 5-ių, o dieną — 2 vyrų. Taip buvo, kol atvyko pulkas.

Kad vaizdas būtų pilnesnis, duosime Širvintų būrio veikimą. 1919 m. rugsėjo 1 d. mūsų komendantūra, dėl lenkų veržimosi, buvo priversta išsikelti iš Širvintų. Lenkai pasislenka apie 14 kil. Ukmergės link. Vadinasi, širvintiečiai buvo lenkų valdžioje (iki 1920 m. liepos mėnesio), taigi oficialios būrio organizacijos negalėjo būti. Buvo dirbama partizaniškai. Siunčiama naudingos žinios mūsų kariuomenei. Reikia suminėti Povilą Žukauską ir Joną Paliukėną.

Šis gaivalinis gyventojų griebimasis ginklo turėjo vieną priežastį, būtent, į Lietuvą pradėjo veržtis lenkų kariuomenė. Partizaninis sąjudis pasiekė ir tokias Suvalkijos vietas, kurios buvo gerokai į šiaurę. Ginkluoto būrio organizavimu Vilkaviškyje rūpinosi Pranas Martynaitis, mok-lų inspektorius Raulynaitis ir aps-ties viršininkas Martinkaitis. Pavojus buvo didelis, sakysim, vienu tarpu turėjo pasišalinti net komendantas maj. Zaskevičius. Iš pradžių komendantūra buvo priešinga partizanų būriui, net grasinta už nelegalų ginklų laikymą griežtomis bausmėmis.

Tai visa bus buvę rugpiūčio pabaigoje, kadangi rugsėjo pradžioje Martynaitį randame Kaune, kur jis organizavimo reikalais lankėsi pas Vladą Pūtvį. Juodu abu nuvyko pas Krašto apsaugos ministrą ir kariuomenės vadą; čia pat buvo patvirtinti Šaulių Sąjungos laikinieji įstatai, kuriuos Pūtvis

buvo atsinešęs. Taigi Martynaitis jau grįžo vežinas teisėtos organizacijos įstatais ir įsteigė Pūstapėdžių būrį. Nors, kol dar nebuvo reikiamų krašto apsaugos ministerijos įsakymų, rikiuotės mokytis prisėjo slaptai. Kol formalumai bus sutvarkyti, slaptumą pataręs (Martynaičio žodžiais) ir patsai ministras. Būrys centro valdyboje užregistruotas, kaip įsteigtas rugsėjo 18 d. Žinoma, organizatoriams prisėjo aiškintis savo tiesioginiams viršininkams dėl ginkluotos jėgos. Martynaitis tuo reikalu buvo iškviestas į Žemės ūkio ministeriją.

Tad buvo palanki dirva Šaulių Sąjungos daigams. Į Suvalkiją šaulių dalinių steigti rugsėjo — spalių mėnesiais vyksta Matas Šalčius. Iki spalių vidurio jo dėka atsiranda Kalvarijos, Žalpių, Bartininkų ir Pajevonio būriai. Tą patį mėnesį pradeda veikti Seinų skyrius su keletu būrių; iki metų pabaigos jų buvo Lazdijuose, Rudaminoje, Leipalingyje, Veisėjuose, Šventežeryje, Kapčiamiestyje, Kučiūnuose, Punske. 1919-tais metais buvo šaulių dalinių dar Gražiškiuose, Vištytyje.

1920—1923 m.

Per 1919 metus Šaulių Sąjunga gerokai išaugo. Gruodžio 16 dieną jau skaitė 16 skyrių (dabartinės rinktinės) su 39 būriais, kuriuose buvo 800 narių. Registruotų jų buvo tik 496. Šaulių daliniai jau buvo pajėgūs. Pavyzdžiui, Kalvarijos skyrius. Lapkričio 21 d. jis manė perimti frontą Liubavas — Kapčiamiestis.

Jei kalbėti apie vadinamą lenkų frontą, tai 1919 metais iš pradžių partizanai, o paskui šauliai kovojo kiekvienas dalinys paskirai. Vadovaujamo organo nebuvo. Kai Alytaus ap. vadas J. Marcinkevičius pasisiūlė organizuoti platesnę operaciją, tai Pūtvis pastebėjo, jog 2-juose frontuose sunku būsią kovoti. Lapkričio mėnesį Centro valdyba įsteigia „šaulių štabą“ ir net paskiria „vyriausiąjį šaulių vadą“. Bet tai buvo tik bermontininkų frontui. Antra vertus, tos įstaigos išnyksta drauge su pačiais bermontininkais.

Taip praeina didesnė 1920 metų dalis. Tik rugsėjo 17 d. steigiama „Šaulių Fronto Štabas“. Jo tikslas — „koordinuoti

visą šaulių kovos darbą fronte". Naujos įstaigos viršininku skiriamas Matas Šalčius, o nariais — Kalvarijos skyriaus pirm-kas Sergijus Klimas ir valdybos narys Juozas Linkevičius. Iš protokolo matyti, jog tai buvo vien esamos būties įteisinimas, atsieit, vienas kitas štabas ir anksčiau veikė. Mat, Šalčius organizacinį darbą pafrontėje dirbo jau nuo rugpiūčio pabaigos. Kai VIII. 20 jis galutinai atsisakė „Trimito" redagavimo, jau tuomet jis pasisakė eisiąs „į pafrontę". Rugsėjo 9 d. praneša Centro valdybai, jog organizuoja plotą Kalvarija — Krosna — Lazdijai — Seirijai — Kučiūnai — Seinai — Smalėnai — Punskas — Kalvarija.

Žiūrint jo paskirties, įsteigtasis štabas kartais vadinamas raštuose „Lenkų fronto štabu". Pagal anksčiau išleistą instrukciją, naujoji įstaiga turėjo vadintis „Centro štabu", bet gyvenimas prigydė aukščiau minėtą vardą. „Šaulių Fronto Štabas", sprendžiant pagal jo sudėtį ir aplinkybes, iš pradžių veikė Suvalkų Kalvarijoje (nuo IX. 3). Bet rugsėjo 24 d. Centro valdybos prezidiumas jo viršininkui įsako, kad su instruktoriais ir ginklais „vyktų į Alytų tęsti Tamstai pavestos darbuotės". Kalvarijoje gi paliktas „I Lauko Štabas". Matyt, taip pavadintas pagal įsteigimo eilę. Antrasis lauko štabas iš pradžių buvo Ukmergėje (jo vardą jau užtinkame tarp IX. 28—X. 5). Viršininku buvo karininkas Ant. Matulaitis, o nariais — Morkūnas ir Petras Jočys. „III Lauko Štabas" įsikūrė Utenoje (X. 16). Dar buvo 2 štabai — ketvirtasis ir penktasis. Jų pirmas iš pradžių veikė Alytuje, o antrasis — Kaune. Spalių mėnesio pabaigoje už „IV lauko štabo" viršininką pasirašinėja B. Kuodatis. Penktasis štabas daugiausia vertėsi etapo arba persiuntimo reikalais.

Iš Alytaus fronto štabas persikelia į Kauną. Jį čia randame spalių 27 d. Matyt, jo vieta keitėsi, dėstis, kur buvo viršininkas Šalčius. Sakysim, Alytuje vienu tarpu drauge buvo ir fronto ir 4-tas lauko štabas. Bet iš Kauno daugiau niekur nesikelia. Fronto štabo komendantu rašosi Ruškys. Kai Šalčius iš Alytaus išvyko, tai tenykščio štabo viršininko pareigas laikinai ėjo A. Žmuidzinavičius. Spalių 24 d. tikrasis 4-to štabo viršininkas yra Švambaris. Verta pastebėti, jog fronto štabe dirbo viena moteris, būtent, Mikalina Popikaitė. Spalių 2 d.

ji atvyko į Alytų. Įdomus yra į Šaulių Sąjungos prašymą atsakymas tiesioginio Popikaitės viršininko Jono Romano, tuometinio „Amerikos Lietuvių Bendrovės“ „prezidento“: „... Kadangi jos darbas bus Tėvynės labui, tai mes jos algą mokėsime, kol ji darbuosis fronte“.

„Šaulių Fronto Štabas“ vadovavo lauko štabams. Už jį aukščiau buvo Centro valdyba, kuriai kasdien turėdavo pranešinėti esamą būklę fronte. To štabo „operatyvinės dalies viršininku“ buvo kar. Klimaitis. Spalių 24 d. Centro valdyba jį patvirtina „vyriausiuoju šaulių vadu“. Pagal Krašto apsaugos ministerijos įsakymą, valdyba jį įgaliojo kreiptis į komendantus ir kitokias karines įstaigas. Laukų štabų santvarką ir teises Centras paskelbė rugsėjo 30 d. Pagal ją, pafrontės sritys pereina štabų žiniai. Naujoji tvarka apima visą šaulių veiklą: ir karines operacijas ir organizavimą bei administravimą. Fronto štabas vadovaujasi Centro valdybos įsakymais ir yra jos „valios vykdytojas“. Spalių mėnesį jo sudėtis susiejama su Sąjungos centro santvarka, būtent, jį udaro organizacinės dalies viršininkas, operatyvinės dalies viršininkas ir pagaliau „vyriausias šaulių vadas“. Abi pastarosios vietos laikinai buvo vieno asmens žinioje. Įvesta griežta tvarka. Štabai 2 kartus per dieną (10 ir 23 val.) turėjo pranešinėti Centrui ir tai net tuomet, kai nieko ypatingo neįvykdavo. Fronto štabas savo ruožtu lauko štabams siuntinėjo viso veikimo santrauką. Šio štabo raštinė buvo Kaminų gatvėje nr. 4/5 Nachimovičiaus namuose.

Vadinasi, visa kompetencija, kurią anksčiau vykdė skyriai, būriai ir iš dalies Centras, dabar perėjo lauko štabams. Tai karo meto Sąjungos santvarka. Aiškiai pažymėta, jog ji nustoja veikusi, kai pasibaigs kariniai veiksmai. Štabai turi antspaudus ir išdavinėja liudijimus. Net r kariuomenės vadai, be šaulių lauko štabų žinios, negalėjo davinėti įsakymų šaulių daliniams. Be to, tie įsakymai turėjo būti rašytiniai, girdi, kitaip kariuomenės dalinių vadai savo žodinių įsakymų kartais išsiginą ir šaulius apkaltiną grobimu.

Štabai turėjo rajonus, kurie jungė po keletą valsčių. Pavyzdžiui, I štabas skaitė 7 rajonus, o III — 9. Viso gi fronto štabo žinioje buvo net 42 rajonai. Buvo daroma rekvizicijos,

žinoma, su atitinkamos vyresnybės žinia. Priseidavo dar persekioti vagis ir kontrabandininkus, kurie anuo metu buvo vadinami šmugelninkais. Ypačiai daug tokių reikalų turėjo IV lauko štabas.

Vis dėlto naujoji tvarka sudarė ir painiavos. Sakysim, 1920. XII. 13 I lauko štabas skundžiasi, kad neaišku, „kame jo dabartinės ribos prasideda ir kur baigiasi" ir ar skyrių valdybos yra žinioje Centro valdybos, ar lauko štabo. Būriai dažnai instrukcijų gaudavo iš Centro valdybos, o įsakymų — iš štabų. Bet jau 1921 m. skyrių veiklą aiškiai tvarko lauko štabai. Skyrių vadai jiems darydavo pranešimus. Šita tvarka ypačiai griežtai įgyvendinta III-me lauko štabe.

Į 1920 metų pabaigą pradėta galvoti apie kitokią šaulių kovos dalinių tvarką. Krašto Apsaugos Ministerijos sumanymu, gruodžio 12 d. Centro valdyba nutarė steigti „atskirą šaulių batalijoną". Sąjungos vienas prezidiumo narys, karininkai Klimaitis ir Linkevičius su ministerijos atstovu sustatė sutartį ir pateikė Krašto apsaugos ministerijai. Nors majoras Byla buvo dalyvavęs jo sudaryme, o kariuomenės vadas žodžiu sutikęs, vis dėlto projektas buvo atmestas. Taip gen. Žukauskas atsakė 1921. I. 12. Šaulių batalijonas būtų turėjęs krašto apsaugos ministerijos vadovybę ir visą išlaikymą, o Šaulių Sąjungai paliktų patariamoji priežiūros teisė.

Jau pereitų metų pabaigoje kilo minčių, kad reikia panaikinti bent kai kuriuos lauko štabus. Vadinasi, ieškoma būdų reformuotis. Kai 1921 metų pavasarį grėsė Lenkijos puolimas, tai Sąjunga balandžio 7 d. įveda naują tvarką. Tuomet sudaroma vadinamas Centro štabas, į kurį įeina Pūtvis, Mikelkevičius ir Klimaitis. Kiekvienas skyrius irgi turėtų savo štabą. Bet naujoji tvarka, liečianti skyrius, retai kur tebuvo įgyvendinta. Nors tam reikalui išleista aplinkraštis. Ir lauko štabų panaikinimas užkliuvo. Kai kurie jų, pav., III buvo panaikinti, paskui vėl atgaivinti. Bet, apskritai paėmus, panaikinimo darbas buvo varomas toliau. Dviejų metų laikotarpyje (1920. VI. 27—1922. VI. 29) neliko II-jo ir IV-jo štabų. Nuo 1922 m. pradžios panaikinta visi štabai ir jų vietoje atsirado grupės su savo štabais (pav. II štabas atitiko II grupę). Nors būta ir išimčių. Sakysim, III štabas senąjį vardą atkovojo. Pa-

galiau, į 1923 metų pabaigą panaikintos ir grupės, kurių iš viso buvo septynetas. Štabų buvimo vietos: I — Kalvarijoje (Suv.), II — Ukmergėje, Semeliškėse, Onuškyje ir dar kitur, III — Utenoje ir IV — Alytuje, Merkinėje, V — Kaune. Taigi, kilnojosi iš vienos vietos į kitą.

Su 1923 metais atėjo kitokia santvarka. Sausio 1 d. Juozas Mikuckis paskirtas „visų Lietuvos rytų partizanų vadu". Tą patį mėnesį jo štabo viršininku randame pulk. Uspenskį, o štabo adjutantu Leoną Čapliką. Buvo išdirbti ir partizanų uniformos pavyzdžiai. Naujoji įstaiga buvo skirtinga nuo Šaulių Sąjungos veikiamosios dalies, kurios viršininku tuomet buvo kar. Džiūvė. Bet jau gegužės mėnesį prasidėjo „Lietuvos rytų partizanų" likvidavimas, kuris buvo įvykdytas metų pabaigoje.

Dabar duosime karo operacijų bendrą vaizdą. 1920 metų vėlybą rudenį Simno — Varenos ruože buvo 1.500, o IV-jo štabo žinioje — 1.000 vyrų. Šie skaičiai jau duoda supratimą apie veikimo didumą. Vyrų davė visuotinė šaulių mobilizacija, kurią Centro valdyba paskelbė spalių 9 d. Iš visų būrių turėjo būti išskirta pusė narių „kurie sutiktų kiekvieną valandą, Centrui pareikalavus, eiti ginti nuo priešo Tėvynės laisvės ir nepriklausomybės". Įsakyta, kad rikiuotės būtų mokoma pagreitintu būdu. Už mobilizacinio įsakymo neklausymą buvo areštuojama. Bet į frontą buvo siunčiami tik norintieji. Ten štabai buvo įsivedę griežtą tvarką, būtent, kai kurių dalinių nusikaltimai buvo baudžiami net mirtimi. Šauliai, priimdami ginklus, davė šitokią priesaiką: „Aš... prisiekiu būti visados geru šauliu, klausyti savo vadu ir niekados neatsisakyti nuo gynimo savo Tėvynės Lietuvos. Dieve, man padėk!". Trečiame štabe buvo kitokia priesaikos forma. Tiesiog susijaudini, skaitydamas nepratusios rankos pasirašytą įžadą: „Mes, Pranė Šimkūnytė, Ona Jauniškytė ir Marė Čipkutė tvirta valia ir visa siela prižadame ginti, ligi būsim gyvos, Tėvynės Lietuvos nepriklausomybę, susirišti su kitais šauliais broliškais ryšiais, laikyti visus Sąjungos įstatus, instrukcijas ir be prieštaravimo klausyti savo vado ir valdybos įsakymų".

Kad būtų suprantami Sąjungos kariniai užsimojimai, reikia atsiminti, jog buvo degamas pavojus. Spalių 22 d. posėdyje buvo svarstoma, kad kartais gali prireikti Centrui išsikelti iš

Kauno. Daug ramumo ir šalto kraujo parodė Pūtvis ir Kuodatis, kuriais pasekė ir kiti valdybos nariai.

Visiems šauliams pafrontėje buvo leista namie laikyti karinį šautuvą (V. 5).

Šaulių Sąjungos Centro valdyba su kariuomene palaiko glaudžius santykius. 1920 m. rugsėjo mėnesį krašto apsaugos ministerija kreipiasi į Sąjungą, kad sulaikytų raudonarmiečius ir kitus tamsius gaivalus, pereinančius sieną. Rugpiūčio mėnesio posėdyje dalyvauja pulk. Grigaliūnas - Glovackis, kuris pataria uždegti visą kraštą (buvo svarstoma agitacinių kursų reikalas). Kariuomenės atstovai važinėja ir į provinciją. Spalių 25 d. III Šaulių Lauko Štabas buvo sukvietęs Utenos, Zarasų, Rokiškio ir Panevėžio apskričių šaulius. Čia dalyvauja, be Steigiamojo Seimo atstovo A. Šmulkščio, Šaulių Fronto Štabo viršininko Šalčiaus, dar tas pats pulk. Glovackis. Rezoliucijoje rašoma, „kad ši valanda yra sprendžiama mūsų Tėvynei ir jos nepriklausomybei, reiškia pilną pasitikėjimą L. St. Seimo valdžiai ir vyriausybei". Spalių 27 d. buvo Utenoje pasirašytas dokumentas, kuris liudija apie tikrą kariuomenės, šaulių ir policijos santarvę. Čia žiemryčių baro viršininkas kap. Černiauskas sako: „Aš, baro viršininkas, pasižadu aprūpinti šaulius maistu kareivio porcija ir kiek išgalėdamas nesiųsiu nemokančių vartoti ginklo į pirmąją baro liniją". III šaulių lauko štabo viršininkas Miliauskas po to prideda: „Aš, šaulių viršininkas, pasižadu duoti esančius mano žinioje šaulius baro gynimo reikalas, kad bendrai su kariuomene gintumėm Lietuvos nepriklausomybę". Pagaliau, Utenos apskrities komendantas kap. Vėgėlis ir milicijos vadas Bajoras pažada, kad netrukdys šaulių štabui, bet „teiks visokeriopą paramą", o apskrities gynimo komiteto pirmininkas kun. Butvila — kad aprūpins maistu ir drabužiais. Kad tie santykiai gautų nuolatinę lytį, išrenkama „Vasaros rytų Lietuvos gynimo taryba". Į ją įeina: kap. Černiauskas, kap. Vėgėlis, maj. Mažonis ir Miliauskas.

Šitas nusistatymas buvo vykdomas ir praktikoje. III štabas dažnai turėjo padėti kariuomenei: 1920 metų spalių - lapkričio mėnesiais 9 pėst. pulko vadas prašydavo po 30, 50 ir 100 šaulių. Jau mums pažįstamas kap. Černiauskas Malėtuose komendantūrą sudarė iš vienų šaulių. Utenos komendanto Tumo pa-

geidavimu, turėjo būti ginkluoti šaulių būriai, „kad reikalui atsitikus, galėtų suteikti pagalbą kariuomenei“. O IV-to štabo rajone vienu tarpu kariuomenė pavedė saugoti šauliams visą demarkacijos liniją (1920). Kartais šauliai nešiodavo net kareivišką uniformą (Ryliškiai).

Kaip šauliai savo pareigas atliko, yra likę rašytinių liudijimų. 9-to pulko mokom. komandos vadas leit. Stankaitis rašo: „5-to rajono šaulių vadui. Šauliai, buvę mano žinioje prie apgynimo Anykščių miestelio, pasirodė gana gabūs Tėvynės gynėjai. Visą laiką padėjo man daryti žvalgybą, ją atlikdami gana sąmoningai. Žygiuojant lenkams pro Anykščius, šauliai persekiojo lenkus ir šaudė be pasigailėjimo. Žodžiu, padėjo gana atsakančiai“ (1920.XI.24). Yra ir kitas dokumentas, duotas drausmės kuopos vado. Jis skamba šitaip: „Šis duotas tame, kad Utenos skyriaus Anykščių būrio šauliai, 15 žmonių, buvo nuo 20 d. ligi 26-tos lapkričio man pavestos kuopos žinioje ir gerai ėjo savo pareigas, šventai gindami Lietuvos nepriklausomybę nuo plėšikų lenkų“. Abu rašteliai cheminiu pieštuku rašyti, vadinasi, ant karštų pėdų. Trečias liudijimas išduotas I p. pulko vado (1929.IX.30 d.): „...1920 m. rugsėjo - spalių mėn. puolant lenkams Varenos - -Perlojos rajoną, prie I p. D. L. K. Gedimino pulko dalių... Perlojos šaulių būrys aktyviai dalyvavo kovose su lenkais, kaip ginkluota jėga...“

Po šito principinio išdėstymo duosime eilę karinių veiksmų. Imsime ne chronologiškai visiškai visus, o tik būdingesnius. Ypatingai 1920 m. išsiskiria Perlojos būrys. Anot IV fronto štabo nario p. Aravičiaus, jo šauliai turėjo savo išvaizdą: „Daugumas subrendę, statūs, kiek išdidūs vyrai. Apsirengę mišrai rusų ir lenkų kariškais drabužiais...“ To paties asmens žodžiais, Perlojos būrys buvo „tvarkomas autoritetiškai“ ir „vado galia buvo plati ir didelė“. Būrys subrendo ir veikė sveikose lietuviškose sąlygose. Mat, visoje parapijoje, galima sakyti, nebuvo nei vieno lenko, nei lenkuojančio. Dėlto nenuostabu, jei beveik visi sveiki vyrai pasidarė partizanais - šauliais“. Perlojiečiai, kaip nuoširdūs žmonės, buvo augte suaugę su savo vadais. Kai jų kleboną kun. Šoparą rusų valdžia norėjo suimti, tai parapijiečiai sudėjo 5.000 rublių užstato (pradėjo čia klebonauti 1910 m., mirė 1931 m.). O kun. L. Petkelis pasi-

darė perlojiečių ne tik dvasinio, bet visuomeninio ir, kas ypačiai mums rūpi, karinio - partizaninio veikimo vadu (klebonavo 1919—1927 m., mirė 1935 m., kaip Pivošiūnų būrio tarybos pirm-kas, po posėdžio).

Tai tokiose sąlygose veikė Perlojos partizanai - šauliai. Linkimas į karinius dalykus pradėjo reikštis jau 1915 m., Vienas gyventojas (Vaisieta) paglemžė iš vokiečių kariuomenės 80 šautuvų ir juos užkasęs išlaikė iki pat 1918 metų. Tuomet jų 57 atidavė Alytuje stovėjusiam 1 pėst. pulkui, o kitus sau pasiliko. Pirmą kartą perlojiečiai susikovė su vokiečiais 1918 metais. Tuomet nukautas Povilas Bušniauskas. Bene tais pat metais susikovė ir su lenkais. 1919 m. Perloją užėmė bolševikai. Jiems gyventojai atsisako duoti pastotes, už ką nušauja Martyną Stoškų.

Tais laikais Perloja įdomią turėjo santvarką. Kadangi centralinė Lietuvos valdžia buvo silpna, ta iš parapijinio komiteto išriedėjo „Perlojos Respublika". Jos valdžia apėmė aplinkinius kaimus iki Marcinkonių. Iš pradžių naudojosi bažnytine antspauda, paskui pasidirbdino sąvąją, kurioje įrašė kažkokio Perlio kunigaikščio vardą. Turėjo savo teismą. Dėl to, kai 1919 m. į Perloją atvyko centralinės valdžios atstovai, tai įvyko nesusipratimų, net susišaudyta.

1919 m. perlojiečiai plačiau negavo pasireikšti. Kas kita 1920-metais. Jau kovo mėnesį Krivas su Lukšiu išplėšia Perlojoje lenkų ginklų sandėlį ir pasiima 6 šautuvus, 15 granatų ir daug šovinių. Dėl šito, telefono laidų gadinimo ir šnipinėjimo lenkai visai Perlojai uždeda 20.000 markių pabaudą. Bet perlojiškiai veikia toliau. Rugpiūčio mėnesį nuginkluoja 15 policijos valdininkų ir ginklus pristato mūsų komendantūrai Varenoje.

Iki šiol jie veikė grynai partizaniškai. Tik rugsėjo 29 d., pagal IV-to lauko štabo nurodymus, Perlojos kovotojai persitvarko į šaulių būrį. Jis išauga arti šimto žmonių; neskaitant šautuvų ir rankinių granatų, turi ir kulkosvaidį. Tuomet prasidėjo perlojiškiams didžiosios dienos. Šaulių Alytaus štabo atstovas p. Aravičius sako, jog bare „Perlojos būrys buvo pats didžiausias, labiausia organizuotas, iš vietos žmonių ir, be to, karingiausias". Šaulių baras apėmė Merkinę—Valkininkus (apie 14 km).

Apie 3 mėnesius Perlojos būrys laikė barą drauge su kariuomene, atsieit, iš pradžių su 1-mo pulko 4-ta kuopa, paskui su 6-tu pulku. Apkasuose gulėdavo santykiu — 2 kareiviai ir vienas šaulys. Tik gruodžio 7 d. nuo tos pareigos atleistas. Su minėta 4-ta kuopa perlojiečiai veikė prie Nočios, iš čia traukė per Rudnią, Zervinus, Mančiagirę, Žiūrius iki Perlojos. Čia įvyko žinomos kautynės ant Merkio tilto (X. 3). Veikta drauge su 4-ta kuopa. Per tiltą į aną Perlojos pusę perbėgo 15 šaulių. Buvo paėmę iš priešų kulkosvaidį, bet spaudžiami turėjo palikti. Sužeistas šaulys Jonas Jonytis. Paskui, X.4 d. lenkai puolė ties Brokraistėle ir Vartavalakiu, bet kariuomenė su šauliais atsilaikė. Kai grįžo iš baro, tai perlojiškiai pat rytojaus dieną (XII. 8) gavo ginti nuo lenkų savo gimtąją Perloją. Puolimą atlaikė, paėmė į nelaisvę 6 vyrus.

Tais pačiais metais buvo ir dauiau susirėmimų. Perlojiškiai du kartu vyko į Žiūrius, ten susišaudė su priešais ir paėmė kulkosvaidį. Ties Varena susprogdino geležinkelio tiltą per Merkį (15 vyrų būrys), kur 3 lenkai nukauti ir 2 sužeisti. Paimta lengvas priešo automobilis. Kenkė, kai priešas bėgo nuo bolševikų: apšaudė traukinį ir plentą, suėmė 15 raitelių.

Perlojos šauliai buvo Bobriškėse, kai lenkai iš pasalų tą vietą puolė lapkričio 17 d. Čia buvo IV-jo šaulių lauko štabo karininkai Kybartas ir Kukutis, kurie tvarkė šaulių sargybas prie linijos. Kaip tik tuomet pas juos automobiliu iš Kauno per Alytų buvo atvykę ir apsistoję St. Seimo narys ir II lauko štabo viršininkas kar. Ant. Matulaitis, IV-jo štabo viršininko padėjėjas Ant. Žmuidzinavičius ir Amerikos lietuvis R. Kručas, kuris atvyko daryti filminių nuotraukų. Ir štai, apie 20 val. pro duris ir langus pradėjo šaudyti ir įsiveržė lenkai. Greičiausia dėlto, kad netinkamai buvo sutvarkyta sargyba. Apie žymių asmenų atvykimą priešams pranešė lenkuojantieji gyventojai. Mirtinai buvo sužeistas Matulaitis ir Kybartas (pirmas † XI. 20., o antras XI. 30 Gardine), o sunkiai — raštvedys Lukošius ir šoferis Vaškelis. Be to, šeimininkė irgi sužeista, jos viena duktė užmušta vietoje, kita gi sužeista. Į Vaškelį karininkas šovė, kai anas pasiduodamas atsistojo. Iš visų lenkai atėmė viršutinius drabužius, batus, laikrodžius, pinigus, fotografijos aparatus ir kitus daiktus, pagaliau apgrobė ir patį namą. Į ne-

laisvę paėmė Žmuidzinavičių, Kukutį, Kybartą, Lukošių, Vaškelį ir Kručą drauge su jų automobiliu, be to, dar 14 kareivių. Bet į trečią dieną iš Varenos Žmuidzinavičiui su Kukučiu pavyko pabėgti. Vaškelis išbuvo nelaisvėje iki 1921. I. 14. (XII. 20 grįžo Lukošius ir Kručas, atgautas taip pat automobilis, mat, lenkų valdžia bijojo nesusipratimų su Jungtinėmis Valstybėmis, kurių pilietis buvo Kručas). Užpuolikai po pusantros valandos išsinešdino. Partizanai-šauliai į juos šaudė, bet neryžtingai, nors turėjo kulkosvaidį ir rankinių granatų. Kadangi lenkai viduryje laikė suimtuosius, tai mūsiškiai ir dėlto bijojo šaudyti. Tuomet Bobriškėse buvo, be perlojiškių, ir semeliškiečių. Įvykis pritrenkė Kauno centrą, kuris jau 19 d. išsiuntė prof. Ivanauską, kad ištirtų tą nelemtą užpuolimą.

Lygiai prieš mėnesį (X. 16) buvo įvykusios Valkininko kautynės. Čia dalyvavo ir 18 perlojiečių. Nors Šaulių Sąjunga turėjo ekspedicinį būrį, vis dėlto jis buvo per silpnas, taigi prireikdavo pašalinių jėgų. Valkininke ypačiai pasižymėjo iš Kauno atvykęs moksleivių šaulių būrys, kurį sudarė 8 žmonės su vadu Vincu Dovydaičiu (knygos autoriui su juo teko 1916 - 1917 m. mokytis Kauno „Saulės“ gimnazijoje). Dovydaitis (profiaus Prano brolis) į Kauno būrį įsirašė 1919. XI. 4. Valkininkų šauliai ir šiaip jėgos iš IV-to štabo gavo įsakymą atsitraukti, mat, spaudė daug gausingesnis priešas Bet šauliai delsė, kadangi nenorėjo leisti, kad lenkai greitai užimtų geležinkelio stotį. Bet štai X. 16 200 raitelių įsiveržė į miestelį (atvedė vietiniai lenkuojantieji). Puolimas buvo nelauktas, kadangi būrys rengėsi poilsio. Kareivių sargyba paimta į nelaisvę. Pasiliko 4 šauliai: Dovydaitis, Viktoras Jasaitis, Leimonas ir Tumpa, atsieit, visi Kauno gimnazistai. Pagaliau, likosi vienas vadas Dovydaitis, kuris, pasislėpęs už šventoriaus tvoros, priešinosi kelioms dešimtims lenkų. 2 lenkus užmušė, 8 sužeidė, be to, užmušė 8 arklius. Nieko nepaisė, kad sužeistas į kairę ranką, pagaliau, pataikytas į dešinį šoną, netekęs žado, parpuolė. Priešai jį iškrėtė ir paliko gatvėje, paskui mirė Alytaus ligoninėje. Antrasis šaulys pabėgo, o Jasaitis pateko į nelaisvę. Lenkai paėmė šaulių arklį ir, prisikrovę 10 vežimų daiktų, su suimtais 2 Valkininko kunigais apleido miestelį. Netekęs Dovydaičio, Valkininko būrys liko be gero vado. Juozas Leimonas išvažiavo

(jis X. 6 buvo buvęs paskirtas 16-to rajono vadu). T. Ivanauskas buvo Alytuje.

Toje srityje XI. 15 Dargužių kaime įvyko ir kitos žymesnės kautynės. Šemeto būrys, kuris turėjo 26 vyrus, susirėmė su 80 lenkų raitelių ir 150 pėstininkų. Kovėsi 9-15 valandomis. Mūsiškiai nelygioje kovoje laikėsi, kol išbaigė šovinius, paskui prasimušė. 8 priešai nukauti, mūsiškių 2 pateko į nelaisvę. Ir vėl (jau kelintą kartą!) reikia pastebėti, jog lenkus atvedė vietiniai nutautėję lietuviai, būtent, mergaitės. Tai buvo II-jo štabo baras.

1921 m. buvo kitokios aplinkybės, mat, pereitų metų pabaigoje santarvininkai nustatė 10 kilometrų neitralinę zoną. Gruodžio 3 d. ir lenkų ir lietuvių kariuomenės turėjo iš jos pasitraukti.[1]) Gegužės 21 d. karinė vadovybė įsakė, kad pafrontės šauliai laikytųsi neitralinės juostos ir nedarytų karinių veiksmų, kuriuos lenkai galėtų aiškinti, kaip ekscesus. Per 10 kilometrų nuo „mūsų neitralinės juostos“ šauliai negalėjo nešioti ir vartoti ginklo, daryti su ginklais rikiuotės pamokų. Nepaklausius — grėsė karo teismas. Vis dėlto rytojaus dieną buvo paaiškinta, jog neitralinėje juostoje draudžiama tik pulti, o gintis nuo lenkų banditų užpuldinėjimų galima. Lenkų partizanai-banditai zonoje, ir tai mūsų pusėje, užpuldinėjo ramius gyventojus; kai kada prisidėdavo ir jų kariuomenė. Perlojos būrį tuomet sudarė Kaibučių, Milioniškių ir Salovartės kaimai. Arčiau Merkinės barą laikė Mardasavo būrys, bet jis jau tiesiog priklausė IV-to štabo. Iš žymesnių žygių reikia suminėti Varviškės žygį, kuriam vadovavo kar. Pridotkas. Mat, tenai buvo susisukę lizdą ir įsikūrę savotišką savivaldybę (samorząd)) lenkų partizanai, kurie mūsiškę neitralę juostą tiesiog terorizuodavo. Kitais metais perlojiškiai atrėmė lenkus Akmenyje. Dar ir 1923 m. būriui teko ginti savąją Perloją nuo lenkų. Kai tik

---

[1]) 1921. II. 3. aukštosios galybės neitralinę juostą padalino, ką santarvininkai patvirtino III. 15. Pagaliau, V. 14 ir 23 Lietuvai skirtą juostos dalį užėmė mūsų kariuomenė ir pereita į taikos būtį. Aiškumo dėliai pastebėsime, jog Lietuvos vyriausybė aukščiau minėtų nustatinėjimų nepripažino teisėtais. M.

grįžo iš Klaipėdos vadavimo (kur garbingai pasižymėjo), tuojau teko susiremti su lenkais, kurie buvo užėmę trečdalį pačios Perlojos. Kautynės įvyko II. 26. Kadangi lenkų partizanai-banditai puldinėjo ir žudė mūsų pusės gyventojus, tai, pasitaręs su kun. Petkeliu, K. Tumpa su apie 50 vyrų išvyko jų sunaikinti. Išėjo 23 valandą; viena dalis užėjo į užpakalį, o antra puolė partizanų būstinę. Pirmiausia nukauta sargybinis, paskui mesta granata į vidų. Bėgančius lenkus gaudė durtuvais. Apskritai kautynės buvo labai atkaklios. Vienam mūsiškių kulkosvaidis nukirto šautuvo buožę. Pagaliau, pradėjo baigtis šoviniai, o čia, iš šoninio miško, veikė lenkų kulkosvaidis. Būklę išgelbėjo Dabrilka, granata paguldęs abu kulkosvaidininkus. Bet, drauge su Kaminsku, ir pats krito. Priešų paguldyta apie 20. Šis žygis įvyko, kai buvo neitralinė zona. Jį daro suprantama nuolatiniai lenkų partizanų užpuldinėjimai. Juk ir kariuomenė tais pačiais metais prieš Velykas buvo priversta sunaikinti partizanų — banditų lizdą Varviškėse (11 pulko 1-mas batalijonas).

Remiantis tik pripuolamais daviniais, perlojiškiai šauliai-partizanai per 1918-1923 metus turėjo apie 10 nukautų ir sužeistų savo narių. Būrio veiksmų dėka tas skaičius jų priešams buvo apie 50. Kitoje vietoje suminėsime jų nuopelnus žvalgybai. Čia neišskaičiuojame nei paimto grobio. Perlojos būrio nuopelnus vertino ir pati Šaulių Sąjunga. Tai viešai pažymėjo jos atstovas Mikas Mikelkevičius, kai 1921 m. birželio mėnesį jis drauge su Krašto Apsaugos Min-jos ir Steigiamojo Seimo Krašto Apsaugos Komisijos atstovais aplankė Trakų ir Alytaus apskričių šaulius. Darbo aplinkybes paaiškina buvęs vadas Lukoševičius, kad „dieną reikėdavo dirbti ūkio darbus, o naktimis eiti sargybą". Vis dėlto užsidegimas buvo nepaprastas, ana, vieną kartą pailsęs šaulys metė duoną, o šovinius nešėsi. 1920-1923-iais kovų metais Perlojos būriui vadovavo Juozas Lukoševičius, Mikas Stoškus ir K. Tumpa.

Tame laikotarpyje (1920-1923) vienaip ar kitaip prie karo veiksmų prisidėjo ir kiti pietų ir pietryčių būriai. Pavyzdžiui: Punsko-Šeštokų (vadas Grimalauskas), Ryliškių, Liubavo (su vadu Kadišium buvo 8 pulko 6-tos kuopos žinioje), Gražiškių, Vištyčio (4-tos kuopos žinioje), Kučiūnų, Nemunaičio, Nedzingės, Puvočių, Mergežerio ir kiti. Planai buvo nepaprasti. 1920

metų rudenį Matas Šalčius galvojo apie Alytaus ir Kalvarijos šaulių brigadas, ir ekspedicinius pulkus po 300-400 žmonių.

Šauliai dalyvaudavo ir netiesiog su karu susijusiuose veiksmuose. Neleido priešui išgabenti motoro (Šeštokai), padėjo kariuomenėj išimti bėgius neitralinėje juostoje (Šeštokai-Mockava). 1921 m. surašinėjo nuostolius, daromus lenkų šiapus demarkacijos linijos ir registravo jų neteisėtus pereidinėjimus. Sąjungos centras visą tą medžiagą siųsdavo Tautų Sąjungos kontrolės komisijai (per I. Jonyną).

Po pietų ir pietryčių operacijų duosime rytų baro apžvalgą. Čia vadovavo II ir III šaulių lauko štabai, ypačiai šis pastarasis. Šioje srityje šaulių dalinių buvo jau 1919 m. Kitų metų sausio 1 d. Veprių būrys susirėmė su lenkais. 1920 m. rugpiūčio 9 d. Semeliškėse buvo 50 partizanų-šaulių, kuriuos suorganizavo klebonas dr-as J. Steponavičius ir kun. Sadūnas. Jie pažadėjo būrį užregistruoti centre, vadinasi, ginkluota jėga atsirado iš gyvo reikalo. Mat, buvo vietų, kur nebuvo jokios civilinės valldžios (Kernavė, Maišiogala-1920. VII). Centro valdyba pasiuntė iš Kauno būrio 16 vyrų, kad jie apžiūrėtų visą sritį ir čia įsteigtų daugiau šaulių būrių. Tuomet lenkai, bolševikų sumušti, traukėsi užleisdami Lietuvos rytus bolševikų armijai. Laisvas savo žemės vietas skubėjo užimti mūsų kariuomenė; nors kai kur nesitraukė nei bolševikai; dėlto pasitaikydavo nesusipratimų. Aukščiau minėta ekspedicija pasidalino dviem būriais. Viename buvo Kauno šauliai: A. Vitkauskas, V. Daugvardas, A. Rucevičius, V. Dulaitis, L. Juozapaitis, P. Gudaitis, A. Kasparavičius ir M. Valiulytė. Aštuonetuko vadu išrinktas Vitkauskas. Šis būrelis, ginkluotas šautuvais ir rankinėmis granatomis, pražygiavo kryptimi Kaunas — Kaišedorys — Žąsliai — Paparčiai — Kernavė — Maišiogala — N. Trakai — Semeliškės — Aukštadvaris — Stakliškės — Jeznas — Prienai — Kaunas. Šauliai darė kratas pas įvairiausius asmenis, platino lietuviškus atsišaukimus ir „Trimitą“, pagaliau steigė šaulių būrius. Taip nauji būriai atsirado Žąsliuose, Paparčiuose, Semeliškėse ir Aukštadvaryje. Žygis padarytas VII. 20-26 . . .

Tokių vadinamų ekspedicinių būrių Sąjunga siuntinėjo ir daugiau. Ypačiai tuomet, kai lenkų Želigovskio kariuomenė ėmė lietuvius pulti ir visu frontu stumti. 1920 m. spalių 6 d.

tokis būrys siunčiamas net į Vilniaus apylinkes, kur turėjo steigti šaulių dalinius, sudaryti tautinę notaiką, saugoti geležinkelius, tiltus, stotis į kitokius įrengmus. 28 d. iš Kauno į Vievį vyksta 37 vyrai. Tuo visuotinio įtempimo metu šauliams teko imtis ir karinės administracijos. Jie sudaro komendantūras Maletuose, Širvintose (čia komendantu Dulksnys). Spalių mėnesį visos šaulių jėgos kreipiamos į Semeliškių, Trakų, Vilniaus ir Švenčionių sritis. Į galą mėnesio, lenkams vis veržiantis, III-jo štabo šauliai veikia Balninkų — Zarasų bare. Ties Kaltinėnais fronte yra Panevėžio skyriaus 60 vyrų. Darnus bendradarbiavimas su kariuomene, pav., Semeliškių būrys iš jos perima saugoti Čiobiškio tiltą per Nerį. Salako užtvaros viršininkas šaulys Skurka savo žinioje turi, be šaulių, 4 Zarasų komendantūros kareivius. Tas 26-šių vyrų būrys žvalgydamas pasiekia net Rimšę (X. 24-26).

Buvo daug susirėmimų. X. 7 vadinamas Šiaudinio-Daugeliškio būrys Vinclaviškių kaime, Daugeliškio valsčiaus, Švenčionių apskrities užklupo lenkų rekvizicinį dalinį. 12 šaulių pasiskyrstė dviem dalimis ir puolė nakvojančius lenkus; šie bandė griebtis ginklo, bet buvo pervėlu ir visi buvo nuginkluoti. Atimti 6 šautuvai , 2 durtuvai, 2 pabalnoti arkliai ir 2 vežimai. Visą naktį žygiavo atgal ir tik švintant per frontą grįžo pas savuosius su grobiu. Tie patys šauliai lapkričio mėnesį į užfrontę padaro 25 kilometrus: priešų 1 užmuša, 1 paima į nelaisvę drauge su 2 arkliais. Tokiuose žygiuose išvargę vyrai kartais jodavo po 3 ant vieno arklio. Lapkričio 12 d. tas Petro Šiaudinio[1]) būrys (10 vyrų) užpuola 15 lenkų Vyžių kaime ir išveja. 13 dieną įdomus susirėmimas Ginučiuose; sudaro sląstus ir iš abiejų pusių puola, o to pasekmė — priešų 1 užmuštas, 2 sužeisti ir paimta 3 šautuvai su keliais šimtais šovinių. Lapkričio 8 d. Linkmenis puola Šiaudinio ir Linkmenų (Bilaišio) būriai. Tuomet 2 mūsiškiai sužeisti, o priešų 16, be to, užmušti jų kuopos vadas, seržantas ir 2 eiliniai.

Dažniausia lenkus atvesdavo vietos lenkuojantieji. Taip, pav., buvo Labanore (XI. 4). Gynė šauliai drauge su kareiviais.

---

1) Šukelis Petras.

Taujėnų puolimas įvyko kiek vėliau. (20 d.). Priešą nuvijo vietinis būrys, nukovęs 4 arklius. Žinoma, šauliams nevisuomet pasisekdavo, jų žūdavo, būdavo sužeidžiami ar paimami į nelaisvę. Pav., Saldutiškio srityje priešai paėmė 6 šaulius (XI. 14). Apskritai, 1920 metais III štabas gyvai dalyvauja kariniuose veiksmuose. Metų pabaigoje fronte veikia 157 šauliai; jų 45 priklausė Šiaudinio, o 40 Linkmenų būrio. Po Širvintų laimėjimo Šaulių Sąjungos vadovybė į tą frontą nukreipia visą savo dėmesį. Lapkričio 21 d. frontą aplanko Vladas Pūtvis ir karinių veiksmų vadovas kar. Klimaitis (Kaune pastarąjį pavadavo vietos skyriaus vadas prof. B. Kuodatis).

Atskirai tenka suminėti šaulių veiksmus, kai lapkričio viduryje (17 d.) ties Balninkais — Kurkliais — Anykščiais prasiveržė lenkų raitininkai ir siekė, kad mūsų užnugaryje perkirstų Kauno-Šiaulių geležinkelį. Jau XI. 17 d. ties Baltadvariu su jais susišaudė Aluntos būrys. Pastebėsime, jog tuo metu būta ir šaulių raitelių (I-mo eskadrono žinioje). Kai Troškūnuose sužinota, kad lenkai Kavarske, pasiųsta pora žvalgų. XI. 20 didesnis šaulių būrys išvyko Taujėnų link, bet priešų nerado. Dar būriui nesugrįžus, gauta žinių, kad lenkų raiteliai traukia link Panevėžio, Raguvos, Troškūnų. 23 d. Troškūnų šauliai išsiuntė porą vyrų pažvalgyti Raguvos kelią. Kiti gi laukė arklių ir šautuvų ir ruošėsi joti Traupio link, kad patiktų grįžtančius lenkus. Pasiūstieji žvalgai susišaudė su priešu netoli Troškūnų ir patys pasislėpė. Vadinasi, lenkai užklupo troškūniečius nepasiruošusius. Kadangi 4 šauliai turėjo šautuvus, tai išbėgo pasitikti priešų. Nuo jų šūvių du raiteliai nudribo nuo arklių. Bet tuo tarpu visomis gatvėmis į miestelį prigužėjo keli šimtai priešų. Šauliai bandė priešintis. Bet tuojau krito vienas mūsiškių, kuriam lenkai nutraukė batus. Kitas buvo sužeistas į galvą ir paimtas į nelaisvę. Likusieji pritrūko šovinių, ir buvo suimti. Priešų vadas nusprendė juos sušaudyti. Buvo sustatyti už valsčiaus raštinės prie mūro sienos. Po pirmos salvės 3 krito, o vienas liko bestovįs. Jis atsiklaupęs prašė, kad paliktų gyvą. Bet šlubas vadas jį nudėjo revolveriu ir paspardė kojomis. Paskui priešai plėšė miestelį apie 2 valandas. Vėliau nujojo Andrioniškio link. Panašus šaulių sušaudymas buvo ir Truskavoje.

Šaulių Centro vadovybė pastatė ant kojų visas jėgas įsiveržusių priešų gaudyti. Lapkričio 20 d. kar. Klimaitis įsako Panevėžio skyriaus atstovui Elisonui, kad: 1. tą pačią dieną Panevėžyje perimtų sargybas iš drausmės kuopos, kuri rytą išvyksta Troškūnų — Anykščių link. Likusius šaulius priskirti prie minėtos kuopos; 2. organizacines jėgas mesti į Kurklių-Kavarsko -Anykščių sritį, kad sukeltų vietinius gyventojus priešų gaudyti. Tą pačią dieną gauna įsakymą ir II šaulių lauko štabas,[1] būtent, kad naktį siųstų vyrus į Kurklių-Kavarsko apylinkes. Keli būriai štabo viršininko vadovaujami, tai ir vykdo.

Utenos skyriaus, Kaniūkų, Žebečių, Avižienių ir Vazgėlių būriai mobilizuojami. Jie miesteliuose ir kaimuose eina sargybą, be to saugo kelius, tiltus. Paskui tas pareigas iš jų perėmė kariuomenė. Susišaudyta su grįžtančiais lenkų raiteliais ties Traupiu (XI. 22), ties Rubikiais (23). Paimta 1 į nelaisvę Anykščiai drauge su kariuomene apšaudė priešus, kai jie traukėsi Rubikių link. Po liūdnų įvykių, Anykščių šauliams kaimų vyrai skundėsi: „Bepig, kad mūsų kaime ir visi kiti jauni vyrai būtumėm apsiginklavę, lenkų būtumėm nepaleidę gyvų!".

1921 m. buvo kitokios veikimo sąlygos. Nors lietuviai laikėsi nustatytų linijų, lenkų partizanai, kai kada ir kariuomene jų nepaisė. Net Tautų Sąjungos kontrolės komisija vietoje tai buvo priversta pripažinti. Dėlto ir 1921 metais būdavo karinių susikirtimų. Pav., Piniavos būrio dalis buvo patekusi į nelaisvę. Sausio 8 d. šauliai puolė Linkmenis ir trumpam laikui užėmė, bet ilgiau negalėjo išsilaikyti. Dėl to dalyko buvo nesusipratimų tarp Šaulių Centro valdybos ir kariuomenės. Gen. Galvydis-Bikauskas, turėdamas galvoje Linkmenų įvykį, šaulius visiškai atitraukė nuo baro. Vis dėlto pavienių incidentų pasitaikydavo ir vėliau. 1923 m. ties Širvintomis 2 partizanai buvo nukauti.

Visai atskirą karinio veikimo sritį sudaro žvalgyba Ji yra be galo svarbi, be jos sėkmingas karas neįmanomas. Mes žinome, kad šauliai šiuo atžvilgiu pasitarnavo bermontininkų laikais. Ypačiai žvalgyba susirūpinta 1920 metais. Rugpiūčio 14 d., po

---

1) Ukmergėje.

Pūtvio pranešimo, Centro valdyba nutaria „siųsti žmones žvalgybos, agitacijos ir propagandos tikslais". Dar liepos 20 d. prof. T. Ivanauskas ir F. Jomantas važiuoja žvalgyti į rytus nuo Alytaus. V. Daugvardas su Viktoru Žadeika spalių mėnesį aplanko Vilkiją — Čekiškę — Ariogalą.

Tuos paskirus veiksmus reikėjo surišti. Jau spalių pradžioje vadovybė kalba „apie plačiausią pilietinę žvalgybą..., kurioje randasi visų žinių koncentracija". Nutariama nedelsiant ieškoti žvalgybos skyriui tinkamo vedėjo. Naujoji įstaiga pavadinama „Žinių Koncentracijos Biūru" (Ž.K.B.) ir oficialiai įsteigiama 1920 m. lapkričio 1 d. Biūro pagrindiniai dalykai yra šie:

1. Tikslas — sekti ir išaiškinti valstybės priešininkų (lenkų, bolševikų, vokiečių ir k.) veikimą Lietuvoje ir už jos sienų; be to, išaiškinti visus vidaus netvarkos apsireiškimus (slaptas degtinės varymas, neteisėti pasielgimai valdininkų ir šiaip piliečių).

2. Įstaigos veikimo metodas ir pagrindas išreiškiamas sakiniu: „Sunaudoti pilietinę iniciatyvą, pasitikėjimą ir norą dirbti".

3. „Piliečių žvalgų darbas neapmokamas".

4. Ž.K.B. veikia, apeidamas skyrių ir būrių valdomuosius organus. Surenkamoji medžiaga prieinama būrio vedėjui, jo padėjėjui ir valdžios atstovui.

5. Ateityje bus ir grynai karinė žvalgyba. Ypatingas dėmesys suorganizuoti patikimus žmones vietose.

Žinių Koncentracijos Biūro vedėju paskirtas V. Daugvardas. 1922 m., be jo, dar nuolat dirbo instruktorius, raštvedys ir 3 raštininkai. V. Daugvardo padėjėju buvo Jonas Kalnėnas. Tuomet naujoji įstaiga jau įsitraukė į darbą. Pilietinių žvalgų (t. y.. neapmokamų) visoje Lietuvoje turėta 52. Jie buvo nuolatiniai ir pripuolami. Pirmieji buvo suregistruoti ir instruktuojami. Stengtasi, kad kiekviename šaulių būryje būtų po žvalgą.

Per pusantrų metų (iki 1922. VI. 20) jau išaiškinta 249 kenksmingi valstybei darbai. Be to, suregistruota pavojingų valstybei asmenų 1369. Pradėta rinkti šaulių ir visų Lietuvos gyventojų charakteristika, panaudojant kortelių sistemą. Neišskiriant nei pačių Sąjungos tarnautojų. Tokiu būdu nepriimta

tarnauti 42 asmens. Buvo sekama nedraugingų valstybių spauda. Taip pat, buvo rinkta ir grynai karinės žinios. Dažnai pats biūro vedėjas lankydavo provinciją.

Tos rūšies veikimas ypačiai buvo reikalingas, kadangi būdavo gaunama bauginančių žinių. Pav., 1921 m. sužinota, kad per Lenkijos sieną atvykę 100 šnipų, baigusių specialę mokyklą. Paskui, čia vienur, čia kitur sklisdavo gandai, būk priešo kuris dalinys rengiasi, civiliškai persirengęs, iššudyti mūsų įgulas (Vištytis). Šaulių žvalgyba ypačiai buvo reikalinga, kadangi ano meto mūsų kariuomenės žvalgyba buvo silpna. Tai viešai ir oficialiai paliudijo pulk. Grigaliūnas-Glovackis 1920 m. X. 5 per III-jo lauko štabo suvažiavimą. Anot jo, taismet mūsų divizijos štabas pateko į nelaisvę, kad buvo bloga žvalgyba. Esą daugybė dezertyrų. Kai kur valstybės priešus palaikantieji asmens vadovaują intendantūroms, dėlto kareiviai gauną duoną su smėliu. Pagaliau, ir milicija blogai einanti savo pareigas. Dėlto atskiros mūsų kariuomenės dalys reikalaudavo, kad Sąjunga duotų žmonių žvalgybai. Taip pasielgė 8-tas pulkas.

Centro valdyba praktiškai žvalgybos darbą apibūdino viename rašte Utenos skyriui: „Jei norime gyventi gražioje, laisvoje Tėvynėje, tai turime iš jos iššluoti laukan visus šlamštus". Primygtinai būdavo pabrėžiama, kad reikia „kuoplačiausia naudotis neapmokamu idėjiniu darbu". Žinoma, būdavo ir išdavimų bei išnaudojimų. Pav., III-jo štabo viršininko padėjėjas vienu tarpu buvo priešo šnipas. Tokių faktų buvo ir daugiau. Bet, apskritai paėmus, šaulių žvalgymas buvo sėkmingas ir naudingas. 1921 m. buvo svarstoma, gal reikėtų žvalgybą ir visą slaptą veikimą susiaurinti, bet palikta, kaip buvo. 1922 m. Sąjungos centre pradėjo veikti „Konspiratyvus Skyrius", kurio viršininko pareigas pasiėmė valdybos vicepirmininkas M. Mikelkevičius. Čia pereina dalis darbo, dirbto sudėties ir instruktavimo skyriaus. Ž.K.B. nuo naujo skyriaus padaryta priklausomas lėšų ir veikimo atžvilgiu.

Šaulių žvalgybos ir konspiracijos veikimas turi gražių pavyzdžių. Polnickis pateko į kalėjimą iš pradžių Gardine, paskui Lydoje ir Balstogėje. Nors buvo mušamas, pirštai adatomis badomi, svilinami padai, grandinėmis veržiamas, — vis dėlto šaulinių paslapčių neišdavė. Paskui buvo paleistas už pusę mi-

lijono markių užstatą (1921). Vienas perlojietis (Svirskis) žvalgė klebonijoje, kur tuo metu gyveno lenkų karininkai. Užnugaryje aplankė daug vietų; sugadino daug telefono-telegrafo laidų. Per frontą buvo perėjęs keliolika kartų. Lenkai buvo kartą sučiupę ir uždarę pirtyje, bet pasisekė pabėgti. Buvo atsitikimas ir su V. Daugvardu. Jį buvo mėginusi panaudoti lenkų šnipė. Bet, pasitaręs su Pūtviu, ją perdavė saugumo organams. Klastingoji moteris buvo suimta Kybartuose ir, kai pamatė partiją pralošusi, mėgino griebtis brauningo.

Vieną kartą ketvertas šaulių pateko į nelaisvę ir Vilniuje buvo nuteisti sušaudyti. Bet tą pačią naktį pabėgo. Kol parbėgo į Lietuvą, besigindami turėjo nušauti keletą priešo sargybinių. Kęsdami alkį, maitinosi žaliais miško grybais. Idealus partizano-šaulio tipas yra Justinas Vareikis (gimęs 1870 m.). Tik 18 metų turėdamas, jau nešdavo kontrabandines lietuviškas knygas iš Tilžės pro Sudargą ir Smalininkus. Ir veiksmu pasipriešino rusams. Vieną per daug smarkaujantį kazoką ant Jonavos kelto nuginklavo ir kardą įmetė į Nerį. Dalyvavo kautynėse su bermontininkais ties Radviliškiu ir Meškučiais. Ypačiai daug veikė po lenkų pralaimėjimo ties Giedraičiais. 2 kartus sužeistas bermontininkų ir lenkų. Lenkų taip sumuštas, jog 4 dienas išgulėjo, neatgavęs sąmonės. Užfrontėje išplatino per centnerį atsišaukimų. Pirmas organizavo šaulių būrius Jonavos apylinkėje. Įkūręs 62-trą Jonavos būrį, ilgai jam vadovavo, paskui jo garbės pirmininkas. Salenykuose įsteigė pradžios mokyklą.

Vareikis įvairių priešo šnipų (karininkų ir kareivių) suėmė į 150. Amerikos lietuviai, jį gerbdami, dovanojo 700 dolerių, kuriuos įteikė pats Vladas Pūtvis. Būdingi to vyro atskiri veiksmai. Pas Piesliaką Santakų dvare suėmė priešo karininką tik „įkišęs ranką į kišenių“, mat, neturėjo ginklo. Kartą 2 šnipus — belaisvius varė su neveikiančiu šautuvu, tik prie šono dalgį prisikabinęs. Kadangi priešai grasino nužudysią, tai Vareikis į turgų važiuodavo ir mėšlą veždavo, turėdamas šautuvą ir rankinių granatų. Gyveno įtemptomis sąlygomis, mat, kaimynai pyko, kad dėl jo gali visą sodžių sudeginti. Nakvoti reikėdavo slaptame apkase, sode. Kelis kartus lenkai mėgino ap-

supti; vieną kartą iš abiejų tvoros pusių pastatę po kulkosvaidį. Po to šaulys buvo pasiryžęs padegti savo namus ir pabėgti į mišką. Priešai grasino, kad tik kaimynai išduotų Vareikį. Daugėjant užpuolimams jo namų, mūsų partizanas persikelia nakvoti ant Neries tilto, kur buvo lietuvių sargyba. Kai Čiobišky lenkų pulko adjutantas skriaudė mergaites ir tos pasiskundė Vareikiui, tai jis pasiryžo nubausti. Prisidėjo medinę koją, užsidėjo puspūrį rugių ir išvyko, bet kaltininko nerado. Priešo pusėje žvalgydavo, persirengęs jų kareiviu. Lenkų kariuomenė traukdamosi būtų susprogdinusi Jonavos tiltą, jei Vareikis nebūtų su savo būriu saugojęs.

Šauliai didingų žygių parodydavo ir vėliau. Ieva Šaulinskienė († 1935) per Tauragės pučą buvo telegrafininkė. Sukilėliai, neturėdami savo specialistų, velionę, grasindami ginklu, privertė dirbti. Bet drąsioji moteris, apsupta sargybinių, suskubo mušti į kitą miestą šitokią telegramą: „Tauragėje sukilimas. Gelbėkite!“

Čia duodame sąrašą partizanų ir šaulių, kurie buvo nukauti per 1919—1923 m. kovas, t. y., kovose su lenkais, bolševikais ir bermontininkais.

1. Vainauskas, Aleksandras † Rimkūnų dv., Linkuvos v. 1919. I. 16; palaidotas Pašvitinio kapinėse
2. Jankus, Jonas † Nosaičių km., Skaudv. v.; palaid. Stulgiuose
3. Milkintas, Benediktas † Nosaičių k., Skaudvil. v. 1919 berm. sušaud.; Stulgiuose[1])
4. Žukas, Kazys 1919. VIII. 24, Leip. v., Mizerių kaime; —
5. Marcinkevičius, Vincas † ties Seinais 1919. VIII. 28; Seinuose
6. Burba,. Petras † Kurtuvėnuose 1919, berm-kų; Kurtuvėnuose
7. Birgilas, Jonas † Kurtuvėnuose 1919, berm-kų; Kurtuvėnuose X. 5.

---

1) Toliau paskutinis vietovardis reikš palaidojimo vietą.

8. Kačinskas, Mikas † Kurtuvėnuose 1919, berm.; Kurtuvėnuose
9. Rosinas, Vacys † 1919, berm. sušaudytas; Kurtuvėnuose
10. Vitkauskas, Juozas † 1919 Kurtuvėnuose; Kurtuvėnų k.
11. Urbonas, Rokas sumušt. šaut. buože † 1919. XI. 8; Šiaulių k.
12. Burba, Tomas † Kurtuvėnuose 1919; Kurtuvėnuose X. 5
13. Kelpšas, Stasys † Smilgių dv. 1919. XI. 19; Lygumuose
14. Račas, Petras † 1919. XI. 19, berm. suimtas, sušaudytas; Šiauliuose
15. Ružinskas, Aleksandras † 1919. XI. 19, berm. suimtas ir sušaudytas; Šiauliuose
16. Skruodenis, Juozas † Nosaičių k., Skaudv. v., suš. bermontkų 1919; Stulgiuose
17. Beričis, Vincas, suž. ties Linkmenimis, † Panev. ligon-je
18. Dovydaitis, Vincas — suž.. t. Kalkininku, † 1920. X. 16 Alytuje; Kauno kap.
19. Liktoras, Petras † Troškūnų k. 1920. XI. 21; patekęs į nelaisvę, kardais sukapotas
20. Meškeliūnas, Antanas † Troškūnuose, 1920. XI. 21; Andrioniškyje.
21. Tomkevičius, Petras † Troškūnuose, patekęs į nelaisvę, kardais sukapotas 1920. XI. 21; Troškūnuose
22. Žarskus, Antanas Troškūnuose pateko į lenkų nelaisvę ir buvo nužudytas, lavoną kardais sukapojo, † 1920. XI. 21.
23. Budrevičius, Jonas † Troškūnuose 1920. XI. 21; nelaisvėje lavonas kardais sukapotas; Andrioniškyje
24. Milius, Vincas † ties Valkininku 1920. XI. 15; Dargužų km.
25. Matulaitis, Antanas † 1920. XI. 20; suž. XI. 17 Bobriškėse; Marijampolė
26. Klimavičius, Stasys † ties Likėnų k. (Truskava) 1920. XI. 21; patekęs į lenkų nelaisvę, sušaudytas
27. Ambrazas, Jonas † ties Truskava 1920. XI. 21. patekęs į lenkų nelaisvę, sušaudytas
28. Švedas, Petras † 1921. IV. 11 Alksnėnų km. (suž. mirė)
29. Kurina, Jonas † 1921. XII. 29; lenkų žand. nukautas.
30. Mamalyga, Juozas † 1922 I. 11, lenkų žandarų nukautas

31. Vitkauskas, Petras † Alksnėnų k., Punsko v. 1922. III. 20; Lazdijų k

32. Mantyniukas, Demjanas † Balstogėje 1922. V. 22, k. l. teismo sušaudytas

33. Peceliukas, Jonas † Balstogėje 1922. V. 24, l. k. lauko teismo sušaudytas

34. Tamošiukas, Andrius † Balstogėje, k. l. lauko teismo sušaudytas 1922. V. 24

35. Zacharčiukas, Jonas † Balstogėje, lenk. karo l. teismo sušaudytas 1922. V. 24

36. Grinka, Vasylius † 1922. V. 5. Alytuje

37. Svitojus, Antanas † savo name Liubavo vals. 1922. VI. 14; Liubavo k.

38. Slavikas, Juozas † Varviškėse 1922. VI. 17; Šventežeryje

39. Mockevičius, Petras † 1922. VII. 14.

40. Gaidys, Edvardas 1922. VII. 16. Gardine sušaudytas

41. Valentukevičius, Jonas † Gardine lenkų karo l. teismo sušaudytas 1922. VII 16.

42. Seliuta, Adolfas † 1922. VIII. 18; Alytuje

43. Grigas, Simas † ties Poriečе 1922. IX. 1.

44. Krušas, Balys † 1922. VIII. 29.

45. Krušas, Vasylius † 1922. IX. 27.

46. Černius, Petras † Liubave 1922. XI. 27; Marijampolėje

47. Česnulevičius, Tomas † 1922. XI. 27; l. žandarų užmuštas

48. Petravičius, Martynas † Kučiūnų k. 1922. XII. 3, savo kaime kovoje su lenkais; Kučiūnuose

49. Fiodorovas, Tarasas † Kučiūnuose 1922. XII. 3; Puodziškių k.

50. Molis, Jonas 1922. VI. 13; Alytuje

51. Pipiras, Vincas † 1923. I. 6. (žuv. vieta Linkmenys-Kaltinėnai?)

52. Sukackas, Jonas † Širvintų apylinkėje 1923. I. 6.

53. Ubavičius, Antanas † Klaip. krašte 1923. I. 15; Klaipėdoje

54. Jasaitis, Algirdas-Palius † Klaipėdos kr. 1923. I. 15; Kaune

55. Lukšys, Floras † Klaip. krašte 1923. I. 15.
56. Plekštys, Jonas † ties Sendvariu, prie Klaipėdos, ten. p. 1923. I. 15.
57. Šumskis, Pranas 1923. II. 16 ties Perloja; Perlojoje
58. Matijošaitis, Tomas 1923. II. 24 ties Širvintomis
59. Mikaliūnas, Petras 1923. II. 24 ties Širvintomis
60. Dabrilka, Adomas † Perlojoje 1923. II. 26; Perlojoje
61. Grigas, Jurgis † Liškiavoje 1923. II. 26; Liškiavoje
62. Kaminskas, Vincas † ties Perloja 1923. II. 26; Perlojoje
63. Urbonas, Juozas † Didžiasalio k. 1923. II. 27; Leipalingio k.
64. Kučkailys, Feliksas † ties Sventojarsku 1923. III. 23; Leipalingyje
65. Kučkailys, Viktoras † ten pat; Leipalingyje
66. Kvedaravičius, Juozas † Šventojarske-Varviškėse 1923. III. 23.; Leipalingyje
67. Bloznelis, Juozas † Uciechos k. 1923. III. 15; Alytuje
68. Misevičius, Jonas † 1923. III. 28; k. l. lauko teismo sušaudytas su 4 kitais
69. Mateičiukas, Mikalojus † 1923. V. 29 sužeistas ant Šaros upės, nusišovė.
70. Gasiūnas, Juozas † 1919. VI. 30, bolševikų nukautas ties Maldučionių km., Pušal. v.; Pušalote.
71. Grinevičius, Juozas † 1919. X. 11, nuo bermontininkų ties Kupreliškiu; Linkuvoje.
72. Nakutis, Antanas † 1919. IV. 18, nuo bolševikų Saločiuose; Saločiuose.
73. Rukas, Juozas 1919. IV. 15 bolševikų išvežtas į Rusiją, dingo.
74. Skvereckas, Kazys † 1919. IV. 10, bolševikų sušaudytas Panevėžyje, Bernatoniuose anksčiau sužeistas patekęs į nelaisvę.
75. Survila, Pranas bolševikų sušaudytas Daugavpilyje 1919. III. 4, už pasipriešinimą anksčiau suimtas Pasvalyje.
76. Šidagis, Kazys † 1919. IV. 8, su bolš. Bernatonių kautynėse; Pušalote

77. Šimkus, Jonas † bolš. sušaudytas, patekęs jiems 1919.
78. Škirpa, Juozas † 1919. IV. 11, bolš. ties Vitartėliais (Daujėnų v.); Saločiuose
79. Tuomas, Jurgis † 1919. V. 19, bolš. Namišiuose; Kibariuose
80. Zakarevičius, Juozas † 1919. IV. 8, bolš. Bernatoniuose; Pušalote
81. Kvedaras, Juozas † 1919. V. 10 nuo kraujo užkrėtimo Vitebske, IV. 30 Maldučionių k. sužeistas patekęs į nelaisvę; Vitebske.[1])

Be to, yra dar šaulių, žuvusių Lietuvos dėliai ne karo aplinkybėmis:

1. Bakšys, Juozas, kun. † 1925. I. 7. Merkinėje.
2. Digrys, Antanas † 1921. IV. 25, gaudant plėšikus draugo per neatsargumą nukautas.
3. Gaška, Jonas † 1921, grįžęs iš lenkų nelaisvės.
4. Mikalkevičius, St. † 1927. XII. 25-26, Panoterių v., Ukm. ap., gaudant įtariamą asmenį.
5. Nečiporukas, Panteimonas † Balstogės kalėjime nuo džiovos, nuteistas kalėti iki gyvos galvos.
6. Stasiūnas, Jonas † 1921. X. 20. Kareiviškių lauko kovoje plėšikų nukautas.

Daug partizanų šaulių buvo sužeistų. Yra žinių apie šitokias pavardes:

1. Krušinskas, Antanas (Seinai — 1919)
2. Jonytis, Jonas (Perloja — 1920)
3. Pakalnis, St. (Utena — 1920)
4. Jakaitis, Myk. (Kaltinėnai — 1920)

---

1) NN. 1—69 pripažinti ir įtraukti į kr. ap. min-jos sąrašus; nn. 70—81 dar neįtraukti, pateikti Š. Sąjungai at. maj. Gudelio.

Čia dar galima paminėti, jog tuose sąrašuose nėra Bušniausko, Pauliaus, iš Perlojos, nukauto vokiečių 1918 m. pabaigoje (imant rekviziciją), Stoškaus, Martyno (Perloja), žuvusio nuo bolševikų rankos 1919 m. ir Aukštučio, Adomo (Perl.), lenkų nukauto 1920 (lenkams traukiantis).

5. Lukošius-Lukaševičius, Vyt. (Bobriškės — 1920)
6. Vaškelis, Jon. (Bobriškės — 1920)
7. Martukas, Vac. (Merkinė — 1920)
8. Kisielius, St. (Truskava — 1920)
9. Bušniauskas, And. (Perloja — 1920)
10. Simanavičius, Kaz. (Troškūnai — 1920)
11. Šiaudinis, Jul. (? — 1920)
12. Stoškus, And. (Perloja — 1920)
13. Stankauskas, Juoz. (Perloja — 1920)
14. Kragaciejus (Kvaraciejus) Petr. (Merkinė — 1920)
15. Lubinskas, Vl. (Punskas — 1921)
16. Burdulis, Vinc. (Punskas — 1921)
17. Survila, Juoz. (? — 1921)
18. Petkelis, Myk. (? — 1921)
19. Milašius, Mamertas (? — 1921)
20. Juozaitis, Kaz. (Jeznas — 1921)
21. Volskis, Bron. (Jeznas — 1921)
22. Pakalnis, Stas. (Švenčionėliai — 1920)
23. Karaminas, Juoz. (Švenčionėliai — 1923)
24. Tamašauskas, Jul. (Lauksargai — 1923)
25. Svitojus, Ant. (I grupė — 1922)
26. Zubavičius, Kaz. (I grupė — 1922)
27. Paškevičius, Jon. (I grupė — 1922)
28. Miklaševičius, Kaz. (I grupė — 1922)
29. Žibinskis, Vinc. (I grupė — 1923)
30. Zubavičius, Vl. (I grupė — 1921)
31. Remilavičius, Juoz. 1922
32. Strelnickis, Kaz. 1922

Priešų nelaisvėj yra buvę kiek daugiau.

Verta suminėti ir tuos, kurie vienaip ar kitaip yra susiję su ano meto Šaulių Sąjungos karo veiksmais. Žinoma, čia imama asmenys, kurie iki šiol dar mūsų dėstyme nebuvo paliesti ar paliesti visai skirtingomis aplinkybėmis.

1. Papečkys, kap. — iš K. A. M. pervestas į Š. Sąjungą 1920. X. 29

2—3 Markūnas Kaz. ir Jočys Petras — 1-masis II lauko štabo viršininko padėjėjas, antrasis — sekretorius — 1920. IX. 29.

4. Rastenis, Vinc. — III š. l. štabo raštvedys — 1920. XI. 13
5. Gruodis Stasys — Ukmergės rajono vadas — 1920. X. 24.
6. Šalčius Pov. — III š. l. št. virš-ko padėjėjas 1920. X. 26.
7. Miliauskas — III š. l. št. viršininkas 1920—1922.
8. Micuta Dom. — instr. Zarasų ir Švenčionių apskr-ims 1920. X. 14.
9. Mažonis, Ald., karininkas — organizavo šaulius raitelius (III štabe) 1920. X. 22.
10. Čiurlionis, leit. — pervestas į Sąjungą 1920. V. 13.
11. Matulevičius, Mot. — I. l. št. I-mo rajono vadas 1920. X. 20.
12—14. Mikalauskas Kaz., Paleckas Ant., Skučas Andr. — buvo žinioje V š. l. štabo — 1920. X.
15. Puodžiukynas, A. — instruktorius — 1920. X.
16. Ivanauskienė, Hyp. — instr-rė, steigia būrius Kupiškio, Zarasų, Salako, Antalieptės, Daugailių ir Sudeikių srityse 1920 VII.—VIII.
17. Džiuvė. kap. — parvestas į Sąjungą 1920. XI.
18. Balzerytė, Ona — instr. Žemaitijai ir Klaip. kraštui 1920. X. 13.
19—20. Važgys, P., Jaskonis ir Jonytis Z. (Perlojos būrio valdybos pirm-kas, sekr. ir ižd-kas). — 1920 —
21. Šemeta, Fel. — Alytaus sk. vado padėjėjas 1921.
22. Razumavičius, Vaičesl., kar. — pervestas į Sąjungą 1921, X. 15.
23. Mikuckis, Juozas — kar. — pervestas į Sąjungą 1922. I. 1.
24. Ruškys, Juozas, karo valdininkas — pervestas į Sąjungą 1920. X. 5.
25. Bakšys, kun. — veikė tarp Merkinės šaulių 1922.
26. Miškinis, Jonas, mok. — Merkinės rajono vadas 1921. VII.

Atskiriai apie moksleivius. 1920 X. 1 d. iš Kauno į IV lauko štabą išvyksta 9 šauliai - moksleiviai su vadu Petkevičium Kaziu. Jie turi: 2 rankinius kulkosvaidžius, 2.000 šovinių, 200 rankinių granatų. 1920 m. lapkričio mėnesį Zarasų būrys perėmė iš kariuomenės sargybas; būryje daugumas valdininkai ir moksleiviai. Tuo pat metu Šiaulių skyriaus vadas Šileika Pranas buvo VII-tos, o instruktorius Paukštelis Jonas — VI-tos klasės mokinys. 1920. X. 10. Aukštųjų Kursų (vėliau persiorganizavo į univ-tą) klausytojai per studentą Remiazą pasidavė

Šaulių Sąjungos vadovybei. To paties mėnesio 12 d. padaryta dar gražesnis mostas, būtent, į fronto štabą Alytuje važiuoja šios „Saulės“ mok-jų seminarijos auklėtinės: Andriulytė, Ieva, Jasiukonytė, Morta, Vizbergaitė, Emilija, Mockaitė' Antanina ir Jakaitytė Stefa.

Savo vietoje minėjome žuvusį ties Valkininku „Saulės“ (vėlesnės „Aušros“) gimnazijos mokinį Vincą Dovydaitį. To paties lenkų fronto šiaurės rytuose ties Truskava pateko į nelaisvę ir buvo sušaudyti Ramygalos progimnazijos mokiniai Jonas Ambrazas-Ambrazevičius ir Stasys Klimas-Klimavičius Ten pat sužeistas jų draugas Kisielius Stasys (X. 21.), Pagaliau Bobriškėse sužeistas pateko į nelaisvę Lukošius-Lukoševičius Vytautas, Šeduvos progimnazijos mokinys (XI. 7.). Klaipėdiškiams, kai jie prijungė savo kraštą prie Lietuvos, padėjo kiek ir moksleivių. Jasaitis („Aušra“) ten žuvo; žinomesni vardai Antno Salio (III rinkt. 225 būrio), Kazio Zupkos (VI rinkt. 269 būrio).

---

3. PEOVIAKŲ (P. O. W.) SUKILIMO NUSLOPINIMAS.

Jau Vladas Pūtvis pažymėjo, jog šauliai savo organizaciją kūrė nuotaikoje, kurią sudarė, be kitko, ir „lenkų sąmokslai." O Matas Šalčius tiesiog sako, kad „pirmas... šaulių žygis" buvęs perversminės P. O. W organizacijos panaikinimas. Pagaliau, kiti ano meto Sąjungos veikėjai šį veiksmą vadina šaulių „pirmuoju (kariniu) krikštu."

Kas gi buvo tie peoviakai? — 1919 m. birželio mėnesį Lietuvoje pradėjo sklisti gandai, jog mūsų žemėje, šiapus ir anapus vadinamos demarkacinės linijos veikia slaptos lenkiškos organizacijos. Jų tikslas — per sukilimą, padedant Lenkijos kariuomenei, nuversti Lietuvos valdžią ir jos vietoje pastatyti naują, kuri būtų lenkams palanki! Mūsų žvalgyba susekė, jog Lietuvoje buvo dvi tokios priešvalstybinės organizacijos, siekiančios to paties tikslo, būtent, „Karinė Lenkų Organizacija" (Polska Organizacja Wojskowa) ir „Nemuno Šaulių Organizacija" (Organizacja Strzelców Nadniemeńskich). Jau buvo nustatyta Lietuvos karinė administracija su komendantais ir net numatyta lenkiškas ministerių kabinetas. Mūsų žymieji vyrai buvo suskirstyti į pavojingus ir palankius. Sakysim, sudaryta sąrašas šaulių-partizanų, kurie pasiryžę kovoti. Čia randame: Pūtvį Vladą, Leoną Petrą, Žmuidzinavičių, Ivanauską Tadą, Kuodatį, Špilmonaitį, Šalčių Povilą ir Matą, Česūną, Dėdelę, Jankauską, Žvirėną, Ūžą, Marcinkevičių Soterą, Žukauską Antaną, Radušį Kazį, Levenšteiną, Oleką Kazį, Garbačiauską Stepą, Kiršą Faustą, Raudonikį Mykolą, Sruogą Balį, Daugvardą, Mikulaną, Plaušinaitį, Čėsną, Papečkį Jurgį, Kelpšą Stasį, Paulionį, Paltaroką Joną, Leoną Vytautą, Janavičių Stepą, Aleksą Joną, Gudaitį Kostą, Mačiulį Petrą, Petrulį Vytautą, Sidzikauską Vaclovą, Urbanavičių, Lemberį, Blažį Vincą, Žadeiką Viktorą, Vaidilą, Monstavičių, d-rąDraugelį Eliją, Mikelkevičių Mi-

ką, Gvildį Petrą, Kavolį Armoną, Zapasniką Joną, Milčių Antaną, Skipitį Rapolą, Kašlį, Pušinską, Šauską, Raupį Joną, Naudžių ir Marcinkų Praną. Tai Šaulių Sąjungos nariai. Vis dėlto būta keistų ir klaidingų sprendimų. Sakysim, Pūtvis palaikytas lenkams palankiu. Matyt, spręsta pagal tą vieną faktą jog buvo dvarininkas. Tur būt, tuo pačiu klaidingu pagrindu rėmėsi jam nepalankūs gandai Londone, kuriuos tenai girdėjo pravažiuodamas į Ameriką Žmuidzinavičius.

Sąmokslininkai varė agitaciją ir per spaudą. Išleista keletas atsišaukimų atskirai lenkų ir atskirai lietuvių kalbomis. Vienas šapirografuotinis lietuviškas atsišaukimas buvo skirtas mūsų kareiviams. Išleido ir brošiūrų. Sukilti prieš Lietuvos valdžią paskirta 1919 m. naktį iš rugpiūčio 28-tos į 29-tą dieną. Bet nepavyko. Tuomet ruošta antrasis rugsėjo pabaigoje. Bet ir šis išardyta, būtent, rugsėjo 23 d. buvo suimtas peoviakų komendantas Kaunui Kowalec - Juzwikas ir žvalgybos komendantas Niekrasz-Rolskis.

Sukilimas buvo ruošiamas apgalvotai ir smulkmeniškai. Šaknys jau buvo įleista ir kariuomenėje. Rugpiūčio perversmas neįvyko tik dėl to, kad tą naktį spėta suimti apie 200 įtariamųjų lenkų, jų tarpe 15 aukštų karininkų (be kitų, ir Aukštuolaitis). Ir pirmutinis sukilimo žingsnis jau buvo padarytas: 28-tos dienos naktį buvo nutraukta susisiekimas tarp Kauno ir kai kurių provincijos stočių.

Kad sukilimas laiku užgniaužtas, daug nusipelnė tuolaikinis žvalgybos viršininkas Liūdas Gira. Bet daug padarė ir Šaulių Sąjunga. Visas jos aparatas ir kariai buvo pastatyti ant kojų. Veikė Vladas Pūtvis su visa savo šeima. Suminėsiu kai kuriuos šaulius, stovėjusius sargyboje, būtent: Kuodatis, Bičiūnas, Ruseckas, Leonas Jonas, Vireliūnas, Žvirėnas, Šalčius Matas, Raupys, Klimas Adolfas, Marcinkai tėvas ir sūnus.

Visas ano meto šaulių sujudimas nupieštas rašytojo V. Bičiūno atsiminimuose („Trimito“, 1931 m., n. 10).

„Neramūs gandai suvijo Kauno lietuvius į organizacijų būstines. Aš, kelių draugų lydimas, iš Rotušės aikštės (kur tada gyvenau) tekinas nubėgau į Ožeškienės gatvės 3 nr. Radau ten daugiau susirinkusių žmonių. Kažin kas pasakė, kad nieko

nelaukiant reikia skubėti į kitą galą Duonelaičio gatvės. Ten būsią duota nurodymų ir ginklų. Paskubau nurodyton vieton.

Pakeliui buvo sustiprintos kareivių sargybos ir didesnis būrys ginkluotų žmonių Tolstojaus gatvės ir Laisvės al. kampe. Paklausus, ką jie veikia, atsakė, kad daroma svarbi krata. Perbėgau bemaž visą Laisvės alėją. Prie Mickevičiaus gatvės kampo sutikau Petrą Rusecką, ėjusį tuo pačiu reikalu, kaip ir aš. Iš Mickevičiaus pasukome į Daukanto gatvę. Čia vėl pamatėme būrelį juoduojančių žmonių figūrų, besiruošančių prie nedidoko balto mūro namelio. Tai buvo namai 13 a nr.

Priėję prie namų, pamatėme ilgame prieangyje bestovintį žemyn pasilenkusį akiniuotą dideliais šviesiais ūsais vyriškį su lapine kepure ant galvos, naminės medžiagos apdaru, susijuosusį ir apsiraišiojusį šovinių juostoms. Jis dalino susirinkusiems sumestus į krūvą šautuvus ir šovinių juostas. Tai buvo Vladas Pūtvis. Gavau ir aš iš jo rankų šovinių juostą. Karišką šautuvą savo turėjau. Užkabinęs juostą ant kaklo, jau buvau besirengiąs eiti. Bet Pūtvis sulaikė:

— Palaukite, pranešiu visiems, kas kur turi eiti.

— Mes jau žinome, atsakiau — man jau pranešta, kad turiu vykti į Šančius.

Vienas negi eisi. Eisite dviese. Ir Vl. Pūtvis nurodė man antrininką — Joną Leoną.

— — — — — — — — — — —

Niekas jūsų nelies. Pasakykit, kad esat šauliai! — atsakė Pūtvis".

Ypačiai daug padėjo šauliai, kai buvo daroma krata p. Nekrašo name ir sklype, kur buvo suslėptas P. O. W. archyvas. Sąjungos nariai čia buvo nuolatiniai sargybiniai. Iš tikrųjų, tvarto čyte ir įvairiose sodo vietose, žemėje užkastuose induose ir dėžėse rasta svarbių dokumentų. Peoviakų byloje (kur 1920. XII. 11 — 24 armijos teisme buvo teisiama 117 sąmokslininkų) jie, šalia kitokios kaltinamos medžiagos, buvo panaudoti kaip įrodymas. Tos nepaprastos bylos posėdžius atsidėjęs sekė patsai Sąjungos pirmininkas Pūtvis ir „Trimite" pa-

reiškė savo griežtą šaulišką nuomonę. Pakalnėse gatvė, kur stovėjo minėtas Nekrašo namas, vėliau buvo pavadintas Pūtvio gatve. Svarbiausia to priežastis buvo, kad čia šaulių kūrėjas paskutiniais metais gyveno, vis dėlto šis vardas susijęs ir su šaulių darbu šlykštaus sąmokslo metu.

Sukilimo narveliai buvo ardomi taip pat Kaišiadoryse, Žeimyje, Kėdainiuose.

Antrą kartą šauliai griebėsi saugoti vidaus tvarką 1920 m. pradžioje. Vasario mėnesio 26 d. Centro valdyba susirinkusi svarsto apie „aktingą veikimą dėl paskutinių II. 22 atsitikimų". Turėta prieš akis Lenkijos pavojus. Kai kas net kėlė klausimą apie valdžios, taigi ir Sąjungos centro kėlimąsi iš Kauno. Bet po Pūtvio ir kitų energingo įtikinėjimo nutarta, „kad reikia Kauną ginti". Šaulių Sąj-ga, turėdama galvoje „gręsiantį pavojų Lietuvos nepriklausomybei ir Steigiamajam Seimui, organizuoja iš šaulių ir šiaip piliečių to seimo apsaugą". Apsaugos būriai turėjo būti steigiami ne tik Kaune, bet ir visoje Lietuvoje. Buriams aplinkraštį parašys Vl. Pūtvis. Matyt, Kaune buvo suirutė, jei bijota, kad šaulių atsišaukimo laikraščiai neįdės. Tuo atveju buvo numatyta kreiptis į lietuvius atskirais lapeliais. Be paties pirm-ko, šiame svarbiame posėdyje dalyvavo Mikelkevičius, B. Kuodatis ir kiti.

Šio sąjudžio metu buvo suorganizuota svarbesnių įstaigų sargybos. Prie vienos jų stovėjo ir Mykolas Krupavičius. Viename Centro vald. posėdyje pasisakė, gavęs į rankas šautuvą iš Pūtvio.

III.

KARINIS PARUOŠIMAS, SPORTAS IR UGNIAGESYBA

1. KARINIS PARUOŠIMAS.

Su karinėmis operacijomis esmingai yra susijęs apginklavimas. Jau mes savo vietoje minėjome, kad sąjungos kūrėjas Pūtvis dar ir tuomet, kai neturėta patvirtintų įstatų, rūpinosi ginklais. Jis pats nešiojo brauningą, pagaliau jo butas, kur rinkdavosi šauliai sąjungos steigėjai, ilgainiui pasidarė panašus į ginklų sandėlį. Ginklų gaudavo kiek iš krašto apsaugos ministerijos, bet labai daug įsigydavo savo sumanumu. Tokiais reikalais Vytautas Pūtvis dažnai važinėdavo į Šiaulius. 1919. X. 1. jis įgaliojamas parvežti 50 šautuvų, 1 kulkosvaidį, 100 granatų ir šovinių. Daugiausia buvo perkama iš besikraustančių iš Lietuvos vokiečių kareivių.

Pirmaisiais Šaulių Sąjungos gyvavimo mėnesiais ginklų pirkimas nebuvo centralizuotas. Įsigydavo kas sau — Centras, skyriai, būriai. Tokią tvarką Centro valdyba pažymėjo savo aplinkraščiuose . Iš Panevėžio skyriaus žinome, jog lapkričio mėnesį ginklams pirkti buvo įgaliotas V. Didžiulis. Savaime suprantama, jog tokis ginklavimo būdas negalėjo patenkinti visų reikalų. Bermontininkų laikais Sąjungos įgaliotiniai iš fronto siuntė ginklų prašomus laiškus. Tas pat ir pietų bare. Sakysim, M. Šalčius skundžiasi, kad Kalvarijos skyrius iš kariuomenės negavo 200 šautuvų su šoviniais. Jis rašo Centrui: „Ginklų, ginklų, ginklų!“ (1920. IX. 6).

Iš jo laiško matyti, jog tuomet Kalvarijos skyriaus tik 10% šaulių turėjo kariškus šautuvus, kiti gi buvo ginkluoti medžiokliniais arba revolveriais. Jei imti visą ano meto Sąjungą, tai šis santykis buvo dar didesnis.

Apginklavimo būdas nedaug pasikeitė ir 1920 m. Reikia čia priminti, jog taismet kar. Klimaitis įsakė, kad ginklai būtų ne pas paskirus šaulius, bet vienoje vietoje (III. 10). Nors vėliau šis įsakymas buvo sušvelnintas. Ypačiai kai buvo paskelbta visų šaulių mobilizacija. Įdomu čia prisiminti sąrašą Kauno būrio šaulių, kurie mobilizacijos metu (VII. 17) turėjo nuosavą ginklą:

1. Nekvedavičius
2. Žadeika, Viktoras
3. Grušas, Juozas
4. Breivaitė, Anelė
5. Sidzikauskienė, Regina
6. Šaulys, Jurgis
7. Valiulytė, Marija
8. Ambraziejus, Garliavos klebonas

Ginklavimo reikalas buvo pavesta Sąjungos tarnautojui karo vald. Ruškiui (pervestas iš intendantūros). 1921 m. jis yra ginklų priėmimo komisijos pirmininkas. Dažnai važinėja į Vokietiją, o kai mūsų kariuomenė užėmė Vilnių — ir ten. Iš Vokietijos ginklai dažnai eidavo per Kaupiškį. Ginklus supirkinėjo A. Graurogkas ir J. Bildušas (pastarasis Tauragėje 1920 m.). Nuo 1920. XII. 17. veikia Kudirkos Naumiesčio „ginklų pirkimo biūras“. Nuo kitų metų I. 1 biūrą sudaro: vedėjas kun. Pijus Dambrauskas, kasininkas gimn. mok. Steponaitis ir sekr. mok. Markuza. Pirkimo biūras pinigų gaudavo iš Lietuvos Šaulių Sąjungos [1]). Ir daugiau kunigų prisidėdavo prie ginklavimo. Pav., Alf. Petrulis Pivašiūnų būriui pristato 10 šautuvų ir 500 šovinių (1920. IX. 20). Semeliškių

---

1) Tokis biuras buvo ir Jurbarke (1921)

kleb. Matulaitis tarpininkauja išgauti ginklus II štabui (X. 23).[2])

1921 m. ginklų reikalas gauna pastovias taisykles. Pagal vyriausio karo instruktoriaus aplinkraštį (I. 17)., Šaulių Sąjungos ginklai laikomi sandėliuose, o išimtinais atsitikimais leidžiama turėti ir namie, bet tuomet „už juos būrio vadas įmasi visą atsakomybę". Kišeninis revolveris leidžiama nešiotis visur. Visi šaulių ginklai registruojami pas karo komendantą. Kiekvieną mėnesį daliniai siuntė žinias Centrui apie ginklavimą ir šarvavimą. Iš jų buvo sustatoma bendra apžvalga. 1921. XI. 2. ji šitaip išrodė:

I tikrų šaulių	rikiuotės	—	5.224	
	nerikiuotės	—	1.933	
	rėmėjų	—	102	
	šaulių kandidatų		762	
			343	
			20	
II ginklų	šautuvų	—	4.074	
	kulkosvaidžių	—	29	
	bombosvaidžių	—	2	
	revolverių	—	368	
	šovinių šautuvams	—	323.080	
	„ revolveriams	—	24.990	
	bombų	—	235	
	rankinių granatų	—	3.807	
	sprogst. medžiagos (5 rūšių) - matų	—	846	
	durtuvų	—	165	
	žiūronų	—	6	
	žemėlapių	—	60	
	telefonų	—	20	(=5 lauko+ 15 kab.)
	automobilių lengvų	—	2	
	motociklų	—	1	
	dviračių	—	10	
	arklių	—	26	
	vežimų	—	10	

2) Pats centras kartais darydavo stambius pirkimus: Pr. Hennigas turėjo pristatyti 25.000 šautuvų ir 350.000 šovinių (1921. IV. 7).

Apžvalgoje neįskaityta atsarginės ginklų dalys. Dviračiai buvo skiriami skyrių ir rajonų vadams. Automobiliai — „Fordas“ ir „Dixi‘ [1]). Susisiekimo priemonės buvo plečiamos ir 1922 metais. Tuomet išleista: arkliams — 100.000 auksinų, balnams — 15.000, pagaliau dviračiams — 30.000.

Karinis mokymas Sąjungoje yra to paties amžiaus, kaip pati šaulių organizacija. Juk Vytauto kalne rikiotės pamokos drauge buvo ir pirmieji steigiamos sąjungos susirinkimai. 1919 m. rugsėjo 20 d. jau kalbama apie pastovų to dalyko sutvarkymą ir čia pat instruktorium skiriamas Špilmanaitis, kuriam laikinai pavedama „rikiuotės dalykai“. Daug pasako faktas, jog turėta galvoje rikiuotė, kai iš naujai įstojusio šaulio reikalauta „priverstino susirinkimų lankymo“. O tie „susirinkimai“ būdavo pirmadieniais, trečiadieniais ir penktadieniais 17 valandą. Be to, rikiuotės mokytasi ir šventadieniais, tik šiuokart laisvu noru (15 valandą). 1920 m. rudenį pamokos eidavo Šaulių būsto salėje. Tais metais jau skiriama teorija nuo praktikos ir pačios valandos pertvarkytos (kartą per savaitę teorija, 18 — 20 val., o praktika sekmadieniais 14 — 16 val.).

Taip Kaune, taigi centre. Bet neatsiliko nei būriai visoje Lietuvoje. 1920 m. pavasarį Lygumų būrys karinį mokymą eidavo kas antra savaitė. Įdomi smulkmena: už neatvykimą mokėta 5 auksinai pabaudos.

Tų metų rudenį Telšių skyrius nutaria, jog kiekvienas jo būrys „turi stengtis turėti mokantį rikiuotės žmogų“.

Klovainių būrys dar griežtesnis, būtent, už nelankymą rikiuotės pamokų — 5 auksinai, antrą kartą — 10, o už 3-čią apleidimą net šalino iš šaulių organizacijos.

Kad paruošus tinkamų instrukcijų, jau 1920 m. pradžioje galvota apie atitinkamus kursus. Jie įvyko 1920. VIII. 5 — IX. 20. Kursams vadovavo pulk. leit. Velykis. Buvo dėstoma: 1. šaulių ideologija, 2. karo mokslas (rikiuotė, drausmė,

---

1) Pirmąjį laikinai dovanojo Am. Lietuvių Prekybos Bendrovė, o antrąjį - Kelmės gyventojas Beno Giršavičius.

kovos taktika, ginklai, vadovavimas), pagaliau, 3. sportas. Tuos pirmuosius Sąjungos kursus lankė 52 asmenys, o baigė 14. Jie paskui buvo, kaip instruktoriai, siunčiami apmokyti atskirų dalinių. Nors kariniam apmokymui, dar ir prieš kursus, kartais buvo į provinciją siunčiama vadovų. Kiek tas dalykas 1920 m. buvo pažengęs, rodo viena instrukcija skyrių vadams. Čia kaip vado pareiga nurodoma „instruktuoti ir organizuoti būriuose karo mokslas". Dėlto jis pats turi būti „susipažinęs su kariniu mokslu bent tiek, kiek duoda trumpa karininkų mokyklos programa".

Stengtasi pasiektus davinius viešai išmėginti. Jau 1919. X. 14. Matas Šalčius iš Vilkaviškio rašo Centro valdybai: „Sumanykite kokį viešą pasirodymą — paradą, manevrus ar ką kitą..."

1920 m. liepos mėnesį Šėta padaro „bandomąją mobilizaciją." Tai buvo vykdoma ir kitų skyrių, pav., Suv. Kalvarijos („manevrai ir mobilizacijos bandymas").

Su 1921 m. ateina nauja banga. Lapkričio 14 d. laikinai einąs pareigas vyriausio Šaulių Sąjungos karo instruktoriaus maj. S. Zaskevičius išleido „laikinę rajoninių karo instruktorių veikimo instrukciją". Pagal ją kiekvienas rajonas buvo padalintas 4-mis grupėmis, kurias prižiūrėjo puskarininkiai. Rajoninis instruktorius kiekvienos grupės barą turėjo aplankyti kartą per mėnesį. Ir tai sekmadienį ar šiaip šventadienį. Karinio mokymo programa buvo šitokia: trumpas karo mokslas, partizaninis karas, sportas,pagalba įgulai ir policijai, sprogstama medžiaga, patrankos. Tam išeiti skirta 8 mėnesiai, o skirstant smulkiau, kiekvienam mėnesiui 4 pamokos, pagaliau, pamokai — 3 valandos. Viso susidarydavo 96 valandos.

Kariniais dalykais šauliai labai domėjosi. Biržų - Pasvalio skyrius sumanė paruošti rikiuotės statutą. Daug kur padaryta manevrai. Kauno skyriuje jie buvo X. 23. Laikinam skyriaus vadui V. Daugvardui vyr. instruktorius „tarnybos vardu" pareiškė padėką.

1922 m. darbas varomas toliau. Vyr. karo instruktorius Zaskevičius „Trimite" duoda ilgą straipsnį apie šautuvą. Dėl karinio mokymo buvo kilę neaiškumų. Dėl to Centro val-

dyba rugsėjo mėnesį nutaria, jog reikia prašyti krašto apsaugos ministerijos, kad nustatytų minimumo programą ir duotų jo santrauką. Projektą paruošti turėjo sudėties ir instruktavimo skyriaus viršininkas su vyr. karo instruktorium.

Nuo 1923 m. pradžios iš esamų šaulių dalinių sudaryta 18 batalijoninių ir 18 kuopinių skyrių. Vis dėlto į metų galą pastebima žymus sumažėjimas: batalijoninių skyrių terandame 8, o kuopinių — 12.

Nuo seniau vykdoma, karinio mokymo programa 1924 m. (96 val.) suskirstoma šitaip: rikiuotei — 16 val., lauko tarnybai — 24, šaudymui — 40, ir apkasams — 4. Bet, kaip matyt iš kap. Klimaičio pranešimo ir jo kritikos 1925-tų metų visuotiniame susirinkime, darbe būta daug spragų. Nors karinis šaulių paruošimas buvęs „pirmoje vietoje“, vis dėlto tik nedaug būrių išėjo nustatytą programą. To priežastis, anot kapt. Klimaičio, buvo stoka specialių instruktorių, žinančių „naująją karo taktiką“, o anot vėlesnio viršininko pulk. Kalmanto — kad ginklai surinkti į rinktines.

1925 m. (XI. 15 — XII. 1) Klaipėdoje suruošta būrių vadams kariniai kursai. Programa apėmė 108 val. Ji turėjo pagrindines dalis: I. rikiuotės mokymą, II. kautynių mokymą, III. šaudymą, IV. kariuomenės organizaciją ir drausmę,pagaliau, V. karinę gimnastiką. Verta paminėti, jog 4 paskaitos buvo skirtos grynai šauliniams dalykams (šaulių s-gos idealai, uždaviniai ir drausmė; kariuomenė kaip tautos mokykla ir jos vaidmuo valstybėje; mūsų tautos priešai; slaptoji žvalgyba, jos organizacija ir uždaviniai). Kursus lankė apie 30 asmenų. Dar buvo numatyta tokius karinius kursus suruošti Alytuje ir Panevėžyje (po 10 dienų). Tekdavo nugalėti nemaža kliūčių, kadangi švietimo ir kitos vadybos, kurių žinioje tarnavo kursantai, nesutikdavo duoti lengvatų, o kartais ir visai neišleisdavo. Apskritai, maj. Kalmantui įstojus viršininkauti, susirūpinta sąjungos karinimu. Nustatyta, kad būrių vadai būtų atsargos kariai. O skyrių vadus rūpintasi pakeisti tikros tarnybos karininkais su alga. Pagaliau, reikia paminėti, jog tais pačiais metais krašto apsaugos ministras sutiko, kad būtų suruošta šaudymo rungtynės ir manevrai.

Minėtas rinktinių vadų pakeitimas padaryta 1926 metais. Kadangi būrių vadai nežinojo naujojo statuto, tai suruošta jiems kursai. Šaulines paskaitas skaitė maj. Tomkus, pul. Lanskoronskis (kariuomenė — tautos m-la), Są-gos viršininkas (mūsų tautos priešai) ir pirmininkas (šaulių Są-gos idealai). Iš visų dalinių jau metų pradžioje sudaryta 3 karo apygardos, po 6 — 7 rinktines kiekviena. Kad paskatinus karinį mokymą, nutarta būrių vadams už pamokas mokėti po 2 litus.

Visas karinis mokymas apėmė 110 valandų. Bet per visuotinį suvažiavimą (VI. 17 — 19) kontrolės komisija pasiūlė, kad daugiausia būtų rūpinamasi kariniu paruošimu ir sportu. Dėlto sustatyta net trejų metų kursas, būtent, pirmaisiais — 110val., antraisiais — 100 ir trečiaisiais — 100. Rudenį, kaip maj. Kalmantas pranešė, „daugumoje vietų" įvyko manevrai. Išleista „Partizaninio veikimo paskaitoms konspektas", be to, „Pastabos ir nurodymai prie karinio parengimo plano" [1])

Kaip buvo 1927 metais? — 2/3 visų šalių išėjo karinį mokymą. Klaipėdos krašte būrių vadų kursuose įrašyta 184 valandos, iš kurių net 23 vien apie patį kraštą. Rudenį manevravo visos rinktinės. Jei kariniame paruošime buvę spragų, tai, pasak Sąjungos viršininko, dėl to, kad trūkę šovinių.

Karinio parengimo tolimesnį augimą suimam į lentelę.

PADIDĖJIMO %				FAKTINAS %					
met.	Sudėties % augimo tvarkoje nuo 1922			Šaudymai		Lauko pratimai		Paradai	
	būrių	šaulių	ginklų	būrių	šaulių	būrių	šaulių	būrių	šaulių
1926	61,1	189,7	—10,3	11,5	—	30,3	15,5	33,8	—
1930	46,1	37,5	136,2	80,6	56,7	78,6	50,7	58,1	52,5
1935	36,7	37,6	0,01	93.6	84,6	65,5	53,7	65,1	65,9
1937	11,6	49,6	7,3	84,0	85,3	64,4	52,0	75,2	84,3

1) Vėliau išspausdinta: „L. Š. S. šaulių naujokų mokymo planas 1927 - 1928 mokslo metams"; 2. „L. Š. S. šaulių naujokų m. planas", Kaunas 1931(knygelė); L. Š. S. kario parengimo planas 1933"; 4. Tas pat 1934; 5. „Šaulių karinio parengimo ir kūno lavinimo planas ir programa", Kaunas 1935.

Atskirai tenka kalbėti apie Šaulių Sąjungos veiksmus, skirtus apsisaugojimui nuo karo tiesioginių pasekmių ar jų pašalinimui. Jau 1920 m. Centro valdyba suruošė sanitarinius dviejų savaičių kursus. Priešdujinę apsaugą pirmą kartą iškėlė kontrolės komisija per visuotinį suvažiavimą 1925 (III. 1 — 3), girdi, „šauliai nesupažindinti su dujomis ir mikrobų šoviniais". Vis dėlto kol kas pasitenkinta sanitariniu veikimu. 1927-tų m. pradžioje (1926. XII. 9 — 1927. I. 22) jau turime pirmosios pagalbos kursų antrą laidą. Klausytojų buvo 67. 1929 m. Vlado Pūtvio būrio moterų sekcija suorganizuoja „pirmosios pagalbos ir ligonių slaugymo instruktorių kursus" (nuo sausio pradžios iki IV. 25). Dėstė specialistai d-ras Žemgulys, Matulionis, Vileišis ir Trečiokas, o tvarkė kursus moterų sekcijos pirm-kė L. Dainauskienė. D-ro Žemgulio liudijimu, sanitarinio darbo sumanytoju buvęs patsai Pūtvis.

Priešcheminei apsaugai 1929-ti metai yra istoriški. Kai dab. kariuom. vadas gen. Raštikis reikalą „Trimite" primygtinai buvo iškėlęs, Matas Žvirėnas Sąjungai įteikė tuo reikalu memorandumą (XI. 23). O 1930 m. „Trimito" 3-čio numerio vedamuoju eina maj. S. Raštikio str. „Chemiško karo pavojus ir Šaulių Sąjunga". Tuomet prezidiumas memorandumą apsvarsto ir nutaria steigti „priešdujinę šaulių ir civilinių gyventojų komisiją". Pirmininku buvo kviestas pulk. St. Raštikis, bet jis atsisakė. Tuomet komisija sudaroma iš d-ro Petraičio (pirm-ko), inž. A. Graurogko, M. Žvirėno ir at. j. leit. J. Dainausko. Atsisakius Petraičiui, pirmininku liko Žvirėnas ir tą vietą užėmė nuo 1930 XI. 25. Naujoji kryptis atsimuša ir „Trimite", atsieit daug rašoma apie cheminio karo pavojų.

Tačiau „priešdujinė komisija" iš pradžių neturėjo nei patyrimo, nei lėšų, nei patalpos, nei literatūros. Žvirėnui daug padėjo patarimais ir knygomis pulkininkai Birutavičius ir Žadeikis. Jau 1931 m. pradžioje dr. Jasaitis per radiją skaitė priešcheminės apsaugos paskaitą. Prof. Šimkus skaitė specialiai šauliams. Komisija kovo mėnesį paruošė šios srities kursų programą, nurodė literatūrą ir tai visa išsiuntinėjo rinktinėms. Tačiau be instruktorių nieko nepadarysi. Jiems paruošti suorganizuota kursai (1931. XII. 1 — 1932. II. 23). Nemokamai skai-

tė vedėjas A. Polišaitis, pulk. inž. Kareiva, pulk. gyd. Steponaitis, pulk. vet. gyd. Mašanauskas, maj. Žukas, maj. Petkūnas ir dr. V. Jasaitis. Kursus baigė 86 asmenys. Paskui pradėta ruošti daug priešcheminės apsaugos kursų. Iki 1935. XI. 25 baigė net 8 laidos; lankiusių bendras skaičius bus apie porą tūkstančių. Baigimo pažymėjimų išduota 511. Verta pastebėti, jog kursus lankydavo ir žymesni asmenys: baigė M. Žmuidžinavičienė, kun. P. Juknevičius ir kt. (pirmoji V-tą laidą, o antrasis — VI-tą laidą). Be minėtų, per tą laiką suruošta dvi laidos paštininkams, viena geležinkelininkams ir ketveri informaciniai. Kursų vedėju būdavo M. Žvirėnas.

1935 m. (III.15) prasidėjo pirmieji degazotorių kursai, kas rodo jau labai specialų veikimą (jų dalyviai buvo baigę priešcheminės apsaugos kursus). Eita į plačiuosius gyventojų sluogsnius. Per radiją buvo visa eilė tos srities paskaitų šaulių pusvalandžio metu. Išsiųsta paskaitininkai į Mažeikius, Šaulius, Dotnuvą, Jonavą. Be to, kursų įvyko Panevėžyje, Telšiuose, Kaišiadoryse, Ukmergėje, Kretingoje, Klaipėdoje, Ariogaloje, Surviliškyje ir kitur. Provincijos priešcheminės apsaugos kursams pagaminta parodomoji dujų medžiaga. Padaryta žygių, kad naujai statomuose šaulių namuose būtų priešdujinės ir priešlėktuvinės slėptuvės. Kreiptasi į krašto apsaugos ministeriją (1935), kad nustatytų gyventojams pavyzdį dujokaukių ir priešiperitinių drabužių. Rūpintasi, kad būtų slėptuvių Kaune. Daug kartų minėtoji Šaulių Sąjungos komisija paruošė ištisą priešcheminės apsaugos planą ir su memorandumu įteikė vidaus reikalų ministeriui. Kaune ir apskričių miestuose manyta suorganizuoti degazotorių komandos Išleista „Cheminis karas ir apsauga“, „Pirmoji pagalba cheminiame kare“, be to, paruoštas degazavimo vadovėlis. Buvo keletas tos srities spausdintų taisyklių.

Bet didžiausias darbas tai pirmosios priešlėktuvinės ir priešcheminės parodos suruošimas. Ją ruošiant, drauge dirbta su Ginklavimo Valdyba ir Aero-klubu. Paroda atidaryta Kaune 1935. IV. 25 krašto ap. min-ro gen. Šniukštos. Įdomioji paroda aplankė beveik visą Lietuvą — Jonavą, Kėdainius, Panevėžį, Rokiškį, Šaulius, Telšius Kretingą Klaipėdą, Marijampolę, Vilka-

viškį, Alytų, Kaišiadoris... Pasibaigė tik VI. 20. Pabrėžtina, jog, nors paroda buvo labai daug kaštavusi ir skirta specialiam pamokomam tikslui, nuostolių davė tik nepilnus pusantro tūkstančio. Viename tik Kaune parodą aplankė 103.150 asmenų.

Priešcheminės ir priešlėktuvinės apsaugos srityje Sąjunga nenustojo veikusi ir toliau. 1936. III. 26 baigėsi 2-jų mėnesių priešcheminės apsaugos kursai. Kitais metais komisija suruošė eilę to srities paskaitų (kovo mėnesį). Drauge rūpinasi ir degazacija. 1937 m. (V. 7-26) Kaune buvo kursai degazacijos komandų viršininkams-instruktoriams. Degazacijos kursai buvo ir 1938-ais metais (prasidėjo II. 7). Šį kartą ruošta drauge su Kauno savivaldybe. Reikia neužmiršti, jog ir atskiruose daliniuose buvo veikiama. Pav., 1937 m. degazaciniai kursai įvyko Trakų apskrityje, Biržuose, Jurbarke, Raseiniuose. Be to, šauliams, netarnavusiems kariuomenėje buvo suruošti savaitiniai kursai Zarasuose, Kaune, Vilkaviškyje, Šakiuose, Ukmergėje, Šiauliuose.

Greta su šituo veikimu, rūpintasi sanitariniais dalykais. 1930 m. Kauno šaulių moterų skyrius suruošia „pirmosios pagalbos pakartotinius sanitarinius kursus“ (II. 26 — III. 10). Be d-ro Žemgulio ir Petraičio, paskaitas skaitė studentai medikai ir gailestingosios seserys. Tais pačiais metais Sąjungos prezidiumas d-rui Žemguliui, kaip šaulių sanitarinės komisijos pirmininkui, pavedė, kad Drezdeno tarptautinėje higienos parodoje pavaizduotų šaulių sanitarinį darbą.

1931 m. L. Dainauskienė (Kauno būrio moterų skyriaus sanitarinės sekcijos vardu) vėl suorganizuoja kursus. Vedėjas — d-ras Matulionis. Baigė 88 klausytojai, kurių 35 šauliai. Paskui toki kursai buvo ruošiami beveik kasmet. Vedėju dažniausia būdavo gyd. Kauza. Kursų ruošė ir būriai pas save, pav., Marijampolės, Šaulių ir kt. rinktinėse. Birštono būrys 1935 m. net statydinosi senatoriją. Šioje vietoje reikia būtinai paminėti „gydytojus, Šaulių Sąjungos bendradarbius“. Sąlyga — kad per metus 12 valandų nemokamai skirtų šauliams. Šitokį kvietimą 1933. XI.7 paskelbė sanitarinės sekcijos pirmininkas d-ras Žemgulys. Jau XII. 7 tokių bendradarbių įsirašė 12 Kaune ir 51 kitose vietose.

Bebaigiant apie karinį Sąjungos paruošimą bei veikimą, reikia suminėti budėjimą jos štabo patalpose. Jis įvestas 1921. III. 7. Iš pradžių, budėjo iš eilės visi tarnautojai, išskyrus redaktorių, skyrių viršininkus ir aukštesnius. Pav., turėjo budėti ir Sąjungos iždininkas Matas Žvirėnas. Dėl tos paskirstymo prievolės būdavo daug skundų. 1929 m. oficialiai pranešta, jog Sąjungos ramovėje-klūbe telefonas veikia 14-23 val., kuriuo galima iškviesti dežūruojantį šaulį.

Pagaliau, šaulių pagalba policijai. Čia suminėsime dalį faktų. 1930 m. Marijampolės rinktinės Sasnavos būrio šaulys nukovė pabėgusį kalinį. Kito būrio vadas plėšiko sunkiai sužeistas. Kretingos rinktinė irgi pasižymėjo. Vienas Gargždų šaulys, begaudydamas plėšikus, buvo sunkiai sužeistas. Vienas plėšikas nukautas. Biržų rinktinės vienas šaulys sulaikė 3 pabėgusius kalinius. 1931-32 m. panašių atsitikimų buvo apie 10. Vienas Kapčiamiesčio šaulys, rizikuodamas gyvybe, sulaikė lenkų šnipą. Kitas šaulys patsai vienas suėmė arkliavagį. 1935 metais keli Vabalninko ir Linkuvos būrių šauliai už pagalbą policijai vidaus reikalų ministro apdovanoti pinigais. Laukuviečių dalyvavo plėšikų gaudyme 8 šauliai ir būrio vadas. Šituos šaulių nuopelnus atvejų atvejais pabrėžė aukšti vidaus reikalų ministerijos pareigūnai. Saugumo departamento direktorius dėkojo sąjungos vadui (1935)

---

2. SPORTAS

Lietuvos Šaulių Sąjunga su sportu yra tiek pat suaugusi, kiek ir su kariniais dalykais. Jos kūrėjas Vladas Pūtvis 1919 m. rugpiūčio 9 d. iš Kauno rašo savo žmonai: „Sudarėme L. Š. Sąjungos pradžią. Tai pusiau sportinė, pusiau pilietinė karinė partizanų organizacija."[1]) Šis bruožas išreikštas jau „Pagrindidiniuose Įstatuose", priimtuose ir patvirtintuose 1919 m. 5-me paragrafe skaitome: „Ramiu laiku... Sąjunga užsiima kūno mankštymu ir rikiuotės mokymu, miklindama kūną". Pagaliau, patsai šaulių vardas yra grynai sportinis, mat, Sąjunga iš pradžių veikė kaip tuometinės „Lietuvos Sporto Lygos" sekcija. Dėl to bus suprantama, jei sportiniai dalykai rado prideramą vietą visuose Šiaulių Sęjungos tvarkomuose įstatymuose, kokie per 20 metų aukštosios valdžios buvo išleisti. Paskutiniajame įstatyme (išleistame 1935. VII. 15) skaitome, kad Sąjunga „stiprina jų (-gyventojų) kūno jėgas ir ištvermę" (3 skyriaus 4-tas poskyris) . O statutas (patv. 1936. IV. 23) tą mintį išplėtoja apčiuopiamais veiksmais. Uždavinių skyriuje sakoma, kad Šaulių Sąjunga: „rengia sporto rungtynes", taip pat „rengia... sporto aikštes, įtaiso būstus sporto mankštoms ir mokymui", pagaliau „steigia... sporto ir kitus šaulių klūbus ir jų skyrius" (8-10).

Tie programiniai nuostatai neliko negyva raide. Kanuo skyriaus šauliai prisidėjo gyvu darbu, kai Lietuvos Fiz. Lavinimo

---

[1]) Būdamas kalėjime, 1905 m. Pūtvis pasakojo dail. Vienožinskiui, jog pirmoje klasėje jį visi draugai nuveikdavę. Ėmęs mankštintis. II klasėje jau patsai nuveikdavęs pusę draugų. Kai buvęs II-je, tik 2 buvę stipresni, pagaliau, IV-je klasėje jau nugalėdavęs visus.

Sąjunga ruošė savo aikštę. Jiems su kastuvu rankoje vadovavo patsai Pūtvis. Vadinasi, sveikosios mūsų bajorijos atstovo lyginta žemė ten, kur dabar stiebiasi gražūs Kūno Kultūros Rūmai ir išsitiesęs erdvus valstybinis aikštynas. Tuojau imta ruošti sporto atstovai ir mokovai. Šaulių Sąjungos veikėjų pirmųjų kursų programoje buvo numatyta plati sportinė dalis (1920.VIII.5—IX.20). Rašoma: „Sportas, gimnastika, žaislai, jų reikšmė kūno ir dvasios lavinimui ir jų organizavimas kaimuose". Tuomet jau buvo žmonių, kurie galėjo sportinį darbą dirbti. Dėlto 1920 metų pabaigoje Sąjungos vadovybė skyrių vadams nurodo, kad jie organizuotų įvairiausį sportą: fechtavimą, ristynes, kumščiavimąsi, futbolą, ripką, kerėblą, plaukiojimą, irklavimą-būriavimą, „važinėjimą šliūžais", pačiūžomis ir kit. Pačiuose pavadinimuose mes pastebime lietuviškumą. Jis tame pačiame aplinkraštyje dar labiau išeina aikštėn, kai kalbama apie „ tautinius ir tarptautinius žaislus". O per 1-mą visuotinį suv-mą minimas „tautiškas sportas."

Per 1920 m. visuotinį suvmą Vl. Pūtvis ragino, kad būriai steigtų sporto komandas. Pavyzdį rodė Kaunas. Tais pačiais metais prie I Kauno būrio (dabar Vl. Pūtvio) įsteigta pirmas sporto skyrius, susiskaidęs futbolo, krepšinio ir tautinių žaidimų sekcijomis. Jas suorganizavo Pūtvio draugas Makelkevičius. Šaulės moterys prie skyriaus sudarė krepšinio ir lengvosios atlektikos sekcijas. Moterų sportininkių vadove buvo Pūtvytė-Marcinkevičienė. Veiklios sportininkės buvo panelės Škėmaitės (vėliau ponios Daugvardienė ir Darienė). Sportinis sąjudis pasiekė ir provinciją. Dar 1920 m. Vytautas Pūtvis suorganizavo šaulių sporto skyrių Dotnuvos Žemės ūkio mokykloje, kur tuomet mokėsi.

Šauliai dalyvavo pirmose Lietuvos sporto varžybose 1921 m.. Joninės (IV. 24) paskelbė Šaulių Sąjungos švente. Ją suprato taip, jog čia plačiausia, šalia tautinio dvasios pakilimo, turi pasireikšti žaismas ir sportas. Būdavo tokis užsidegimas, jog varžybose dalyvaudavo ir subrendę vyrai, pav., adv. R. Skipitis bėgimo lenktynėse. 1921 metais šaulinis sportas jau plačiai ir viešai pradėjo reikštis. Birželio 26 d., šaulių šventės pro-

ga, Vilkaviškyje buvo futbolo rungtynės, lengvoji atlektika ir žaidimai. O rugsėjo 25 d. Dotnuvos šauliai futbolininkai aplankė savo kolegas kauniškius ir sužaidė draugiškas rungtynes (1:2). Tą pat mėnesį šauliai dalyvavo estafetiniame bėgime per Kauną ir laimėjo 2-trą vietą. Apskritai, sportinis sąjudis buvo didelis ir siekė jau provinciją. Gruodžio mėnesį Biržų-Pasvalio skyriaus suvažiavime apie sportą skaito A. Jakūbėnas. Daug sako faktas, jog neseniai paskirtas vyriausias Šaulių Sąjungos karo instruktorius maj. Zaskevičius savo žemesniems pareigūnams - karininkams įsakė, kad, be kitko, rūpintųsi ir sportu.

1922 metais šauliai vėl dalyvauja lengvosios atletikos pirmenybėse. Norėdami užmegzti draugiškus-broliškus santykius su pajūrio sportininkais, Kauno šauliai VI. 18 Klaipėdoje žaidžia futbolą su M. F. V., kur pralaimi. Dėl to pašlijo Sąjungos santykiai su Sporto Lyga. Bet šauliai sportiškai vis auga. 1923 m. Kauno moterys sudaro stiprią krepšinio komandą, kuri nugali L. F. L. S. (14:12). Per Joninių šventę Sąjunga išpildo plačią sportinę programą. Ligi 1923 metų I ir II futbolo komandos dalyvauja Lietuvos futbolo pirmenybėse.

Lengva numanyti, jog be specialisto vadovo tokio sportinio lygio nepasieksi. Kauno šaulių sportininkų pirmininku buvo Daugvardas. 1920-21 m. Šaulių Sąjungos vadovybė jam pavedė sporto reikalų rūpinimą, nors jis buvo Ž. K. B. vadovas. Centro valdyba viešai skelbia, jog jis informuoja „apie sporto įrankių įsigijimą ir apskritai... sporto reikalus". Bet tas asmuo tebuvo megėjas. Dėl to vadovu 1922 metais kviečiamas specialistas J. Šulginas. Jis gausiai pradėjo rašyti apie sportą „Trimite", pagaliau pačioje Sąjungoje sutvarkė sporto vienetus. Iš anketos paaiškėjo, jog Šaulių Sąjungoje jų buvo 68, kurie skaite 1.067 šaulius ir 51 šaulę. Stipriausias buvo Kauno skyrius su 6 būriais ir 173 sportininkai,-ėmis. Toliau pagal stiprumą ėjo Panevėžys, Kėdainiai, Šiauliai ir Šakiai. Dar tais pačiais metais veikė 29 futbolo komandos ir 12 lengvosios atletikos sekcijų. J. Šulginas nustojo dirbęs X. 18.

Nuo 1922. XII. 1., vietoje Šulgino, „instruktorium sporto reikalams" skiriamas K. Dineika. Jo dėka „Trimite" atsiranda „Jėgos ir Grožio" skyrius, kur nagrinėjama sporto pagrindai ir auklėjamasis elementas. Dineika siekė išdirbti šauliams ir

apskritai lietuviams nuosavą sporto sistemą kuriai pagrindu būtų „Lingo arba švedinė“ sistema. Ir kūno kultūros instruktoriams statyta uždavinys tyrinėti ir aiškinti lietuviškos sporto sistemos elementus. Patsai Dineika rinko tautinius žaidimus.

Rūpintasi paruošti sporto žinovų ir mokovų. Tam Šiauliuose 1923. VII. 16-30 suorganizuota dvisavaitiniai kursai, kurie yra pirmieji Lietuvoje. Vadovavo Dineika, o dėstė šviet. min-jos instruktorius S. Janušauskas, P. Savukaitytė, d-ras Kvedaras ir leit. Savickas. Kursų dalyviai buvo iš visos Lietuvos; baigė 20 vyrų ir 3 moterys. Susidomėjimas didelis. Fizinio lavinimo kursų prašė ir Tauragės skyrius. Buvo užsimota dar toliau eiti: 1923-čių metų pabaigoje buvo registruojami skyrių ir būrių vadai, kurie sutinka važiuoti į užsienių fizinio lavinimo mokyklas.

Drauge ėjo sporto organizavimas. Kovo mėnesį K. Dineika paragina, kad būriai steigtų sporto sekcijas, kurios kas du mėnesiai pranešinės Centrui apie savo veikimą, Kauno būrio sekcija susirenka III.15, priima naujus įstatus ir pageidauja, kad Centro valdyba nustatytų uniformą. Valdybą sudaro: Ilgūnas, Daugvardas ir Vilpišauskas. Vyrų vadovas — jau mums pažįstamas Daugvardas, o moterų — Bronė Žukauskaitė. Sekcijos susidarė įvairiose rinktinėse (tuomet skyriuose). Kai kur daugumą sportininkų sudarė mokiniai, dėl to atostogų metu darbas nutrūkdavo.

Dineikos laikais iškilo klausimas apie Šaulių Sąjungos sportininkus ir Lietuvos Sporto Lygą. Šaulių sportininkų tuomet buvo į 1000. Lyga nepriėmė Sąjungos savo nariu, be to, norėjo, kad šauliai sportininkai įsteigtų atskirą organizaciją šalia bendros Centro valdybos. Labiausiai priešinosi žydų organizacijos ir L. F. L. S. 1923. IV. 28 galutinai paaiškėjo, kad šauliams teks atskirai veikti. Tuomet Kauno būrys pradėjo rūpintis įsigyti atskirą aikštę. Mat, nuo 1921 metų jis, pagal atitinkamą sutartį už mokestį, naudojosi L. F. L. S. aikšte, kuri buvo Vytauto kalne. Ir taip per visą laikotarpį 1923-1932 Sąjunga oficialiai nedalyvavo bendrose sporto organizacijų varžybose.

1924 m. šaulių sporto instruktorium skiriamas Stasys Janušauskas. Jis parodė daug energijos. Sporto vodovų kursai buvo suruošta Telšiuose, Panevėžyje, Biržuose, Tauragėje, Rasei-

niuose Ukmergėje ir Palangoje[1]). Palangos kursai truko 24 dienas, dveji po 10-12 dienų, o kiti visi maždaug po savaitę. Klausytojų turėta iš viso 360. Reikia pastebėti, jog visų norinčių negalėjo priimti (Biržuose). Panevėžyje kursantų buvo 46 vyrai ir net 60 mergaičių, kurios sudarė atskirą grupę. Pagaliau, reikia pastebėti, jog tais pačiais metais kariuomenės fizinio lavinimo kursus baigė 2 šaulių Sąjungos žmonės (ats. maj. Žemaitis ir ats. pulk. Pr. Morkūnas). Nors Janušauskas jau metų pabaigoje iš pareigų pasitraukė, jis spėjo išvaryti platų sporto barą. Be to, kaip minėta, rašė „Trimite" ir ragino ruošti „kūno kultūros šventes".

1925 metais šaulių sportinei veiklai kurį laiką vadovavo Pr. Morkūnas. Sporto reikalui atsilikti neleisdavo patys Sąjungos atsakingieji žmonės. 1925 m. rinktinių vadų ir valdybų atstovų suv-mas (IX. 6-7) nutaria, kad reikia įsigyti sporto aikštes ir ir daugiau dėmesio kreipti į pasienio rinktines.

Paskui fizinis lavinimas buvo rūpinamas tvarkomas Šaulių Sąjungos štabo karinio ruošimo skyriaus. Iš pradžių virš-ku buvo maj. Kazitėnas (dab. pulk-kas), paskui maj. Kairiūkštis (irgi pulk-kas), toliau vėl Kazitėnas, pagaliau maj. M. Karaša. Darbas buvo varomas į priekį. 1926 m. A. Panemunėje prie aukštųjų karininkų kursų sporto vadovų kursuose mokėsi 20 šaulių. Tais metais suruošta daug sporto švenčių. Tokias turėjo Panevėžio, Alytaus, Marijampolės, Ukmergės rinktinės. Vienur jos buvo pavasarį, kitur rudenį. Šilutėje įvyko šaudymo šventė. Tas didesnis sportinis veiklumas bus buvęs sąryšyje su kontrolės komisijos pastaba, kad būtų daugiau dėmesio kreipiama kariniam paruošimui ir sportui.

1931 m. pabaigoje Šaulių Sąjungos sporto vedėju paskirtas ats. j. leit. Kazys Tumas, kuris tas pareigas eina iki dabar.

Šaulių fizinio lavinimo programa paskelbta 1928 m. Ji tokia:

1. Kliūtys: a) griovis ligi 2,50 metr. pločio — peršokti.
   b) tvora „ 1,75 „ aukščio — perlipti

[1]) Atrodo, jog kursai dar buvo Žagarėje (IV. 13-19), Marijampolėje (IV. 24-30 ir Šiauliuose (VI. 10-24).

c) lieptas (stor. rastas, lenta) ligi 4 m. ilgio — pereiti.
2. 100 m. bėgimas
3. Šokimas į aukštį įsibėgėjus
4. „ „ tolį „
6) patrulio žygis 5 klm.
7) Ritmiški judesiai (1,2 ir 7 pratimas).

Programa išeinama šaulių rikių, kurie turi 20-35 metus. Jaunesni ir vyresni nuo jos atleidžiami. Kas nesveikatos dėliai negali programos išeiti, nustato gydytojas.

Ji, šalia karinio mokymo plano, sudaro atskirą dalyką. Žinoma, programai vykdyti svarbiausias dalykas yra vadovai. Jų paruošimu buvo rūpintasi ir toliau. 1933 m. sporto vadovai dalyvauja **Sporutos** kūno kultūros kursuose Juodkrantėje. Tais pačiais metais Aukštieji Karininkų Kursai suruošė kursus pašliūžininkams; juos baigė Telšių rinktinės vadas, o iš Utenos ir Panevėžio — vadų padėjėjai.

Nuo 1935 metų kasmet patsai Sąjungos štabas ir rinktinės ruošia 2-3 dienų sporto kursus.

Naujas dalykas yra vasarinės fizinio lavinimo stovyklos. Jų reikalą pirmą kartą iškėlė šaulys A. Leonas 1930 m. („Trimito" n. 13). Pirmoji tokia stovykla 1932 m. suruošta Alytuje. Nors ji buvo daugiau karinė, bet programoje eita ir sportas. Nuo 1934-tų metų stovyklos ruošiamos kasmet ir tai atskirai vyrams ir moterims. 1934-1935 m. abidvi stovyklos buvo Kleboniškyje; paskui vyrai stovyklauja Nėringos Smiltynėje, o moterys Palangoje. Vasaros stovyklos trunka nuo 2-jų iki trijų savaičių, o jose dalyvauja nuo 50 iki 130 asmenų.

Vyrų stovyklų programą sudarė: lengvoji atlektika, kovos žaidimai, plaukymas, higiena, pirmoji pagalba, individuali mankšta, šaudymas, Š. S-gos fiz. lavinimosi programos vykdymas, rungtynių organizavimas, žygiai, šaulių ideologija. Pirmoje stovykloje buvo jojimo skyrius, o 1936-8 metais programa apėmė ir valstybinio kūno kultūros ženklo dalykus. Šaulių moterų stovykla išsiplėtojo iš ideologinių Sąjungos kursų moterims. Dėlto Šaulių Sąjungos ideologija visuomet buvo jos programoje.

Į šaulių fizinio lavinimo programą įeina ir bendriniai pratimai su šautuvais ir be jų. Kasmet kekviena rinktinė turėjo iš-

mokyti bendrinių pratimų 50% šaulių bei kandidatų. Rinktinės, kurios didesnis procentas dalinių dalyvauja fizinio lavinimo rajoniniuose patikrinimuose, o daliniai patikrinimui duoda daugiau šaulių kandidatų, pripažįstama daugiau nuveikusia sporto srityje ir laimi pereinamas Sąjungos dovanas. Per 1926-1936 metus, vykdant fizinio lavinimo programą, rinktinės darbingumo atžvilgiu šitaip pasiskirstė vietomis: Marijampolė, Panevežys, Kaunas, Alytus, Rokiškis, Raseiniai, Utena, Šakiai, Lazdijai, Ukmergė, Telšiai, Kretinga, Biržai, Mažeikiai, Kėdainiai, Tauragė, Vilkaviškis, Šiauliai, Klaipėda, Kaišiadorys.

Paskiri šaulių sporto klubai dar vykdo antrą Sąjungos fizinio lavinimo programos dalį, į kurią įeina sporto varžybinių vienetų steigimas, įvairių sporto šakų tarpusavio varžybos, dalyvavimas bandrinėje sporto veikloje ir bendradarbiavimas su sporto organizacijomis. Iki 1932 m. šaulių sporto klubai patys vieni palaikė santykius su Lietuvos sportą normuojančiomis įstaigomis. Tais metais įstatymu įsteigta Kūno Kultūros Rūmai. Šaulių Sąjunga įėjo į tų rūmų tarybą ir Sporto Rūmų Talką arba Sporūtą. Visi šauliai sportininkai, kurie anksčiau dalyvavo kitose sporto organizacijose, nuo 1932 m. pradeda burtis į šaulinius sporto vienetus, veikiančius prie vienokių ar kitokių Sąjungos dalinių. Buvusi Kauno būrio sporto sekcija persitvarko į „Grandies“ sporto klubą, veikiantį prie V. Pūtvio I Kauno šaulių kuopos.[1]) 1933 metais visas šaulių sporto veikimas buvo centralizuotas ir suimtas į taisykles, kurios galutinai suredaguotos ir paskelbtos kitais metais.

Keletas šiaip sporto klubų persitvarko į šaulinius vienetus, vadinasi, pereina į Šaulių Sąjungą. Iš žymesniųjų galima paminėti Kauno ir Klaipėdos „Maisto“ bendrovės sportininkus (1935) ir Kauno Jachtklubą (1936). Pastaraisiais metais prie XXII geležinkelių rinktinės įsteigiama sporto klubas su skyriais provincijoje, kuris apima visus geležinkelininkus sportininkus.

---

1) 1935 m. teniso sekcijoje buvo Julius Smetona, Nasvytytė-Smetonienė, Šilingaitė. Smetonienė laimėjo pirmas vietas moterų ir mišriame žaidime.

Pagal naująjį Šaulių Sąjungos įstatymą (1935. VII. 15) ir statutą (1936. IV. 23), šaulių sporto klubai per rinktinių vadus priklauso visos Sąjungos vado. Jis skiria sporto klubo vadovus, kuriuos pristato rinktinės vadas. Toki skyrimai, atleidimai ir klubų steigimai pranešama Kūno Kultūros Rūmams.

1932 m. rudenį Sąjungos štabas Kaune suruošė pirmą šaulių futbolo žaibo turnyrą. Iš dalyvavusių — „Kovo", Kybartų „Sveikatos" ir Skuodo „Šaulio" laimėjo pirmasis. 1933 m. paskelbtos šaulių futbolo varžybos su pereinama „Nugalėlėtojo" dovana, kurią paskyrė Sąjungos viršininkas. Šaulių Sąjungos nugalėtojo vardą laimėjo šitokia eile: 1932 m. — „Kovas", 1933 — „Sveikata", 1934 — „Kovas", pagaliau, 1935 — „Sveikata".

Paremdama K. K. Rūmų veiklą, Šaulių Sąjunga 1936 m. atsisakė savųjų futbolo pirmenybių ir daugumas jos komandų įėjo į Kažo ruošiamas varžybas. Stipriausia komanda pasirodė „Kovas", kuriam Lietuvos futbolo meisterio vardas teko 1924—1926-tais, 1933, 1935 ir 1936-tais metais. Stiprios buvo ir provincijos komandos. 1935-1937 metais jų stipriausios buvo: „Sakalas" (Šiaulių apygardoje), „Džiugas" (Žemaičių ap.) ir Marijampolės „Šaulys" (Suvalkijos-Marijampolės ap.).

Šaulių daliniai, vykdydami savo Sąjungos programą, ruošia tarpusavio lengvosios atletikos varžybas. Be to, sporto klubai dalyvauja ir bendrose valstybės varžybose. Lengvoios atletikos nugalėtojo vardą Šaulių Sąjunga laimėjo 1935-ais, 1936-ais ir 1937-ais metais.

Suomijos lietuvis ir šaulys A. J. Marganavičius įsteigė pereinamą sportinę dovaną — sidabrinį kaušą. Pagal nustatytas taisykles, į laimėjimo sąlygas įeina ir karinio sporto dalykų (5 km patrulio žygis, granatos mėtymas). Kaušą laimėjo:

Marijampolės rinktinė (1928, 1929, 1934, 1936),
Panevėžio „ (1930),
Utenos „ (1931),
Kauno „ (1932),

Šakių „ (1935),
Raseinių „ (1933),

Raitųjų sportas Sąjungoje labai globojamas. Kasmet vasarą ruošiamos raitelių, o žiemą važiuotųjų lenktynės (ant užšalusių ežerų). Yra atskira raitųjų programa. 3 šaulių dragūnų eskadronai laisvu laiku kariškai moko raitelius. Patys vieni šauliai suruošia per metus iki 36 lenktynių. 1933 m. raitelių sujojime Lietuvoje dalyvavo 916 šaulių. 1935 m. M. Tamašauskas (Žarėnų būrio) laimėjo I dovaną, skirtą civiliams jojikams. 1936 metais kitas šaulys (Staneika, Telšių rinktinės) Žirginio Sporto Sąjungos pripažintas geriausiu civiliu lenktynininku Lietuvoje. Pagaliau, tenka suminėti du jojimo įvykius. Šaulys V. Smolenskas 1935 m. pirmas apjojo aplink Lietuvą (1500 km per 30 dienų). 1934 m. 308 raitelių grandinėlė iš visų Lietuvos kampų nešė sveikinimus Respublikos Prezidentui Antanui Smetonai jo 60 metų sukakties proga (1284 km).

Šaudymas iš karinių šautuvų yra programinis šaulių karinio pasiruošimo dalykas. 1928 m. buvo paskelbta šaudymo taisyklės Suomijos šaulių (Suojeluskunta) dovanai laimėti (sidabro taurė). Laimėjo šios rinktinės: Kauno (1928, 1932), Kėdainių (1929), Šiaulių (1930), Utenos (1931), Rokiškio (1933, 1935), Seinų (1934), Panevėžio (1936). Antrai varžybų vietai paskirta — Suomijos karininkų šaulių dovana, o trečiai — Švedijos šaulių sidabrinė lėkštė. Be to, aukštesnės klasės šauliai varžėsi dėl ženklo „Geram šauliui“ (I — auksinis, II — sidabrinis, III — žalvarinis).

Buvo vykdomas ir mažojo kalibro sportinis šaudymas. 1933. X. 14 Sąjunga sukvietė interesuotų atstovų pasitarimą varžybinio šaudymo sporto reikalu. Sus-mas Šaulių Sąjungai pavedė, kad sudarytų šaudymo sporto komitetą ir organizuotų varžybas. Mažojo kalibro šaudymo varžybas pati pirmoji ėmė ruošti Klaipėdos rinktinė (1935). Nuo 1935—1936-tų m. Sąjunga pastoviai ruošia ne tik karinių šautuvų, bet mažojo kalibro ir pistoletų ekipines varžybas. Sąjungos vado pereinamąją dovaną 1936-ais, 1937-ais m. laimėjo Klaipėdos krašto rinktinė.

Šaudymo Sporto Sąjungoje yra ir šaulių atstovas. Maj. Karaša lankėsi Suomijoje į ten įvykusias tarptautines šaudymo rungtynes. Beje, buvo mėginimų sueiti į šaudymo sporto santykius su kaimynais. 1932 m. Švedijos šaulių grupė siūlėsi į Lietuvą parungtyniauti. Kitais metais panašų pasiūlymą padarė Suomių šauliai. Buvo manyta į rungtynes įtraukti dar Latviją ir Estiją. Bet Sąjunga sutiko dalyvauti tik „parodomajame šaudyme".

Vandens sportu rūpintis 1936 m. Šaulių Sąjunga pavedė Kauno šaulių Jachtklubui. Jis atrenka geriausius vandens sportininkus Lietuvos varžyboms ir vadovus provinciniams šaulių klubams. 1936 m. Jachtklubas laimėjo pirmąsias baidarių lenktynes Lietuvos upėmis ir ežerais (500 km).

Lietuvos sporto varžybose dalyvauja ir kitų sporto šakų Sąjungos vienetai (krepšinio, tinklinio, žiemos sporto, lauko ir stalo teniso, šachmatų ir k.).

Šaulių sportas turėjo ir savo organą. Tai sporto skyrius „Trimito" laikraštyje. Iš pradžių jis turėjo „Mūsų Sporto" (1921), paskui „Jėgos ir Grožio" vardą (1922), toliau dar kitokį. Šaulių organas buvo pirmas Lietuvos savaitraštis, įsivedęs sporto skyrių. 1921-1922 m. sportinį „Trimito" skyrių tvarkė Kar. Dineika. Dirbo taip pat ir Šulginas. Nuo 1932 m. tą skyrių tvarko Kazys Tumas.

Šaulių sportą globojo ir ugdė visos buvusios vadovybės. Dabar tą darbą toliau garbingai varo pulk. Pranas Saladžius, kuris šiam veikimui stengiasi duoti aiškią linkmę ir taisykles. Šaulinį sportą vertina ir dabartinis kariuomenės vadas brig. gen. St. Raštikis. Per Sąjungos sportinės veiklos 14-kos ir „Grandies" 3-jų metų sukaktuves jis pasakė atėjęs „paskatinti daugiau dirbti ir sveikinti visų šaulių Sąjungos sportininkų ir sporto vienetų provincijoje" (1935. IX. 24). Iškilmėse dar dalyvavo brig. gen. Černius.

Kad būtų pilnesnis vaizdas, Šaulių Sąjungos fizinio lavinimo duomenis suimsime į lentelę (1926—1937).

Metai	Sportuojančių	Dalyvavo patikrinimuose!		Vykdė rinkt. nust. progr.	Suruošta sporto d.		Yra sporto sekcijų.	Yra komandų.	Yra sporto klūbų.	Buvo įvair. rungtynių	Yra sporto aikščių		
		Šaulių	Būrių		Rinktinių	Būrių.					Įrengtų	Neįrengt' (aikštės sklype)	Teniso įrengtų
1926	1053	—	—	—	—	10	49	63	2	—	—	38	—
1927	1691	—	—	—	—	24	43	95	—	62		61	
1928	2000	788	53	11	—	82	136	—	—	84	9	65	—
1929	2953	1491	107	8	—	66	186	—	—	130	11	71	—
1930	3342	1907	152	10	—	39	310	—	—	156	19	77	—
1931	4222	2234	151	9	—	112	380	—	—	323	14	110	—
1932	5069	—	1	—	—	101	503	—	—	359	11	127	—
1933	6685	3337	198	12	21	91	598	118	11	680	24	143	10
1934	8103	3089	213	13	27	114	585	157	36	707	32	131	10
1935	7532	3229	204	11	24	71	630	143	63	643	26	138	6
1936	—	—	—	—	—	—	670	145	84	530	—	—	—
1937	—	—	—	—	—	—	676	151	89	630	—	—	—

Šaulių moterų pirmoji sekcija įsteigta 1922 m. prie Kauno būrio. Jai vadovavo Z. Pūtvytė, paskui Vasiliauskaitė, pagaliau, nuo 1923. III. 21 — Bronė Žukauskaitė. Pirmuoju tų sportininkių mokytoju buvo Šaulys (tarnavęs tuomet Am. Prekybos Bendrovėje). Pradėta — sakalų gimnastika, turniku, šuoliais, bėgimu ir kitais sporto elementais. Kai nuo 1922 m. Sąjungoje pradėjo dirbti sporto instruktorius Šulginas (jo žmona irgi buvo sportininkė), sekcijos darbas pagyvėjo. Pradėta daugiau praktikuoti lengvoji atletika (diskas, ietis ir kt.), įsteigta net krepšinio komanda. Ši rungtynėse net laimėjo. Būta neblogų ir tenisininkių (Ald. Škėmaitė-Daugvardienė ir kitos).

Bet kituose daliniuose moterų buvo nedaug, taigi nei sportinio veikimo negalėjo išplėtoti. Ir apskritai iki 1927 m. nepažengta į priekį, net buvo jaučiamas sustingimas. Taismet pradėjus šaulėms organizuotis atskirai nuo vyrų, darbas pagyvėjo. Pagaliau, 1933-čių metų taisyklės, nustačiusios šaulių moterų darbą ir veikimą, turi skyrių apie „fizinį moterų auklėjimą", kuris, savo ruožtu, apima „higieną, gimnastiką ir sportą". Per pirmąjį šaulių moterų skyrių atstovių suvažiavimą (1933) K. Steponaitytė skaito paskaitą apie fizinį lavinimą bei sportą. Toji pati kūno kultūros mokytoja pakviesta prižiūrėti šaulių moterų sportinio veikimo. Jai pavesta, kad pateiktų 6 pratimus, kuriais šaulės galėtų pasirodyti per šventes.

Sporto vadovėms paruošti, 1934 metais prie moterų stovyklos įvykdomi pirmieji sporto kursai. Čia mok-ja Steponaitytė išmokė 6 pratimus ir suteikė teorinių ir praktinių fizinio lavinimo žinių. Kitais metais toms žinioms patobulinti, Kaune dalinių sporto vadovėms suruošta 3-jų dienų kursai, kuriems vadovavo A. Pilvelytė. Tais pačiais metais (1935) šaulėms nustatoma uniforma — tautinis sijonėlis ir balta trumpikė. — Darbas dar plečiamas ir gilinamas. Kleboniškyje suorganizuojama tam tyčia sporto stovykla. Vadovavo B. Mažunaitienė, o pratimus dėstė šaulė Petrulevičiūtė. Tų metų Palangos (1935) ideologinėje moterų stovykloje irgi buvo kelios sporto pamokos. 4-ji sporto kursai įvyko 1936 m. Palangoje, 5-ji — 1937 m. Kaune, 6-ji Palangoje, toliau, 7-ji 1938 m. Kaune, 8-ji — tų pačių metų rugpiūčio mėnesį Palangoje, pagaliau, 9-ji lapkričio mėnesį Kaune. Nuo 1937-tų metų kursų programa gana

plati: lengvoji atletika, valstybinio kūno kultūros ženklo sąlygos, rikiuotė, bendrinės mankštos, kovos žaidimai ir šauliniai pratimai. Kursai ruošia sporto vadoves, daugiausia rinktinėms. Vieni jų buvo taikomi daugiau pažengusioms, kiti — mažiau. Reikia pažymėti, kad, be atskiro moteriško sportinio veikimo, šaulės dar dirba sporto klubuose drauge su vyrais.

Sporto vadovės ruošiamos ir rinktinėse. Jau 1936-ais metais kursai buvo Marijampolėje, Panevėžyje, Tauragėje, Telšiuose ir Šiauliuose. Kitais metais dar prisidėjo Kretinga, Kėdainiai, Šakiai, Kaunas, Klaipėda, Kaišiadorys ir Alytus. Iki 1938 metų pabaigos Šiaulių moterų rinktinė turėjo net trejus tokius kursus, o Marijampolės, Klaipėdos ir Kėdainių — po dvejus. Nuo 1937-tų metų didesnes sporto šventes suruošė Šakiai, Klaipėda, Panevėžys ir Kaišiadorys. 1938 m. viena rinktinė turėjo net savo vasaros stovyklą.

Kursų ir apskritai sporto instruktavimo reikalams moterų štabas iš pradžių teturėjo vieną A. Pilvelytę (1936 m. baigė Aukštuosius Kūno Kultūros Kursus). Bet nuolatinė sporto instruktorės vieta įvedama tik 1936 m. pabaigoje. Be šaulės Pilvelytės, instruktoriavimo darbą dar dirbo A. Eidukevičiūtė (irgi baigusi aukštąjį kūno kultūros mokslą), kuri nuo 1937m. padaroma nuolatine Sąjungos tarnautoja. O Albina Pilvelytė lieka Šaulių Moterų Taryboje sporto reikalų vadove. Prie sportinio lavinimo dar prisideda ir Gražina Vokietaitytė.

3. UGNIAGESYBA

Šaulinės ugniagesybos šaknys siekia 1920-tų metų. Metų pabaigoje Sąjunga išleido vieną instrukciją (Nr. 6), kur skyrių vadams, be kitų uždavinių, nurodoma reikalas būriuose „sudaryti gaisrininkų komandas". Bet organizuotai ir praktiškai darbas pradėta dirbti tik 1928 m. Tuomet įsteigtos šaulių ugniagesių komandos Ukmergėje, paskui Mažeikiuose ir Viekšniuose. Bet istoriniai metai buvo 1930-ti. Tuomet prie V. D. Aukštųjų Karininkų Kursų suruošta dvisavaitiniai ugniagesybos kursai, vadovaujami maj. Ružancovo. Kariuomenės štabo paraginimu, juos baigė 11 rinktinių vadų. Ir vėl tai pačiai įstaigai pageidaujant, Kauno, Seinų, Rokiškio, Raseinių, Mažeikių, Kretingos, Biržų ir Alytaus rinktinių vadai sutiko, jei būtų reikalas, apskrityse eiti brandmajorų pareigas. Ukmergės brandmajoras ir be to buvo šaulys.

Darbas užvirė. Tais pačiais 1930 m. rinktinių vadai suruošia „šaulių ir savanorių kursus" (Alytuje, Telšiuose). Anksčiau minėtai iniciatyvai ir toliau veikiant, išdygo daug šaulių komandų. Rugsėjo mėnesį Lietuvos ugniagesių šeimoje šauliai jau sudarė 14% (be Klaipėdos krašto 12,7%). Ypačiai daug dirbo Alytaus rinktinės vadas kap. Petruškevičius. Šaulių ugniagesių šeima į metų galą gerokai išaugo.

Bet nuo pat 1928-tų metų teko veikti be taisyklių. Tik 1930. XII. 13 krašto apsaugos ir 1931. I. 14 vidaus reikalų ministras patvirtino „Lietuvos Šaulių Sąjungos ugniagesių komandų įstatus". Komandas steigia rinktinės ir būriai. Tikslas — be gaisrų, padėti per gaivalines nelaimes ir rūpintis priešdujine apsauga, kilus karui. Rinktinių vadai laikomi miestų ir apskričių komandų brandmajorais, o Sąjungos štabo ugniagesių inspekcijos nariai — brandinspektoriais, ir jos vedėjas — brand-

direktorium. Taisykles ir instrukcijas leidžia Sąjungos vadas (tuomet viršininkas), ugniagesių inspekcija ir rinktinių vadai. Metinė šventė — šv. Florijono (V. 4). Nariais gali būti šauliai ir nešauliai. Jie skirstosi rikiais ir moterimis. Ugniagesių komanda turi sueigą, vadovybę, revizijos komisiją ir garbės teismą. Komandų viršininkai turi būti „šauliai atsargos kariai".

1931. VI. 1 jau įregistruota 128 šaulių ugniagesių komandos, kuriose 1588 šauliai ir 854 nešauliai. Tuomet pribrendo jų majorams ir padėjėjams kursų reikalas. Jie įvyko XII. 12-23; vedėju buvo maj. M. Karaša. Kadangi darbas buvo gyvas, tai 1933 m. sušaukta komandų viršininkų suvažiavimas (X. 28-29). Paaiškėjo, jog savivaldybės prašė, kad šauliai sutvarkytų nenormalų ugniagesių veikimą. Iš pradžių su esamomis komandomis neapsiėjo be tam tikro trynimosi. Ilgainiui imta organizuoti savivaldybės šaulių komandos. 1933 m. lietuvių ugniagesiuose buvo 70%, o juose šaulių 47%. Šaulių ugniagesių balsas pasidarė svarus ir Sąjungos ugniagesybos inspektorius pakviestas į „Lietuvos Ugniagesių Organizacijų Sąjungą".

1933. VIII. 1 yra pirmasis Sąjungos ugniagesių branddirektorius Ružancovas. Jam atsisakius, tą vietą užima maj. Karaša (su brandinspektoriaus vardu); patsai majoras Ružancovas lieka tarėju. Šaulių ugniagesių inspektorius Karaša yra apdovanotas Pabaltijo ugniagesių sąjungos susivienijimo žvaigžde ir Latvių atitinkamos organizacijos garbės ženklu „Par nuopelnąm" (1 laipsnio). Šaulių ugniagesių augimą pavaizduos 1931-mų ir 1937-tų metų sugretinimas.

1932. I. 1 buvo 19-je rinktinių — 175 vienetai — narių 4.352 (šaulių 3.108) — įrankių vertė 148.046,28

1937. I. 1 buvo 21-je rinktinėje — 192 vienetai — narių 5.591 (šaulių 2.932) — įrankių vertė 437.281,35

1938 m. šauliai ugniagesiai turėjo 9 automobilius ir 20 motorinių siurblių. 1932 m. komandos išvažiavo į gaisrus 141-ną kartą, o 1937-tais — 96. Pagaliau, reikia pastebėti, jog šaulių ugniagesių eilėse yra ir moterų (per šimtą).

IV.

KULTŪRINIS VEIKIMAS

1.

KNYGYNAI IR ŠIAIP ŠVIETIMO REIKALAI.

Nevieną kartą minėtoje 1920-tų m. rugsėjo 11 d. instrukcijoje knygynai minimi pirma daugumo kitų kultūrinių darbų. Vadinasi, Sąjunga, dar besiorganizuodama, jau knygynams — bibliotekoms skyrė vieną pačių pirmųjų vietų. Pati Centro valdyba rodė pavyzdį ir 1921-mų metų vėlybą rudenį įkūrė „Šaulių Sąjungos Centralinį knygyną". Jojo vedėju paskirtas A. Klimas, kuriam uždėta pareiga prižiūrėti ir visų dalinių knygynus. Lapkričio mėnesį būriams išsiuntinėtas aplinkraštis „Draugai!", kur savo lėšomis raginama įsitaisyti knygynėlių. Tačiau kiek žymesnis veiklumas šioje srityje pasireiškė tik nuo 1922-trų metų pradžios. Jau birželio mėnesį buvo skaitoma iš viso 50 knygynų. Jiems nemokamai siuntinėta po vieną „Trimitą". Kadangi knygynai esmingai susiję su skaitytojais, tai neužmirštama ir jų. 1921 metais per „Trimitą" eina „Skaitytojų vadovėlis", rašomas A. Kelmučio. Apskritai knygynų reikalas nepelija stalčiuje. Ana, 1922 m. švietimo komisija apsiima, kad patarpininkaus perkant knygas. Net siūlo dovanai knygų rinkinius (6 Kudirkos tomai ir keliolika kitokių knygų) tiems būriams, kurie turės ne mažiau kaip 150 knygų.

Vis dėlto provincija pasirodė gerokai nerangi. 1923 m. prisiėjo pakartoti pirmesniųjų dviejų metų siūlymus ir raginimus. Pav., Kudirkos raštų gulėjo dar 35 komplektai. Centras, kiek galėdamas, knygynų reikalą rėmė. Sakysim, pati „Trimito" redakcija pasišovė tarpininkauti būriams išsirašant

knygas. 1928 m. visas dalykas žymiai ūgtelėjo. Kultūros ir švietimo (tuomet propagandos) skyrius sustatė ketveriopus knygynėlių tipus, atsieit, už 200, 300, 400 ir 500 litų. Tarpininkavimo Centras, kuris dėl nuolaidų buvo susitaręs su Spaudos Fondu. Raginama buvo, nurodant 25 metų spaudos atgavimo sukaktį.

To viso pasekmių neteko ilgai laukti. 1930 metais visose 20 rinktinių ir centre buvo knygynai. Taismet susirūpinta ir karinėmis knygomis. Valdyba prašė, kad kariuomenės štabas šaulių knygynams nemokamai siuntinėtų visus savo leidinius, girdi, tai būtų „kariški knygynai".

Sąjungos rūpestis neatlyžo. Ji savo leidinius būrių knygynams dalindavo nemokamai (1933). Ir kai kurie šauliai labai imdavo šį reikalą į širdį. Pavyzdžiui, Milčinskas Vilijampolės būriui paaukoja 14 įrištų knygų.

Pulk. P. Saladžiui vadovaujant, pavartota dar kitokių priemonių. Kultūros ir švietimo skyrius sutaisė 10 knygynėlių (po 100 knygų), kurių visos knygos buvo įrištos ir su dail. Koscčiuškos spausdintais ekslibrisais. Pasiųsta Utenos, Trakų, Ukmergės, Seinų, Alytaus, Klaipėdos ir Zarasų rinktinėms, kad nemokamai išdalintų nesusipratusių kampelių būriams. Taip padaryta 1936, 1937-tais ir 1938-tais metais.

Nedidelius tarnybinius knygynėlius dabar turi kiekvienas būrys. O tokių, kuriuose yra daugiau kaip 100 knygų, 1936 m. buvo apie 250. Knygynų atžvilgiu to meto rinktines galima šitaip sustatyti: Šiauliai, Kaunas, Marijampolė, Šakiai, Biržai, Panevėžys, Rokiškis ir Raseiniai; Vilkaviškis, Tauragė, Alytus, Ukmergė, paskui Utena, Klaipėda su Zarasais, Seinai, Kretinga su Trakais, pagaliau Kėdainiai. Dar reikia pasakyti, jog naujam vadui atėjus į Sąjungą, stengiamasi, kad knygynai būtų tvarkingi, turėtų spintas ar lentynas.

Suaugusių švietimo reikalams, Miko Mikelkevičiaus teikimu, 1922-1923 m. centras turėjo nedidelę spaustuvę. 1922 m. šaulių laikraštyje buvo straipsnių eilė „Suaugusių švietimas" (Kelmutis). Iki tų metų vidurio būriai suruošė keliasdešimt paskaitų. Kad sąjūdis buvo labai gyvas, matyt kad ir iš to, jog 1922-rų metų skyrių vadų suvažiavime prof. Vaclovas Biržiška skaitė apie suaugusių švietimą.

Paskui dalykas suimtas į sistemą. 1925-tų metų, pabaigoje sukviesta skyrių atstovų, vadų ir Sąjungos štabo susirinkimas, kur Antanas Žmuidzinavičius pranešė plačią programą, kuri turėjo būti vykdoma tik po metų. Be kitko, čia įeina asmens auklėjimas ir pilietinis auklėjimas. Pastarasis turėjo išnagrinėti tautą, valstybę, visuomeninį gyvenimą, Lietuvos teisę ir santvarką, krašto priešus ir gynimą. Vien pilietiniam auklėjimui būriai turėjo skirti po 70 paskaitų.

Ilgainiui švietimas įgavo organizacinę lytį. Taip, 1933 m. pabaigoje Panevėžy, Anykščiuose dirbo šaulių liaudies universitetai. Taismet centras pradėjo ruošti tokio universiteto statutą. Jau savo vietoje minėjome šaulių ideologinį švietimą. Buvo galvota, Pūtviui pagerbti, steigti net šaulinės ideologijos kursus ar mokyklą (1929-1930). Taip centras ir nutarė.

Reikšmingas yra 1929-tų m. šaulių visuotinio suvažiavimo sveikinimas didžiajam mūsų kalbininkui Jonui Jablonskiui: „Mes, šauliai, pasiryžę kovoti ne tik dėl mūsų žemės, bet ir dėl kalbos". Dar ypatingai rūpintasi geografija ir istorija. Jau 1922 m. būriams išdalinta 300 Lietuvos žemėlapių, kuriuos reikėjo iškabinti valdybų būstuose. Pertvarkius Sąjungą, šie dalykai ypatingai globojami. Jau 1936 m. pulk. P. Saladžius įsakė, „kad visi šauliai gerai būtų išėję nors trumpą istorijos kursą" Naujojo vado sumanymu, 1938 m. Kultūros ir švietimo skyrius beveik visuose daliniuose įvykdė „Lietuvos istorijos ir lietuvių kalbos kursus". Kursai buvo dviejų rūšių; lietuvių kalbos programą sudarė prof. dr. Pr. Skardžius, o Lietuvos istorijos — dr. J. Matusas.

Tam tikrą švietimo rūšį sudaro „spaudos talka". Šis gražus darbas pradėtas 1928-tais metais, atsieit, Sąjungos dešimtmečio proga. Talka prigijo ir vykdoma iki šiol. Ji traukiasi visą mėnesį, paprastai metų pabaigoje ir kitų pradžioje. Būrys yra spaudos talkos vykdytojas. Tam tyčia šauliai talkininkai turi apeiti kiekvienus namus ,ir tai ne vieną kartą. Pirmiausia, žinoma, platinama pačios Sąjungos spauda, pvz., „Trimitas" ir kiti leidiniai. Bet skleidžiama ir kitoki spaudiniai, pvz., „Mūsų Rytojus" (anksčiau), „Mūsų Vilnius", „Pažangos" bendrovės leidiniai ir k. Kaip talka sekasi? — Pirmaisiais jos metais išėjo 50.000 vieno „Mūsų Kalendoriaus", net prisiėjo atspausdint dar

10.000. Uolesni talkininkai apdovanojami medaliais (1929) ar kitaip. Žinoma, ilgainiui įkarštis kiek atvėso. Kai kurios rinktinės ir būriai, reikalą apsvarstę savo susirinkimuose, pasiūlė centrui, kad daugiau spaudos talkų neruoštų. Tuomet 1931 metais per anketą paklausta, ar iš viso ruoština talka. Bet tik 6 būriai atsakė neigiamai. Vadinasi, dalykas šaulių šeimoje visiškai prigijo. Šaulių spaudos talka iš pat pradžios rūpinasi kultūros ir švietimo skyrius.

Neužmiršta nei mažųjų. Tai vaikų aikštelės. Jų sumanytoja ir vyriausia vedėja buvo viena pačių pirmųjų šaulių — Honorata Ivanauskienė. Darbą globojo ir tvarkė Kauno Vlado Pūtvio būrys. Jau 1921 m. pavasarį suruošta aikštelių vedėjoms kursai. Jiems vadovavo bene Pūtvytė-Tercijonienė, kuri buvo tam pasiruošusi Berlyne. Buvo nepaprastai daug kliūčių, mat, valdžia neatspėjo nuo kitų reikalų, o Kauno savivaldybė buvo nepalanki. Bet patys šauliai pasitikėjo savo jėgomis ir iš suruoštos rinkliavos gavo 12.000 auksinų. Paskui pagelbėjo ir valdžia. Atidaryta 4 aikštelės, atsieit, Šančiuose, Aleksote, Vilijampolėje ir Žaliajame kalne. Darbas užvirė, ir dar tais pačiais metais susirinko į 600 vaikų, su kuriais dirbo 11 aikštelių vedėjų. Daugumas vaikučių atėjo lietuviškai nemokėdami, o rudenį grįžo gražiai dainuodami lietuviškas daineles. Pabaigtuvės buvo medžių sodinimo šventė; mažieji patys apsodino 3 aikštes. Dalyvavę valdžios ir savivaldybės atstovai įsitikino, jog apleistų vaikų sąmonėje įžiebta kultūros ir lietuviškumo ugnelė. Mat, aikštelių lankytojai beveik visi buvo iš neturtingų ir nusmukusių šeimų.

Honoratos Ivanauskienės energija darbą varė toliau. Pirmaisiais keleriais metais aikštelės aptarnaudavo apie 800 vaikų. Paskui lėšų trūkumas privertė tą skaičių sumažinti iki 400-500. Vis dėlto šaulių aikštelės, miesto valdybos, švietimo ir vidaus reikalų ministerijų remiamos, išsilaikė iki pastarojo meto. Dar 1928 m. jų siela buvo ta pati šaulė Ivanauskienė. Ypačiai iškilmingai atšvęstas aikštelių dešimtmetis (1935) su bendru pasirodymu, lietuviškomis dainomis ir tautiškų rankdarbių parodomis. Atsilankė ir neseniai paskirtas Šaulių Sąjungos vadas pulk. Sa-

ladžius su tėvišku žodžiu mažučiams auklėtiniams. Turime pastebėti, jog žiemą vaikams buvo ruošiamos eglutės.

Paminėti prašosi ir viena švietimo rūšis, kuri nebuvo įtraukiama į jokias apyskaitas. Tai blaivinimas. Jo pradžios reikia ieškoti 1920 metais. Jau net pirmame „Trimito" numeryje Centro Valdyba blaivinimą laiko tokia pareiga, kurią šauliai galėtų laisvu noru prisiimti. Ir kiti numeriai dėsto alkoholinių gėrimų, ypač naminės degtinės, kenksmingumą. Tie visi rašiniai reiškė Pūtvio mintį. Bet ir provincija, atsieit, eiliniai šauliai šaulio darbą siejo su blaivybe. Lygumų būrys nutaria, kad kas girtas „kilos šautuvą", mokės 50 auksinų pabaudos, o antrą kartą ir toliau — dvigubai. Taip 1920 m. gegužės mėnesį IV-me Šaulių Lauko Štabe padaroma nutarimas, kurį pasirašo štabo viršininkas vyr. leit. Razumavičius, sekr. J. Miškinis ir nariai Korčinskis, J. Bakšys ir J. Bloznelis. Skaitome: „...griežtai nutarėm pareikalauti iš L. Š. Sąjungos uždaryti visas girtybės įstaigas. Per girtybės įstaigas eina baisiausioji pafrontės ir neutralinės zonos kaimiečių, valdininkų ir kariuomenės demoralizacija. Pafrontės gyventojai, ... kad laisviau vestų šmugelį, jie degtine tvirkina mūsų kariuomenę ir kitus valdininkus. Dėl prasiplatinusios Merkinėje girtuoklystės, kone kasdien matome girtus iš milicijos, iš valsčiaus valdybos, šaltyšių ir kitų. Milicija ir viršaitis su kai kuriais šaltyšiais (seniūnais) dažnai atlieka savo pareigas smuklėje. Per išsiplatinimą girtuoklystės pasinaudoja valstybei kenksmingi žmonės ir praveda į Merkinės valsčiaus tarybą taip rinkimus, kad įėjo į tarybą mūsų valdžiai priešingi žmonės. Pakol Merkinėj bus girtuoklystė ir papirkimai, kaip ligi šiol ėjo — IV Š. L. Štabas nieku būdu negalės išvystyti savo organizacinio darbo, neturėdamas paramos iš kitų įstaigų". Čia nieko nei pridėsi, nei atimsi.

Kadangi taip buvo, Centro Valdyba negalėjo neveikti. Kai Alytaus štabe perdaug ėmė keroti girtybė, tai net štabo viršininkas buvo nubaustas, kad nesudraudžia savo valdinių (1921).

Centras blaivybę labai brangino. Veikė praktiškai. Kai 1922 m. centro bendradarbiai visi sutiko naujus metus, tai nevartojo svaigalų. Tas pat per vyr. karo instruktoriaus maj. Zaskevičiaus išleistuves. Reikia žinoti, kad čia dalyvavo krašto apsaugos ministras maj. Sližys, profesoriai T. Ivanauskas, L.

Vailionis ir kiti aukšti žmonės. Nekitaip ir per Vlado Pūtvio išleistuves (1922. XI. 18): tostai kelta su limonadu. Blaiviai buvo priimti Veliuonos gegužinėje klaipėdiškiai su rygiškiais lietuviais.

Per tų metų būrių atstovų suvažiavimą „karių klube" buvo plakatas: „Šauly, būk blaivus ir doras, nes tik tada tu nugalėsi savo priešus!".

1922-rų m. „Trimite" buvo daug straipsnių apie blaivybę. O, 100-jo numerio proga, Pūtvis nustato jam programą ir į ją įtraukia „dorą ir blaivybę".

Tą klausimą svarsto paskiri daliniai. Taip Kauno skyrius, Biržų būrys ir k. Pastarasis atsiuntė šiokį savo nutarimą: „visi pasižadame laikytis blaiviai ir visomis jėgomis kovoti su alkoholizmu". Centras pridėjo prierašą, ir tai su pirmininko ir sekretoriaus parašais: „Su džiaugsmu skelbiame Biržų rezoliuciją. Turime įtempti visas jėgas kovoje su biauriu girtybės siaubūnu". Dar sako, kad „didelė iškilmė bus tą dieną, kada atsiras pirmas šaulių būrys, kurio visi nariai kilniai pasižadės negerti nei vieno lašo jokių alkoholinių gėrimų. Karštai raginame visus draugus ir būrius tvirtai susiburti į vieną didelį frontą prieš girtybę..." (1922).

Reikšminga, jog Centras, platindamas blaivybę, galėjo sakyti „vykdąs šaulių bendrą valią". Suminėti faktai tai patvirtina. Ne kas kitas, tik visuotinis suvažiavimas nutarė, kad reikia būriuose palaikyti esamas ir steigti naujas abstinentų sekcijas (1922). Tokiai nuotaikai esant, taismet Centro Valdyba galėjo ir griežtai nutarti (IX. 25). Neilgai pasiginčijus, uždrausta visoki svaiginami gėrimai, net vynas ir alus vartoti ir pardavinėti „visuose šaulių vardu rengiamuose vakaruose, gegužinėse, šiaip įvairiose sueigose ir pasilinksminimuose". Be to, įsakoma, kad Sąjungos tarnautojai ir šauliai negali girti rodytis viešose vietose. Jei to nepaisys, pirmieji baudžiami piniigais, pagaliau bus šalinami iš tarnybų, o antrieji — iš Sąjungos. Šitame posėdyje dalyvavo pirm-kas prof. Krėvė-Mickevičius, inž. Graurogkas, Vl. Pūtvis, M. Mikelkevičius, dr. J. Staugaitis, A. Bružas ir A. Marcinkevičius.

Šaulių Sąjunga ir toliau neužmiršo blaivybės. Žinoma, eita išmintingu nuosaikumo keliu. Pūtvis ragino, kad šaulių ra-

movės būtų be svaigalų (1923). Bet neatsisakyta ir kitokių blaivinimo priemonių. Sakysim, taismet kai kurie būriai (pav. Viduklės) laikė svaigiųjų gėrimų parduotuves. Mat, Centras leido, kadangi Lietuvos blaivinimo draugijos pradėjo taikyti vakarų Europoje seniai naudojamą priemonę, atsieit, blaivinti per gėrimo įstaigas. Kai buvo nustatomas „bendras frontas prieš alkoholizmą", tai dalyvavo ir Sąjungos atstovas (B. Štaras. 1924). Jau minėtos šaulių abstinentų sekcijos gyvavo dar ir 1926-tais metais. Apie tuometinę Centro Valdybą šaulių organe paskelbta, kad esanti „blaivybės šalininkė".

O L. K. Blaivybės Dr-jos kasmet ruošiamas žiemos ir vasaros blaivybės savaites šauliai rėmė jau nuo 1923-čių metų. Ta proga „Trimite" būdavo atitinkamų straipsnių. Keliskart rašė dr. V. Vaičiūnas. Naujasis šaulių vadas, tęsdamas didžiojo Pūtvio politiką, blaivybės veikimą atgaivino. Sakysim, 1935 m. per žieminę savaitę visi daliniai buvo paraginti, kad suruoštų blaivinimo paskaitų ne tik patiems šauliams, bet ir visuomenei. Pagaliau, Sąjungos vadovybė 1938 m. parodė ypatingo veiklumo prieš naminę degtinę ir už bendrąjį blaivumą.

2.

SĄJUNGOS LEIDINIAI.

A. „Trimitas“.

a) Įsteigimas[1]).

Rodos, 19 metų nedidelis laiko tarpas, bet pirmu atsikvėpimu nepasakysi, kada „Trimitas“ pasirodė. Tiesa, ant pirmojo numerio viršelio skaitome: „Gegužės 1920 m.“. Tai daug ką suklaidino. Per 15 metų sukaktuves „Trimito“ pasirodymą vieni dėjo į gegužės 20-tą, o kiti — net į 15-tą dieną. Iš tikrųjų gi jis buvo išspausdintas tik birželio 1-mą dieną. M. Sokolovskio spaustuvė, esanti Maironio g. Nr. 10-me (jos vardu I. M. Jolkas), Šaulių Sąjungai išdavė šitokį dokumentą: „Pasižadėjimas. 1. Pasiimdamas spausdinti „Trimito“ žurnalą, pasižadu, kad tą užsakymą išpildysiu 1920 metų birželio pirmai dienai“. Žinoma, galėti Sąjungos laikraštis būtų galėjęs pasirodyti ir anksčiau, mat, sutartis pasirašyta gegužės 4-tą. Tačiau tokias abejones pašalina du tarnybiniai raštai, būtent, atsakomojo redaktoriaus Miko Mikelkevičiaus — apskrities viršininkui ir pirmosios administratorės Onos Pūtvytės (Tercijonienės) — pašto viršininkui. Pirmasis sako, jog laikraštis pradės eiti „nuo birželio mėnesio“, o antrasis dar tiksliau: „pirmą birželio išeis“. Taigi byla galutinai paaiškėjo. Vadinasi, išleistasis būsimo laikraščio platinimui aplinkraštis (IV. 14) tik spėjo, kad jis „tur išeiti gegužės mėnesyje“, o iš tikrųjų tai įvyko kiek vėliau[2]).

---

1) Apžvelgiama iki 1938 m. 29 n-rio.

2) Kiti argumentai: „Tr.“ nutarta leisti IV. 21; ats. red-ius paskirta V. 5; honorarų kainos nustatyta VI. 26; naujam n-riui (2) medžiaga paruošta VII. 1.

„Trimitas“ ne atsirado be niekur nieko. Jo reikalas pradėta judinti jau pat 1919-ais metais. Kitaip ir negalėjo būti — juk Sąjungos steigėjas buvo knygnešys, pagaliau rašytojas. Taigi jis spausdintą žodį ne mažiau vertino kaip kulką. Šaulio pirmūno Mikelkevičiaus žodžiais, Pūtvis šauliniu laikraščiu sirgo nuo pat šaulių užsimezgimo. Ir apskritai tas reikalas pirmiesiems šauliams labai rūpėjo. Visuotinis susirinkimas rugsėjo 8 d., užkišdamas savojo laikraščio spragą, viešiesiems Sąjungos skelbimams pasirenka „Kariškių Žodį“ ir „Lietuvą“. Ir čia negalim nepastebėti tam tikro linkimo į karinius sluogsnius.

Gyvasis reikalas patsai spirte spyrė tenkinamas. Dėl to lapkričio mėnesį Centro Valdyba nutaria steigti „Literatų komisiją“, kurią sudaryti apsiima p. Ralys. Josios nariai pasiskirsto visus Lietuvos laikraščius, kur turėjo rašyti apie Šaulių Sąjungą ir jos užsimojimus. Be to, reikėjo sekti, kas tik apie šaulius rašoma, ir tuos numerius rinkti. Bet vis ne tai, ko reikėjo. Negi visuomet įsipirši pas svetimuosius! Ir štai, 1919 metų gruodžio 22 dieną Centro Valdyba nutaria išleisti straipsnių rinkinį, tariant, almanachą. Tai Vlado Pūtvio sumanymas, kuriam ir pavedama jis įvykdyti. Tai pirmas savojo laikraščio daigas. Drįstu spėti, jog šis nutarimas buvo paskatintas „Partizano“, kuris pasirodė Šiauliuose gruodžio 1 dieną. Jį šiauliečiai lietuviai leido šapirografuotą (išėjo keletas numerių). „Partizaną“ galim vadinti laikraščiu lietuviško ryžto prieš bermontininkų smurtą. Vadinasi, šaulių laikraštis būtų turėjęs saitus su partizanų spauda.

Taip parengtas, laikraščio dalykas patenka į pirmąjį skyrių atstovų suvažiavimą 1920 metų vasario 15-17 d. Nors čia nebuvo galima išleisti griežtai privalomų nuostatų, vis dėlto suvažiavimo nuomonė jaunutei Centro Valdybai buvo moralinė prievolė. Reikia tik stebėtis Vlado Pūtvio užsimojimu, būtent, jis siūlo Sąjungai du laikraščius. Vienas būtų jos ideologijai ir organizacijai, o antras — sportui ir menui. Betgi suvažiavimas nutarė, kad keturis kartus per metus būtų leidžiamas paveiksluotas laikraštis, kuriame būtų ideologinių, sportinių ir informacinių dalykų. Dabar tereikėjo vykdyti. Valdyba vasario 20 dieną to plačiau nesvarsto ir paveda prezidiumui. Bet iškilęs vidaus pavojus Lietuvos nepriklausymui priverčia šaulių vadus

griebtis šautuvų. Tad Centro Valdyba laikraštį vėl prisimena tik balandžio 21 d. Šį kartą „Trimito“ reikalas jau išsprendžiamas galutinai, atsieit, jis bus mėnesinis ir jį redaguos Matas Šalčius. Redaktoriui padės jau mums pažįstama „literatų komisija“, o kontroliuos Centro Valdybos prezidiumas. Tame pačiame posėdy priimama ir naujojo laikraščio programa, kurią buvo išdirbęs ne kas kitas, tik Pūtvis. Aptariama ir smulkmenos, būtent, „Trimitas“ turės ne mažiau kaip 20 puslapių po 3000 raidžių kiekviename, toliau, redaktoriui skiriama 1500 auksinų (toki anuomet buvo mūsų pinigai). Pagaliau, tiksliai pažymima redaktoriaus darbas: be atskiro mokesčio jis rašys vedamuosius straipsnius ir kroniką, be to, tokiomis pat sąlygomis redaguos visus kitus Sąjungos leidinius (brošiūras, atsišaukimus, straipsnius kitiems laikraščiams ir k.). Belieka pastebėti, jog visais suminėtais atvejais laikraščio klausimą kėlė ir pravedė Sąjungos kūrėjas. Be kitko, pirmojo numerio pirmame puslapyje Centro Valdyba „Trimitą“ pavadina almanachu. O kaip tik Pūtvis tokiu vardu pirmą kartą iškėlė šaulinio laikraščio klausimą! Taigi Sąjungos kūrėjas yra drauge ir „Trimito“ kūrėjas.

Pirmame laikraščio numeryje redakcija įdomiai aiškina jo vardą. Sumini mūsų „bočių didžiavyrių“ galybę, paskui jos aidą kartoję „piemenėlių trimitai“, pagaliau, skambą „nubudusios tautos trimitai“. Smulkmena: ano meto Centras „Trimito“ vardą beveik teisingai ištardavo („Trimytas“!). Žinoma, mums daug svarbiau turinys. Centro valdyba vedamajame straipsnyje rašo, kad naujasis laikraštis turi „auklėti visuomenėje pilietinę, demokratinę sąmonę, neperkoštą per bet kokį partinį koštuvą...“. Pagal tai, pat pirmajame numeryje skelbiami visi lietuviški laikraščiai, atsieit, „Draugija“, „Vienybė“, „Santara“, „Tauta“, „Laisvė“, „Socialdemokratas“, „Lietuvos Ūkininkas“, „Varpas“, „Kariškių Žodis“, pagaliau, „Darbininkas“. Jei dabar pasiteirausime apie bendradarbius, tai 1920 metais randame Pūtvį-Putvinskį, Vaižgantą, T. Ivanauską, Binkį, Vienuolį, Puidą, Eretą... Pagaliau, ir Jakštą, kuris parašė „Šaulių maršą“ (Nr. 2). Čia netenka ko bepridėti, kadangi patys vardai kalba už save. Beje, nuo antro numerio „Trimitas“ aiškiai pasivadina „Tėvynės gynėjų laikraščiu“. Norėda-

mi turėti pilną 1920-tų metų „Trimito“ vaizdą, turime žinoti ir jo skyrius. Būdavo vedamasis, šiaip straipsniai (kultūriniai ir agitaciniai), lietuviai Amerikoje, šaulių žinios, karo ir politikos apžvalga, įvairenybės, šaulių dienynas (daugiausia iš provincijos), vadovybės skelbimai, spaudinių paminėjimas, mūsų krašto gynimo dalykai, Mažoji Lietuva, pagaliau oficialinė dalis. Tarp skyrių ir straipsnių užtinkame trumpų šūkių.

Kaip matome, laikraštis gana margas, bet drauge ir gyvas. Jau pirmame numeryje pasižadėta, kad bus artimi saitai su skaitytojais. Į galą metų redakcija prašė, kad patys šauliai rašytų apie būrių gyvenimą ir „vaizdelių... iš kovų su priešu“. O kai kuriuose numeriuose įdėtas skyrius: „Gyvenimas provincijoje arba, draugai šauliai, kas mums daryti?“. Judrumą dar padidina toji aplinkybė, jog laikraštis turėjo būti paveiksluotas. Pirmajam numeriui viršelinį piešinį buvo padaręs A. Žmuidzinavičius. Klišę pagaminti buvo apsiėmusi „Balso“ administracija Klaipėdoje. Kadangi ji neištesėjo, Centras baisiai nerimavo. Nors pirmas numeris be paveikslų, redakcija, lyg pasiteisindama, čia pat žada, jog ilgainiui „pasirūpins iliustracijomis“. Dėl to ji prašė, kad skaitytojai tam reikalui siųstų fotografijų arba nuotraukų. Leidėjai žodį ištesėjo. Labai būdinga, jog pirmasis „Trimito“ paveikslas pavadintas šitaip: „Didžiosios Lietuvos lietuvių ekskursija į Mažąją Lietuvą Klaipėdos pajūry“. Čia pat, atsieit, 20-me numeryje randame dar porą nuotraukų, kurių viena vaizduoja „nukentėjusius dėl nepriklausomybės“, o antra — „jauną partizaną“. Vadinasi, linkimas į karinius dalykus. Nuo 14-to numerio jau ir viršelis (žalias) su aukščiau minėtu piešiniu.

Pirmas numeris išėjo gana didelio formato, o antrasis ir kiti jau perpus mažesni (mažoji oktava). Tas pat ir su puslapių skaičiumi: pirmas numeris turi 40, o kiti po 32 (2 lankai), tik paskutinis 48 (3 lankai). Vadinasi, nuo antro numerio matyti daugiau tvarkos. Pirmasis numeris rašėsi „mėnesiniu žurnalu“, o kiti visi jau buvo savaitiniai, pridėsime, išeidavo trečiadieniais. Tik antrame numeryje randame kainą, atsieit, 4 auksinai egzemplioriui. Į galą metų kaina nusistovi: Lietuvoje 96 auksinai, o Amerikoje ir Anglijoje po 4 do-

lerius. Dar vieną kartą antras numeris atnešė permainą, būtent, pereinama į valstybės spaustuvę (Totorių g. 14).

Dolerinė prenumeratos kaina jau taikė į užsienio lietuvius. Be Jungtinių Valstybių, apimta ir Anglija. „Trimitas" Londone turėjo savo agentą, kuriuo buvo J. Naujokaitis. Tai rodo didelius užsimojimus. Apskritai, buvo labai rūpintasi naujojo spaudinio paplitimu, galima tarti, ir propaganda. Pirmojo numerio dovanai išdalinta nei daugiau, nei mažiau, kaip pusantro tūkstančio egzempliorių. Iš viso gi spausdinta 4000.

Jau minėjome M. Šalčių. Bet jis suredagavo tik vieną numerį. Liepos 1 d. jau atsisako. Dėl ko? — Mat, prezidiumas sulaikė antrojo numerio spausdinimą, kaip protokole pažymėta, dėl medžiagos „silpnumo ir trūkumo". Kilo kivirčas ir nuspręsta, jog prieš spausdinant, medžiagą turi patvirtinti redakcinė komisija ar prezidiumas. Į komisiją įėjo Šalčius, Papečkys, Ralys, Vienuolis-Žukauskas ir Pūtvis. M. Šalčius patsai rašė, jog nori „pamoti ranka ant viso redaktoriavimo, kadangi Jūs mane padarėt redaktorium veik prievarta, daugiau prieš mano norą...". Be to, jis buvo nepatenkintas „elgesiu ir darbu" Centro žmonių. Vis dėlto redaktoriaus atsistatydinimas, atrodo, tuo tarpu nepriimamas. Ištisus 2 mėnesius „Trimito" visai nėra. Tik rugpiūčio 3 d. Centro Valdyba savo laikraščio redaktorium pakviečia Tumą-Vaižgantą su 2000 auksinų mėnesiui.

Anot paties Tumo, Pūtvis jį atakuote atakuodavęs, kad įsirašytų šauliu[1]). „Trimitą" redaguoti kelis kartus atsisakęs. Pagaliau sutikęs įdomiomis aplinkybėmis. Kartą Laisvės Alėjoje jį susistabdęs Pūtvis su žmona ir pasisodinę ant suolelio. Sutikimą duoti galutinai paveikusi ponia Emilija. Vaižgantas „Trimitui" vadovavo 3 mėnesius (2—13 num.). Ir patsai rašė kiekviename numeryje. Trimitiniai jo rašiniai vėliau įdėti į 3-ciąjį jo raštų tomą („Su šauliais"). „Nebeatšaukiamai" atsisakė spalių 27 d. Tai vadinamas faktiškasis redaktorius. Laikraštį

---

1) Įrašytas 1920.II.26. Bet patsai sako, jog įsirašęs daug vėliau, kadangi iš Vilniaus parvykęs tik kovo mėnesį.

pasirašinėjo patsai vienas atsakomasis redaktorius, kuriuo ištisus metus išbuvo Mikas Mikelkevičius.

Su redakcija keitėsi ir administracija. Pasirodo, Pūtvytė administravimo darbą dirbo kaip pašalinį[1]. Atskira administratorės vieta nustatoma tik rugpiūčio 3 d. Jai užimti pakviečiama M. Brazytė (dabar Garolienė) su 1200—1400 auksinų alga.

Ką galime pasakyti, apžvelgę pirmuosius „Trimito" metus? — Jau tuomet padėti pamatai dabartiniam didžiuliam Sąjungos organui! Čia matome visus jo turinio ir tvarkymo - administravimo daigus. Be to, kas pasakyta, dar vienas mažmožis, būtent, jau pirmame numeryje paskelbta honorarai arba atlyginimas bendradarbiams (nuo 10 skatikų iki 1 auksino už eilutę). Pagaliau, gimstančio „Trimito" siela visa to žodžio prasme buvo Vladas Pūtvis. Dar daugiau. Štai, rugpiūčio algų lape jis įrašytas kaip „Centro Valdybos pirmininkas ir „Trimito" artimiausias bendradarbis". Mes toliau įsitikinsime, jog toks jis buvo visą laiką. Net ir mirties patale. 12-tą valandą atėjusiam į namus redaktoriui jis liepė perduoti sakinį: „Tik nesuvėlinkit numerio!"[2]. O mirė 15-tą valandą... Liko jo žmona, apie kurios rūpinimąsi „Trimitu" jau girdėjome. Šaulinio laikraščio meile, atrodo, ji bus užsikrėtusi nuo savo vyro. 500-tojo numerio proga ji savo nusistatymą viešai pareiškė. Girdi, „Trimitą" reikią išrašyti ir dovanoti kam vietoj saldainių ar gėlių...

Esama labai reikšmingų supuolimų. Kai Pūtvis išėjo iš aktyvios tarnybos Sąjungoje, tai 1922 m. lapkričio 18-tą dieną jam buvo suruoštos išleistuvės. Ir štai, skaito ir įteikia jam pagerbimo raštą (adresą) ... Jonas Kalnėnas. Tas pats, kuris vėliau tapo redaktorium. Bet tuom mes užkliudome „Trimito" tolimesnio likimo giją.

---

[1] Administratorė nuo V.1, bendrojo skyriaus buhalterio padėjėja nuo X.23, pasitraukė iš tarnybos XII.11.

[2] Perdavė sūnus Stasys.

b) Redakcija ir administracija.

Jau mes žinome, kad kan. Tumas-Vaižgantas 1920 metų spalių 27 dieną atsisakė nuo redaktoriaus pareigų. Kas redagavo po jo? — Nei Centro Valdybos, nei prezidiumo protokoluose nėra visiškai aiškių žinių. Atrodo, jog redagavimo darbą dirbo Juozas Pronskus. Pvz., spalių 30-tą prezidiumas jį skiria „Trimito" „bendradarbiu I rūšies". Paskui redaktorium buvo Antanas Busilas. Paskirtas nuo lapkričio 20 dienos, savo pareigose išbuvo iki kitų metų rugsėjo 1 d. Jo prašoma, Centro Valdyba nuo vasario mėnesio redaktoriui, be algos, leido mokėti dar ir už straipsnius. Tai darė nenoromis ir į protokolą įrašė, girdi, iš redaktoriaus reikią reikalauti „energingo darbo". Kai Busilas buvo atostogose, tai liepos mėnesio porą savaičių (8—23) jo pareigas ėjo Adolfas Klimas. Paskui, nuo rugsėjo mėnesio į redakciją ateina J. Pronskus. Jam mokama 1800 auksinų, t. y., 200 mažiau kaip Tumui su Busilu. Nuo 1922 m. gegužės 20 d. turime naują redaktorių Antaną Bružą. Redakcijoje jis buvo nesvetimas, kadangi jau pereitais metais tvarkė „Trimito" „savaitės įvykių" skyrių. Jo skiriamajame posėdyje C. Valdyba aiškiai sako, jog atskirai bus mokama jam už straipsnius, išskyrus vedamuosius ir kroniką. Tai pavadinama „bendra tvarka", vadinasi, ir jo pirmatakui bus buvusios tokios sąlygos.

Šaulys Bružas redagavo gana ilgai, atsieit, iki 1925 metų pradžios. Reikia pastebėti, jog jis 1923 metais (nuo VI.11) turėjo 4 mėnesius atostogų. Tuomet laikinai redaguoti pakviestas Banas Štaras. Antano Bružo papėdininku buvo K. Obolevičius, iki šiol ėjęs redaktoriaus padėjėjo pareigas. Iš pradžių jis paskirtas tik laikinai, bet paskui tapo nuolatiniu ir išbuvo penkerius metus su viršum. 1931 metų kovo 1 dieną jį pakeičia Jonas Kalnėnas. Kalnėnas „Trimitui" nebuvo naujokas. Jo pirmasis rašinys bus buvęs apie mirusį Centro bendradarbį Jokūbą Kelerį, įdėtas 1922 m. 17-18 numeryje (V. 13). Taismet Kalnėnas buvo „Trimito" siųstas nuo Kretingos iki Kauno lydėti ir aprašyti Mažosios Lietuvos ekskursiją (VI. 3—4). Nuo tada ima gausėti naujojo bendradarbio rašiniai. Kalnėnas turi lengvą plunksną, nors tai savanoris kūrėjas, taigi ginklo žmogus. Gimęs 1901 m. Vilniaus krašte,

atsieit, Brėslaujos apskrities, Rimšės valsčiaus, Antalgės kaime. 1922 m. iš VI partizanų grupės atėjo dirbti į Sąjungos Žinių Koncentracijos Biurą. Kitų metų pabaigoje pasitraukė (XI. 15), mat, biuras buvo panaikintas. Sugrįžo 1931-mų metų pradžioje.

Negalima praeiti tylomis nei redaktorių padėjėjų. Tokias pareigas ėjo A. Klimas, K. Obolevičius ir pagaliau Vladas Andriukaitis. Šis nuo 1924-tų m. buvo „Trimito" korektorium, o 1929 m. lapkričio 27 d. iš korektorių pakeltas „redaktoriaus pavaduotoju", kuriuo išbuvo iki pat mirties (1936. VII. 31). Andriukaitis buvo ir rašytojas, žinomas dar Varguolio slapyvardžiu. Apgailestaudami jo talentą ir ankstybą mirtį, Sąjungos vadas, štabo tarnautojai, „Trimito" redakcija su bendradarbiais, pagaliau kolegos rašytojai ir žurnalistai ant jo kapo pastatydino paminklą. Po velionio tas pareigas ėjo Juozas Žukauskas (1936.IX.1—1938.X.1), kurį pakeitė Bolius Vosylius.

„Trimito" turėta ir atsakomųjų redaktorių. Štai, pagal eilę, jų vardai:

1. Mikas Mikelkevičius (1920—1922).
2. Antanas Bružas (1922 [nuo 44 n.]—1924).
3. Liudas Vailionis (1924—1925)
4. Matas Šalčius (1925—1926).
5. Teodoras Daukantas (1926)
6. Liudas Vailionis (1927; nn. 1—3, 20 ir tolimesni).
7. Rapolas Skipitis (1927; nn. 4—19).
8. Vladas Pūtvis (1928; nn. 26 ir tol.)
9. Antanas Žmuidzinavičius (1929; nn. 10—21).
10. Aleksandras Marcinkevičius (1929; nn. 22 ir tol.; 1930; 1—33).
11. Antanas Graurogkas (1930; nn. 34 tol.; 1931; 1—7).
12. Antanas Žmuidzinavičius (1931—1934).
13. Vincas Daugvardas (1935).

Kokia atsakomojo redaktoriaus reikšmė? — Daug pasako toji aplinkybė, jog iki 1935 metų jis vienas tepasirašo, faktiškasis gi redaktorius laikraštyje visai nežymimas. Tikrąją būklę bus išreiškęs Marcinkevičius, kai 500-jame numeryje atsako-

mąjį redaktorių pavadina „vyriausiuoju“. Kai jis susirgdavo ar išvažiuodavo, tai pavaduodavo kitas. Taip Marcinkevičių pavadavo Graurogkas (1930). Galutinis laikraščio paruošimas spausdinimui buvo daromas drauge su atsakomuoju redaktorium. Kartais tai būdavo daroma prie jo lovos, jei sirgdavo. Tad bus suprantama, jei tarp abiejų redaktorių įvykdavo nesusipratimų. Tokių žinių Sąjungos archyve liko iš Mato Šalčiaus ir Kazio Obolevičiaus laikų. Faktiškajam dažniausiai prisieidavo pasitraukti. Tokia būtis nebuvo visai paranki. Tai jautė ir Sąjungos žmonės. Sakysim, Bružas jungė savyje ir atsakomojo ir faktiškojo redaktoriaus pareigas. Jis tepasirašo vienu žodžiu „redaktorius“. 1935 metai buvo persilaužimo laikotarpis. Iš pradžių pasirašinėja vienas atsakomasis, o nuo 42-ro numerio šalia jo randame ir „redaktorių Joną Kalnėną“. Pagaliau, nuo 1936-tų metų pradžios šis vienas pavadinimas ir bepalieka, atsieit, atsakomojo redaktoriaus visai nėra.

Baigę su redaktoriais, patyrinėsime administraciją. „Trimito“ kūdikystės laikais čia dirba vien moterys. Oną Pūtvytę ir po jos Magdeleną Brazytę jau pažįstame. 1921.IV.24 pastaroji pasitraukia. Jos vietą paima ir vėl moteris Antanina Kalpokaitė. Bet šiosios darbas nepatenkino Sąjungos vadovų ir nuo kitų metų sausio 2 d. administratorium skiriamas Stepas Lipnickas, kuris iki šiandien tas pareigas eina. Tiesa, 1921 metų rudenį dėl vieno įvykio administratore buvo paskirta Ona Lozoraitienė, bet ji nei nepradėjo eiti pareigų ir likosi senoji pareigūnė.

Laikraščio išsiuntimo darbą, paprastai, atlieka vadinamoji ekspedicija. Bet tokios įstaigos iš pradžių nebuvo. Dar ir 1921 metais „Trimitui“ išsiųsti kiekvienas Centro skyrius, išskyrus buhalteriją, turėjo duoti po vieną žmogų. Ekspeditorius atsiranda tik vėliau. Išsiuntimas yra svarbus dalykas. Mat, nuo to daug priklauso skaitytojų nuotaika ir paties laikraščio paplitimas. Dėl to ekspedicijos reikalu labai rūpinosi redaktorius ir švietimo bei spaudos vadovai. Ypačiai Antanas Bružas. Viena kita administratorė gavo net pasitraukti. 1922 m. ankstybą pavasarį padaryta patikrinimas. Ir štai rasta, jog dvi raštininkės slėpė prenumeratorių korteles, mat, būsią mažiau darbo. O du tarnautojai savo pažįstamiems dovanai siuntinėjo „Tri-

mitą". Sprendimas išėjo griežtas — anuodvi tarnautojos atleistos, šiuodu vyrai papeikti, pagaliau, papeiktas patsai administratorius ir dar viena pareigūnė. Taigi nevyniota į vatą!

c. Turinys.

Žinoma, pirmiausia skyriai. Koki jie buvo pirmaisiais metais, jau teko kalbėti. 1921 metai duoda šį tą naujo. Kiekviename numeryje randame po vedamąjį straipsnį. Įsigali taisyklė, jog didesni rašiniai dedami į galą. Pirmuose puslapiuose dedamos gyvosios žinios. „Mūsų menas", „Liuoslaikiui" (galvosūkiai), „Retenybių kronika", „Įvairenybės", „Recenzijos", „Žinios iš okupuoto krašto", „Demarkacijos linijoje", „Mūsų sportas", „Klausimai ir atsakymai" — tai vis nauji skyriai. Yra korespondencijų; gausu eilėraščių. Numerio gale paduodama turinys. Lyginant su pirmaisiais metais, dabar esama daugiau vienodumo ir pastovumo.

1922-ri metai slinko įtrintomis vėžėmis. Būdavo aktualūs vedamieji, dažnai be parašo. Platūs korespondencijų ir redakcijos atsakymų skyriai. Daug žinių iš Centro darbuotės. Naujas skyrius yra „Jėga ir Grožis", kurį tvarkė pernykščio sporto skyriaus vedėjas K. Dineika. Mat, dabar „Sportui" vadovauja J. Šulginas. Randame trumpų biografijų — Kudirkos, Basanavičiaus, Žemaitės, Daukanto, Šerno-Adomaičio, Valančiaus, Višinskio, Armino, Maironio ir Vaičaičio. Perspausdinama kai kurių mūsų žymių rašytojų kūriniai.

Kitais metais jokių naujų skyrių neįvedama. Nebent būtų galima pastebėti, jog daug ilgų straipsnių, kartais per keliolika numerių besitraukiančių. Lyg ir tam tikras apsnūdimas.

1924 metų „Trimitas" stiprus ir gyvas. Vedamieji tokių veikėjų, kaip Krėvė, Antanas Smetona, prof. dr. Reinys... Davė ir keletą naujenybių. Visuotinio suvažiavimo pageidavimu, įvesta „Laisvoji tribūna". O žiūrint anketos balso, duodama „Klausimai ir atsakymai". Viena įdomybė tai ištraukos iš atsiųstų netinkamų rankraščių. Pagaliau, grynai kasdieninio gyvenimo reikalams randame traukinių tvarkaraštį, pinigų kursą ir oro žinias. Tarp straipsnių yra trumpų šūkių, pasakytų gar-

sių žmonių. Bet tai buvo jau nuo pat 1920 metų ir traukėsi iki 1938-tųjų.

Tie šūkiai ypač pagyvėja 1925-tais metais. Jie dažnai taikomi einamojo gyvenimo reikalams, sakysim, Vilniaus rinkliavai. Visa laikraščio nuotaika kaip pereitais metais. Kiekvienas numeris su aktualiu vedamuoju. Pirmą kartą matome teatro apžvalgą, vingius (lengvi, įmantrūs posakiai), juokus ir žinotinas smulkmenas. Praktikos reikalui įdėta įvairių įstaigų adresai ir rinkos kainos.

1926-ji kažkokių turinio naujumų neturi. Dėl viso ko suminėsime laikraščio tvarką. Ji buvo maždaug šitokia: savaitės įvykiai, įvairios žinios, seimas ir įstatymai, spauda, laisvoji tribūna, šaulių reikalai, korespondencijos, įvairenybės, poilsio valanda, knygos reikalai, redakcijos atsakymai, turinys. Gale kartais įterpiama klausimai ir atsakymai. Poezija, apysakos ir šiaip straipsniai ėjo po žinių.

Kitais metais irgi tokia pat nuotaika. Ypačiai platus klausimų ir atsakymų skyrius. „Šiupinys" savotiškai juokingas ir įdomus. Pirmą kartą randame radijo programą. Beje, dar užtinkame naują „Technikos ir chemijos" skyrių.

1928-tais dėl laikraštyje keliamų klausimų skaitytojai pradėjo prašyti paaiškinimų. Taip užsimezgė su redakcija gyvi santykiai.

Jie palaikomi ir 1929-metais. Tik dabar pasukama daugiau šauliška linkme. Pavyzdžiui, ideologiniai straipsniai pastūmėti į priekį. O kas naujo? — „Minties ir kultūros naujienos" (kurios ir šiandien yra), higienos paskaitos, „ką pasakė šią savaitę garsingieji?". Pirmą kartą pradedama skelbti buvusio ir būsimojo šaulių radijo pusvalandžio turinys. Randame ir ekraną, atsieit, kino programą. „Jokimo Muselės išradimas" yra mūsų Martinaičio juokų pirmatakas. Anksčiau nebuvo nei „Iš karių gyvenimo", kuris paskui įsigyveno ir laikosi iki pastarųjų dienų.

Nuo 1931-mų metų nelietuvišką „Muselę" dailininkas Martinaitis pakeičia savais juokingais piešiniais. Karikatūras mėgina piešti ir Naruševičiūtė - Žmuidzinienė. Įvedama skyrius „Šaulių moterų reikalai", kurį jos pačios prirašo.

32-trieji metai duoda naują „Savanorių kūrėjų" skyrių. Aiškiai pabrėžiama skyriai „Okupuotoji Lietuva" ir „Klaipė-

da". Be to, randame ir „Ūkio ir finansų reikalus". Pagaliau, tvarkingai vedamas šaulių skyrius, atsieit, atskirai rašoma apie Centro ir apie rinktinių bei būrių darbus.

1933 m. „Trimitas" įsiveda skyrius „Mūsų ūkininkams" ir „Skaitytojų mintys". Šiaip viskas panašu, kaip praeitais metais. Yra literatūros atkarpa, rods, be pavadinimo.

1935-tais metais moterų skyriui medžiagą pateikia Z. Pūtvytė-Marcinkevičienė. Laikraštyje daug vedamųjų be parašo. Nuo 46-to numerio antrame viršelio puslapyje dedama „Šaulių štabo paliepimai ir pranešimai". Šitokia tvarka ir dabar praktikuojama, mat, pasirodė labai paranki.

Paskutiniais trejais metais laikomasi anksčiau buvusios tvarkos. Čia surašysiu skyrius, randamus „Trimite" 1936-tais metais: keli pirmieji puslapiai vedamųjų ir šiaip pagrindinių straipsnių; savaitės įvykiai; svarbesni užsienio politikos įvykiai; ilgesni straipsniai; Klaipėda; moterys šaulės; okupuotoji Lietuva; lietuviai svetur; įvairios žinios; iš karių gyvenimo; iš šaulių gyvenimo; sportas; minties ir kultūros naujienos; radijas; karikatūros; patarimai; administracijos atsakymai. Paskui viename kitame numeryje dar randame „Ūkį ir finansus", „Skaitytojų mintis", „Knygas, raštus", „Mūsų meną", „Iš mūsų pajūrio" ir pagaliau, „Iš laikraščių". Beveik taip pat yra iki paskutinių dienų. Skyriai būva kartais ne tais pačiais vardais ir ne tokia pat tvarka. Karinių dalykų skyrius visai be pavadinimo, mat, jis sudaro esminę laikraščio dalį. Valstybės prezidento, krašto apsaugos ministro bei kariuomenės vado, šaulių vado ir kitų aukštųjų valstybės vyrų kalbos dedamos pirmuose laikraščio puslapiuose. Jos paduoda lyg ir toną kitiems rašiniams. Bet čia jau turime reikalą su „Trimito" bendradarbiais ir jų straipsniais.

Jų buvo įvairių įvairiausių specialybių. Pirmiausia rašytojai - beletristai, poetai ir menininkai.

1) Binkis (1920—1934)[1]
2) Puida (1920)

---

[1]) Skliausteliuose pažymėta, kuriais metais rašė.

3) Vaižgantas - Tumas (1920
4) Vienuolis - Žukauskas (1920—1938)
5) Jakštas - Dambrauskas (1920)
6) Pleirytė - Puidienė (1921)
7) Aklasmatė, Kaskamdarbo (Pronskus) (1921)
8) Turčinskis (1922)
9) Būdvytis (1921—1938)
10) Žemaitis - Žmuidzinavičius (1922—1933)
11) Krėvė - Mickevičius (1922—1924)
12) Tysliava (1923—1930)
13) Putinas - Mykolaitis (1924—1938)
14) Vaičiūnas, P. (1924—1938)
15) Mikuckis (1924—1928)
16) Gricius - Pivoša (1924—1933)
17) Andriukaitis - Varguolis (1923—1936)
18) Striūpas, R. (1924)
19) Augustaitytė - Vaičiūnienė (1924)
20) Gintalas (1925)
21) Santvaras (1926)
22) Brazdžionis (1926)
23) Kirša Faustas (1926—1937)
24) Bičiūnas (1926—1938)
25) Rutkus, Benys (1926—1934)
26) Gira, Liūdas (1927—1937)
27) Inčiūra (1927—1937)
28) Zobarskas, St. (1928—1935)
29) Genys, Pr. (1929)
30) Petrėnas (1930)
31) Martinaitis, J. (1931—1938)
32) Dovydėnas, L. (1931—1938)
33) Naruševičiūtė - Žmuidzinienė (1931)
34) Ginsburgas (1930)
35) Kosčiuška (1930—1938)
36) Lastauskienė (1932—1936)
37) Janušytė, L. (1933—1937)
38) Pilka, St. (1933—1934)

39) Tilvytis, T. (1933—1936)
40) Buračas, B. (1933)
41) Šukys, J. (1933—1937)
42) Šerėnas (1933)
43) Sabaliauskas, kan. (1933)
44) Babickas, P. (1938)
45) Graičiūnas, J. (—1938)
46) Gira, V. S. (1937—1938)
47) Miškinis, A. (1935—1937)
48) Jakubėnas, Vl. (1938)
49) Marcinkevičius, J. (1937)
50) Sidabraitė (1936)
51) Babickaitė, Unė (1936)
52) Dulkė, Kl. (1936)
53) Kairys (1933)
54) Juškevičius (1936)
55) Aleknavičius (1936)
56) Jomantas (1930—1937)
57) Šimonis (1930)
58) Jeneris (1930)
59) Smetona, Ad. (1937)
60) Kalpokas, R. (1937)
62) Gavėnas (1937)
63) Macutkevičius (1937)
64) Vilimas (1937)
65) Vijeikis (1937)

Dabar peržvelgsime valstybės vyrus ir karius, kurių straipsnių pasirodė „Trimite".

1) Smetona Antanas (1922—1938)
2) Raštikis, gen., kar. vadas (1929—1938)
3) Grigaliūnas - Glovackis, gen. (1927)
4) Vitkauskas, gen. (1936—1937)
5) Saladžius, plk. (1936—1938)
6) Dulksnys, plk. (1937)

7) Zaskevičius, plk. (1930—1938)
8) Pyragius, v. leit. (1924)
9) Martinkus, kap. (1925—192...)
10) Reingardas, plk. (1927)
11) Kraunaitis, kav. leit. (1927)
12) Kuizinas, maj. (1927—1933)
13) Ružancovas, maj. (1927—1938)
14) Vintartas, plk. (1927)
15) Urbelis, kap. (1927)
16) Kairiūkštis, plk. (1926—1935)
17) Žlabis, kap. (1929)
18) Ivanauskas, kap. (1931)
19) Gedmantas, kap. (1931—1937)
20) Karaša, maj. (1931—1938)
21) Kurklietis, leit. (1932)
22) Vaitkevičius, leit. inž. (1932)
23) Andrius, maj. (1933)
24) Goncerauskas, kap. (1933)
25) Kareiva, plk. (1934)
26) Jonaitis, maj. (1936—1938)
27) Narušis, maj. (1936)
28) Šova, plk. (1936—1938)
29) Kiaulėnas, kap. (1937—1938)
30) Kazitėnas, plk. (1937)
31) Andriūnas, maj. (1938)
32) Noreika, leit. (1937)
33) Urbonavičius (1937)

Nemažas skaičius buvo ir profesorių, mokslininkų ir šiaip mokslo mėgėjų.

1) Ivanauskas (1920—1929)
2) Eretas (1920)
3) Šalčius P. (1922—1931)
4) Kuzmickis, Z. (1923—1938)
5) Žemgulys, dr. (1923—1937)
6) Vireliūnas (1923—1924)

7) Sruoga, K. (1923—1938)
8) Tallat - Kelpša, dr. (1923)
9) Valaitis, A. (1923)
10) Reinys, prof., vysk. (1924)
11) Tarasenka (1924—1928)
12) Kuodatis, B. (1924—1933)
13) Vaičiūnas, dr. (1924—1936)
14) Grybauskas (1927)
15) Jurgeliūnas, prof. (1928)
16) Biržiška, Vacl. (1928—1938)
17) Januškevičius, dr. (1929)
18) Šlapelis, Ign. (1930—1934)
19) Jasaitis, dr. (1931)
20) Vailionis, L. (1932—1937)
21) Jonynas, I. (1932)
22) Balčikonis (1932)
23) Jonikas (1932)
24) Mekas, K. (1933—1934)
25) Karuža, prof. (1933)
26) Būtėnas (1933—1936)
27) Kauza (1933 —...)
28) Šliūpas, J., dr. (1936—1938)
29) Matusas (1935—1938)
30) Biržiška, Myk. (1936—1938)
31) Tamošaitis, I. (1936—1938)
32) Kernius, J. (1937—1938)
33) Nekvydas - Nekvedavičius (1938)
34) Skardžius, Pr. (1935—1937)
35) Šmitleinas, R. (1937)
36) Reznikas, dr. (1934)
37) Biržiška, Vikt. (1935—1937)
38) Garmus, dr. (1936)
39) Ivinskis, prof., (1936)
40) Kalvelienė - Buzelytė, gyd. (1936)
41) Kemėšis, Fab., prof. (1936)
42) Sleževičius, K. (1936)

Pagaliau, paduosime visuomenės veikėjus ir žurnalistus, kurie buvo „Trimito“ bendradarbiais:

1) Pūtvis (1920—1929)
2) Ralys (1921—)
3) Vaičiūnas, A. (1922—1926)
4) Dineika, K. (1921—1928)
5) Šulginas, J. (1921—)
6) Kalnėnas, J. (1922—1938)
7) Tomkus, J. (1923—1937)
8) Graurogkas (1924—1938)
9) Šalčius, M. (1924—1933)
10) Braziulis (1924—1938)
11) Kemežys, V. (1925—1938)
12) Klimaitis, kap. (1925—1926)
13) Gabrys, J. (1925)
14) Blaveščiūnas (1925—1930)
15) Marcinkevičius, A. (1925—1932)
16) Bružas (1924—1930)
17) Daugvardas, V. (1926—1938)
18) Ruseckas, P. (1926—1938)
19) Karpavičius - Karpius, K., S. (1927—)
20) Burokas, Rom. (1927—1928)
21) Uždavinys, V. (1927)
22) Ivanauskienė, H. (1927—1936)
23) Poška - Paškevičius (1928—1938)
24) Račkus, dr. (1928—1930)
25) Pūtvytė-Marcinkevičienė (1928—1936)
26) Lazauskas (1929)
27) Laucius, S. (1929—1936)
28) Širvydas, J., A. (1929—1930)
29) Obolevičius (1929—1930)
30) Andriušis, Pulgis (1929—1938)
31) Pūtvytė, M. (1929—1937)
32) Kviklys, Vl. (1930—1932)
33) Pūtvienė, Emil. (1930—1936)
34) Mikelkevičius (1930—1931)
35) Klimas-Kelmutis, A. (1920—1938)

36) Randamonis, A. (1930—1938)
37) Vygandas - Purickis (1931—1934)
38) Viskanta, Ed. (1931—1932)
39) Bagdonas, M. (1929—1938)
40) Pūtvienė, Darija (1932)
41) Tumas, K. (1931—1938)
42) Šlekys (1932—1938)
43) Kvieska (1932)
44) Girkantas (Pr. Dailidė) (1932—1938)
45) Pamataitis (1932)
46) Paleckis (1933—1936)
47) Senkus, J. (1933—1938)
48) Lipnickas, S. (1933)
49) Gustainis, V. (1933)
50) Norkus, J. (1933—)
51) Oeller, dr. (1933)
52) Jukonen, H. (1933)
53) Kamantauskas (1933—1935)
54) Strimaitis, J. (1933)
55) Žukauskas, J. (1933—1938)
56) Nainienė (1933—1938)
57) Brazdžionytė (1933)
58) Vairas, K. (1933—1937)
59) Gudelis, P. (1934—1938)
60) Pavalkienė (1934—)
61) Luukonen (1934)
62) Kasakaitis, Ant. (1938)
63) Gužas, ats. plk. (1937—1938)
64) Aloyzas, tėvas pranciškonas (1938)
65) Navakas, J. (1938)
66) Merkelis (1938)
67) Dundzila, A. (1937)
68) Tiivola, R., redaktorius (1934)
69) Dainauskienė (1935—1937)
70) Sketeris (1936)
71) Kvedaras (1936)
72) Strekys, Jurg. (1936)
73) Pautienius, J. (1936)

74) Sidzikauskas, V. (1936)
75) Jankus, M. (1936)
76) Biržiškienė, Br. (1936)
77) Riebeling, dr. (1936)

Čia surašyti tik žymesnieji bendradarbiai. Ir tai tik tie, kurie pasirašo pavardėmis ar aiškiais slapyvardžiais. Iš viso jų bus buvę daugiau, kaip dvigubai. Aiškiai matome, jog šaulių laikraštyje rašė pačios rinktinės jėgos. O apie Lietuvos rašytojus ir žurnalistus tur būt nesuklysime pasakę, jog tiksliau būtų kalbėti, ne kurie rašė, bet kurie nerašė „Trimite". Nuo Jakšto — iki Tysliavos ir nuo Vysk. Reinio — iki dr. Šliūpo!

Dažnai šaulių organe užtinkame Respublikos Prezidento Antano Smetonos ir kariuomenės vado generolo Stasio Raštikio plunksną. Taigi, galime tarti, jog Šaulių Sąjungos laikraštyje susispietė valstybės, kariuomenės ir visuomenės jėgos. Čia sutinkame net ir pačių aukštųjų Bažnyčios atstovų. Visi lietuviai čia išsitekdavo ir susikalbėdavo.

Šioje vietoje negalima nutylėti, jog šauliai arba, teisingiau, „Trimitas" turi nemaža nuopelnų mūsų laikraštinei kultūrai. Vienu atžvilgiu jis buvo pradėtojas arba pionierius. 1925 m. vasario mėnesį redakcija suruošė „korespondencinius reporterių kursus", kurių vedėju buvo Matas Šalčius. Pabaigoje metų išėjo antroji laida. Iš viso baigė per 100 asmenų. Kursininkų baigiamuosius liudijimus pasirašė, be Šalčiaus, „Trimito" redaktorius Obolevičius, paskui „Eltos" atstovas Kemežys, dar nuo „Lietuvos" laikraščio Strimaitis ir pagaliau nuo rašytojų ir žurnalistų sąjungos A. Klimas.

Sąjunga daug padėjo ir antriems tokiems kursams, kurie buvo pusmetiniai ir pasivadino „Žurnalistikos kursais namie". Vedėjas buvo K. Binkis. Šaulių centras išsiuntinėjo apie tai aplinkraštį. Norinčiųjų sąrašai buvo pristatomi kursų vadovybei, o ši paskaitas ir kitokią medžiagą siuntinėjo per Sąjungos centrą. Tad nenuostabu, jei iš apie 500 dalyvių šaulių buvo apie 150. Tai daugiausia „Trimito" bendradarbiai. Buvo nutarta, kad būriai pasiųstų po vieną šaulį ir jį sušelptų. Kursų tvarkytojus Šaulių Sąjunga pasikvietė „ketvirtadieniui", t. y., vaišių. Dalyvavo Purickis, Turauskas, Kardelis, Gustainis, Paleckis, Bružas

ir kiti. Vieną kursininkams paskaitą - knygelę parašė „Trimito“ redaktoriaus padėjėjas Andriukaitis. Tai „Šaulys spaudos bendradarbis“, kur, be kitko, patariama būriams sieniniai laikraščiai ir rašoma apie šaulinio žurnalisto veiklą karo metu.

Vadinasi, šaulinė dvasia buvo susijusi su spauda. Jau 1922 m. Vladas Pūtvis sielojosi „Trimito“ bendradarbiais: girdi, reikia stengtis, kad jie „nors vargingai“ galėtų išgyventi savuoju laikraštiniu uždarbiu. Dėl šitokių minčių ir pastangų Sąjungos kūrėją reikia pavadinti žurnalistų globėju. Anuo metu tai bene pirmas tokis vyras Lietuvoje. Čia matome sveiką modernumą. Pūtvio mintys neliko bergždžios. 1922 m. atlyginimas už „svarbesnius straipsnius“ pakeliamas iki 2 auksinų, paskui iki 3-jų. O už „ypatingai gerus straipsnius... redaktoriaus nuožiūra“ leidžiama mokėti net iki 4 auksinų už eilutę. Tuo tarpu už „savaitės įvykius“ temokama po 2 auksinus (1922.VII.31). Taigi žiūrima rašinio vertingumo. Apskritai, didysis šaulys niekad neišleisdavo iš akių šaulinės spaudos žmonių. Iškalbingiausias, tiesiog graudus to liudijimas yra jo straipsnis „Trimite“, parašytas 19 dienų prieš mirtį... Tai „Mūsų korespondentams“, kur moko, kaip rašyti žinutes iš provincijos.

Bet iki šiol žiūrinėjome tik „Trimito“ rėmus. Knieta žinoti, kokis juose buvo paveikslas, ką jis vaizdavo, vienu žodžiu, kokia buvo to laikraščio ideologija? Žinoma, organizacija turi savo ideologiją ir jos organas turi ją atitikti. Bet, ją besisavindamas ir beaiškindamas, laikraštis pasineria vaivorykštinio gyvenimo verpetuose ir būtinai įgyja savitą veidą.

Nuo 2-ro numerio „Trimitas“ rašosi „Tėvynės gynėjų laikraščiu“. 1921 m. pradžioje jis stengiasi apimti ne tik šaulius, bet ir šiaip žmones, priklausančius įvairių partijų. Taigi keičia liniją. Bet metų pabaigoje vėl iškyla krypties klausimas. C. Valdybos nuomone, iki šiol laikraštis buvęs daugiau „visuomeninės krypties“, bet dabar nutariama, kad jis būtų daugiau sušaulintas. Vadinasi, grįžtama į senąjį kelią. Maždaug taip buvo ir 1922 metais. Kai A. Bružas iškėlė linijos klausimą, Centro Valdyba tepatarė, kad „daugiau būtų talpinama žymesnių asmenų ir pasižymėjusių šaulių biografijų ir karo veikimo epizodų veiksmų“. Žinoma, jau daugiau gyvumo klausimas, kai kalbama apie kelionių aprašymus ir grožinės literatūros skyriaus įvai-

rinimą. Vis dėlto tai buvo tam tikras blaškymasis ir pradedama nertis į kasdieniškumą. Tokia tendencija buvo porą metų. Tai ypač sugriežtėjo 1926 m. pabaigoje, kai buvo nustatoma naujų metų programa. Kitais metais (1927) „Trimitas" jau turi būti tiesiog „liaudies žurnalu, kur talpinamos žinios iš istorijos, geografijos ir populiarinės žinios iš gamtos mokslų". Dar daugiau. Numatyta laikraštis padaryti „daugiau politiniu tuo atžvilgiu, kur liečiami tautos reikalai ir surišti su tuo reikalavimai iš valdžios, neliečiant partijų..." Kai 1928 m. grįžo į Sąjungą Vladas Pūtvis, tai savo mylimą laikraštį jis vėl sušaulino. Tuo įsibėgėjimu eita ir 1929-tais metais. Vedamieji straipsniai nagrinėja spirginančius dienos klausimus. Tarp straipsnių paberta garsių vyrų šūkių. Atsiranda skyrius „Iš šaulių praeities". Reikia pabrėžti, jog patys skaitytojai pageidavo, kad būtų plečiamas korespondencijų skyrius, kuris turėjo vardą „Iš šaulių gyvenimo". „Trimito" antrasis pavadinimas yra „Lietuvos šaulių laikraštis" (1928). Antrame viršelio puslapyje atsiranda dar vienas aiškinamasis pavadinimas: „Lietuvos šaulių ir patriotinės visuomenės laikraštis" (nuo 1935 m. 46 nr.). Bet 1937 m. tas sakinys iškrinta ir beatsiranda tik į metų galą (40 n.).

Bet sąmoningas žmogus, nors ir eina vingiuodamas, vis dėlto širdyje turi žariją, kuri šildo, o dvasioje — nekintamą jėgą, kuri varo visą veikimo mechanizmą. Taip ir su „Trimitu". Pat prmame numeryje randame vadovybės nusistatymą (jau minėjome), kad jis „auklėtų visuomenėje pilietinę, demokratinę sąmonę, neperkoštą per bet kokį partinį koštuvą...". Šį dalyką galim vadinti lietuviškumu ar, dar geriau, šauliškumu. Taip reikia suprasti 1921 metų pasisakymą, girdi, Sąjungos organas esąs „pirmoje eilėje... šaulių laikraštis". Net buvo stengiamasi, kad ir grožinė literatūra būtų pačių šaulių. Įdomu, kaip ta šaulių laikraščio dvasia atrodė nuošaliau stovintiems lietuviams. Kipras Petrauskas, 1936 metais duodamas jam savo atvaizdą, čia pat įrašė: „Trimite, tavo skiltyse skambėti Lietuvos garbė tenepaliauja". Šitos atsijusios sąvokos netaip greitai perprantamos, dėl to mūsų Pūtvis jas sutirštino į vaizdą ir „Trimitą" parodė kaip gyvą padarą. 1922 m., šimtojo numerio proga, jis deda straipsnelį: „Mylimas Trimite". Skaitome:

„Jeigu tu, „Trimite“, galėtum su savo siela įsigyti atitinkamą žmogaus kūną, pamatytumėm gražų jauną šaulį. Gražiai šaulio uniforma apsirengęs, miklus ir rangus, linksmas, doras, blaivus, karštai mylįs Tėvynę ir savo draugus, mokąs rimtai pakalbėti, pasijuokti ir padainuoti; geras ir mandagus, bet su priešininkais smarkus ir drąsus, mokąs gerai šaudyti, mylįs kariuomenę ir besiruošiąs stoti jon; laisvą valandėlę mylįs pašokti su mergelėmis ir svajojąs, grįžęs iš kariuomenės, jei Dievas duos sveikam grįžti, apsivesti su gražiausiąja. Išgirdęs kartais smarkius partinius ginčus, linksmai nusišypsotum, nes tau juokinga, kad rimti žmonės taip smarkauja dėl mažmožių... Vienok, nepaisant tavo jauno linksmumo, tu moki gerbti save ir laikyti savo žodį. Tavo žodis tai šventenybė ir visi žino, jog ką pažadėjai, tai bus išpildyta“.

Ar „Trimitui“ pavyko užsibrėžtuosius siekimus įvykdyti? — Prezidentas Antanas Smetona, „Trimito“ 15-kos metų sukakčiai paminėti, savo ranka parašė linkėjimų. „Kaip kiekviena didelė organizacija, taip ir Šaulių Sąjunga negalėjo apsieiti be savo laikraščio. „Trimitas“, kuriam dabar sueina penkiolika metų, jai rūpestingai yra tarnavęs. Jame atsimuša invairus sąjungos gyvenimas; jame, kaip kokioje kronikoje, sužymėti svarbieji mūsų tautos invykiai, kelią mūsų džiaugsmą ir mūsų liūdesį. „Trimitas“ buvo per tą laiką, nelyginant šauklys, raginęs visuomenę budėti, kad nebūtų mieguista užklupta pavojaus, — budėti ne tuščiomis rankomis, o karišku pasiruošimu, tautišku susiklausymu...“. Tuometinis krašto ap. ministras ir kariuomenės vadas gen. Raštikis ta pačia proga irgi panašiai atsiliepė. Girdi, „į „Trimitą“ tenka žiūrėti, kaip į Šaulių Sąjungos gyvenimo ir darbo veidrodį, nuo kurio negali pasislėpti jo šeimininkės ūpas ir jos veido išraiška... Sveikindamas „Tr.“, sulaukusį gražaus 15 metų jubiliejaus, aš nuoširdžiai linkiu jam ir toliau augti, tobulėti ir spausdintu žodžiu šaulių ir visų lietuvių tarpe skleisti tas Tėvynės meilės, kultūros ir karo mokslo žinias, kurios pirmiausia padėtų Šaulių Sąjungai vykdyti jos svarbų, naudingą ir atsakingą darbą...“ 15-kos metų sukakties proga negalėjo neatsiliepti nei buvęs Šaulių Sąjungos vyriausias karo instruktorius pulk. S. Zaskevičius. Jis įprastu jausmingu stiliumi štai ko linki: „Tegu... apie Šaulių Sąjun-

gą ir „Trimitą“ buriasi gausingi lietuviai be lyties, pažiūrų ir visuomeninio laipsnio skirtumų. Tegu artojas ir darbininkas, inteligentas ir prastuolis, senis ir jaunas randa „Trimito“ puslapiuose savajai sielai priimtinų idėjų. Tegu niekieno neverčiami, materialinių turtų arba garbės patenkinimo neieškodami, laisva valia ir geru noru, „Trimito“ šaukiami, Lietuvos piliečiai buriasi po Š. S-gos vėliava tik vienu aiškiu tikslu:

— Už savąjį kraštą, savųjų žmonių gerovės vardu eisiu ne tik stiprinti kariškas mūsų jėgas, ne tik prisidėsiu prie panikos mažinimo stichinio pavojaus metu, bet savo iniciatyva ugdysiu ir palaikysiu mūsų žmonėse drausmingumo bei organizuotumo pradus...“.

Pagaliau, savaime prašosi dabartinio kariuomenės vado nuomonė apie šaulių laikraščio išplitimą ir įtaką (1933). „...Dabar „Trimitas“ yra vienas iš populiariškiausių ir labiausiai skaitomų mūsų periodinės spaudos organų. Jame atsispindi mūsų krašto ir iš dalies užsienio politinis, kultūrinis ir net ūkiškas gyvenimas... Jis yra iš tikrųjų budrus mūsų valstybės tautinių reikalų sargas, mūsų Sąjungos gyvenimo populiarizatorius, šaulių ideologijos ir šauliškumo principų rodyklė“.

Platesnis „Trimito“ įvertinimas ypačiai pasireikšdavo per įvairias jo sukaktuves. Jau Pūtvio laikais pradėta jos minėti. Taip buvo 50-to, 100-jo numerio, vienerių ir 5-rių metų minėjimai... Po jo mirties buvo plačiau paminėta 500-sis numeris (dešimtmetis) ir jau, Jonui Kalnėnui redaktoriaujant, 15 metų sukaktis ir pagaliau 800-sis numeris. Dešimtmečio proga sveikino krašto apsaugos ministras ir karinių žurnalų, būtent, „Mūsų Žinyno“ ir „Kario“ redaktoriai. Be to, sukaktuves pagerbė Žurnalistų Sąjungos pirm-kas, Eltos direktorius, beveik visi lietuviški dienraščiai ir daug kitokių laikraščių. Ta proga kariuomenės štabo švietimo skyriaus viršininkas ir karinės spaudos atstovas pulk. Šarauskas viešai pasakė, „jog „Trimito“ skaitytojai naujokai yra protingesni ir sąmoningesni nei tie, kurie juo visai nesidomi“. Buvo pora visai ypatingų linkėjimų. Amerikos lietuvis Širvydas linkėjo „Trimitui“... 1000 metų. Žinoma, tai nelabai realus dalykas. Tuo tarpu pulk-ko V. Steponaičio, tuometinio „Mūsų Žinyno“ ir dabartinio „Karo Archyvo“ redakto-

riaus linkėjimas visai galimas ir, pasakysiu, pageidaujamas. Būtent — „tūkstantinio numerio sukaktuves minėti jau dienraščiu“[1]).

Matyt, „Trimito“ straipsniai buvo vertingi, jei Amerikos lietuvių laikraščiai, Širvydo liudijimu, „beveik trečdalį“ jų atsispausdindavo. Ir dabar būva tokių atsitikimų. Ne tik už okeano, bet ir čia pat Lietuvoje. Sakysim, 1933 metais šaulių organe pasirodė prof. M. Roemerio atsiminimai, Bičiūno atpasakoti. Ir štai, Kauno laikraščiai juos paminėjo arba tiesiog atsispausdino. Dar daugiau, taip pat padarė lenkų radijas ir spauda. Dėl d-ro Jono Matuso straipsnio „Vytautas ir Lenkija“ per Vilniaus radiją atsiliepė lenkų prof. R. Mienickis (straipsnis 1936 m. 10-me numeryje, o atsakymas 14-me). Be galo suintrigavo atsiminimai a. a. d-ro Juozo Purickio, buvusio užsienio reikalų ministro ir garsaus mūsų politiko. Juos skaitė ir komentavo ne tik istorikai, bet ir diplomatai bei politikai, ir tai ne tik Lietuvos, bet ir Lenkijos. Rodos, ir vokiečiai jais susidomėjo. Redaktorius Kalnėnas turėjo nemaža vargo, kol atsiminimus išprašė, paskui gi, kol išspausdino (1933 ir 1934 m.). Labai įdomūs atsiminimai buvo prof. Mykolo ir Viktoro Biržiškų, Martyno Jankaus, d-ro Jono Šliūpo, paskui neblogi Kasakaičio, Spūdaičio, Vanagaičio, Strekio, Pautieniaus, Kvedaro, Sketerio, Gaulios...

„Trimite“ dažnai pasirodo istorinių rašinių. Tam daug padeda Sąjungos vado plk. Pr. Saladžiaus istorinė nuovoka ir mūsų praeities darbų ir žygių meilė.

Reikia pastebėti, jog „Trimitas“ dažnai leidžia tam tyčia numerius didiesiems lietuviams pagerbti. Buvo paminėtas Antanas Smetona, Krėvė-Mickevičius, d-ras Šliūpas, Tumas-Vaižgantas, arkiv. Pr. Karevičius ir kiti. Arkivyskupas už tai Sąjungos vadui padėkojo.

„Trimitas“ neužmiršo nei šaulių moterų. Ypačiai gyvas tas reikalas buvo 1933 metais. Pačios moterys pageidavo, kad jų skyrius būtų dažnesnis. Moterų centro komitetas sudarė tautinio auklėjimo ir propagandos sekciją, kuriai pavesta rūpintis moterų skyrium. Pastarajam reikalui vadovavo Z. Marcinkevi-

---

[1]) Juk Lenkijos kariniai sluogsniai turi „Polska Zbrojna“!

čienė. Norėta „Trimito“ moterų skyrių praplėsti, pačioms redaguoti ir net finansuoti. Tuo reikalu Centro Valdybos prezidiumui pateikta atitinkami nutarimai bei dėsniai. Skyriaus reikalams pirmoji aukojo 50 lt garbės narė Emilija Pūtvienė ir čia pat viename posėdyje iš viso sumesta per 500 litų (1933. X. 29). Vis dėlto reikalas užkliuvo, kadangi tam reikėjo žymiai stambesnės sumos.

Kariniai dalykai „Trimite“ iš pat pradžių turėjo savo vietą. Nors ir nevisai aiškiai, tai nusako laikraščio aiškinamasis pavadinimas. Ana, jau nuo antro numerio žymima, kad „Trimitas“ yra „tėvynės gynėjų laikraštis“. Bet 1920 metais dar nebuvo aiškaus karinių dalykų plano. Buvo lyg tyrimo bei ieškojimo laikotarpis, sakysim, redakcija prašo, kad būtų rašoma vaizdelių iš fronto kovų. Apskritai, pirmaisiais Sąjungos laikraščio metais jame jauti norą, kad būtų ir karinių žinių.

Taip ir išdygo karinių dalykų skyrius. 1926 metais daug rašo tuometinis karinio paruošimo viršininkas majoras Č. Kairiūkštis. O kitais metais „Trimite“ nagrinėjami net toki klausimai, kaip valstybės gynimas iš jūros pusės ir nuodingosios dujos. Apskritai, 1927 m. labai daug rašoma laivininkystės ir jūrininkystės klausimais. Straipsnyje „Lietuvos laivynas ir šauliai“ praktiškai pamokoma, kaip namie išeiti jūrininkystės mokslą. Rašoma, kaip pačiam pasidirbti laivelį. Vadinasi, šaulių laikraštis jau prieš keliolika metų letuvį artino prie jūros ir tai ne tuščiais žodžiais, bet praktiškai. Praktiškumo ir vaizdingumo linkmę gražiai parodo šitokis atsitikimas. 1930 m. per „Trimitą“ ėjo „Karo mokslas paveiksluose“. Redakcija nežinia kodėl kreipėsi, kad skaitytojai pasisakytų, ar šis skyrelis reikalingas, ir jei taip, tai ką reikėtų pagerinti. Kadangi maža kas atsiliepė, tai karo paveikslai iš laikraščio pranyko (nuo 17 - 18 n.). Vis dėlto pradėjo plaukti reikalavimai, kad vaizdingasis karo mokslas vėl būtų įvestas. Tuomet nuo 21 nr. taip ir padaryta. Čia matome du dalykus, būtent, skaitytojai domėjosi karo mokslais ir, antra, redakcija nebuvo kurčia jų balsui.

Kad gautumėm šiokį tokį supratimą apie karinių dalykų skyrių, čia suminėsim kai kuriuos straipsnius:

1) Apie šaudymą

2) Nuodingųjų dujų karas

3) Dūmų ir rūkų sviediniai
4) Kova tarp artilerijos ir šarvo
5) Oro kautynės
6) Apie dragūnus
7) Pašto karveliai
8) Šnipinėjimas
9) Oro pavojus ir apsauga (1936 m. beveik kiekviename numeryje)
10) Kaip apsiginti be ginklo
11) Apie žemėlapį
12) Karo mechanizacija
13) Šautuvas
14) Drausmė
15) Šaulių Sąjunga ir karinis paruošimas
16) Tankai
17) Bombavežiai
18) Šarvuotas žmogus
19) Puolimo priemonės
20) Pirmoji pagalba cheminiame kare

Labai dėkinga pareiga atskirai suminėti kariuomenės vado gen. St. Raštikio kai kuriuos straipsnius.

1) Sovietų Sąjungos ginkluotos jėgos
2) Latvių ginkluotos jėgos
3) Lenkų karinės organizacijos
4) Karas rytuose
5) Didžiojo karo paliaubos
6) Didžiojo karo jėgos
7) Cheminio karo pavojus ir Šaulių Sąjunga
8) Rašykime ir apie kariškus dalykus

Pastarajame straipsnyje (1933. Nr. 5) gerbiamas autorius nurodo net 16 temų „Trimito" kariniam skyriui. Štai jos: 1) partizanų karas; 2) kautynių formos: postovis, žygis, artėjimas ir t. t.; 3) šaulių pratimai lauke ir manevruose; 4) tarpininkų tarnyba manevruose; 5) pratimai prie smėlio dėžės; 6) žemėlapiai ir orientavimasis lauke; 7) vietos įvertinimas;

8) apkasai ir maskavimas; 9) rinkimas žinių apie priešą; 10) priešlėktuvinė apsauga; 11) kova su priešo šarvuočiais ir tankais; 12) priešcheminė apsauga; 13) atskirų ginklo rūšių bendradarbiavimas; 14) šaudyba ir atstumų matavimas; 15) taktiškų uždavinių sprendimas; pagaliau 16) klausimai ir atsakymai.

Kaip matome, tai ištisa karo mokslo programa šauliams. Į kiekvieną „Trimito" numerį, autoriaus teikimu, reikia dėti „bent po vieną" karinį straipsnį. Nagrinėti gi tokius dalykus, kuriuos turi žinoti rikiuotės puskarininkis. Be to, turi būti dėstomi „puolimai prie smėlio dėžės ir lauke". Pagaliau, prieš manevrus, reikia rašyti apie jų organizavimą ir vykdymą. Iš to visa matyti, kad gerb. autorius šaulių darbą gerai pažįsta. 1929 m. vienas straipsnis pasirašytas net „šaulio St. Raštikio". Garbingas autorius „Trimite" rašė būdamas majoru ir paskui pulkininku.

1930 m. tasai orus autorius pasisakė apie esminį klausimą. 500 - jo numerio proga jis pageidauja, kad „Trimitas" daugiau rašytų apie „Lietuvos nepriklausomybės saugumą". Tačiau, anot jo, negalima reikalauti, „kad „Trimitas" užsiimtų labai speciališkais karo dalykais, kuriems be abejonės geriau tinka mūsų kariškoji spauda". Po trejų metų gerbiamasis bendradarbis vėl sprendžia tą patį klausimą. Aiškiai sako: „. . .visai sukarinti „Trimitą" dabar būtų netikslu". Pagaliau, 1935 m. pertvarkius Sąjungą, tasai dalykas dar kartą paliečiamas. Ne kas kitas, tik patsai valstybės prezidentas, 15 metų sukakties proga, parašė tam tyčia šaulių laikraščiui laišką, kur skaitome: „Pakitėjus Sąjungos santvarkai, ta pačia linkme, reikia tikėtis, pakryps ir „Trimitas": jis paartės karinei spaudai, tačiau nepasimes ir su tautiškai kultūrine puse". Toliau tiesiog kreipiasi į sukaktuvininką: „Uoliai dirbusį penkioliką metų, buvusį Šaulių Sąjungai dvasios vadu ir dabar drauge su ja besiruošiantį žengti intrintu ir sustiprintu keliu, sveikinu jį ir linkiu laimingos kloties". Tai smulkiau paaiškina gen. Raštikis, kuris tuomet jau buvo kariuomenės vadu. „Visai pertvarkius Šaulių sąjungą naujais sukarinimo ir suaktyvinimo principais, šie pastarieji būtinai turės atsispindėti ir „Trimito" turinyje. Šaulių S-gos vadovybės pareiga bus šio-

je srityje duoti, kam reikės, tinkamų nurodymų. Karinė vadovybė deda daug vilčių Šaulių sąjungos ir organo „Trimito" ateities darbui. Būtų labai malonu, jei tos viltys ne tik išsipildytų, nes dėl jų išsipildymo netenka abejoti, bet kad jos susilauktų dar didesnių ir gražesnių rezultatų, negu dabar laukiama". Matyt, nevisi teisingai šį nuostatą suprato. Bet, anot paties kariuomenės vado, tai „nepamatuota nuomonė". Dėl to per 15 metų sukaktuvinį pobūvį gen. Raštikis dar aiškiau išdėsto, kaip dalykai yra. Šaulių Sąjungos organe „su kariškų sričių temomis... turi rasti lygiateisę vietą ir visuomeninis bei kultūrinis darbas". „Karys" negalįs būti varžovas „Trimitui" ir atvirkščiai. Mat, šaulių svarbiausios sritys yra „kultūrinė, visuomeninė ir karinė". Tokia prasme, jo giliausiu įsitikinimu, „Trimitas" atliko ir atliks didelį ir svarbų mūsų tėvynei darbą". Po to visa tenka priminti, jog šaulių organas tų dėsnių laikėsi ir laikosi. Nuo 1935 metų karinė dvasia daugiau juntama. Atrodo, jog negalės būti tokių atsitikimų, kaip 1921 metais, kada dėl vieno „Trimito" numerio (17) su kariuomenės vadovybe buvo nesusipratimų ir jis buvo sulaikytas.

Šauliškumas „Trimite" reiškėsi įvairiomis lytimis. Centrinėje vietoje buvo Lietuva ir lietuviškumas. Tai gražiai nusakė vienas 1926-tų metų vedamasis straipsnis (Nr. 6). Dėstoma, jog rusai prieš Didįjį karą garbinę, kas svetima ir jų šviesuoliai svajoję, kaip išmokus svetimą kalbą ir paskui išvykus į užsienį. Girdi, dabar Lietuvoje panašiai. Knygų rinkoje vertimai ir vertimai. Laikraščiuose aprašoma svetimi didvyriai ir mirgančios svetimos nuomonės. Kas už 10 kilometrų, esą, nežinome, o maitinamės svetimomis tolimų kraštų žiniomis. Taigi reikią vidinės arba dvasinės nepriklausomybės.

Dėl to su šauliška aistra kimbama į gyvybinius tautos klausimus. Griežčių griežčiausiai pasisakoma prieš nelaimingą Hymanso projektą (1921). Guldoma galva už Klaipėdą (1922-23). Savaime suprantama, ir už Vilnių. Paskui kovojama už mokyklos tautinį švarumą. Iškeliama blogų valdininkų kenksmingumas (1921). Sielojamasi, jei valdinėse įstaigose pasitaiko „rusų, bolševikų ir lenkų" (1927—1923). Minėta ir „obrusitelių" vardas. „Trimitas" bene pirmas ragino, kad savo kraštą reikia tirti visais atžvilgiais (1921). Džiaugte džiaugėsi, jei gaudavo

kokį rašinį iš savosios istorijos ar nepriklausomybės kovų. Vede ir, pasakyčiau, lietuvišką paveikslavimo arba iliustravimo politiką, sakysim, kuo daugiausia stengtasi duoti savojo krašto atvaizdų (ypačiai nuo 1925 metų). Kai mūsų žmonės pradėjo bėgte bėgti į svetimus kraštus, tai, sulaikyti tai bangai, pradėta spausdinti laiškai iš Australijos ir Brazilijos (1928). Daug rašyta apie žydų santykius su Šaulių Sąjunga ir šauliškumu bei lietuviškumu (1922, 1924, 1929). Netgi buvo raginama, kad šauliai vestų tik šaules. Pagaliau, pajudinta ir tokis klausimas, kaip vyrų ir moterų lygybė piršlybose (1922). Vadinasi, sergama lietuviškos šeimos reikalais.

„Trimitui" buvo nesvetimi ir praktiškojo gyvenimo klausimai. Daug dalykų jis pirmasis iškėlė aikštėn. Jis ragina tvarkyti kelius, gatves ir aikštes. Pastarieji du dalykai taikomi ypačiai Kaunui (1921). Kaimiečius ragina, kad eitų gyventi į miestus (1921). Kai buvo įvesti litai, tai stambiomis raidėmis per visą pirmą puslapį įspėjo ūkininkus, kad neimtų ostmarkių arba auksinų. Apskritai, labai rūpintasi skaitytojais. 1922 m. patsai Vladas Pūtvis entuziastiškai ir atvirių atviriausiai nagrinėjo jų skundus dėl „Trimito". Tie skundai būdavo pačiame laikraštyje ir spausdinami.

Sąjungai „Trimitas" buvo vieta ar tribūna, kur šauliai buvo kviečiami pasakyti vienu ar kitu klausimu savo nuomonę. Savo laiku čia buvo nagrinėjami įstatai ir kultūrinio plano metmenys.

Dar tenka suminėti patį pagrindinį laikraščiui dalyką, būtent, kalbą. Savo kalbos grynumu ir stiliaus lengvumu „Trimitas" rūpinosi jau nuo Pūtvio laikų. 1922 m. straipsnyje „Saugokim brangiausią tautos turtą" ragina mylėti lietuvių kalbą ir visur ja kalbėti. Sąjungos kūrėjas patsai buvo geras stilistas. Anot pulk. Zaskevičiaus „... šaulių ideologas bene vienintelis tinkamiausiai mokėjo derinti atstovaujamų principų griežtumą ne tik su liaunos plunksnos, bet ypač su švelnios kalbos jaukiais tonais". 1923 m. per keletą numerių ėjo „Referatai ir jų reikšmė", kur nurodoma, kaip gryninti savo kalbą. Šalia tarptautinių žodžių skliausteliuose buvo dedama ir lietuviški. Kai išėjo „Gimtosios Kalbos" laikraštis, tuojau „Trimitas" jį paminėjo štabo pa-

liepimų skyriuje. Na, ir paties „Trimito“ kalba, galima sakyti, visą laiką buvo švari ir taisyklinga. Juk jo vairininkų eilėse būta tokio žodžio menininko, kaip Vaižgantas. Busilas žinomas kalbos grynumu. Jonas Kalnėnas, tuomet pašalinis žmogus, 500-jo numerio proga „Trimito“ redakciją sveikina ir linki „ypatingą dėmesį kreipti į patį didįjį spausdintų minčių pagražinimą — kalbos grynumą“. Matyt, sveikintojas nesitikėjo, kad netrukus pačiam teks paimti šaulių laikraščio vadžias. Kalnėnas, būdamas Jono Jablonskio mokinys ir bendraudamas su profesoriais Skardžium, Balčikoniu ir Saliu, atsidėjęs puoselėja „Trimito“ kalbą. To reikalauja ir iš redakcijos narių. Beje, „Trimitas“ bene vienintelis iš bendrojo pobūdžio laikraščių 1935 m. buvo įsivedęs naująją rašybą. Tai rodo jo kalbinį jautrumą.

Kad paveikslai į „Trimitą“ pradėta dėti jau pat pirmaisiais metais, mes jau minėjome. Tik jų buvo labai mažai. 1921 metais jų aptinkame 9-iuose numeriuose. Paveikslai dabar pieštiniai ir štrichiniai. Žalias viršelis buvo dail. Žmuidzinavičiaus darbo. 1923 metais jo spalva nevisiems numeriams vienoda (ruda, žalia, melsva, pilka). Paveikslai vis daugėjo. 1924-tais jų buvo 111, o 1926 m. — jau net 264. Kartais tie paveikslai būdavo per 1 ir per 2 puslapius. Po dviejų metų paveikslų randame 387. „Trimitas“ vis gražėja. 1930 metais viršeliai paveiksluoti. Daugumo numerių jie net spalvoti. Ir tai piešti žymiųjų dailininkų, atsieit, Šimonio, Jenerio, Žmuidzinavičiaus, Jomanto ir kitų. 1935 metais spalvoti viršeliai išnyksta. Bet kitąmet jau vėl yra. Ypačiai jų gausu 1937 metais. 1938-tais — jau žymiai mažiau. Užtat paveikslavimas daug pažengė į priekį. Viršelis turi, jei ne spalvotą, tai būtinai fotografuotinį paveikslą. Pačiame spaudos tekste paveikslai apima daugiau kaip ketvirtadalį viso laikraščio. Žinoma, čia neįskaitoma viršeliai, kurių yra 4 puslapiai.

Dabar imsime „Trimito“ išvaizdą ir kitus techninius dalykus. Pirmasis numeris buvo didesnio formato, o paskui, pradedant antruoju iki pat 1928-tų metų pabaigos, laikraštis yra jau knygelės išvaizdos. Tai vadinamas oktavos formatas. Pagaliau, nuo 1929-tų metų iki dabar mūsų „Trimitas“ turi didelį, vadinamą, žurnalinį formatą. Kiek puslapių? — Pirmaisiais

metais, su dviem išimtimis, po 32, atsieit, po 2 spaudos lankus. Taip iki 1926-tų metų. Tuomet laikraštis sumažėja, būtent, keliolika numerių beturi tik po 24 puslapius. Kitais metais — kaip anksčiau. O 1928-tais „Trimitas“ kiek padidėja. Po to, kaip žinome, formatas daugiau kaip dvigubai padidėjo. Be abejo, puslapių skaičius turėjo kiek sumažėti. Sakysime, paprastai numeris skaito 16 puslapių, nors 5 numeriai yra didesni. 1930 metais — jau 20 puslapių, o nuo 36-tų — po 24. Reikia pastebėti, jog griežto vienodumo nebūdavo: pasitaikydavo ir didesnių ir mažesnių numerių. Įdomu žinoti ir bendras skaičius. Nuo 1929-tų metų per nepilnus dešimt metų „Trimito“ skaitytojai gavo nei daugiau, nei mažiau, kaip 10.358 puslapius. Jei prie to pridėsime 9 metus kitokio formato, tai gausime visai padorų puslapių skaičių!

Per tą 20 metų laikotarpį „Trimitas“ perėjo ne vieną spaustuvę. Jau sakėme, kad jis išvydo pasaulį M. Sokolovskio spaustuvėje. Nuo antro numerio iki metų galo buvo spausdinamas valstybinėje spaustuvėje (Totorių g. 14). Paskui, nuo 1923 m. jį spausdino Narkevičius ir V. Atkočiūnas, „Šviesa“, vėl Narkevičius su Atkočiūnu, Jolkas, „Raidė“, ir vėl Narkevičius su Atkočiūnu, „Vilnius“, „Spindulys“, antrą kartą „Vilnius“, „Menas“, Zaviša ir Steponavičius, o nuo 1930 metų 30 numerio iki pastarojo meto — Amerikos lietuvis V. Atkočiūnas (Laisvės al. 25).

Dabar šaulių laikraštis išeina ketvirtadieniais. Bet nevisuomet taip buvo. Nuo 1920-tų m. 2-ro numerio išeidavo trečiadieniais, paskui nuo 1921-mų — net šeštadieniais. Pagaliau, nuo 27-tų iki dabar vėl grįžo į ketvirtadienį.

Nereikės stebėtis, jei per 20 metų ir kaina gerokai vingiavo. Pirmaisiais metais Lietuvai nustatyta 48 auksinai, o Amerikai su Anglija — 2 doleriai. Į galą metų teko padvigubinti, mat, buvo vadinami infliacijos laikai. 1922 m. dėl tos pačios priežasties kaina pakyla iki 96 auksinų, o užsieniui — iki 4 dolerių. Bet jau balandžio mėnesį Sąjunga savo nusistatymą pakeičia ir Lietuvai sumažina iki 75 auksinų, o Amerikai — iki 2 dolerių. Vėl pakitimas, būtent, dar 1922 m. Lietuvoje įvedama litai. Tad ir „Trimitas“ prisitaiko (nuo 39 numerio). Naujieji metai jau turi litų prenumeratą. Lietuvoje laikraštis kaš-

tuoja 7 l. 50 c. ir atskiras numeris 20 centų. Amerikai — pusantro dolerio metams ir 5 centai numeriui. Kitur užsieny imama dvigubai daugiau, kaip Jungtinėse Valstybėse. Šitas menkniekis rodo, kad „Trimitas“ pradėjo siekti ir kitus kraštus, kur tik gyveno lietuvių. 1924 metai labai brangūs, būtent, metinė prenumerata atsieina jau 12 litų ir numeris 35 centai, o užsienyje net 3 doleriai. 1925-taisiais kaina dar pakyla iki 15 litų metams ir 45 c. paskiram numeriui. Užsienio prenumerata nekeičiama. 1927 metais būta svyravimo. Pagaliau 1928-ji pasiekia aukščiausią brangumo laipsnį, atsieit, 24 litus metams ir 75 c. numeriui. Užsieniui — 30. Į metų galą vis dėlto prasideda kritimas ir jau turime 12 metinių litų ir 30 numerinių centų. Užsieniui nustatoma 18 litų. Brangumo kopėčiomis vis lipama žemyn. 1929 metai jau pasitenkina 8 litais, nors užsieniui lieka senoji kaina. Vis dėlto 1933 metais ir čia sumažinama iki 15 litų. 1934 metais ir vėl mažiau, būtent, tik 6 litai. Pagaliau, 1936-tais sustojama: Lietuvai — 5 l. metams, pusei 3 ir paskiram numeriui 20 c.; užsieniui 10 litų. Taip ir 1938 metais. Beje, reikia iškelti vieną reiškinį. Jau 1926 m. pafrontės šauliams „Trimitas“ buvo leidžiamas perpus pigiau, negu kitiems. Šauliams, savanoriams-kūrėjams ir kariams prenumeravimo sąlygos buvo vienodos.

Šitas kainos kaitaliojimas rodo vadovybės pastangas, kad „Trimitas“ gautų daugiau lėšų. Juk laikraščiui pinigai — kas žmogui kraujas. 1920 m. šaulių organas ryžosi pasidaryti iš mėnesinio savaitiniu tik po to, kai valdžia pažadėjo 15.000 auksinų pašalpos. Antraisiais ėjimo metais „Trimitas“ duodavo kas mėnesį po 30.360 auksinų nuostolių. Mat, daug būdavo siunčiama dovanai ir dar daugiau išdalinama paskirais numeriais. Tai buvo „Trimito“ paplitimo reikalui, viena, ir šauliškų bei lietuviškų minčių pasklidimui, antra. Vis dėlto ir tuomet jau pradėta kelti finansiniai argumentai. Ana, viename Centro Valdybos posėdyje M. Krupavičius pastebėjo, girdi, negalima „taip lengvai eikvoti Sąjungos lėšų“ (1921). Panašiai galvojo ir Vladas Pūtvis. 1923 m. jis rašo tam tyčia straipsnį, ko reikia, kad laikraštis apsimokėtų. Rašinys labai karštas, praktiškas ir įdomus. Pagrindinė jo mintis — padauginti prenumeratorių. Toki rūpesčiai vadovybės galvą kvaršino ir kitais me-

tais, — kaip čia išbridus iš deficito. Tas pat ir 1926-tais. Dabar leidžiama rinktinėms aplinkraštis, kad apsvarstytų, ar šauliai negalėtų „Trimitą“ verčiami užsisakyti. Bet apie tai mes kalbėsime truputį vėliau. Antras lėšų šaltinis buvo skelbimai. Rimčiau šituo reikalu pradedama rūpintis 1922 metais. Labai būdinga pastabėlė — girdi, „Trimitas“ turi priimti tik tokius skelbimus, kurie neprieštarauja šauliškoms idėjoms. Ilgainiui besiskelbiantiems šauliams pradėta daryti nuolaidų. Reikėjo mokėti už skelbimą pamestų ženklų, liudijimų ir kitokių dokumentų. Nepaprastai daug skelbimų buvo 1925 metais. Pasitaikydavo numerių, kur tekste ir prieš tekstą jų randame net 7—8 puslapius. O 28-tais metais pasitaiko ir po 11. Paskui skelbimai sumažėjo ir 1938 metais jie apima pusantro puslapio ir mažiau.

Vis dėlto pats svarbiausias laikraščiui dalykas tai prenumeratoriai arba skaitytojai. Šią tiesą suprato ne tik redakcija su administracija, bet ir Sąjungos vadovybė. 1925 m. rinktinių valdybų atstovų ir vadų suvažiavimas nutarė, jog rinktinės, „kurios tai randa galima“, „Trimito“ išsirašymą stengiasi padaryti priverčiamą. Truputį vėliau tais pačiais metais prezidiumas nustatė, kaip tai padaryti. Būrių sus-mai apsvarsto, kad visi šauliai skaitytų savo laikraštį. Kas negali, tiems stengiasi išrašyti savo lėšomis būrių valdybos. Apskritai, reikia tiek „Trimito“ išplatinti, kiek šaulių neužsiprenumeravo. Pagal tą tvarką, III rinktinė sumanė įvesti priverstinį „Trimito“ išsirašymą. Prezidiumas tam išskėstomis rankomis pritarė ir ragino, kad ir kiti šaulių daliniai taip padarytų. Apskritai, 1926-tais metais sirgte sergama Sąjungos laikraščio platinimu. Patsai Pūtvis duoda straipsnį „Dėl Trimito“, kur su perkūnišku smarkumu puola tuos, kurie pataria nieko nedaryti. Jis pastato dėsnį: „Gyvenimas leidžia mums pasirinkti du keliu: arba pasivyti pasaulio kultūros viršūnes arba žūti, kaip tauta“. Po to ragina: „Taip neprivalo būti, kaip yra. Laukti nėra laiko. Kiekvienas šaulys privalo skaityti“. Linkęs pavartoti net drausmės priemonių. „Reikia eiti prie to, kad „Trimito“ skaitymas būtų šaulio prievolė“. Tad siūlo, kad neskaitantiems nebūtų duodama pažymėjimai, laips-

niai ir net neleisti iš kandidatų pereiti į tikruosius narius. Mat, „netikras tas šaulys, kuris neskaito Trimito“.

Rinktinėms buvo aplinkraštis, kad apsvarstytų, ar negalėtų visi šauliai priverstinai savo laikraštį užsisakyti. Bet prenumeratorių skaičius nelabai didėjo. Dėlto, kad būtų taupiau, Centro Valdyba „Trimitą“ sumažina (1926). Kitais metais „Trimitas“ padaroma griežtai privalomas rinktinių ir būrių valdyboms. O pasiturinčius šaulius, vidutinius ir aukštesniuosius valdininkus nutariama veikti „moraline presija“. Kreipiamasi į įstaigų vedėjus. Ta pati byla ir 1928 metais. Visuotinis sus-mas priima paties Vlado Pūtvio rezoliuciją: „Suvažiavimas pageidauja, kad kiekvienas šaulys turi prenumeruoti Trimitą“. Patsai „Tr.“ turi dėti daugiau straipsnių iš šaulių ideologijos, geriau atvaizduoti šaulių reikalus ir sumažinti prenumeratos kainą perpus“. Priemonių ieškoma visokių, ana, siūlyta, kad naujai stojantieji į Sąjungą turėtų išsirašyti šaulių laikraštį (1926).

Taip prieita iki dešimtmečio. Tuomet „Trimito“ pareigą kiekvienam šauliui griežtai statė atsakomasis redaktorius A. Marcinkevičius. Bet tik Antano Žmuidzinavičiaus ir pulk. Kalmanto laikais, atsieit, 1934 metais dalykas buvo suimtas į organizacines normas. Tuomet nuo spalių 1 dienos pradėjo veikti visai griežtos taisyklės (yra „Tr.“ 40 n.). Pagal jas kiekvieno šaulio pareiga „skaityti, prenumeruoti ir platinti... „Trimitą“. Būrių vadovybės būtinai išrašo vieną egzempliorių skaityklai. Sąjungos organo prenumeravimas dabar padaroma viena pagrindinių pareigų. Perregistruojant, būtinai žymima ir „Trimito“ skaitymas. Bebuvo galima tik atleisti nuo tos pareigos, ir tai raportų bei dokumentiniu būdu. Atleidžiama buvo vienos šeimos šauliai (tik vienas egzempliorius privalo) ir neturtingi. Bet ir tai ne daugiau, kaip 25% viso būrio.

Žinoma, tokia praktiška, karinei draugijai tinkanti ir net būtina priemonė bematant parodė vaisių. Administratorius Lipnickas džiaugėsi, kad 1935 m. pradžioje „Trimito“ prenumeratorių dvigubai padaugėjo. Bet dar buvo apsileidimo ir nerangumo. Naujasis Sąjungos vadas pulk. Pranas Saladžius

dalyką pastatė ant kanto. 1935-tų metų pabaigoje išleidžia aplinkraštį rinktinių vadams, kur aiškių aiškiausiai sako: „Visi šaulių keliami motyvai (nėra pinigų, per brangus, kitus laikraščius reikia prenumeruotis) neturi dėmesio verto pagrindo". Toliau skaitome: „... Šaulio pareiga yra pirmoj eilėj savo pastogėje turėti ir skaityti Trimitą". Kad griežtumas nebūtų pakibęs ore, laikraščio kaina sumažinama. Vadas neatleidžia ir 1936 metais vėl kreipėsi į rinktines ir, be to, į moterų vadę.

Pati vadovybė „Trimitą" brangino. 1921 m. reklamos reikalams dovanai paskleista net 5.000 egzempliorių. Tuo tarpu po 5 metų net į skolą laikraštis siuntinėjamas tik tuomet, kai patvirtina būriai. O 1930-tais metais jau į skolą niekam „Trimitas" nesiunčiamas. Taip ir 1935-tais; tik skaitykloms leista už 4 litus. Tai viena, antras dalykas — kuodaugiausia išplatinti. Jau pirmaisiais metais visuotinis suvažiavimas nutarė, kad būrys parsisiunčia šaulių laikraščio, kiek turi narių ir dar kiek — platinimui. Griebtasi visokiausių priemonių. Siūlyta, kad tam tikros kuopelės būriuose lankytų gyventojus ir rinktų prenumeratą. Paskui buvo organizuojama spaudos talkos. Siekta ir užsienis. Jau 1920 m. Londone užtinkame „generalinį Trimito agentą". Žmuidzinavičius buvo manęs tokią agentūrą įsteigti Jungtinėse Valstybėse prie mūsų pasiuntinybės. Prenumeruotis buvo kviečiama ir per radiją. O 1927 m. kultūros ir propagandos skyrius pavedė vienam šauliui, kad važinėtų po Lietuvą su propagandiniu vežimu ir, be kitko, platintų „Trimitą".

Būta dar kitokių priemonių. Laikraštyje skelbta įvairiausi konkursai, pav., seniausio (1923), aukščiausio ir mažiausio Lietuvos žmogaus (1926), gausingiausios šeimos (1924), galvosūkių (1926), pagaliau, geriausios korespondencijos (1930). Nuo 1923 m. metiniams prenumeratoriams ruošiama loterijos. Skiriama įvairiausių dovanų, kas daugiausia išplatins. Metiniams, pusmetiniams ir trimėnesiniams prenumeratoriams pradėta skirti, kaip dovana, vertingų knygų. Būdavo duodama ir Sąjungos „Mūsų Kalendorius". Dovanos būdavo

drauge ir auklėjamo pobūdžio. Sakysim, 1924—1926 m. beveik su kiekvienu „Trimito“ numeriu skaitytojai gaudavo atvaizdą, gražiai atspaustą kreidiniame popieriuje. Jie vaizduodavo kurį nors lietuvį ar lietuvę: Daukantą, Valančių, Basanavičių, Kudirką, Žemaitę, Jablonskį, Baranauską, Sasnauską, Vaičaitį, Lazdynų Pelėdą, Kiprą Petrauską ir kitus.

Kokios to viso pasekmės? — Būriai labai sunkiai davėsi išjudinami. 1921 metais buvo ne vienas ir ne du būriai, kur ...nė vieno „Trimito“ nepareidavo. Nuostabu, jog dar 28-tais mažių mažiausiai du būriai neskaitė šaulinio laikraščio. Bet dar nuostabiau, jog vienu tarpu „konstatuota, kad... daugiau skaitytojų ne Sąjungos narių, negu pačių šaulių“ (1925). Ilgainiui šis santykis pagerėjo šaulių naudai. 1935 m. kai kurių būrių apylinkėse jau buvo daugiau prenumeratų, negu pačių šaulių. Nors vis dar nėra taip, kaip reikia. Pulk. Saladžiaus vadovaujamas, štabas daro daug pastangų, kad į dvidešimtuosius metus „Trimitas“ žengtų dar sutvirtėjęs ir apimtų visus šaulius ir geroką dalį šiaip visuomenės. Kad 1936 m. šaulių laikraščio redakcija su administracija iš medinių kiemo namelių persikėlė į mūrinį pastatą — tai turi reikšti visokeriopą sutvirtėjimą. „Trimitas“ pradėjo tvirtėti jau tais pačiais metais 19.040 prenumeratorių skaičiumi (spausdinta 20.000 egz.) ir leidžiamas 28 pusl. (su viršeliais). Prenumerata nuo 1936 m. laikosi maždaug vienodai ligi 1939 m., kuriais, prenumeratorių skaičiui gerokai paūgėjus, jau spausdinama 25.000 egz.

Čia pamatysime „Trimito“ skaičius per 20 metų:

Metai	Tiražas	Kaina Lietuvoje
1920	5.000	96 auksiniai
1921	5.500	„ „
1922	5.500	7,50 litų
1923	5.400	12 „
1924	6.000	15 „
1925	6.000	15 „
1926	5.000	24 „
1927	4.000	12 „
1928	6.500	8 „
1929	11.000	„ „
1930	15.000	„ „
1931	12.000	„ „
1932	12.000	„ „
1933	12.000	„ „
1934	12.000	6 „
1935	16.000	„ „
1936	20.000	5 „
1937	20.000	„ „
1938	20.000	„ „
1939	25.000	„ „

Bus ne pro šalį įdėjus posmą, kaip 500 numerio proga, skaičiais buvo pavaizduotas „Trimito“ nueitas kelias (1930, n. 29).

„1) Iš viso yra išėję trys milijonai egzempliorių, taip kad kiekvienam Lietuvos gyventojui tenka po pusantro „Trimito“.

2) Jei sudėtume popieriaus lankus, iš kurių „Trimitas“ išspausdintas, tai gautume popieriaus juostą beveik metro platumo ir 6.000 kilometrų ilgumo, vadinasi, beveik tiek pat, kiek yra iš Kauno į Niujorką. Šauliai, tuo būdu, ramiausiai „Trimito“ juosta pereitų Atlanto vandenyną;

3) Tas popierius sveria 300 tonų. Jei vagone telpa 15 tonų, tai visiems „Trimito“ egzemplioriams pervežti reikėtų traukinio iš 20 vagonų.

4) Tuo popieriumi būtų galima apkloti 600 hektarų žemės plotą;

5) Raidžių per 10 metų „Trimite“ yra išspausdinta 672 miliardai. Jei tas raides sudėtume vieną prie kitos, tai gautume juostą 1.100.000 kilometro ilgumo, vadinasi, beveik tris kartus tiek, kiek yra tolumo nuo žemės iki mėnulio.

6) Dažų „Trimitui“ spausdinti yra išleista 3.000 kilogramų.

7) Jei visus „Trimito“ egzempliorius sudėtume vieną ant kito, tai gautume stulpą 3 kilometrų aukštumo.

8) Vielos „Trimitams“ susegti yra išleista 210 kilometrų, t. y., beveik tiek, kiek yra tolumo oro linija nuo Kauno lig Klaipėdos“.

B. Šiaip spaudiniai ir kitoki leidiniai.

Jau mes žinome, kaip patyręs knygnešys Pūtvis vertino spaudą. Jei šaulių organizacija kilo, tai vienas jos sparnas tikrių tikriausiai buvo spauda. Iš pradžių, žinoma, pasirodė smulkūs leidiniai. Pirmasis jų buvo „Pagrindiniai Lietuvos Šaulių Sąjungos Įstatai“, išėję 1919 metų rugsėjo pabaigoje. Paskui

pasirodė atsišaukimas, suredaguotas rašytojo Vienuolio - Žukausko. Nutarta spausdinti 10.000. Tai visa padaryta Centro Valdybos posėdyje spalio 20 d. Tempas buvo spartus. Jau gruodžio mėnesį turime knygelę: „Kas tai yra šauliai?". Ją parašė Sąjungos kūrėjas, peržiūrėjo kiti valdybos nariai, o galutinai, kaip sakoma protokole, recenzavo maj. Papečkys. Taigi jau pirmieji šaulių metai buvo, palyginti, gausūs spaudinių.

Toliau kalbėsime jau apie atskiras jų rūšis. Nuo 1920 metų buvo spausdinami ir kai kurie Sąjungos aplinkraščiai. Daug daugiau buvo atsišaukimų. Jau 1920 metais žinomi 3: „Į visuomenę", „Draugai" (šaulių - partizanų reikalu) ir vienas žydiškas (bene „Lite" vardu). Jį parašė patsai Pūtvis, o išvertė vienas žydas. Iki 1922 m. vidurio išleista net 9 atsišaukimai. Be to, visas glėbys brošiūrų, ir tai lietuvių, gudų, lenkų ir žydų kalbomis. Tam reikalui įsitaisyta sava maža spaustuvė. Apskritai, tą Sąjungos laikotarpį galime pavadinti plunksnos ir spausdinimo mašinos rugiapiūte. Čia paduosime tų smulkiųjų leidinių sąrašą, šalia pridėję metus ir išplatintų egzempliorių skaičių.

1)	Atsišaukimas („Lietuvos Sūnūs"?) — Vienuolio	1919	10.000
2)	„Į visuomenę"	1919-20	—
3)	„Draugai"	„	—
4)	„Lite" (žydiškai) — Pūtvio	„	—
5)	„Ir vėl lenkai"	1921	50.000
6)	„Ko iš mūs reikalauja Tautų Sąjunga"	„	50.000
7)	„Broliai Lietuviai"	„	50.000
8)	„Laisvos Lietuvos pilieti, žinok"	„	30.000
9)	„Būkime pasirengę"	„	30.000
10)	„Atsiliepkite gi"	„	50.000
11)	„Atsiminkim mūs kareivius"	„	30.000
12)	„Juodosios armijos vadas" — Kaskamdarbo (Pronskus)	1922	4.995

13) „Prošepano priepuoliai"	1921	2.534
14) „Kodėl lietuviai su lenkais nesusitaiko" (lietuvių ir lenkų kalbomis 25.000 + 15.000), A. Bružas	1922	40.000
15) „Bolševikų valdžia ir tvarka" A. Bružas	„	25.000
16) „Do ludu Wileńskiego" (List 3—7)	1921	172.000
17) „Do żolnierzy polskich" (List 17—34	„	1.000.000
18) „Przyjacielskie rozmowy"	1922	14.500
19) „Dlaczego żolnierz polski przychodzi do Litwy" — P. Rusiecki	„	20.000
20) „Przyszłe losy Wilna i Wileńszczyzny" — Z. Ż.	„	14.000
21) „Drogi Litwy"	„	3.500
22) „Proba pogodzenia Litwy z Polską"	„	17.000
23) „Prasa Litewska w Wilnie przed sądem i rządem „Litwy Środkowej"	1921	7.000
24) Pańsko — polska „Facecia"	1922	6.000
25) „Szkyce z Litwy Środkowej"	„	800
26) „Narodnyj prigavor"	1921	3.812
27) „Rosejsko - polski bal"	„	2.534
28) „Vyše golovu belaruski selianin!"	„	3.812
29) „Ad morza do morza"	„	2.279
30) „Čamu-ž usychajuc polskie kvetečki"	1921	2.336
31) „Pogonia" (nn. 1—18)	„	10.041
32) „Čamu ty moušič kabeta selianska"	„	1.100
33) „Zemlia belaruskamu selianstvu"	„	3.100
34) „Selianskaja dolia"	„	7.150
35) „Čago čekac belarusam?"	„	900

36)	„Taras Palasoučyk“	„	2.500
37)	„Do lepszych synów polskich	„	4.190
38)	„Belaruski ruch“	„	209
39)	„Stydna moučac i čekac“	„	9.100
40)	„Naša zemlia“	1922	2.400
41)	„Uspamina ob polskoj ok-cji“	„	2.000
42)	„Selianskaja dolia“	„	8.500
43)	„Kto vinovat?“	1921	9.100
44)	„Spekulianty belaruskoj dušoj“	„	4.250
45)	„Vilna“ (žydiškai)	1922	2.000
46)	„Rytų Don Kichotas“ — Kaskamdarbo (Pronskus)	1921	
47)	„Co nam dadzą wybory“	„	

Brošiūros nuo 16 iki 25 numerio ir 47-ta parašytos lenkiškai, 45-ji — žydiškai, o likusios — gudiškai. Pastarąja kalba buvo du leidinėliai. Kiek gi iš viso egzempliorių? — Iki 1922 m. birželio mėnesio pabaigos — 1.616.675. Jei atsiminsime, jog 5-ių leidinių skaičius nežinomas, tai iš viso susidarys labai ir labai padori suma, būtent, apie milijoną septynis šimtus tūkstančių! Žinoma, viena kita brošiūra gal buvo išleista ne Šaulių Sąjungos, bet L. Gynimo Komiteto ar kitokių įstaigų. Pav., „Kodėl lietuviai nesusitaiko su lenkais“ ir „Bolševikų valdžia ir tvarka“, o gal ir „Vilna“, „Przyszłe losy“, „Prasa litewska“ ir dar kurias. Mat, apyskaitos dažnai sąmyšai žymi savuosius spaudinius su Sąjungos išplatintais. Čia pat tiks pastebėti, jog tokių leidinėlių leido ir „Trimitas“ savo vardu. Mažų mažiausia jo išleista 2, būtent, „Prošepano priepuoliai“ ir „Juodosios armijos vadas“. Tai bene bus vykdymas valdybos nutarimo — „leisti neperiodinį iliustruotą „Trimito“ priedą atskira brošiūrėle“ (1921.VII.6).

Agitaciniai spaudiniai kuriam laikui buvo sustoję. Susizgribta tik 1928 metais. Spalio 6 dieną vėl nutariama leisti bro-

šiūrą lenkų ir gudų kalbomis. Taip išėjo Vilniaus Kelmo „Vaduokime Vilnių!". Deja, apie tolimesnį nutarimo vykdymą stinga žinių.

Be lengvų, lekiamojo pobūdžio brošiūrų, šaulių vadovybė galvojo ir apie rimtesnes, atsieit, nagrinėjančias mokslą, sportą ir kitas sritis. 1922 m. buvo numatytos 6, kurių kiekviena po 4 spaudos lankus. Tuo tarpu sumanymas sumanymu ir liko. Praktiškai jis pradėta taikyti bene tik 1932 metais. Tiesa, pirmykštis nutarimas kiek pakeistas: siuntinėta būriams spausdintos paskaitos, kurios turėjo būti skaitomos susirinkimuose. Taip 32-rais metais pasirodė 2 apie Kęstutį, 33-čiais leidinėlis apie Klaipėdos kraštą, 36-tais „Savo jūros sargyboje" (Sidzikausko), „Čiurlionis" (Šlapelio), „Tumas - Vaižgantas"; paskui 37-tais „Lietuvos kariuomenė" (Matuso), pagaliau, 1938-tais metais „Klaipėdos atvadavimas" ir 1939-tais — „Vladas Pūtvis" (irgi Matuso). Paskaitų išleista apie 20.

Taip natūraliai pereiname prie rimtesnių leidinių arba knygų. Žinoma, jos būdavo tai didesnės, tai mažesnės. Reikšminga, jog tos rūšies spaudinių pradžia yra 1919-ti, taigi pat pirmieji šaulių gyvavimo metai. „Kas tai yra šauliai", „Šaulių vadovą", „Idėją ir darbą" jau žinome. Toliau ištisa eilė vardų: „Mūsų Vilnius", „16-ta vasario", „Neužmiršk Lietuvos", „Gegužės 15-ta diena", „Sveiki Lietuvoje" ir ištisa eilė panašių. Nemaža krūva ir grožinės literatūros arba beletristikos su poezija: „Žvalgo užrašai", „Audra Žemaičiuose", „Gyvenimo takais", „Kęstučio mirtis"... Buvo grynai karinių knygų, kaip „Degazacija" ir tarnybinių, kaip „Statutas". Pagaliau Sąjunga išleido savo kūrėjo Vlado Pūtvio raštus (II ir III tomus finansavo, nors leido „Sakalas").

Kad būtų aiškesnis vaizdas, ir rimtesniems veikalams duodame sąrašą.

		Metai	egz.
1)	„Kas tai yra šauliai"?, Pūtvis	1919	3.000
2)	„Šaulių vadovas", Vl. Pūtvis ir kiti	1921	15.000
3)	„Idėja ir darbas", Vl. Pūtvis ir kiti	„	7.000

4)	Mūsų Vilnius, Brundalas	1924	10.000
5)	„Vasario 16“, red. A. Marcinkevičius	1927	73.000
6)	„ „ „ „	1928	20.000
7)	„ „ „ „	1930	
8)	„ „ „ V. Daugvardas	1931	16.000
9)	„ „ „ P. Babickas	1932	10.000
10)	„ „ „ V. Daugvardas	1933	10.000
11)	„Gegužės 15“	1927	
12)	„Neužmiršk Lietuvos“, red. A. Marcinkevičius	1927	
13)	„Didžiojo L. Kunigaikščio Kęstučio 550 m. sukaktuvėms paminėti“	1932	5.000
14)	„Žvalgo užrašai“, Vl. Andriukaitis		20.000
15)	„Audra Žemaičiuose“, Vl. Andriukaitis	1930	6.000
16)	„Martynas Skroblas“, Vl. Andriukaitis		5.000
17)	„Gyvenimo takais“, A. Žmuidzinavičius		
18)	„Priešui ir Tėvynei“, A. Žmuidzinavičius		3.000
19)	„Vakar“, P. Babickas		10.000
20)	„Vilniaus vergovėje“	1930	5.000
21)	„Kęstučio mirtis“	1932	5.000
22)	„Pavergtas Vilnius“		5.000
23)	„Vyt. Didžiojo metais Lietuvoje“	1930	5.000
24)	„Sveiki Lietuvoje“		5.000
25)	„1931 metais Lietuvoje“	1931	5.000
26)	„Gintaro krantas“, P. Babickas		1.000
27)	„Marių pasakos“, P. Babickas		3.000

28)	„Aš karys“, P. Babickas	1937	—
29)	„Degazacija“, Pulk. inž. Kareiva	1937	—
30)	„Lietuvos šaulių maršas“, St. Šimkus	1929	—
31)	„Chemiškas karas ir apsauga“		
32)	„Pirmoji pagalba cheminiame kare“	1933	—
32)	„Partizaninio veikimo paskaitoms konspektas“	1926	—
33)	„Paskaitos ir nurodymai prie kar. parengimo plano“	1926	—
34)	„L. Š. S. šaulių - naujokų mokymo planas 1927—1928 metams“	1927	—
35)	„L. Š. S. šaulių - naujokų mokymo planas“	1931	—
36)	„L. Š. S. karinio parengimo planas 1933 metams“	1932	—

Atskirai sustosime ties „Mūsų Kalendorium“. Vidutinis, ypač kaimo lietuvis dar nuo prieškarinių laikų yra įpratęs į tos rūšies leidinius. Dėlto ir Sąjunga ėmė leisti savo kalendorių. Jis buvo dalinamas dovanai „Trimito“ skaitytojams. Sąjunga čia varydavo savotišką reklamą šauliškam darbui, ypačiai gi savo spaudiniams. Naudotas labiausiai vadinamos spaudos talkos metu. „Mūsų Kalendorius pradėtas leisti bene 1923-iais metais. Jau 1922 m. M. Šalčiaus siūlymu, buvo nutarta leisti „Kalendorius - Almanachas“. Bet dalykas užkliuvo. Vadinasi, pirmasis bus buvęs skirtas 24-ms metams. Paskui šaulinis kalendorius buvo leidžiamas kasmet iki 1934 metų. Dabar, po ilgokos pertraukos, 1939-ms metams vėl atgaivintas. Buvo mėginta leisti ir sieninis kalendorius (1935).

Šaulių kalendorius beveik visuomet turėjo knygutės išvaizdą (in 8°). 1934-tais metais išėjo perpus mažesnio formato. Kiek jo buvo spausdinama? — Iš pradžių kiek daugiau, o pasta-

raisiais keleriais metais apsistota ant 40.000. Iš viso „Mūsų kalendoriaus“ išleista net 305.000 egzempliorių (be paskutinio).

Kartą užkliuvę už skaičių, skaičiuosime ir toliau. Čia šimtai tūkstančių... Vien stambesnių arba rimtesnių spaudinių išleista apie 215.000 egzempliorių. O plius kalendoriai — gausime visai padorią sumą: apie 520.000. Vadinasi, prašoka pusę milijono. Jei dar pridėsime ir propagandinę literatūrą, bus jau 2.220.000!

Lietuvos Šaulių Sąjunga leido ir kitokių leidinių. Plakato užuomazga padaryta jau 1922 m. Tuomet pasirodė Vytis su himnu. Tikrieji gi plakatai pradėjo rodytis bene 1924 metais. Tuomet Vilniaus rinkliavos reikalams litografiniu būdu išspaudinta „Naikinkime siurbėlę... parazitą!“. Išėjo dvejopai—geltoname ir raudoname dugne. Tam pačiam reikalui buvo dar 4 plakatai, būtent, gyvatė, „Kam brangus Vilnius, remkite Šaulių Sąjungą“ (šaulys - trimitininkas), belaisvė su grandinėmis ir kiaulė su paršeliais. Pastarieji bus buvę išleisti keleriais kitais metais. 1927 metais išleista valstybės ženklas Vytis. Visi paminėti leidiniai buvo išspausdinti pagal dailininkų piešinius.

Tarp Sąjungos leidinių randame ir atvirukų. Vieni jų turėjo minėtų plakatų piešinį (gyvatė, belaisvė su grandinėmis), kiti — originalūs (Vilniaus žemėlapis).

Atskira rūšis tai ženklai raštams, visai toki, kaip pašto ženklai. Jie buvo lipinami ant įvairių tarnybinių raštų. Žinomos dvi rūšys: sužeistas šaulių vadas ir šaulys su šaule Gedimino pilies dugne. Pirmieji išleisti 1924—1925, o antrieji — 1929-tais metais. Pastarieji ženklai susieti su Sąjungos dešimtmečiu, kas pažymėta piešinyje.

Paskui medaliai. Vienas buvo išleistas Didžiajam Vilniaus seimui (1926), o antrasis Klaipėdos prijungimui paminėti (1928). Medaliai leisti sidabriniai ir bronziniai, ir tai didesni ir mažesni. Abu medaliai dailininko Petro Rimšos darbo. Vilniaus medalis naudotas namų rinkliavoms.

Sąjungos dešimtmečiui išleista ženkliukas (prie drabužių prisisegus nešioti) su Pūtvio atvaizdu ir įrašu **„1919—1929“**.

Rinkliavų reikalui leista ir atvirukų, kurių buvo didesnių ir mažesnių (1926). Tiražas — 52.000. 1927 metais išspausdinta Vilniaus gedulo atvirukai su Lietuvos žemėlapiu.

Pagaliau, Šaulių Sąjungos vadovybė, tiesiogiai ar netiesiogiai, prisidėjo Vlado Pūtvio paveikslui ir lipdytam biustui išleisti. Paveikslą išleido „Sakalo" bendrovė, o biustą — dail. B. Pundzius (1931—1932). Abu leidinius Sąjunga teikė būriams kaip tinkamus.

Jei dabar norėsime apimti visa, ką Šaulių centras išleido, tai susidarys apie pustrečio milijono egzempliorių. Tuomet būtų įskaityta, be to, kas aukščiau sužymėta, šaulių įstatymų projektai, patys įstatymai ir spausdinti aplinkraščiai. Nors čia drauge skaitome įvairiausių rūšių, įvairiausio didumo ir paskirties leidinius, vis dėlto gauname iš tiesų padorų skaičių!

Bet ir šaulių periferija, t. y., atskiri daliniai leido spaudinius. Turime reikalų tam tikru atžvilgiu su provincijos leidiniais. Teisingiausia būtų kalbėti apie šaulinę provinciją, kadangi čia įeina net ir Kauno daliniai. Be galo įdomu išgirsti, jog atskiri šaulių daliniai su savo leidiniais pasirodė tik truputį vėliau už Centrą. Pvz., įstatai Kaune išspausdinti 1919 metų rugsėjo mėnesį. O Panevėžio skyrius spalių mėnesio 16 dienos rinkliavoje jau nutarė dalyvauti su menišku plakatu. Šaulys Elisonas tuo reikalu susitarė su dailininku Zikaru.

O laikraštį Šiaulių skyrius pradėjo leisti anksčiau už pačią Centro Valdybą. Pirmasis „Partizano" numeris pasirodė 1919 m. gruodžio m. 1 d. Jame buvo pilna lietuviško ryžto ir kunkuliuojančio užsidegimo. Vis dėlto tai buvo šapirografuotinis leidinys. Pirmo provincijos spaudinio - knygelės garbė tenka Vilkaviškio rinktinei. Ketverių metų sukakčiai paminėti 1923. VI. 24 d. ji pasirodė su „Šauliu".

Spausdintus laikraščius beveik tuo pačiu metu, atsieit, 1923 metais pradėjo leisti Kybartų būrys ir Telšių rinktinė. Vadinasi, Suduva - Suvalkų kraštas ir Žemaičių kraštas! Kybartiškių „Kibirkštis" neilgai trukus pasivadino „Skydu", kuris ėjo dar ir 1925 metais. Telšių šauliai pasirodė kur kas triukšmingiau — jie įsiūbavo ne tik Žemaičių kraštą, bet pasiekė ir

Kauną. „Telšių Žinias“ oficialiai leido rinktinė, tada vadinama skyrium, o redagavo vadas S. Radišauskas. Laikraštis ėjo nuo 1923 m. rudens, iš pradžių šapirografuotas. Taismet pasirodė 13 numerių, o 1924-tų metų vasario pabaigoje buvo išėję dar 7. Ėjo dar ir gegužės mėnesį. Nuo 1924-tų m. jau spausdintas, mat, iš Centro gavo spaustuvę. Bet visą triukšmą sukėlė ne pačios „Telšių Žinios“, o savaitinis priedas „Telšių Pliumpis“. Šis turėjo 10-16 pusl. ir pasklisdavo vos 200—300 egzempliorių. Jis kovojo su „girtavimu, kortavimu ir pasileidimu“. Žodžiu, su visokiomis iš svetimųjų paveldėtomis negerovėmis. Matyt, būklė buvo bloga, jei Telšių valdininkai vengė lietuvių kalbos. Sakysim, namie lenkiškai kalbėjo: apskrities viršininkas, antstolis, Lietuvos banko direktorius, pašto viršininkas, vaistininkas, gydytojas, apskrities valdybos pirmininkas, 3 advokatai ir 5 gimnazijos ir seminarijos mokytojai. Be to, 11 žymių vietos valdininkų kalbėjosi rusiškai, o keletas net vokiškai. Gimnazijos tarybos posėdžiuose daugiausia buvo vartojama rusų kalba, o mokytojų kambaryje prisidėdavo dar ir lenkų. Kai tokius dalykus, tegul ir netiesiogiai, iškėlė „Telšių Pliumpis“, tai užvirė širšynas. Paliestieji pasiekė, kad Telšių taikos teismas redaktorių ir skyriaus vadą nubaudė pinigine bauda, o konfiskuotus numerius nutarė sunaikinti. Radišauskas apeliavo į apygardos teismą. Šiaip ar taip kalbėsime, tos rūšies provincijos šaulių darbas buvo lietuviškumo naudai. Jam pritarė ir nuošaliai stovį asmenys. Nieko blogo „Pliumpyje“ nematė Centro Valdybos nariai abu advokatai Šilingas ir Skipitis. Taip galvojo ir karininkas Džiūvė, kurį šaulių vadovybė buvo nusiuntusi, kad vietoje dalyką ištirtų. Pagaliau, tą laikraštį rėmė dar Kretingos ir Mažeikių rinktinės. Laikraštiniame darbe aktyviai dirbo Telšių moksleivių būrys. Kad „Telšių Žinios“ su „Pliumpiu“ buvo sveikosios visuomenės balsas, be kitko, matyt iš to, jog redakcinė komisija turėjo tokius vardus, kaip d-ras Mikulskis, ūkio banko direktorius Vaitkūnas, Žemės tvarkytojas Šaikūnas, milicijos vadas Dirkis, rašytojas Pr. Genys, mokytojų seminarijos direktorius Gedminas ir Lietuvos banko direktorius Misevičius.

Kai minėti laikraščiai sustojo, Telšių šauliai vis negalėjo nurimti. 1926 m. Telšių būrys (330-tas) išleido mėnesinį „Šaulį“, kurį redagavo rašytojas N. Gintalas. Bet moksleivio būrio

„Šaulio“ laikraštis, matyt, bus „paėmęs per kreidą“; kadangi už straipsnį „Gana supuvimo“ Centro Valdyba patį laikraštį uždraudė ir įsakė, kad nieko neleistų be Centro sutikimo. 1927 m. išleista „Šatrija“.

1926 m. Alytaus rinktinė nutarė leisti „Dainavos Šaulį“. Iš pradžių jis buvo hektografuotas. Nuo 1927 m. jau spausdintas. Atsakomuoju redaktorium pasirašydavo J. Bartkaitis. „Dainavos Šaulys“ gyvavo ir kitais metais; dabar jau redaktorium buvo Čiuoderis.

1927 m. Tauragės rinktinė turėjo mėnesinį „Mūsų Šaulį“. Savą laikraštį leido ir Klaipėdos rinktinė („Pajūrio Sargas“, vėliau „Klaipėdos Garsas“ 1924—1927).

Pagaliau ir jaunieji šauliai neapsileido. 1927 m. Mažeikių gimnazijos „jaunesniųjų šaulių skyrius“ turi mėnesinį „Tėvynės Sūnų“. Savaime suprantama, tai buvo šapirografuotas leidinys. Tais pačiais metais ir kolegos suvalkiečiai pasirodo su tokio pavidalo „Mokiniu Šauliu“. Jį ledo Veiverių vidurinės mokyklos ir mok-jų kursų šauliai.

Šauliai studentai (Dotnuviečiai, „Saja“, „Živilė“, Meno mok-la; Technikos mok-la) irgi buvo susirūpinę savo organu. 1936-tų metų jų suvažiavimas galvojo leisti savo laikraštį. Girdi, su rašiniais į „Trimitą“ esą sunku patekti. Vis dėlto šis klausimas atkrito, kai nusistatyta, kad bus daroma žygių „Trimite“ studentų skyriui gauti.

Daliniai leisdavo ir šiaip spaudinių. Kauno Vl. Pūtvio būrys išleido Vaičiūno „Liepsnojančias Širdis“, Vilkaviškio rinktinė — „17 metų Tėvynės sargyboje“ (1936), Universiteto studentų kuopa savo dešimtmečio proga — „Studentą Šaulį“ (1935). Kelmės, Palangos, Saldutiškio, Svedasų ir gal dar vienas kitas būrys išleido albumus, kurių pajamos skirtos šaulių namams ir kitokiems reikalams. Pagaliau, Panevėžio būrys (1932) išleido Vlado Pūtvio biustą, padirbtą skulptoriaus B. Bučo. Jį išplatino visoje Lietuvoje.

Čia neįskaityta dalinių spausdinti rinkliavų atsišaukimai ir kitoki smulkūs leidiniai. Be to, reikia pasakyti, jog be šioje apžvalgoje minėtųjų, galėjo būti ir daugiau spaudinių. Mat, ne-

buvo daroma jokios jų registracijos. Net centre štabo skyriai kiekvienas nepriklausomai leisdavo savo srities spaudinius.

Lietuvos Šaulių Sąjunga 1928 metais, taigi per savo dešimties metų sukaktuves, suruošė savo spaudinių parodą. Be to, ji kasmet juos išstatydavo Vinco Kudirkos skaityklos ruošiamose spaudos parodose, rengiamose jau nuo 1925 metų.

3.

TEATRAS, KINAS, RADIJAS IR ŠIAIP MĖNESINĖS PRAMOGOS.

Šaulių Sąjungos kūrėjai teatru pradėjo rūpintis gana anksti. Kai nebuvo galima kitaip, tai bent per „Trimitą" instruktuota tolimųjų kampų vaidintojai-mėgėjai. Sakysime, jau 1921 m. čia randame straipsnį „Sodžiaus teatras", kuris buvo praktiško bei patariamo pobūdžio. 1922 metais jau kaip skyrius eina „Teatro knygynėlis". Iš viso apžvelgta 50 dramos veikalų: smulkiai nupasakojama turinys, apibūdinama veikiantieji asmenys ir dekoracijos. Aiškiai turime galvoje provincijos mėgėjų teatrai, kadangi, perkant veikalus, siūlomasi tarpininkauti.

Bet to buvo per maža. Dėl to kitų metų rugsėjo mėnesį Centro Valdyba paveda Pūtviui,kad pakalbintų artistą J.Vaičkų „į instruktorius meno reikalams". Matyt, viskas sklandžiai ėjo, kad 1922 metų rudenį Vaičkus jau dalyvauja valdybos posėdyje kaip kultūros ir propagandos skyriaus instruktorius. Tame posėdyje (X. 2) nutarta, kad vaidinimo reikalams reikia metams išsinuomoti Liaudies Namų salę. Su L. K. Blaivybės D-ja pasirašyta atitinkama sutartis, ir nuo 1923-čių metų pradžios salė buvo šaulių žinioje. Čia pat tiks pastebėti, jog taismet ir Alytaus skyrius rūpinosi teatru. Jis svarsto „nuosavo teatro įsigijimo klausimą" ir nutaria prašyti, kad tam reikalui būtų pavesta vadinamos Saratovo kareivinės (VIII. 31). Protokole įrašyta ir „šaulių teatro" vardas. Tai pirmas atsitikimas šaulių istorijoje!

1923 metais jau ir pradėta dirbti. Oficialiai vartojamas Šaulių Teatro vardas. Teatro režisierium yra artistas Juozas Vaičkus, o administratorium — J. Stanulis. Naujojo vardo teatras iškilmingai atidaromas balandžio 8 dieną Liaudies Namuose. Vaidinama Dickenso „Svirplys Užkrosnyje".

Antraisiais metais daug kas pasikeičia. Šaulių Teatro vedėjas yra J. Stanulis. Ir salę, pagal sutartį, prisieina grąžinti L. K. Blaivybės Draugijai.

Įkurtasis teatras išnyksta. Vis dėlto vadovybė tuo dalyku nenustoja domėjusis. Pvz., artistės Onos Rymaitės suorganizuotam „Mūsų Teatrui" duoda nemokamai patalpą (1927). Paskui daroma ir praktiškų žingsnių. Pirm-kas Vladas Pūtvis 1928 m. spalių 6 d. posėdyje jau praneša, jog sumanyta steigti „naujo tipo šaulių teatras". Deja, jis nepaaiškino, su kuo ir kas tartasi. Viskas taip ir liko. Tik 1929—1930 metais kap. Gedmantas (jis baigė valstybinės dramos kursus) iš naujo suorganizavo šaulių teatrą. Naujasis vedėjas ir jo įstaiga pasirodė pilni energijos. 1930 m. gegužės mėnesį šauliai vaidina Kybartų šauliams, be to, 5-to pėstininkų ir 1-mo gusarų pulko kariams. Pastaruoju atveju šaulių teatrą kvietė Kariuomenės Štabo švietimo skyrius.

Apskritai, tuomet teatro reikalai nuolat būdavo Sąjungos darbotvarkėje. Dešimtmečio proga (1929) pastatyta poeto Liudo Giros misterija „Kovos trimitai". Paskui vėlybą rudenį šaulių vadovybė net sukvietė pasitarimą, kur buvo svarstoma reikalingumas tokių dramos veikalų, kur „spindėtų tautiškumas ir pasiaukojimas". Be to, viskas turėjo būti pritaikyta provincijos ir kaimo sąlygoms, atsieit, vaidinimai neilgi, 5-8 veikiantieji asmenys ir paprastos dekoracijos. Pasitarime dalyvavo Sąjungos pirm-kas Žmuidzinavičius, rašytojai-poetai Liudas Gira ir Petras Vaičiūnas. Žinoma, buvo kviesti ir kiti mūsų rašytojai.

1930 metai ypatingai našūs. Žemės ūkio parodos metu šauliai pastato Liudo Giros misteriją „Vytauto Žemė", ir tai tris kartus (VI. 19—21). Vienas vaidinimas net per radiją perduotas. Čia reikia pastebėti, jog tenkinta ir kariuomenės meno reikalas. Vieno misterijos pastatymo proga, pulk. Šarauskas išleido aplinkraštį, kad vaidinama „kariams ir šauliams". Pagaliau, Vyt. Didžiojo Komiteto pavesta, Šaulių Sąjunga misteriją pakartojo dar Vytauto vainikavimo minėjimui, būtent, rugsėjo 8 - tą. Kad taismet būta teatrinio sąjūdžio, be kitko, rodo ir tai, jog per „Trimitą" ėjo tam tyčia „Kaimo teatro" skyrius.

Be to, tais pačiais metais Sąjunga suorganizavo valstybės teatro vaidinimus keliolikoje provincijos vietų (Jonavoje, Ukmergėje, Utenoje, Zarasuose, Rokiškyje, Panevėžyje, Radviliškyje, Šiauliuose, Mažeikiuose, Kėdainiuose, Raseiniuose). Važinėta su Maironio „Kęstučio mirtimi“. Visur šauliai rūpinosi priėmimu, tvarka ir šiaip globa. Su teatru atvažiuodavo pulk. Šarauskas ir Vincas Daugvardas. Vienas kuris jų vaidinimo proga pasakydavo kalbą, kurioje nušviesdavo ir šaulių idealus. Kai 1935 m. Valstybės Teatras norėjo lankyti provinciją, tai pagalbos prašė ne iš ko kito, tik iš Šaulių Sąjungos.

Bet šaulių vadovybei vis knietėjo, kaip čia įsikūrus savą, pastovų šaulišką teatrą. 1931 m. atsiranda „Lietuvos Šaulių Sąjungos Eksperimentinis Dramos Teatras“. Įdomu, kokis jo veidas? — Turėjo „iškelti lietuvišką dvasią, šaulių idėją, aptarnauti šaulius sostinėje ir provincijoje, o ypač prie demarkacijos linijos ir Klaipėdos krašte“. Be to, teatras sakė, jog „prisidėsime ir prie lietuvių dramaturgijos iškėlimo, nes mūsų repertuare 75% lietuviškų autorių“. Toliau, žadėjo būti „aktualus ir psichologiškas“. Naujosios įstaigos vadovu buvo artistas V. F. Sipavičius, su kuriuo drauge dirbo dar artistai Vl. Kačinskas ir J. Siparis. 1933 m. rudenį Sąjunga išnuomojo tam tyčia patalpą (Ožeškienės g. 27), o spalių mėnesį Eksperimentinis Teatras suruošė parodomąjį vaidinimą.

Vis dėlto darbas buvo baisiai sunkus, nes trūko lėšų. Pati teatro vadovybė buvo priversta kreiptis į visuomenę, ypač į šaulius aukų, girdi, „kiekvienas centas mums brangus“. Prasidėjo ir vidaus negalavimai, nes atsisakė vadovas Sipavičius. 1935 m. pradžioje jo pareigas sutiko paimti valstybinės dramos artistė Žalinkevičiūtė-Petrauskienė. Vienu tarpu trumpai teatrui vadovavo art. St. Pilka. Jaunutė meno įstaiga dirbo, kiek galėdama. Dar 1935-tais metais aplankė keletą provincijos vietų (Raseinius, Šiluvą ir k.).

Ypačiai šlubuoja teatro finansiniai ir apskritai medžiaginiai reikalai. Nuo 1936-tų metų rudens (X.1) šaulių teatrui pasiėmė vadovauti artistė Unė Babickaitė. Jau kitų metų vasario mėnesį suspėjo pastatyti I gusarų pulkui P. Vaičiūno „Liepsnojančias širdis“. Paskui dar paruošė „Lopšinę dainelę“. Su tais dviem veikalais 1937-tais metais apvažinėta: Šakiai, Marijam-

polė, Tryškiai. Be to, vaidinta bene porą kartų pačiame Kaune. Vaidinimų yra žiūrėję kariuomenės štabo spaudos ir švietimo skyriaus viršininkas pulk. Šarauskas ir kiti aukšti kariai. 1938 m. šaulių teatro vadovė paruošė dar naują veikalą, atsieit, „Mirties atostogas“. Keletą kartų suvaidinus provincijoje (Marijampolė, Liudvinavas), paskui jis (1939) parodytas rinktinei publikai Valstybės Teatre.

Jau mes minėjome, kad 1929 m. buvo sukviesti rašytojai draminių veikalų reikalu. Nuo tada šis dalykas neišnyksta iš Sąjungos darbotvarkės. Sakysim, į 31-mų metų sąmatą buvo įrašyta suma draminės literatūros konkursui. Kad ir kiek vėliau, jis vis dėlto paskelbtas, būtent, 1936 m. vasarą. Pirmajai dovanai skirta 1000, o antrajai 400 litų. Konkurso pasekmės gana patenkinamos. Pirmosios vietos niekas nelaimėjo; antroji gi dovana, po 400 litų, pripažinta Kryžanausko „Nebaigtam žygiui“ ir Tarasonio „Tėvų Žemei“, pagaliau Č. Butkaus „Išdavikas“ pripažintas spausdintinu. 1938 m. Sąjunga išleido Balio Sruogos gražų veikalą „Vytis ir Kryžius“.

Tiek apie centrą. Atskiri daliniai plačioje Lietuvoje vaidindavo jau 1920—1921 metais. Alytaus 1923-čių metų pastangas jau žinome. Su dar didesniu uolumu jos pakartotos 1927 m. Šiuo metu atskiri Sąjungos daliniai turi daug vaidintojų mėgėjų kuopelių. Kai kurios jų vadinasi ir teatrais. Pvz., Šančių Šaulių Dalies Teatras, vadovaujamas p. Strazdo. Jau 1935 metais Lietuvos Šaulių Sąjunga iš viso skaitė apie 400 dramos mėgėjų kuopelių bei teatrų.

Šauliams ir kinas su filma nėra svetimi. Pirmi žingsniai padaryta 1922 m., kai su p. Mažonu planuota sutartis kino reikalams. 25-tais metais tasai kino savininkas jau važinėjo po būrius su savuoju „Šaulio“ kinu. Sąjungos vadovybė žengė dar toliau ir pasidirbdino, pasakytumėm, šaulinių filmų. Jų buvo net keletas: Klaipėdos atvadavimo (1923), tautos šventės iškilmių (1924—1925), šaulių manevrų (1926), Pūtvio laidotuvių (1929), šaulių dešimtmečio (1929). Pūtvio filmą gamindama, Sąjunga bendradarbiavo su kariuomene, būtent, su aviacijos kino operatoriais.

Sąjunga panaudojo ir kitą modernią priemonę, radiją. Šaulių radijo pusvalandžiai ruošiami nuo 1928 (III. 4).

Iš pradžių — kas antras sekmadienis, o nuo kitų metų pradžios jau kas savaitė. Pusvalandžiai įvesti kultūros ir švietimo skyriaus, o vedami jo viršininko Vinco Daugvardo. Dalyvauja šaulių teatras, choras, orkestras ir valstybinės dramos artistai. Be to, duodama ideologinių paskaitų ir šaulių štabo pranešimų. Programą ruošiant, bendradarbiaujama su visais Sąjungos daliniais, net ir tolimiausiais kampeliais. Per šaulių moterų pusvalandį yra kalbėjusi ponia prezidentienė Sofija Smetonienė (1938. IV. 9). O savo vadą pulk. P. Saladžių šauliai radijo klausytojai dažnai girdi. Šaulių Sąjunga, brangindama šią modernią priemonę, jau 1929 metais rūpinosi, kad dalinių štabai turėtų imtuvus, kurie turėtų būti atleisti nuo valstybinio mokesčio.

Jau 1921 m. šauliai ruošdavo daug pramogų su vaidinimais ir be jų. Tų metų pabaigoje, vyriausio Šaulių Sąjungos karo instruktoriaus pulk. Zaskevičiaus dėka, buvo išaiškinta, jog šauliai, kaip karinė organizacija, nemoka jokių mokesčių už savo pramogas. 1922 m. Centro bendradarbiai bendrai sutiko naujus metus. Tai lyg daigas šaulių ramovės arba klubo. 1923 m. patsai Pūtvis ragina, kad visi būriai turėtų savo ramoves. Straipsnis filosofiškai praktiškas ir nepaprastai šiltas. Tai nebuvo balsas šaukiančio tyruose. 1926 m. Alytaus skyriuje jau randame šaulinių ramovių. Tik skyriaus valdyba reikalaudavo šitokių sąlygų: atskiras kambarys skaityklai, piniginių lošimų nėra, tvarko tik šauliai, sutartį su bufetininku tvirtina skyrius. 1928 m. sudaryta ramovių įstatai (žinoma, vadinta klubais), pagal kuriuos įeina tik šauliai ir jų rekomenduoti svečiai, kurie pasirašo svečių knygoje. Ramovėse būdavo budima. Taismet Kauno būrys, Centro paskatintas, „Šaulių Klube“ ruošdavo vakarojimus ir tai „tautiškais pagrindais“. Pagal 1936 m. šaulių įstatymą,šaulių ramovėms „draugijų įstatymas“ netaikomas. Dalinių laikomi kinai vis dėlto turi mokėti pramogų mokestį.

Net išnuomodama kam salę, Sąjunga laikosi dėsnio „auklėti ir pratinti jaunimą gražiai linksmintis“. Reikalauja, kad dalyvių skaičius būtų ribotas, taip pat ir laikas, be to, ruošėjai turi pasirašyti atitinkamą pasižadėjimą (1933).

Paskutiniais keleriais metais šaulių daliniai, ypačiai rinktinės pradėjo ruošti „literatūros ir muzikos vakarus“. Dažniausiai kviečiama literatūros ir meno jėgos iš Kauno.

Atskirai tenka suminėti Šaulių Sąjungos globotą Vytauto parką. Burmistrui inž. A. Graurogkui pasiūlius, Centro Valdyba parką išnuomojo iš miesto ir valdė dvejus metus (1933—1934). Parką, kur buvo Sąjungos užuomazga, ji sutvarkė ir stengėsi padaryti kultūrinių pramogų vieta. Ten buvo vasaros teatras, teniso aikštelės ir poilsio patalpų. Įveistas žvėrynėlis. Buvo ruošiamos operetės ir šiaip vaidinimai. Parko direktorium Sąjunga pakvietė rašytoją Petrą Babicką. Nuo tuomet prasidėjo Vytauto parko kultūrėjimas. Šaulių Sąjunga parko negalėjo ilgiau laikyti, kadangi tai buvo susiję su didelėmis išlaidomis, o kitos įstaigos į tai neatsižvelgė.

4.

CHORAI IR ORKESTRAI.

Kada Šaulių Sąjunga pradėjo steigti chorus? — Kauno būrys savo chorą jau turėjo 1920 metais. Vadinasi, šaulių darbą lydi daina beveik nuo pat jų atsiradimo. Pūtvis ir kiti didieji Sąjungos šulai šauliškumą buvo linkę jungti su lietuviška daina. Kai 1920 m. birželio pabaigoje, po pirmojo būrių atstovų suvažiavimo buvo pasilinksminimas, tai čia dalyvauja Juliaus Štarkos choras. Įsidėmėkime — jisai ir šiandien gyvuoja, kaip operos choras! — Tačiau šaulių choru buvo lemta pasidaryti ne jam, tik „Dainos" chorui. Buvo štai kaip. Kompozitorius Stasys Šimkus, 1920 m. grįžęs iš Amerikos, atgaivino prieškarinę „Dainą". Kai „Dainos" choras grįžo iš Vilniaus, tai neturėjo patalpos. Porą mėnesių ieškota salės per visokias karines ir nekarines įstaigas. „Daina" būtų turėjusi išnykti, jei Kauno būrys nebūtų jos padaręs savąja „meno sekcija". Tai įvyko rudenį. Choras buvo mišrus, jo pirmininkas buvo Pranas Butkus. Chorui, žinoma, verkiant reikėjo pianino. Tuomet Centro Valdyba būriui skolina 10.000 auksinų ir reikiamas muzikos instrumentas jau 1921 metų pabaigoje buvo atgabentas į Kauną.

Bene 1921 metų pabaigoje buvo ruošiamasi įsteigti visai atskirą šaulių vyrų chorą. Vis dėlto, šaulių choras, jau ne prie būrio, bet prie Centro Valdybos įsteigtas tik 1923 metų pradžioje. Jį suorganizavo tuometinis prezidiumo narys ir „Trimito" redaktorius Antanas Bružas. Pirmasis dirigentas Antanas Vaičiūnas († 1932) išbuvo nuo kovo 21-mos iki gruodžio 7-tos, kuomet išsikėlė į Klaipėdą. Jis daug padarė. Per Jonines Vytauto kalne, atsieit, kur užsimezgė pati Sąjunga (gal dėl to jį šauliai taip mėgo!), buvo suruoštas „pirmasis liaudies dainų vakaras". Nors čia dar dalyvavo Šančių pavasarininkų, Rygos lietuvių ir dar 2 chorai, vis dėlto šauliai vyravo, mat, turėjo 93 dainininkus-es ir dainavo net 26 dainas. Dainininkų iš viso

buvo per 200. Šį vakarą galima pavadinti pirmąja Lietuvos dainų švente. Taigi šaulių ranka, ar dar tiksliau, jų dirigento lazdelė pradėjo ir šį gražų darbą. Šauliams iš pat pradžių rūpėjo visa Lietuva, visų lietuvių sąmonė: ir štai Vaičiūnas koncertuoja Marijampolėje, Kybartuose ir Kaišiadoryse. Ir vėl pastaba — pastarosios dvi vietos yra Nepr. Lietuvos pasienyje.

Vaičiūno papėdininku liko Petras Vanagaitis, kuris tuomet buvo valstybinės dramos artistas. Pareigas jis pradėjo eiti nuo 1923 m. gruodžio 10 dienos. Nors tedirbo tik iki kitų metų pavasario, spėjo valstybės teatre suruošti „Aušros" sukaktuves. Įdomu ir medžiaginė dirigento būklė. Gaudavo 240 litų, plius pusė pajamų iš koncertų.

Vanagaičiui išvykus į Ameriką, nuo 1924 m. birželio mėnesio 1 d. šaulių chorui dirigavo J. Kamaitis. Jis šaulius paruošė pirmajai Lietuvos dainų šventei (1924. VIII. 23—24). Čia 4 dainas („Šėriau žirgelį", „Palaužta rūtelė", „Kam šėrei žirgelį" ir „Kur bėga Šešupė) atliko Šaulių Sąjungos jungtinis choras, kuriam dirigavo Stasys Šimkus, taigi pirmasis šaulių dirigentas. Čia pat tiks pastebėti, jog pirmosios dainų šventės ruošoje iš pat pradžios dalyvavo Lietuvos Šaulių Sąjunga. Jai atstovavo Antanas Bružas, kuris buvo išrinktas šventės komiteto sekretorium.

Nuo spalių m. 1 d. į centrinį chorą grįžta Antanas Vaičiūnas ir dirba beveik pusantrų metų. Iškilmingai paminėtos Česlovo Sasnausko mirties sukaktuvės, be to, pastatyta „Vitolio rauda". Šauliai dainininkai neužmiršta savo paskirties, atsieit, daina ugdyti visą Lietuvą. Dėl to koncertuoja ne tik Kaune, bet ir provincijoje.

1926 metų kovo 1 dieną šaulių chorui diriguoti ateina muzikas Nikodemas Martinonis. Energingas ir gabus vyras dar tais pačiais metais su šaulių dainininkais keletą kartų pasirodo Kaune ir važinėja į provinciją. Kitais metais suruošta iš viso bene 20 koncertų. Pasiekiama net tokis Alytus ir Lazdijai. Iš viso mėgstama tolimesni Nepriklausomos Lietuvos kampeliai. Sakysim, 1928 m. choro nonetas džiugina Prienus ir kitus miestelius; važinėja ir visas choras. Apskritai, taismet šaulių choras pasirodo visai meniškai subrendęs. Pavyzdžiui, Valstybės Teatre sugiedama Sasnausko „Brolių" kantata.

Šaulių choro meninį pajėgumą rodo išpildyti kūriniai. Pavyzdžio dėliai, iš savųjų kompozitorių suminėsime Sasnausko, Gruodžio ir Šimkaus kantatas. Savo dešimtmečio proga (1933), choras Valstybės Teatre pasirodė su Mozzarto didinguoju „Requiem“. Per Kęstučio mirties minėjimą (1932) įgulos bažnyčioje 7 balsais sugiedojo Gruberio mišias. Be to, dažnuose savo koncertuose išpildydavo Hendelio ir kitų garsiųjų kompozitorių kūrinius. O koncertuodavo choras Kaune kasmet po vieną ar kelis kartus, ir tai Valstybės Teatre, Karininkų Ramovėje, Ateitininkų salėje ar kitur. Penkiolikos metų sukaktį (1938) pažymėjo irgi rimtu koncertu Karininkų Ramovėje. Prof. Martinonis su savo šauliais dalyvaudavo ir bendrame dainos darbe. Sakysim, 1930 m. Lietuvos dainų šventėje. Paskui, centrinis choras suruošė vasaros teatre Kauno chorų dainų šventę, kurioje dalyvavo „Daina“, Liet. Jaunimo Sąjunga, Ateitininkai.

Būdamas taip subrendęs ir meniškai pajėgus, Lietuvos Šaulių Sąjungos choras lankėsi ir užsienyje. Ir tai labai sėkmingai. Nuo 1931-mų iki 38-tų metų buvo išvykęs net 6 kartus. Latvijos dainų šventėse Rygoje dalyvavo 3 kartus, atsieit, 1931-mais (VI. 20—22), 36-tais (V. 4—5) ir 38-tais metais (VI. 18—19). Pas tolimesnius mūsų kaimynus estus, jų šventėse Taline lankėsi 36-tais (V. 2), pagaliau ir 38-tais metais (VI. 23—25). Tai praktiškas, gražus ir meninis bendradarbiavimas su mūsų draugingais kaimynais, su kuriais mes esame susijungę į Pabaltijo santarvę! Visai atskirai tenka minėti šaulių dainininkų dalyvavimą Mažosios Lietuvos koncerte Tilžėje 1931-mų metų spalių mėnesio 10 d. Tai iš viso pirmas ir vienintelis Lietuvos choro pasirodymas Vokietijos valstybės plote. Tiesa, šventė buvo ruošta tenykščių brolių lietuvių, vis dėlto drauge buvo pademonstruota mūsų nuoširdi daina ir vokiškai visuomenei. Programa buvo išspausdinta ir vokiškai. Dainuotos dainos irgi išverstos į tą kalbą. Pasirodė mišrus ir vyrų choras.

Tačiau pats pagrindinis šaulių dainos tikslas buvo ne užsienis, bet savoji Lietuva, ir tai visa, atsieit, su tolimiausiais savo kampeliais. Mat, didžiojo Pūtvio supratimu šauliškumas turi pažadinti iš snaudulio ir džiūginti visus lietuvius. Ypačiai gi

tuos, kurie tautiškai apmirę. Ir štai, šaulių choras su savo dirigentu aplanko, be pradžioje sakytų vietų, dar: Kėdainius, Uteną, Zarasus, Babtus, Širvintus, Šilutę, Pagėgius, Klaipėdą; Panevėžį, Biržus, Ukmergę, Tauragę, Marijampolę, Klaipėdą... Panevėžyje šauliai dainavo net 3 kartus (1931, 1935, 1937), o Klaipėdoje ir Kėdainiuose po du (pirmojoje 1931, 1938, antruosiuose 1929, 1932). Žymu šaulių choro skverbimasis ten, kur lietuviai aplenkinti ar apvokietinti.

Šiek tiek apie Šaulių centrinio choro organizaciją. Kai pulk. Pr. Saladžius pradėjo visą šaulių darbą derinti su naujuoju statutu, tai choras pertvarkytas būrio teisėmis. Jis tiesiogiai priklauso štabo viršininko, kaip rinktinės vado. To naujojo chorinio būrio vadu paskirtas ats. j. leit. Ant. Prielgauskas. Choras turi skirtingą nuo kitų šaulių uniformą. Su ja choristai ir choristės jau 1938 metais važiavo į užsienį. Choro siela kaip buvo, taip ir liko dirigentas. Nikodemas Martinonis yra gimęs 1887 m. birželio mėn. 1 d. Panemunyje, Rokiškio apskrities, ūkininko šeimoje. Iš pradžių vargonininkavo. Pas lietuvybės apaštalą kun. S. Šlamą teko susitikti su Kipru Petrausku, kuris kurį laiką irgi buvo vargonininku. Karo metu Rusijoje Martinoniui teko pelnytis duoną kaip restoranų, kavinių ir panašių įstaigų muzikantui. 1916-1919 metais Maskvoje vadovavo įvairiems lietuvių jaunimo chorams; 1921 m. rusų gimnazijoje dėstė muziką ir dainavimą. 1925 m. baigė konservatoriją. Taismet grįžęs į gimtąją Lietuvą, kaip muzikos instruktorius ir dirigentas dirbo Dotnuvos Žemės Ūkio Akademijoje. Paskui Vytauto Didžiojo Universiteto studentų chorą ir 1925—1929 m. jam vadovavo. Be to, nuo 1926-tų metų yra valstybinės konservatorijos profesorius. Taigi jungia savyje muzikos teoriją su praktika. Šaulys Martinonis iki 1938-tų m. sausio mėnesio dar buvo ir visų šaulių chorų instruktorium. Tuomet šias pareigas perėmė Antanas Budriūnas.

Bet čia jau užkliuvome už kitų šaulių chorų. Daina Sąjungos darbuose numatyta iš pat pradžių. Štai, 1920 m. (IX.11) garsioji instrukcija išskaičiuoja šaulių daliniams darbus, kurių tarpe randame ir chorą. Tas pat ir kitais metais. Atitinkamą instrukciją pasirašo Vladas Pūtvis ir Antanas Bružas. Nors to-

kių raštų rašinėta ir keleriais kitais metais, bet pastovių chorų atskiri daliniai, išskyrus Kauną, iki 1923-čių metų, tur būt, neturėjo.

Pirmoji šituo atžvilgiu buvo Klaipėdos rinktinė. Ji toliausia nusikišusi į judriuosius vakarus, dėl to ir pati buvo judri. Be to, čia jau 13-to šimtmečio viduryje buvo lietuviška žemė, o paskui per 700 metų ją buvo apnikusi svetima tautybė. Dėl to, kai tik Klaipėdos kraštas buvo prijungtas prie Lietuvos, bematant čia šauliai įsitaisė chorą. Taip jau buvo 1923 metų balandžio mėnesį. Betgi šaulių choras, prisiderindamas prie nuo seno čia įsigyvenusių lietuviškumo lyčių, netrukus pavadintas Giedotojų choru. Įdomu, jog pirmuoju dirigentu buvo ką tik įsteigto Klaipėdos būrio vadas Justas Kūmietis. Bene nuo 1923 metų pabaigos jį pakeitė Antanas Vaičiūnas, paskui Klaipėdoje išdirbęs apie septynetą metų. Po jo, klaipėdiškiams šauliams dirigavo Stasys Šimkus, Bertulis, Gurevičius, Četkauskas, Stasys Sodeika, pagaliau, A. Mikulskis.

Klaipėdos šaulių dainininkai dar Vaičiūno laikais daug nuveikė. Antraisiais darbo metais, atsieit, 1924-tais klaipėdiškiai ir Panevėžio šauliai Rusnės dainų šventėje varžėsi su 17 vokiškų chorų, ir laimėjo. Taismet Vaičiūnas su savo choru pirmoje Lietuvos dainų šventėje pasirodė atskirai su gausia programa (net 5 dainos). Pabrėšime, jog pradėjo didžiojo Tilžės lietuvio Vydūno kompozicija „Tai ženkime artyn!“. Paskui šauliai suruošė dainų šventes Klaipėdoje ir Šilutėje. Pirmoji buvo 1928 m. Dar per pirmąjį savo dešimtmetį Klaipėdos šauliai dainuodami aplankė beveik visus to krašto miestelius. Tai pagarbos vertas darbas pajūrio žemėje! Dirigento Vaičiūno liudijimu, šaulių choras varžybose su labai žymiu Rytų Prūsijos „Arbeitergesangvereino“ choru, išėjęs pirmasis (1929).

Kiek iš viso yra šaulių chorų? — 1938 m. jų skaityta apie 110. Iš jų vienas centrinis Kaune, bene 8 rinktinių, kiti gi visi būrių. Beje, Kaune yra moterų „Gabijos“ choras. Šiaip kiti yra mišrūs arba vienų vyrų. Jei lyginsime atskiras rinktines, tai apytikrėmis žiniomis, daugiausia chorų turi Kaunas (su centriniu 19), paskui ėjo Klaipėda (12), toliau Marijampolė (9), Ukmergė su Utena (po 8), Šiauliai, Seinai ir Biržai (po 6), Kėdai-

niai su Šakiais (po 5), Alytus, Panevėžys ir Zarasai (po 4), Vilkaviškis, Raseiniai, Telšiai, Rokiškis ir Mažeikiai (po 3), dar Trakai su Kretinga (po 2), pagaliau Tauragė (su 1). Klaipėdos krašto chorai buvo: pačioje Klaipėdoje — rinktinės ir vyrų, toliau veikė: Pagėgiuose, Šilutėje, Bajoruose, Vilkyčiuose, Doviluose, Kulėšiuose, Baltupėnuose, Juknaičiuose, Paleičiuose ir Pašyšiuose.

Šaulių chorų gyvenimas pasidarė našesnis nuo 1926 metų, kada į sąmatą įtrauktas atskiras tam reikalui instruktorius. Šauliai dainininkai Lietuvos gyvenime daug sveria. Jie gausiai dalyvavo visos Lietuvos dainų šventėse. Be to, ir rajoninėse — Marijampolėje, Panevėžyje (abiejur 1937), pagaliau, Klaipėdoje ir Ukmergėje (1938). Tik Marijampolės šventėje matėme 20 šaulių chorų, ir tai iš tolimiausių Lietuvos kampelių. Tai sveika tautinės kultūros ir sąmonės brendimui! — Instinktyviai šį dalyką nujausdami, lankosi vieni pas kitus ir atskirų dalinių chorai. Šančių dainininkai aplankė Marijampolę (1936). Su choru drauge važiavo ir jo garbės narys kompozitorius Antanas Račiūnas. Pagaliau, ir visų Sąjungos chorų santykiai yra glaudūs. 1938.II.7—8 įvyko chorų vedėjų pasitarimas.

Kadangi šauliškumo sudėtinė dalis yra tautos karinimas, tai šis bruožas galima justi ir šaulių dainoje. 1931 metais Tilžės šventėje šaulių vyrų choras užtraukia Binkio „Kareivių dainą“. Sąjungos vadas pulk. Pranas Saladžius 1937 m. patvirtino kariškų dainų rinkinį, ir tai vyrų ir mišriems chorams. Ta pačia proga patvirtinta ir dūdų orkestrams gaidos.

Ir orkestrai iš pat pradžių turėjo remti Sąjungos darbą. Tos rūšies meną jau numato mūsų minėtoji 1920-tų metų instrukcija. Paskui Centro Valdyba į būriams dirbtinų darbų sąrašą nuolat įtraukdavo ir orkestrus. Dėlto nenuostabu, jei orkestrų užuomazga ėjo greta su chorais. Prie Kauno būrio „kanklininkų ratelis“ įsteigtas ne ką vėliau už chorą. Rodos, 1920 metų pabaigoje ar 1921-mų pradžioje. Toliau, atsistojama ant kojų tvirčiau. 1921 m. gale centras Kauno būriui dūdų orkestro reikalams skolina 70.000 auksinų. Kitais metais per Sekmines šaulių orkestras pirmą kartą viešai sugriežė ir sutiko Kauno sto-

tyje Mažosios Lietuvos jaunimą. Ir kiti daliniai suskato veikti. 1922 metų rudenį Surviliškio orkestro reikalams centras skolina 10.000 auksinų.

Savo orkestrą buvo įsitaisiusi ir tuometinė Centro Valdyba, 1930 m. jį organizuoja kapelmeisteris Valeika. Buvo 30 žmonių, žinoma, griežė dūdomis. Kitais metais vadovauja jau Moisejevas. Nuo 1933 m. pradžios jo papėdininku tampa E. Akelis. Bet netrukus Centras savo orkestrą likvidavo. 1938 m. liepos pabaigoje Šaulių Sąjunga turėjo apie 80 dūdų orkestrų. Pagal daugumą pirmoje vietoje ėjo Marijampolės rinktinė (8), paskui Vilkaviškis (7), toliau Kaunas, Ukmergė, Raseiniai ir Panevėžys (po 6), dar toliau Seinai su Mažeikiais (po 4), po jų Telšiai, Tauragė, Trakai, Kėdainiai ir Biržai, pagaliau, Zarasai, Klaipėda, Utena, Šakiai (po 2). Taip atrodo skaičiai. Reikia pasakyti, jog nuo 1926-tų metų, kaip chorų, taip ir orkestrų reikalai pagerėjo. Paskutiniu metu žengiama dar sparčiau į priekį. 1938 metais (IX. 12—17) įvyko kursai dūdų orkestrų vedėjams. Mes minėjome, kad kanklininkai su savo muzika Sąjungoje pasirodė pirmieji. Įdomu pastebėti, jog 1935 metais visi būriai buvo paraginti, kad mėgintų steigti kanklių orkestrus.

5.

NAMAI, MUZIEJAI IR KITOS NAUDINGOS ĮSTAIGOS IR DARBAI.

Dabartinių šaulių namų šaknys siekia 1920-tų metų. O tų šaknų daigytojas buvo Vladas Pūtvis. Kad rimtai buvo dirbama, rodo kovo 20 d. posėdis, kuriame buvo klausimas apie „būrių namams kreditą“. Pranešėjas arba referentas buvo ne kas kitas, tik Pūtvis. Tų metų „Trimite“ dažnas šūkis: „Draugai šauliai, renkime būstines savo būriuose!“. Toliau mintis įvelkama į apčiuopiamas formas. 1921 m. spalių mėnesį būrių valdybos tiesiog klausiamos: ar rūpinasi įsigyti nuosavus namus ir kaip mano tai padaryti? — Centre iš Žmuidzinavičiaus, Mikelkevičiaus ir Bružo sudaroma komisija, kuri turėjo parūpinti namų projektų. Šaulių energija degte degė, kad namų mintis kuogreičiausia pavirstų kūnu. Jau gruodžio 2 d. Centro Valdyba leidžia Nedzingės būriui, kad savo „namų fondui“ lėšas gali rinkti visoje Lietuvoje.

„Šaulių namai — visuomenės namai. Kiekvienas šaulių būrys privalo pasistatydinti savus namus!“ — Tokis buvo plakatas 1922 m. būrių atstovų suvažiavime. Tas klausimas jau buvo svarstytas prieš mėnesį įvykusiame skyrių vadų suvažiavime. Čia Sąjungos kūrėjas atidarydamas pabrėžė, kad „daugiausia kreiptų domės“ šaulių namų statymui. Vadinasi, būrių suvažiavimas jau gavo sugromuluotą medžiagą. Neperdėsime pasakę, kad posėdžiauta, vaizdingai kalbant, „po šaulių namų ženklu“. Kaip pasekmė buvo nutarimas: „L. Š. S-gos visuotinis suvažiavimas mato gyvo reikalo kiekvienam būriui įsisteigti šaulių namus...“ (VI.29). Reikia stebėte stebėtis, jog suvažiavime buvo balsų už mūrinius namus! Taigi pramatyta dabartinis Lietuvos linkimas.

Po to sekė daug praktiškų priemonių. 1929 m. vasario mėnesį išleisti „Šaulių namams statyti fondo dėsniai“ (pasirašė

Pūtvis ir Bružas). Pagal juos „kiekvienam šaulių būriui reikalinga įsisteigti tam tikras namas, kuris būtų šauliams ir šiaip vietos gyventojams kultūrinio ir draugijinio gyvenimo centru". Pinigai tik namams, planą ir sąmatą tvirtina Centras. Išspausdinta knygelės aukoms rinkti. Jų buvo įvairių rūšių, pav., ir darbu padėti namams statyti. Tai lėšų reikalu. Tačiau be plano negi statysi. Ir, štai, jau pavasarį pagaminta dviejų tipų namo projektai ir išsiuntinėta būriams.

Pasidarė aktualus sklypų ir statybinės medžiagos klausimas. Pirmininkas Vladas Pūtvis tarėsi su žemės ūkio ministru, kuris pažadėjo pagalbą sklypų reikalui. Bet miško nemokamai nesutiko duoti, tik žadėjo palengvinti sąlygas varžytynėse. Tuomet Centro Valdyba („Trimito" 13 n-ry) patarė, kad namai būtų statomi iš plytų, molio, cementinio molio, kalkių ir kitokių medžiagų. Taigi jau antrą kartą susitinkame su mūrinės statybos planais!

Centras visaip skatino namų reikalą. Kai Perlojos būrys gavo iš Amerikos per 20.000 auksinų, tai Centro Valdyba šią sumą sutiko išduoti tik namų statybai, šiaip, girdi, „pragersią" (1922). Vadinasi, Centro Valdyba dirigavo visą namų reikalą. 1926 m. patsai pirmininkas šiuo klausimu prabilo per radiją. Dalykas plėtojosi vis tobulesnėmis lytimis. 1928 metais prie valdybos jau randame „Šaulių namų sekciją". Ją suorganizavo inž. A. Graurogkas, kuris buvo viso dalyko siela. Sekcija užsimojo pagaminti keturis namų projektus, būtent, sodžiui ir miestui, didesniems ir mažesniems namams. Namų sekcija ypač buvo judri 1929 metais. Galvota, kad projektai turi būti lietuviško stiliaus. Tai pažymėta Centro Valdybos nutarime.

Šauliai subruzdo visoje plačioje Lietuvoje. Alytaus rinktinė jau 1926 m. stengėsi, kad Krašto Apsaugos Ministerija jai perleistų vieną vadinamų „pontonų" kareivinių trobesį. Netrukus jį ir gavo (Nr.13). Provincijos pastangas parėmė Centras. 1929 m. suorganizuota didžiulė rinkliava rinktinių namų fondams. Ji veikė ir vėliau. 75% pinigų liko vietose, o likusius pasiimdavo Centro Valdyba. Jai pavyko pasiekti, kad valdžia šaulių namams miško medžiagą parduodavo tik už pusę kainos (1932).

Jau žinome, kad Sąjunga planavo savus namus ne tik rinktinėse, bet ir būriuose. Pūtvis ypačiai sielojosi, kad Kelmės bū-

rys turėtų savo pastogę. Mat, ten Sąjungos kūrėjas turėjo ūkį. Jo žmona Emilija, skelbdama velionies valią, pažymėjo, jog Kelmės būriui ir grandžiai palikęs uždavinį, kad pasistatytų namus. Vadinasi, neužmirštamas vyras puikiai suprato, jog nedera tesirūpinti didžiosiomis idėjomis ir plačiais reikalais, o savo gimtąją aplinką visai užmiršti...

Kiekvieno lietuvio širdis turi suvirpėti, kai randi, jog mūsų visuomenė šaulių reikalą gražiai parėmė. Daug kas dovanojo sklypus. Suminėsim keletą pavardžių: Juozas ir Juzė Valentukevičiai — Norulių būriui (1935); Barbora Repšienė - Zaniauskienė — Aleksandravo būriui (1935); 3 ūkininkai Vaseriai — Žarėnų būriui (1936); pagaliau, Trakų rinktinės vadas pulk. Žutautas — Pažėrų būriui (1936). Negalima susilaikyti neišrašius kai kurių vietų iš ūkininkų Vaserių perleidžiamojo dokumento. Skaitome: „... Žinodami, kad vieno ūkio pakilimas be viso krašto kultūros pakilimo nėra įmanomas, ... nutarėme L. Š. S. Žarėnų būriui, kaip dirbančiam aukščiau paminėtų tikslų įgyvendinimui, bet neturinčiam reikiamų sąlygų, dovanoti žemės sklypą...“

Kiti davė pinigais. Taip pomirtiniais testamentais Sąjungai adv. Kazys Sąmajauskas paliko 1.500, o vienas nežinomas šaulys net 2.200 litų (1937). Vadinasi, lietuviai pasiekė, palyginti, aukštą kultūringumą, jei pradeda nusikreipti nuo primityvaus giminių šelpimo. Yra ir sutelktinių aukotojų. Taip Betygalos miestelis šauliams davė gatavus namus (1936).

Ir pastaruoju metu namų įsigijimas yra Sąjungos darbotvarkėje. Kiekvienas šaulys namų fondui moka po 1 litą (1937). Šį reikalą žino ir jaučia aukštasis ir nenuilstamas Sąjungos globėjas gen. St. Raštikis. 1938. III. 12 jis ištarė: „... Aktualus yra šaulių namų... klausimas“.

Kaip išdygo Sąjungos centrinio štabo namai Kaune? — Iki 1920 m. sausio 1 dienos Sąjungos būstinė buvo Vlado Pūtvio bute. Paskui išsinuomota atskiras butas (Laisvės alėjos ir Mickevičiaus gatvių kampe, Nr. 26, antrame aukšte). Bet greitai pasigendama savo namų, mat, buvo didžiulė įstaiga, kuri turėjo tenkinti iš visų Lietuvos kampų suplaukiančius šaulių reikalus. Ne tik raštai buvo siunčiama, bet atvažiuodavo pareigūnai ir šiaip žmonės. Dėlto jau 1923 m. balandžio mėnesį kap. Klimaitis

Centro posėdyje praneša, kad pribrendęs reikalas statydintis savo namus. Nutariama prašyti iš miesto valdybos sklypo. 1925 m. pavasarį jis gaunama, bet 7-je baterijoje, taigi labai nepatogioje vietoje. Žinoma, Sąjungos štabui vieta tegalėjo būti miesto centre ar arti jo. Dėl to vėl klabinama miesto valdyba, Krašto Apsaugos Ministerija ir Žemės Reformos Valdyba.

Kad rimtai buvo galvojama, matyt iš finansinių pasiruošimų. Jie pradėta jau 1925 m. pavasarį. Randama, kad praktiškiausias būdas tai pirkti namus. Rugsėjo mėnesį šis sumanymas galutinai nusistoja. To mėnesio 2 d. sudaroma pirkimo komisija iš M. Šalčiaus, P. Leono ir inž. Graurogko. Jai leidžiama prisirinkti arba kooptuoti statybos inžinierių. Lapkričio pradžioje jau yra namų fondas. Pradžia jam sudaroma, pavertus pinigais Lietuvos laisvės paskolos Amerikoje lakštus ir išpardavinėjant Sąjungos sandėlį. Manyta patiems leisti paskolos lakštus. Mašinerija gerai buvo sukama ir 1925 m. gruodžio mėnesį fondas jau skaito 10.000 litų.

Kitais metais į pirkimo komisiją įeina adv. R. Skipitis. Jos pirmininku buvo A. Žmuidzinavičius. 1926 m. rugsėjo 27 d. Centro Valdyba galutinai nutaria namus pirkti iš Ūkio Banko, t. y., dabartinius. Tame lemiamame posėdyje dalyvauja ir garbės pirmininkas Pūtvis. Kaina — 250.000 litų. Trūkstama suma skolinama iš Sąjungos žinioje esančio Vilniaus Vadavimo Fondo po 4%. Šaulių Sąjunga namus į nuosavybę perima spalio 16 d. Per visus kitus metus naujoji patalpa buvo perdirbama ir įrengiama. Elgiamasi praktiškai: pirmame aukšte padaroma keletas krautuvių pelno reikalui. Namai oficialiai buvo atidaryti 1928 m. sausio 7 d. Nuoširdžią kalbą pasakė prezidentas Antanas Smetona. Namus pašventino neužmirštamas Tumas - Vaižgantas.

Kiek dabar iš viso šaulių daliniai turi namų? — Įskaitant ir centrinius, 1938 m. buvo 63. 11 namų pačių rinktinių, o kiti visi būrių. Be savo pastogės yra šios rinktinės: Kaunas, Trakai, Vilkaviškis, Seinai, Raseiniai, Marijampolė ir Kėdainiai.

Sąjunga gana anksti pradėjo rūpintis, kad jos darbai būtų apčiuopiamu būdu pavaizduoti ir auklėtų ateinančias kartas.

Muziejinio darbo užuomazga bus buvusi pat 1919 metais. Lapkričio mėnesį Centro Valdyba paveda savajai „Literatų Komisijai“, kad rinktų visų laikraščių tuos numerius, kur kalbama apie Sąjungą. Šaulių skyrius karo muziejuje pradėta tvarkyti jau 1921 metais. Lapkričio mėnesį tas darbas pavedama bendrojo skyriaus viršininkui, o gruodžio paskutinę dieną — tuometiniam kultūros ir propagandos skyriui. 1922 metais prasidėjo kruopštus darbas. Įsakyta, kad skyrių ir būrių vadai siųstų muziejui tinkamų dalykų. Patį muziejaus darbą dirbo instruktorius Pranas Būdvytis, o prižiūrėjo tuometinis sakyto skyriaus viršininkas Antanas Bružas. Šaulių skyrius buvo plečiamas, ypačiai keleriais kitais metais. 1926 m. šaulių daliniai paraginta, kad paskirtų tam tyčia žmones, kurie rinktų ir tvarkytų muziejinius dalykus, atsieit, ginklus, atvaizdus, raštus. Nuo 1935 metų pavasario prasidėjo naujas tarpsnis. Karo Muziejaus šaulių skyriui tvarkyti sudaryta komisija iš inž. Graurogko, V. Daugvardo ir kap. Gedmanto. Tuomet šauliniai daiktai naujai pertvarkyti.

Muziejinių užsimojimų būta ir atskiruose šaulių daliniuose. Tai turėjo skatinti jau minėtas 1922 m. įsakymas. Pagaliau, visą reikalą į naujas ir tai pastovias vėžes įstato žinomas kultūros ir švietimo skyriaus raginimas (1926).

Ir būriuose atsiranda šaulinių muziejų. Pavyzdžiui, Kelmėje (žiūr. „Trimito“ 30 n. 1936 m.), kuris turi Vlado Pūtvio vardą, Šaulių Sąjungos kūrėjo ir savo tėvo atminimą pagerbė sūnus Vytautas, savo Graužikų dvare į vieną kambarį sutraukęs visus, su tėvu susijusius daiktus. Ten yra ginklų, šiaip įrankių ir kitokių namų apyvokos daiktų.

Tai visa rodo Šaulių Sąjungos rūpinimąsi savo praeitimi. Tad nenuostabu, jei jinai rūpinasi turėti savo istoriją. Jau antraisiais gyvenimo metais išleidžiama instrukcija, kuri įsako, kad būtų „užregistruota štabų ir būrių darbuotė, kad liktų kaip istorinė medžiaga“. 1922-ais metais Kultūros ir propagandos skyrius sugalvoja išleisti „Šaulių veikimo istorinį albumą“. Tuo reikalu kreipiamasi į fotografus ir privatinius senų atvaizdų turėtojus. Apskritai, taismet pastebima didelis is-

torinis įkarštis. Sakysim, sudėties ir instruktavimo vadovas B. Kemėšis paduoda Sąjungos viršininkui oficialų pareiškimą, kad būtų surasta medžiaga apie „organizacinės komisijos“ darbus, taip pat išgauta ir toji, kurią turįs Kipras Bielinis. Girdi, svarbu žinoti šaulių veikimo pradžia. „Trimite“ skaitome ištisą straipsnį: „Rašykime būrių istorijas“. 1925 m. rašoma dar konkrečiau: skyriai ir būriai turi turėti savo istorijas. Dalinyje turįs būti vienas žmogus, kuris žymėtų įvykius ir rinktų albumą. Nurodoma, kaip dirbti (rašo Aleknonis). Po poros metų „Trimitas“ vėl grįžta prie to paties klausimo. Straipsnis: „Kaip tvarkyti medžiagą šaulių istorijai“ (bene Zigmo Kuzmickio?) gana įmanomas, beveik geras. Pagaliau, 1930 m. tos nuotaikos ir raginimai suimama į aplinkraščio rėmus, būtent, rašyti dienoraštį būriui yra pareiga. Čia užtinkame įdomią pastabą: „būrio dienynas turi istorinės vertės“.

Žinoma, jei Centras įsakinėjo daliniams, tai ir patsai dirbo ta kryptimi. Buvo įsteigta net tam tyčia archivaro vieta (1924 m. pradžioje panaikinta). Ją užėmė Vl. Andriukaitis. Rūpinimasis didėjo, kai artėjo Sąjungos dešimtmetis. Štai, inž. Graurogkas siūlo surašyti Klaipėdos sukilimo istoriją, kuri kol kas galėtų gulėti archyve. Be to, jis ragino, kad būtų organizuotai renkama šaulių istorijai medžiaga (1928). Pagaliau, Centro Valdyba nutarė, kad dešimtmetis bus pažymėtas dviem istoriniais leidiniais, būtent, apie pačią Sąjungą ir Klaipėdos sukilimą. Buvo patvirtinta ir sąmatos. Abiejų knygų redaktorium pakviesta A. Marcinkevičius. Bet posėdyje pasireiškė ir skirtingų nuomonių (1928.X.6). Prieš leidinius buvo prof. Vailionis ir inž. A. Graurogkas. Pastarasis pridėjo savo atskirą nuomonę, girdi, Šaulių Sąjungos istorijai rašyti nėra tinkamo žmogaus, o juo turėtų būti „mokslininkas ar mokslus baigiąs žmogus“, pagaliau, nesą rimtos medžiagos. Tačiau pagal minėto redaktoriaus planą, abu leidiniai turėjo būti negrynai istoriniai, atsieit, pusę būtų užėmę ideologija ir šiaip informaciniai dalykai. 1929 m. pradžioje buvo viešai pranešta, jog Klaipėdos sukilimo knyga paruošta „prieš keletą metų“ ir jau esą išspausdinta 80 puslapių (A. M. „Trim.“ 1929, Nr. 5). Dėl tam tikrų kliūčių numatyti veikalai neišėjo. Pagaliau paskutinis tarpsnis šaulių isto-

rijai prasidėjo 1933 metais. Sąjungą tam darbui paragino Kariuomenės Štabas, bene istorinio skyriaus vedėjas pulk. V. Steponaitis. Kovo 3 d. atskiru aplinkraščiu kreiptasi į dalinius, kad jie išgautų atsiminimus kovų dalyvių 1919—1922 metų. Ir apskritai, turėjo būti siunčiama į centrą viskas apie Sąjungos kūrimosi laikotarpį. Atskiri kvietimai buvo išsiuntinėta visiems žymiausiems šaulių veikėjams, kurie patys dalyvavo Šaulių Sąjungos įkūrimo darbe arba dirbo pirmaisiais keleriais veikimo metais. Medžiagos gauta ne kažin kiek. Dėl to 1935 m. keliais atvejais daliniai raginta. Prie naujojo Sąjungos vado šis darbas pagriežtintas. 1935-tų metų pabaigoje būriai paraginta, kad istorinės medžiagos rinkimui sudarytų tam tyčia komisijas. Naudodamasis susiųsta medžiaga, V. Bičiūnas per radiją kiek laiko skaitė istorines paskaitas. Buvo sumanymas, kad jis galėtų sudaryti ir ištisą šaulių istoriją. Bet 1937 m. pradžioje tai padaryti pavesta d-rui J. Matusui.

Šaulių Sąjunga skaitė savo uždaviniu ir kitokius naudingus darbus dirbti. Vienoje 1920 metų instrukcijoje (Nr. 6) skyrių vadams primenama, kad šaulių veikimas apima ir gyvulių globojimą ir tai ne tik naminių, bet ir nekenksmingųjų laukinių. Čia pat įrašoma ir proistoriniai arba archeologiniai paminklai. Tokia kryptis buvo laikoma ir vėliau. Sakysim, 1930 m. šaulių žinioje buvo Batakių, o paskui Rubinavo (1932) ir Padėksnio (1933) piliakalniai. Pirmieji du yra Tauragės, o pastarasis — Raseinių apskrityje. Dabar visam dalykui duota daugiau tvarkos, būtent, 1936 m. Sąjungos vadas pareikalavo, kad rinktinės atsiųstų tikslius sąrašus piliakalnių, istorinių vietų ir šiaip gamtos paminklų.

Iš pat pradžių rūpintasi, kad išviršinė Lietuvos išvaizda būtų lietuviška. Sakysim, okupacijos laikų rusiški, vokiški ir lenkiški viešų įstaigų ir vietovių parašai buvo pradėta keisti lietuviškais. Mat, Lietuvos Gynimo Komitetas 1921.IV.26 keitimą buvo nutaręs. Vykdymą gi pavedė Šaulių Sąjungai. Jinai gegužės mėnesį išleido tam reikalui aplinkraštį, pagal kurį kiekvienam keitimui turėjo būti sudarytas dokumentas. Parašų lietuvinimas pirmiausia atlikta bene Aukštadvario apylinkėje (birželio - liepos mėnesiais). Dėl pavadinimų keitimo įsikišo

vietinė kariuomenės brigada. Tačiau buvo išsiaiškinta, jog, kai gynimo komitetas aną nutarimą padarė, posėdyje dalyvavo ir Krašto Apsaugos Ministerijos atstovas. Dėl to buvo nustatyta, kad kiekvienu keitimo atveju tereikia susitarti su vietos kariuomenės dalimi. Visur čia turima galvoje vien parašai. Tuo tarpu 1933 m. Sąjungos vadovybė pradėjo kelti mintį, kad būtų atlietuvinti patys vietovardžiai, ir tai visoje Lietuvoje.

Šauliams nesvetimas ir savojo krašto pažinimas. 1926 m. pirmininkas ir viršininkas pasirašo aplinkraštį, pagal kurį rinktinės ir būriai savo pranešimuose visuotiniams Sąjungos suvažiavimams turi žymėti, kiek padaryta iškylų - ekskursijų po kraštą. Tuoj pasirodė gražių pasekmių. Iš daugelio suminėsim vieną: Alytaus vadas kap. Petruškevičius suruošė dviračių iškylą pademarkliniju (1928). Iki 1937-tų metų kasmet štabas organizuodavo važiavimą į Rambyno Jonines, ir tai ne tik iš centro, bet ir iš visų dalinių. Vidaus iškylavimą arba turizmą Lietuvos Šaulių Sąjunga rėmė ir kitokiais būdais. Smulkiau to nagrinėti neleidžia šio veikalo paskirtis.

Su lietuviškumu reikia sieti ir įsakymą, kad šauliai ūkininkai ir namų savininkai įsigytų tautines vėliavas ir jas iškabintų per valstybės ir tautos šventes.

Žmoniškumo ir kultūros sričiai priklauso kapų tvarkymas. 1932 m. varėniškiai šauliai sutvarko karių kapus. Kadangi mūsų Tėvynėje kapinės baisiai apleistos, tai Sąjungos vadovybė 1933 m. paragina, kad būriai jų tvarkymo reikalą iškeltų, žinoma, susitarę su klebonais. Naujai persitvarkius Sąjungai, iškyla lietuviško Vėlinių papročio sustiprinimas. 1935 metais buvo įsakyta, kad moterys šaulės papuoštų kapus, kad kapinėse būtų pamaldos, pagaliau, kad šauliai organizuotai čia dalyvautų.

Kapai tam tikru atžvilgiu susiję su tikyba. 1937 m. vadas išsiuntinėjo aplinkraštį apie rinkliavas paminklinei Prisikėlimo bažnyčiai. Taismet Ąžuolų Būdos šauliai patys pasiima vietinės bažnyčios statymą. Kai gegužės mėnesį buvo šventinami pamatai, dalyvavo ir Sąjungos vadas.

Šauliai rūpinasi statyti savo žymesniems draugams paminklus. Tai atskirų dalinių darbas. Tokiu būdu atsirado paminklai mok. Juozui Blozneliui ir kitiems.

Iki šiol kalbėjome apie lietuviškumo ir religingumo reiškinius. Bet Sąjunga turi savo balanse ir grynojo kultūringumo darbų. Pavyzdžiui, 1934 metais oficialiai rašoma Kauno burmistrui apie tvarkytinus dalykus, atsieit, lūšnas, tvoras, šaligatvius, namų spalvą, skverus ir parkus, paminklus ir vazas, dar ir medelius. Kiekvienais metais visoje Lietuvoje gyvai dalyvaujama medžių sodinimo šventėse. 1937 m. tam buvo atskiras aplinkraštis.

1930 m. per žemės ūkio parodą prie Vytauto Didžiojo paviljono sargybą ėjo šauliai. Be to, buvo įsteigta „informacijos biuras", kur šaulės ir šauliai davė patarimų atvažiuojantiems į parodą, ypačiai broliams amerikiečiams.

Yra viena sritis, kur sumyzga kultūringumas, pagalba artimui ir pelnas. Tai keltų steigimas per upes. Šitas reikalas pirmą kartą buvo iškeltas bene 1925 m. Paskui ir tikrai įgyvendintas. Po 11 metų Kauno vandens šauliai pastato keltą per Nemuną ties Jurbarku, o darsūniškiečiai ties Darsūniškiu. Per Nevėžį kelia Labūnavo būrys. Jurbarko ir Labūnavo keltai veikė ir 1938 metais. Toliau šis veikimas dar daugiau buvo plečiamas (Plokščiai ir kitos vietos).

Buvo mėginta įkurti ir grynai ekonominių įstaigų. Tuometinis pareigūnas Ruškys 1922 metais pasiūlė „Ekonominę Šaulių Bendrovę". Nors bendrovė rasta nepriimtina, vis dėlto, esą, „principe pageidautinas koks nors verslas, duodąs Sąjungai pelno". Centro valdyba tuo reikalu pavedė rūpintis Sąjungos viršininkui. 1924 m. atsiranda „Šaulių Darbo Kooperatinė Bendrovė". Tačiau šaulių vadovybė jos neėmė į savo globą. Ekonominis reikalas dar kartą iškyla 1931 m. Kai Sąjunga kultūros darbui negavo pakankamai lėšų iš vyriausybės, tai sumanyta ginklų prekybos monopolis bei koncesija. Nors padaryta daug pastangų, bet nieko neišėjo. Taigi šaulinės ekonominės įmonės anuo metu neprigijo. Šioje srityje daug energijos parodė Mikas Mikelkevičius.

Kas kita grynai kultūriniams reikalams įmonių organizavimas. Taip 1929 m. prie Sąjungos įsteigta „Vlado Pūtvio vardo Tautos Kultūros Fondas". Jo uždaviniai: 1. pagerinti mokyklas,

2. ugdyti tautišką meną, 3 skirti stipendijas besimokantiems, 4. remti šaulių namų statybą, 5. leisti knygas ir 6. steigti knygynus. Fondo taryba numatyta iš 9 asmenų; vyriausioji gi globėja — Sofija Smetonienė. Tarybą tvirtino Centro Valdyba. Fondas bematant pradėjo veikti. Kaip naujoji įstaiga tarpo, matyt iš to, jog tik per pusę metų turėjo kasoje puspenkto tūkstančio litų. O su pažadėtomis aukomis susidarė net iki 7.000 litų. 1933 metais tarybą sudarė pirmininkas J. Purickis ir nariai: Emilija Pūtvienė, Ivanauskienė, Žmuidzinavičienė, Skipitis, Daniliauskas, Mikelkevičius, Žvirėnas, Graurogkas, Gira ir Budrevičius. Kultūros fondą įsteigė Kauno moterų šaulių būrys. Tik paskui jis perėjo Centro žiniai.

Atskirai tenka paminėti šaulių savišalpą. Nors paruošiamasis darbas atliktas anksčiau, bet pati savišalpos kasa įsteigta 1925.X.6. Gruodžio mėnesį sudaryti pirmieji įstatai. Pagal juos, savišalpa apima atskirą šaulinio veikimo sritį, panašiai kaip sanitarija, sportas, menas. Prie šaulinių vienetų steigiamos savišalpos sekcijos. 1926 m. jų buvo jau 28. Susidomėjimas naująja sritimi buvo labai didelis, kadangi iš pradžių buvo numatyta pašalpos mirimo, ligos, vestuvių ir vaikų gimimo atvejais. Bet ilgainiui, dėl lėšų stokos, veikimas savaime susiaurėjo. Vis dėlto 1927 m. paskolų išduota 57.000 Lt. Kai kurie būriai (Šančių) kasoje turėjo indėlių. 1931 metais naujos organizacijos valdybos pareigas ėjo Sąjungos prezidiumas. Reikalus tvarkė apmokami vedėjas su buhalteriu.

Kasa plėstis negalėjo, kadangi nebuvo prievolės kiekvienam šauliui būti jos nariu. Tas klausimas visuotiniuose suvažiavimuose nuolat buvo keliamas. Vis dėlto prievolė neįrašyta nei į naująjį Sąjungos įstatymą, nei į statutą. Dėl to savišalpos kasos apyvarta šiuo metu, palyginti, nedidelė.

V.

ŠAULIŲ SĄJUNGOS SANTVARKA.

1. CENTRO VALDOMIEJI ORGANAI IR BENDROJI LINKMĖ.

1919.VIII.20 įvyko „visuotinis Šaulių Sąjungos susirinkimas“, kurį sušaukė „organizacijinė grupė“. Čia išrinkta „organizacijinė komisija“ su kvietimo arba kooptavimo teise. Komisijos nariai, pagal gautuosius balsus, eina šitokia eile: Pūtvis, M. Šalčius, Stašinskis, Mikelkevičius ir T. Ivanauskas. Jai pavesta galutinai suredaguoti įstatus. Tai ir buvo padaryta rugsėjo 5 d.[1]). Kaip pirmame skyriuje pasakyta, „Pagrindinius L. Šaulių Sąjungos Įstatus“ aukštoji karinė valdžia patvirtino to paties mėnesio 12—15 dieną.

Pagal įstatus, vyriausias Sąjungos šeimininkas buvo visuotinis būrių ir skyrių atstovų suvažiavimas. Iki jo Centro Valdyba tebuvo laikina. Rūpintasi, kaip galima greičiau jį sukviesti. Buvo nustatyta suvažiavimui 1920.15—18. Bet kadangi iš 19 skyrių atvyko tik 10 atstovų, ir iš būrių tik 4, tai jis posėdžiavo kaip patariamasis organas. Pastebėsime, jog Šiauliams atstovavo K. Bielinis ir p-lė Lukauskaitė, o Kaunui, be kitų, ir Ona Pūtvytė. Suvažiavimas pritarė naujiems Šaulių Sąjungos įstatams, kuriuos buvo paruošęs Mikelkevičius, o galutinai sutvarkęs Skipitis.

Birželio 27—29 d. įvyko pirmas teisėtas Sąjungos atstovų suvažiavimas. Jame turėjo atstovus Šiaulių, Utenos, Ukmergės

---

1) Pūtvis, Mikelkevičius, Žmuidzinavičius ir Bružas gavo liudijimus, kad priimti į Šaulių Sąjungą IX. 5.

skyriai ir šie būriai: Kurkliai, Ukmergė, Klovainiai, Lygumai, Gasčiūnai, Siesikai, Panevėžys, Šėta, Šeštokai, Gražiškiai, Ryliškiai, Kleviškiai, Kaunas, Gelgaudiškis, Pantvardžiai, Geišiai, Sintautai, Slavikai; Skirsnemunė, Šiaulių km., Vilkija, Jurbarkas, Rokiškis, Kučiūnai, Kaišiadorys, Aleksotas, Avižieniai, Veiveriai ir Garliava. Pirmininkavo P. Šalčius. Suvažiavimo svarbiausi darbai tai išrinkimas Centro Valdybos ir priėmimas Sąjungos įstatų ir ruošimas atitinkamo įstatymo projekto. Į naująją valdybą patenka Vl. Pūtvis (pirm-ku), M. Šalčius, M. Mikelkevičius, kpt. Papečkys, R. Skipitis, K. Ralys ir K. Bielinis. Tai pirmoji suvažiavimo rinkta valdyba. Iki tol per Centro Valdybą perėjo šie asmenys. Organizacinė komisija buvo paversta laikina Centro Valdyba, į kurią vėliau pakviesti - kooptuoti R. Skipitis ir Žvirėnas (IX.20). Pastarasis į valdybą priimtas kaip Rokiškio skyriaus atstovas. Paskui dar buvo pakviesti Kazys Ralys, Balys Kemėšis, Antanas Vienuolis - Žukauskas ir p-lė Popikaitė. Iki teisėtojo suvažiavimo nevisi jie išbuvo Centro Valdyboje. Dar reikia paminėti, jog valdyba, parankumo dėliai, iš savo tarpo sudarė prezidiumą, į kurį įėjo Pūtvis, (pirm-ku), Mikelkevičius (pagelbininku ir reikalų vedėju) ir Ralys (sekretorium — 1920.II.20). Prezidiumas sprendė visus einamuosius reikalus, o Centro Valdybai liko tik svarbesnieji.

Veikimui reikėjo ir techninio vykdymo ir darbo aparato. Raštinės knygas įsitaisyti pavesta jau „organizacijinei komisijai“ (1919.VIII.20). Gaunamųjų raštų knyga buvo naudojama net nuo VIII.1. Raštinei 2 kambarius savo bute paskyrė pirmininkas[1]). Antspaudas ir spaudas jau randamas IX. 26. Spalių mėnesį jau skiriama pasiuntinys, kasininkas - raštvedys ir vyriausias ryšininkas (X.20). Žinoma, nutarimo vykdymas kiek užtruko, bet po 7-ių dienų Sąjunga jau turi apmokamą reikalų vedėją (Mar. Nemeikšaitę). Metų pabaigoje kasininko - buhalterio pareigas eina M. Žvirėnas.

Per pirmuosius veikimo metus spėta išleisti 3 aplinkraščiai, o instrukcijų dvigubai daugiau (įdomu, jog aplinkraščiui

---

1) Nuo IX.1 jam mokėta už tai per mėnesį 200 auksinų. Butą raštinei Pūtvis pasiūlė VIII.20 (Duonelaičio 13).

kartais naudojamas lietuviškesnis tvarkaraščio vardas!). Veikimas tiek išplito, jog paskutinę metų dieną samdomas 7 kambarių butas (Laisvės al. 26). Reikėjo ir daugiau žmonių. Bet Pūtvis iš pradžių buvo nusistatęs, jog apmokėti reikia tik tuos Sąjungos žmones, kurie nuolat jai dirba[1]). 1920 metams įpusėjus, Sąjungos centras išsišakojo į keletą skyrių: 1. administravimas - organizavimas, 2. „Trimito" redakcija ir administracija, 3. sąskaityba ir raštinė, pagaliau Žinių Koncentracijos Biuras. Administravimo skyrių vedė Mikelkevičius. Ūkis ir raštinė dar kiek anksčiau buvo atskirta nuo iždo.

1921 metais įstaiga dar labiau padidėjo. Numatyta šitoki skyriai: bendrasis, ūkio, instruktorių, mokyklų, propagandos ir kultūros, pagaliau, žinių koncentracijos biuras. Iš viso buvo suplanuota 35 etatiniai tarnautojai. Jų tarpe ir mašininkės[2]). Propagandos ir kultūros skyriaus viršininku buvo manyta kviesti karininką Vacl. Biržišką (VI.2), bet atsisakyta. Taismet pradėta leisti (I.2) „Šaulių Sąjungai įsakymai". Kadangi turėta labai daug skubių reikalų, tai įvesta telefonogramų knyga. Apskritai, susirūpinta veikimo darnumu. Gruodžio mėnesį centro įstaigos skyrių viršininkai pradėjo rinktis pasitarimų. Pasitarimuose kartais dalyvaudavo ir provincijos skyrių vadai. Tai bendradarbiavimo ar, teisingiau, draugiškos kritikos užuomazga. Ją ugdė Pūtvis. Sakysime, prašyta, kad visos Lietuvos šauliai siųstų pastabų dėl ruošiamo statuto ir jau 2-m skaitymais priimto Sąjungos įstatymo. Tais pačiais 1921 m. pirmininkas prašo per „Trimitą", kad nariai siųstų skundų, pranešimų, paklausimų. Šaulių laikraštyje buvo leidžiama ir šaulinio veikimo kritika. Atsakydavo patsai Pūtvis. Vieną kartą jisai pripažįsta, jog Centre esama idėjinių darbininkų, bet ir samdininkų. Paskui sako, jog „turiu pripažinti, kad pasiskundimas yra teisingas".

---

1) 1920.II.20 nutarta apmokėti ir prezidiumą. Nežinia, dėl ko tą posėdį nuo pirm-ko pareigų buvo atsisakęs Pūtvis ir joms pasiūlęs Mikelkevičių. Bet valdyba atsisakymo nepriėmė. Nuo VII.1 Pūtviui buvo mokama alga „už bendradarbiavimą „Trimito" redakcijoje" ir dar už „kvalifikuotą organizacijos darbą" (auks. 1.000+600).

2) Julė Lozoraitytė (vėliau Mikelkevičienė) nuo VII.5; pasitraukė 1922.III.12.

Pažada, kad „visi Jūsų priekaištai, patarimai, nurodymai, kuriuos diktavo Jūsų gera valia, bus rimtai apsvarstyti". Pagaliau, prašo daugiau nusiskundimų ir „širdingai spaudžia ranką" („Trim." Nr. 11). Prieš 1922 m. visuotinį susirinkimą Sąjungos organe buvo spausdinamas statuto projektas, kad šauliai galėtų pareikšti savo nuomonę.

Drausmės buvo žiūrima iš pat pradžių. Jau 1919. VIII. 20 naujus narius turėjo rekomenduoti du šauliai. Pagal atitinkamą instrukciją, būrio valdyba priimamų narių turėjo „ištirti dorą ir ištikimumą". Paskui, prieš juos tvirtindama, dar tyrė skyriaus valdyba. Kiekvienas šaulys pasirašydavo šitokį įžadą: „Aš... tvirta valia ir visa siela prižadu ginti, ligi būsiu gyvas, Tėvynės Lietuvos nepriklausomybę, naikinti priešininkus visomis karo priemonėmis ir nesiliauti kovojus, kol bent vienas priešininkas bus Lietuvos žemėje. Aš prižadu susirišti su kitais šauliais broliškais ryšiais ir pildyti visus šaulių įstatus".

Bet gyvenime pasitaikydavo nukrypimų. Sakysim, Centro vyriausias ryšininkas (Kemėšis) skundžiasi, kad jo įsakymai dažnai nepildoma (1919.XI.6). Į metų pabaigą už panašius nusikaltimus pradėta bausti: tardydavo ir skirdavo budėti be eilės. Už stambius nusikaltimus buvo atiduodama teismui. Taip nutarta padaryti su buvusiu buhalteriu, nors jis ir buvo išrinktas į St. Seimą (1920.III.20). Pūtvis ypačiai žiūrėjo, kad nebūtų nesklandumų pačioje Centro įstaigoje. Sakysim, tuo reikalu kartą turėjo aiškintis patsai viršininko pagelbininkas. Tačiau šaulys visur ir visuomet turėjo jausti savo orumą. Vieno atsitikimo proga jis ištarė: „Gėda šauliams, kurie leido save apmušti" (1920). Jei nesutinkama su Sąjungos tvarka, verčiau nebūti nariu. Kai 1920 m. buvo priimti nauji įstatai, iš kai kurių būrių daug narių išstojo.

Iš jau minėtų Centro bendradarbių susirinkimų 1921 m. pradžioje susidarė oficialus šaulių būrys (1922 m. panaikintas). Įstaigoje buvo dirbama 8—15 val.; niekas be leidimo tarnybos metu negalėjo išeiti. Tarnyboje reikia segėti šaulio ženklą (1921. V. 10). Budėtojų sąrašuose (15—22 val.) randame net Žvirėno, Bružo, Žmuidzinavičiaus, Brazytės pavardes. Buvo paisoma teisėtumo. 1921 m. pradžioje nustatyta, ką gali prezidiumas

ir ką Centro Valdyba, ypačiai finansų reikaluose. Kai Sąjungos kontrolės komisija neatliko savo pareigų, buvo pakviesta valstybinė kontrolė. Ukmergės, Utenos-Zarasų skyrių tikrinti važiavo speciali Sąjungos komisija.

1922 m. Centro Valdyba sužinojo, jog kai kurie tarnautojai be tiesioginės tarnybos „imasi pašalinio darbo kitose žinybose, tuo pačiu apleisdami savo tiesiogines pareigas ir sumažindami darbo našumą“. Tai „griežtai draudžiama“ be Centro Valdybos žinios. Alytaus vadas viešai papeikiamas už bereikalingą susirašinėjimą. Anksčiau taip padaryta su kai kuriais Centro skyrių viršininkais, kurie siuntinėjosi raštus. Šiaip laikomasi griežtos tvarkos: skyrių viršininkai kas mėnesis pranešinėja Sąjungos viršininkui, o tas — Centro Valdybai.

1922 m. pabaigoje Centro Valdyba nutarė padaryti „pagrindinę visos Sąjungos reviziją“. Ji turėjo apimti „visus šaulius jų dorinio, pilietinio ištikimumo ir karinio pasiruošimo atžvilgiais“, be to, „nustatyti būrių ir skyrių vadų tinkamumą“. Kitais metais tą darbą perėmė Sąjungos kontrolės komisija. Paskui dar veikė Krašto Apsaugos Ministerijos komisija. Jos pareikštiems pageidavimams įgyvendinti, 1925 m. Centro Valdyba paskyrė „ypatingą komisiją“.

Tam pačiam drausmės reikalui jau pirmieji Sąjungos įstatai įvedė garbės teismą (1919). 1920 m. Kauno būrio teismą sudarė šauliai Paknys, Žadeika ir dar vienas. Vyriausio garbės teismo nariais per 1920—1927 m. laikotarpį buvo pakaitomis: kan. J. Tumas, dr. J. Šaulys, prof. P. Šalčius, prof. P. Leonas, dr. K. Grinius, gen. Bulota, adv. R. Skipitis, M. Žvirėnas, adv. Z, Toliušis. Teismas labai sąžiningai ėjo savo pareigas ir elgėsi bešališkai, nors tekdavo spręsti bylas ir aukštų Sąjungos asmenų.

Bet Vladas Pūtvis idealia laikė tik tokią drausmę, kuri eina ne iš šalies, o iš vidaus. Jau 1921 m. jis pradėjo kurti „pavyzdingų šaulių būrelius“[1]). Jų nariai savo pavyzdingais dar-

---

[1]) Tą pat reiškia „drausmės grupės“ ir „tikrieji šauliai“.

bais (žodžio gerbimas, dorovingumas, punktualumas ir k.) turėjo ugdyti kitus šaulius. Anot V. Daugvardo, Kauno būryje tokių pasiryžėlių jau buvo „nemažas būrelis". Pūtvis ir, laikinai nustojęs šauliams vadovauti, vis dėlto su būreliais gyvai bendravo, atsieit, susirašinėdavo ar aplankydavo. Savo dvare iš šeimos narių ir darbininkų buvo irgi sukūręs tokį būrelį. Bet 1923 m. tuometinis viršininkas Klimaitis taip neatsargiai pakreipė slaptųjų būrelių bylą, jog reikalas atsidūrė visuotiniame suvažiavime. Dėl priklausymo tokiems būreliams buvo baustas Mikelkevičius ir dar 16 šaulių. Kai 1928 m. pirmasis pirmininkas vėl grįžo į Šaulių Sąjungos vadovybę, „pavyzdingų šaulių" veikimas vėl buvo atgaivintas. Jį negailestingai nutraukė tik Pūtvio mirtis.

Po pirmo suvažiavimo Sąjungos vidaus gyvenimas nestovėjo vietoje. „Sustiprinimui ir papildymui" į Centro Valdybą kviečiami Ant. Milčius, M. Krupavičius ir M. Sleževičius. Visuotinis suvažiavimas, kuris buvo numatytas, pagal tradiciją, birželio pabaigoje, neįvyko. Mat, kol St. Seimas nepriėmė Sąjungos įstatymo, nebuvo galima paruošti statuto. Vis dėlto XII. 27—30 sušaukta skyrių vadų ir instruktorių konferencija. Apie šaulių ideologiją ir veikimo praktiką skaitė profesoriai Biržiška ir Žemaitis, be to, Vl. Pūtvis, Mikelkevičius, Daugvardas, Gerbačauskas (pastarasis apie fiz. lavinimą). 1921 m. Šaulių Sąjungai buvo labai reikšmingi. VII.7 d. Seimas priėmė atitinkamą įstatymą. Be to, buvo sustatytas statutas. Į jo paruošiamąją komisiją pakviesta seimo narys maj. Škirpa, Pranas Butkus, M. Sleževičius, M. Krupavičius ir Krašto Ap. Min-jos atstovas. Paskui, 1922 m., per ministeriją statutas patvirtintas vis. suvažiavimo, buvo pateiktas Ministrų Kabinetui, kad priimtų.

Prieš visuotinį suvažiavimą buvo dar sukviesti skyrių vadai. (V.23). Patsai suvažiavimas įvyko 1922.VI.29-VII.3. Protokolistų tarpe randame ir J. Kalnėną. Į valdybą išrinkta Pūtvis, Mikelkevičius, Bružas, A. Marcinkevičius, Žmuidzinavičius, P. Leonas, dr. J. Staugaitis, M. Sleževičius, prof. V. Krėvė - Mickevičius, St. Šilingas, M.Krupavičius ir prof. M.Biržiška. Į garbės teismą, be kitų, patenka Antanas Smetona. Vl. Pūtvis ir M. Mikelkevičius, „kaipo uolūs S-gos dabuotojai nuo pat jos įsikūri-

mo pradžios" vienu balsu išrenkami garbės nariais. Suvažiavimas buvo labai gyvas ir nubrėžė Sąjungai kiek skirtingus veikimo metodus. Centro Valdybos pirmininku išrenkamas V. Krėvė - Mickevičius (VII.24). Pūtvis ir Mikelkevičius atsisako — pirmas viršininko, antras jo pagelbininko pareigų, bet valdyboje pasilieka. Tai visa rodo didelį Sąjungos vadovybės pasikeitimą. Aukščiau suminėti asmenys nevisi pasiliko valdyboje, į kurių vietą įėjo kandidatai (A. Šmulkštys, prof. L. Vailionis, inž. A. Graurogkas). Prezidiumą sudaro: Krėvė - Mickevičius, Graurogkas, Bružas ir Marcinkevičius.

Naujoji valdyba turėjo daug darbo, pertvarkydama vidaus aparatą, palaikydama santykius su Krašto Apsaugos Ministerija, pagaliau, nepaprastai energingai dalyvaudama Lietuvos valstybės ir tautos gyvenime.

1923 m. visuotinis suvažiavimas buvo XI.15—18. Garbės pirmininku buvo Vl. Pūtvis. Prezidiume matome ir neseniai atvaduotos Klaipėdos atstovą Jurgį Brūvelaitį. Išrinktoji valdyba į pirmą posėdį susirenka šitokios sudėties: A. Smetona, Krėvė-Mickevičius, Skipitis, Krupavičius, Sleževičius, Šilingas, Brūvelaitis, Ansas Bruožis ir Pr. Raulynaitis. Reikia pabrėžti 3 dalykus: pirm-ku renkamas pernykštis Krėvė - Mickevičius, taigi įvertinama pereitų metų darbo linkmė. Pirmą kartą šaulių Centre garbingą vietą užima broliai klaipėdiškiai; įeina Antanas Smetona.

1924 metų Sąjungos vidaus įvykiai nebuvo palankūs našiam darbui. II.29 atsisako ne tik nuo pirm-ko, bet ir nuo Centro Valdybos nario pareigų rašytojas ir prof. V. Krėvė - Mickevičius. Taip III.12 padaro ir Antanas Smetona, kurio pareiškimas yra toks: „Šiuo prašau pranešti Centro Valdybai, kad aš išstoju iš jos narių skaičiaus, kadangi nesutinku su tuo lemiančiųjų partijų atstovų nusistatymu valdyboje, jog Š. Sąjungos pirmininkas, kaip paaiškėjo dr. Staugaičio pranešimą valdybos posėdžiuose besvarstant, neturįs teisės pareikšti S-gos organe „Trimite" savo, kaip šiaip jau piliečio, skirtingos nuomonės, prieštaraujančios politinei valdžios krypčiai, vedančiai Lietuvą pavojingu dargi jos nepriklausomybei keliu". Iš tikrųjų pirmininkas V. Krėvė ir „Trimite" ir Šaulių Sąjungos veikime griež-

tai laikėsi vienos linijos. Jis vykdė 1922 m. suvažiavime pareikštą dėsnį, jog Sąjunga yra „gryno lietuviško kraujo". „Trimite" riebiu šriftu buvo įspėta: „Lenkai, žydai, rusai, vokiečiai išvien eina į rinkimus. O lietuvių balsai skaldosi dar į daugybę sąrašų" (1923). Kitas įžanginis straipsnis mini „nemaža rusų, kurių vieni apie didelę nedalinamą, o kiti apie didelę bolševikinę Rusiją svajoja". „Lietuvos seimas turi būti lietuviškas seimas". O įžanginius tuomet rašydavo daugiausia pats pirm-kas. Lietuviškumo dėliai Sąjungos prezidiumas stengėsi, kad rinkimams į seimą būtų sudarytas Šaulių Sąjungos sąrašas.

Centro Valdyba naują pirmininką išsirinko tik po trijų mėnesių (VI.6). Juo buvo adv. St. Šilingas. Visuotinio suvažiavimo taismet visai nebuvo. Jis įvyko tik 1925 m. (III.1—3). Prezidiumą sudarė dr. Mikulskis ir klaipėdiškiai Peteraitis su Vanagaičiu[1]). Naujajai valdybai pasiskirstant pareigas, pirmininku liko Matas Šalčius; į prezidiumą, be jo, dar įėjo L. Vailionis, V. Kvieska, A. Marcinkevičius ir A. Žmuidzinavičius.

1926-tų metų visuotinis suvažiavimas sušauktas VI.17—19. Posėdžiavo univ-teto rūmuose. Sąjungos kūrėjas Pūtvis išrinktas Sąjungos garbės pirmininku su Centro Valdybos nario teisėmis. Be kitų, į valdybą įeina V. Krėvė - Mickevičius ir P. Ruseckas. Pirmininku liko pulk. Teodoras Daukantas. Šauliniam veikimui išjudinti, A. Graurogkas pateikė kad „kiekvienas C. Valdybos narys, neskaitant posėdžių, turi atlikti Sąjungos reikalams darbo minimumą". Pulk. Daukantui perėjus į aukštąją kariuomenės vadovybę (XII. 23), pirmininko pareigas paima buvęs vicepirmininkas R. Skipitis (nuo XII. 15)[2]).

Nei 1926-tais, nei 1927-tais metais visuotinio suvažiavimo nebuvo, kadangi valstybės vidaus įvykiai permainė Lietuvos gyvenimą. Tik 1927-tais m. buvo sušauktas tarnybinis rinktinių vadų susirinkimas (XII. 10—11). Iš Centro Valdybos atsisakė prof. V. Krėvė-Mickevičius pareiškęs, kad „mano many-

---

1) Skyrių vadų konferencija — I.3—4.

2) Formaliai išrinktas 1927. I. 19.

mu, žalinga Lietuvai Š. Sąjungos taktika šiuo Vilniaus faktino atsižadėjimo momentu". (1927. XII. 17).

1928-tų metų suvažiavimas buvo labai gausus, būtent, dalyvavo net 331 atstovas ir skyrių vadai (VI.17—18). Pirmininkavo pulk. Rusteika. Į Centro Valdybą renkami: Žmuidzinavičius, ats. gen. Daukantas, Graurogkas, Vailionis, Marcinkevičius, pulk. Šarauskas, pulk. Kazitėnas, pulk. Vėgėlis, pulk. Rusteika, Jurgis Brūvelaitis ir Staškevičius. Pūtvio nereikėjo rinkti, kadangi, kaip garbės pirm-kas, savaime įėjo į valdybą. Pasiskirstant pareigas, jam tenka ir tarnybinio pirm-ko vieta. Kontrolės komisiją sudaro Mikelkevičius, prof. Stančius ir Grebliauskas-Grebliūnas. Taismet inž. Graurogkas Sąjungai dovanojo bronzinę lentą — Lietuvos nepriklausomybės dešimtmečiui paminėti. Metų pabaigoje, kaip paprastai, buvo sukviesti rinktinių vadai.

1929-tais metais Sąjungą ištiko skaudus smūgis — III. 5 mirė Vladas Pūtvis. Pirmininku išrinktas A. Žmuidzinavičius (IV. 26). Sąjungos kūrėjas buvo gražiai pagerbtas. Kovo 15 dienos savo posėdį Centro Valdyba paskyrė jo atminimui. Čia nutarta: Pūtvio Graužikų dvare įsteigti jo vardo muziejų; taip pat įsteigti „tautos kultūros fondą"; bronzinį Pūtvio bareljefą pastatydinti Sąjungos salėje; pagaliau, išleisti velionio raštus, vieną „Trimito" numerį skirti jo garbei. Be to, svarstyta, kad dailininkai velionio garbei nupieštų atitinkamą paveikslą. V. Daugvardas siūlė dar, kad Pūtvio atminimui būtų išleista knyga, kur būtų biografija ir šaulių ideologija. Paskui išrūpinta, kad buvusią Kalnų gatvę, kur kurį laiką gyveno ir mirė Vl. Pūtvis (Žmuidzinavičių namuose, Nr. 40) miesto savivaldybė pavadino Pūtvio vardu (XI. 29). Tais pačiais metais visoje Lietuvoje paminėta Sąjungos dešimtmetis. Kaune suruošta didžiulis šaulių suvažiavimas.

1930 m. buvo 2 rinktinių vadų (III. 7—8, IX. 18) ir 1 jų valdybų pirmininkų suvažiavimas. (VI. 28).

Kitais metais visuotinis suvažiavimas buvo numatytas rugsėjo mėnesį. Bet, kadangi nebuvo priimtas Sąjungos statutas, tai, kr. apsaugos ministro pageidavimu, jis nukeltas į 1932-trus. Buvo tik tarnybinis rinktinių vadų suvažiavimas.

1932 m. pirmininkas A. Žmuidzinavičius įteikė pareiškimą, jog, nors „nežiūrint į mano pakartotinas pastangas perduoti pirmininkavimą į kitas rankas, teko išbūti... iki šio laiko“, nuo VI. 1 galutinai atsisakąs nuo einamų pareigų. Bet Centro Valdyba atsistatydinimo nepriėmė. 1933.I.28 prezidiumo sekr. A. Staškevičius iškėlė klausimą apie Klaipėdos vadavimo knygos leidimą, kuriai jau pagamintos klišės ir išleista dar 2.500 litų. Čia pat veikalo redaktorius A. Marcinkevičius pažada, kad veikalas dešimtmečio sukaktuvių proga bus išleistas (Knyga, tačiau, neišleista).

Tais pačiais 1933 metais patvirtintos šaulių moterų veikimo taisyklės. Tuojau pasireiškė didelis jų veiklumas. Ministrų Kabinetas leido Sąjungai piniginę loteriją.

1934 m. (XI. 30) atsisako pirmininkas A. Žmuidzinavičius, į kurio vietą išrenkamas prof. L. Vailionis. Jis išbūva iki naujo Šaulių Sąjungos sutvarkymo. Jis įvestas įstatymu 1935. VII. 15 ir statutu, kurį prezidentas patvirtino 1936. IV. 23. Pagal jų nuostatus, Sąjungai taikoma trys nauji principai: ji visiškai priklauso karinės valdžios, gauna daugiau valstybinės įstaigos savumų, pagaliau, pirmauja skiriamas vadas. Be to, Sąjungos valdomieji organai pritapdinami kariuomenės organizacijai. Senoji valdyba paskutinį savo posėdį turėjo 1935. III. 11. O IX. 25 posėdžiauja jau taryba, kurios pirmininku yra Sąjungos vadas pulk. Pr. Saladžius ir nariai L. Vailionis, A. Graurogkas, pulk. l. Kazitėnas, A. Starkus ir A. Marcinkevičius. Žymu didelis veiklumas. Vadas paskelbia tautinių organizacijų talką. Tarybos narys A. Graurogkas pasiūlo, kad Sąjungoje reiktų įgyvendinti nusistatymą, jog šauliai yra tarp savęs susiję ne tik „teoriškai-idėjiškai, bet ir draugiškai bei materiališkai-ekonomiškai“.

Naujasis vadas pulk-kas Pranas Saladžius yra gimęs 1893. II. 15 Vyžuonų miestelyje (Utenos apskr.). Jis baigė: rusų laikų Panevėžio mok-jų seminariją (1912), Vilniaus karo mokyklą (1917) ir Aukštuosius Karininkų Kursus (1930). Yra ėjęs įvairias pareigas: 1919. VII. 26 įstoja į Lietuvos kariuomenę; nuo 1919. XI. 20 lektoriauja Karo Mokykloje; nuo 1921. XI. 1 drausmės bataliono vadas; nuo 1926. I. 2 karo kalėjimo viršininkas; pagaliau nuo 1928. I. 18 Kauno komen-

dantas. Pertvarkytos Šaulių Sąjungos vadu paskirtas 1935. VIII. 8.

1936. VI. 30 pirmą kartą nuo 1928-tų metų, ir tai pagal naują įstatymą bei statutą, įvyksta rinktinių atstovų suvažiavimas. Dalyvauja ir rinktinių vadai. 19 rinktinių duoda po 5 atstovus. Moterų atstovių su tarybos narėmis susidaro 110. Darbo posėdžiai eina atskirai vyrų ir moterų. Suvažiavimas į tarybą išrenka: inž. A. Graurogką, at. pulk. P. Gužą, pulk. J. Šarauską, adv. Skipitį, prof. L. Vailionį, žem. ūkio ministrą St. Pūtvį, teis. min. St. Šilingą ir klaipėdiškį Jon. Vanagaitį. Kontrolės komisiją sudaro šie šauliai: M. Mikelkevičius, Vaitkūnas ir A. Starkus. Ji ėmėsi darbo tikrai pavyzdingai ir patikrino visą Sąjungos ūkinį ir finansį veikimą. Reikia pabrėžti, jog Sąjungos vadas priėmė komisijos pastabas ir įsakė kitais metais šalinti nurodytus trūkumus.

Antras naujosios tvarkos visuotinis suvažiavimas buvo 1937. III. 6. Taryba išrinkta šitokia: at. pulk. Gužas, šviet. min. Tonkūnas, A. Graurogkas, min. Pūtvis, sus. min. Jok. Stanišauskis, L. Vailionis, R. Skipitis ir teis. min. Šilingas. Į kontrolę pirmininku patenka pernykštis Mikelkevičius, o nariais A. Starkus su A. Kniūkšta. Suvažiavime padaryta labai svarbių nutarimų. Kiekv. būrys įsigyja mažo kalibro šautuvą; šauliai organizuoja sutikimą grįžtančios kariuomenės iš manevrų, be to, sutikimą paleistų namo atsarginių, pagaliau, naujokų išlydėjimą. Dar vadovybei uždėta pareiga rūpintis, kad būtų uniformuotiems šauliams 50% papiginti geležinkeliai, pagaliau, kad švietimo min-ja leistų jaunųjų šaulių dalinius vidurinėse ir aukštesniosiose mokyklose. Taismet aiškintasi bendradarbiavimo galimumais su Jaunosios Lietuvos Sąjunga. Gruodžio mėnesį iš tarybos atsisako ministrai Pūtvis ir Šilingas. Jau pradedama ruoštis 20 metų Sąjungos sukaktuvėms, būtent, galvojama pastatyti Kaune naujus šaulinius namus ar bent pristatyti esamiems trečią aukštą.

1938-tų metų suvažiavimas sušauktas III. 12. Naująją tarybą sudarė: min. Stanišauskis, min. Tonkūnas, P. Gužas, pulk. J. Šarauskas, L. Vailionis, R. Skipitis, A. Graurogkas ir Erd. Simonaitis. Į kontrolės komisiją išrinkta: Pr. Vaitkūnas, A. Kniūkšta ir dr. O. Sruoga. Į garbės teismą: gen. J. Bulota, teis.

M. Čepas ir prof. Aug. Janulaitis. Taismet veikė net keletas Sąjungos fondų, būtent: Pūtvio tautinės kultūros, šaulių namų, priešcheminės apsaugos ir šaulių aviacijos. Veikime žymu griežta ranka — išbraukta 1.998 šauliai. Kontrolės komisija, pirmininkaujama garbės šaulio Mikelkevičiaus, buvo pasiūliusi naują būdą: vado skirti žmonės padaro turto, pinigų ir dokumentų reviziją, o kontrolės komisijai belieka tik metinė apyskaita ir knygos, kitką gi tiria pagal reikalą. Pulk. Pr. Saladžius tuojau įsakė, kad šią tvarką Sąjungos štabas kitais metais vykdytų.

2. DALINIAI IR NARIAI

Apžvelgę bendrąją Sąjungos santvarką, dabar susipažinsime su atskiromis jos dalimis. Pagrindinis Šaulių Sąjungos vienetas yra būrys. Tiesa, pagal 1919-tų metų, taigi pirmuosius įstatus pirmiausia buvo steigiami skyriai. Tik „padaugėjus... nariams, skyrius dalinamas būriais“. Bet tai dėlto, kad buvo pati organizacijos pradžia. Vadinasi, tuomet skyrius dažniausiai buvo ir būrys. Tvirtino Centro Valdyba, bet tik tuomet, kai būdavo atsiunčiama būrio steigiamojo sus-mo protokolas ir narių sąrašas. Tvirtinimo privalė ir naujų narių sąrašai. Įdomus yra posmas, kad „skyrių valdybos skiria sau vadą-instruktorių“, kurį ir vėl tvirtino Centras.

Atskirų dalinių santykiavimas buvo toks. Būrių valdybos „turėjo teisės“ paskirti savo atstovą į skyrių valdybas, o šios — į Centro Valdybą. Taip XII. 22 joje posėdžiauja Ukmergės, Rokiškio skyrių ir Kauno būrio atstovai.

1920 metais jau yra skyrių ir būrių vadai, pagaliau, jau iš kitur žinome, kad buvo ir vyriausias vadas. Būriai iš pat pradžių beveik visur atitiko valsčius. 1920 metų pabaigoje jau žinomos ir grandys, kurios turėjo apimti kaimus. Rugpiūčio mėnesį (15 d.) Šiauliuose jau įvyksta būrių atstovų suvažiavimas, kuriame randame ir 2 Centro atstovus. Verta paminėti, jog 1920 m. pabaigoje buvo „geležinkeliečių šaulių sąjunga“, kurios valdybą sudarė Kast. Kristutis, inž. Leon. Gimbutas ir Pet. Janulevičius.

Ilgainiui būrius leista tvirtinti skyriams. 1921 metais Alytaus, Tauragės, Kėdainių, Utenos — Zarasų, Vilkaviškio, Marijampolės, Telšių ir Biržų — Pasvalio skyriai jau kviečia savo būrių suvažiavimus (II. 25, III. 31, VII. 2, X. 2. XI, XII). Pagaliau, Kaune buvo sukviesti štabų viršininkai, skyrių vadai, jų padėjėjai ir kiti pareigūnai (IV. 27).

Skyriai darė savo suvažiavimus ir 1922 m. Pagal Centro instrukciją (III. 24), skyriaus vadas buvo skyriaus ir būrių tvarkytojas. Atsakingas buvo Centro Valdybai, o administracijos atžvilgiu priklausė instruktavimo skyriaus viršininko. To vado žinioje buvo būrių vadai instruktoriai ir kiti provincinių dalinių tarnautojai. Skyriaus vadui uždėta pareiga, kad kiekviename valsčiuje ir parapijoje būtų šaulių būrys, o kiekviename kaime — grandis. Rodos, Kr. Ap. Ministerija siūlė įvesti apygardos vardą, bet palikta tradicinis skyrius. Jau 1922 m. skyriai pradėta žymėti skaitmenimis, pagal eilę. Būrio vadas turėdavo pasirašyti šitokį pareiškimą: „Pasižadu... dėti visas pastangas, kad man pavestas būrys būtų ištikimas demokratiniam mūsų valstybės sutvarkymui ir, jei būtų reikalas, ginti Seimo pastatytą valdžią nuo pasikėsinimo iš šalies ar iš vidaus". Be to, pridėti, kad pildys „be prieštaravimo visus skyriaus vado ir Centro Valdybos įsakymus". Įdomu pastebėti, jog 1922 metų visuotiniame suvažiavime skyrių vadai buvo tarę, kad skyrių valdybos nereikalingos, bet suvažiavimas buvo kitokios nuomonės.

Tas klausimas buvo keliamas ir 1923 m. Vienas „Trimito" straipsnis iškelia valdybų ydas ir rašo, girdi, sklindą gandai apie jų panaikinimą. Bet redakcijos prierašas tokį spėliojimą randa be pagrindo. 1926 metais šis dalykas svarstomas ir Centro Valdyboje. Skųstasi, kad Vilkaviškio, Kėdainių rinktinės ir „daugelis būrių" nepaiso Centro aplinkraščių ir nurodymų. Dėl to pirmininkas siūlo, kad ruošiamame statute būtų posmas, jog Centro Valdybos pirm-kas gali paleisti nedrausmingą rinktinės valdybą ir sušaukti būrių atstovus. Rinktinės gi pirm-kas galėtų atitinkamai pasielgti su būriais.

Centro Valdybos prezidiumas (1930 m.) nutarė, kad, jei daugumas narių nereikalauja kitaip, tai būrių sus-mams vadovauja valdybų pirm-kai.

Vis dėlto Sąjunga turėjo pagrindinį nusistatymą. Jį išreiškė Vl. Pūtvis, kai 1928 m. vėl ėmęs šauliams vadovauti, išleido atsišaukimą „Dieve, padėk mums!" — „Ne būriai Centrui, bet Centras būriams... Mūsų Sąjungos organizacijos lytis yra nepaprasta ir ypatinga. Ji turi jungti glaudžiam bendrajam veikimui visame Lietuvos plote išsisklaidžiusius šau-

lius, neatitraukdama jų nuo našaus profesijos darbo, vietos pilietinių prievolių. Dėl to ryšio klausimas niekur nėra taip sunkus, kaip mūsų organizacijoje“.

Patogumo dėliai, apie 1925 m. vienur kitur buvo ruošiama rajoniniai šaulių suvažiavimai. Taip buvo ir vėliau. Pav., 1932 m. tokį suvažiavimą turi Vilkaviškio rinktinė (Did. Šelviai, Žalioji, Alksnėnai, Didvyžiai, Navininkai).

Pagal naująją santvarką, rinktinių vadais yra vietos karo komendantai. Mažesnių dalinių vadus skiria ir atleidžia Sąjungos vadas pagal rinktinės vado teikimą. Nekarinio pobūdžio reikalams visi daliniai turi renkamąsias tarybas. Naujai paskirtieji Šaulių Sąjungos dalinių vadai perėmė pareigas iki 1935. VIII. 31. Buvę rinktinių vadai paskirti naujųjų vadų, atsieit, komendantų padėjėjais. Taip sulydyta senoji tvarka su naująja. Iki visuotinio sus-mo valdybos ėjo statutinių tarybų pareigas.

Pūtvio aukščiau minėta mintis buvo vykdoma ir po jo. Kaune buvo daroma „šaulių pasikalbėjimai“. Dalyvaudavo Centro pareigūnai, Kauno ir aplinkinių būrių atstovai; būdavo paskaita ir Centro Valdybos pirm-kas atsakinėdavo į klausimus. 1934 m. tokių pasikalbėjimų buvo 7, o kitais metais dar keli. 1935 m. vasario mėnesį pasikalbėjimų dalyviai Sąjungos salėje turėjo pobūvį-arbatėlę. Panašių pasikalbėjimų būdavo ir prie naujojo Sąjungos vado. Pav., 1936 metų pavasarį Panevėžyje (Daugvardas). Jau mes minėjome, jog pulk. Saladžius pirmuose tarybos posėdžiuose iškėlė provincijos lankymo reikalą. Patsai jį labai sąžiningai vykdė. Pirmaisiais darbo metais spėjo aplankyti keliolika dalinių. Paskui, kiekvienais metais padarydavo po keliasdešimt išvažiavimų į rinktines, būrius ir įvairius kursus bei stovyklas.

Pagal 1919 metų įstatus, šauliais gali būti „visi Lietuvos piliečiai, be skirtumo amžiaus, dori žmonės, nenusikaltę baudžiamiesiems įstatymams“. Jau tuomet minimi ir „nerikiuotės nariai“. Yra vienas atsitikimas kuopinio nario. Taip „Pakaunės Kooperacijos Bendrovių Sąjunga“ priimama „nerikiuotės nariu“ (1920. I. 11). 1921 metais yra 3 šaulių rūšys: rikiai, nerikiai ir rėmėjai. 1927 m. buvo išleistos tam tikros šaulių-rėmėjų taisyklės. Mokestis — 60 litų. Jei sudaro būrį, tai šis

priklauso rinktinės; nariai gali laikyti ne karo ginklą, dėvėti uniformą ir ženklą.

Šauliai, turėdami daug sunkių pareigų, jau seniai norėjo gauti ir lengvatų. 1925—1926 metų Centro Valdyba tarp numatytų uždavinių suminėjo ir šį dalyką.

Šioje vietoje reikia sustoti ties jaunaisiais šauliais. Pirmieji Sąjungos įstatai (1919) jau sakė, kad nariais gali būti visi „be skirtumo amžiaus". Dėlto jau 1919 m. šaulių eilėse buvo ir gimnazistų. Žinome, jog XII.11 iš vieno būrio, gimnazijos vadovybei įsakius, gavo pasitraukti net 19 mokinių (jų tarpe Juozas Dovydėnas, Jerys ir Antanas Jonikai). Į 1920-tų m. pabaigą Centro Valdyba nustatė, kad nepilnamečiai šauliai turi turėti tėvų raštinį sutikimą. Taismet moksleivių šaulių buvo Panevėžio, Utenos, Raseinių, Kupiškio, Kauno ir kitose gimnazijose ar progimnazijose. Utenos „Saulės" gimn-jos būrio narys buvo Teof. Tilvytis. Raseiniuose buvo tik grandis prie bendro būrio.

1921 m. jau žinoma Vilkaviškio gimnazijos grandis. Kauno skyrius (= rinktinė) net laiko bendrabutį „moksleiviams šauliams". Vadinasi, reikalas buvo gerokai išplitęs. Dėl to I. 23 sudaro taisykles šauliams mokiniams.

1. Tėvų sutikimas reikalingas tik tiems, kurie nebaigę 17 metų.

2. „Dėl šaulio darbų" mokinys, be mokyklos leidimo, negali apleisti pamokų.

3. Ypatingais atsitikimais, Sąjungai prašant, mokyklos vadovybė atleidžia nuo pamokų.

4. Mokiniai šaulių būriuose „sudaro savo grandis, kurių darbuotė pritaikoma mokyklos tvarkai ir pastarosios vadovybė turi teisės ją kontroliuoti".

Moksleivių būrių buvo nemaža. Be minėtų, žinoma dar Marijampolės (1922), Biržų (1922), Krekenavos (1923), Raguvos (1923), Ukmergės (1923), Alytaus (1930), Kretingos (1924), Žagarės (1924), Anykščių (1924), Lazdijų (1924), Kėdainių (1924) gimnazijose ar progimnazijose. Atskiras būrys (32) buvo Žem. Ūk. Technikume ir Akademijoje.

Bet jau 1920 metų pabaigoje švietimo min-ja rašė Centro Valdybai dėl nesusipratimų Kupiškyje. O po dviejų metų iš-

kilo visai rimtas reikalas. 1922. XII. 9 šviet. ministras Juodakis gimn-jų direktoriams išleido instrukciją, pagal kurią „... mokiniai negali būti šauliai pilnoje prasmėje. Kiekvienoje atskiroje mok-loje jie gali sudaryti šaulių tipo kuopelę, Šaulių Sąj-gos skirtųjų narių instruktuojamą, betgi neidami šaulių rikių pareigų ir nebūdami apginkluoti“. Nors čia aiškiai leidžiamos „šaulių tipo kuopelės, Š. Sąjungos skirtųjų narių instruktuojamos“, vis dėlto kai kurie direktoriai pažiūrėjo kitaip. Pav., Biržų direktorius, tuo aplinkraščiu besiremdamas, uždraudė savo gimnazijos kuopelę. Buvo susirašinėjama su Švietimo Min - ja, kuri atsakė Centro Valdybai neaiškiai: „kad nekliudytų išstojimą iš Sąjungos“. Vis dėlto pagaliau susitarta, jog šauliai veiks aplinkraštyje nurodytu būdu. Centras (1923. VI. 15) išleido instrukciją, pagal kurią šauliai moksleiviai bus ruošiami telefonininkų, lauko žvalgų, šoferių, sapiorų. sanitarų ir kitokioms pareigoms. Ginklai duodama tik su mokyklos vadovybės žinia (kiekvienam atvejui). Nariai turi teisę dėvėti uniformą.

1925 m. Sąjungos karinis vadovas kap. Klimaitis per „Trimitą“ specialiai kreipėsi į gimnazijų mokinius, kad jie rašytųsi į šaulius („Mūsų jaunuoliams“).

Per vis. suvažiavimą (1928. VI. 17—18) šauliai moksleiviai skundėsi, kad jų vyresnybė trukdanti mankštintis su ginklais. Kadangi vis pasitaikydavo neaiškumų, tai 1928. XI. 1 švietimo ministras K. Šakenis išleido taisykles šauliams ir skautams tvarkyti. Čia aiškiai sakoma, kad vidurinėse ir aukštesnėse mok-se gali būti šaulių būriai. Nuo 15-kos metų amžiaus — jei sutinka tėvai ar globėjai, o nuo 17-kos — patys savo noru. Kas per trimestrą turi daugiau kaip 2 nepatenkinamus pažymius, negali būti šauliu. Šaulinį darbą dirba nepamokų metu ir nelaužo mok-los tvarkos. Su savim turėti ginklų negali. Šaulinę uniformą dėvi ne per pamokas. Karinių pamokų laiką ir tvarką nustato rinktinės vadas, susitaręs su direktorium; jis prižiūri ir mokinių pratimus (vadas). Nepamokų metu gauna salę ir gimnastikos priemones. Rinktinės vado įsakymu, šauliai moksleiviai gali atlikti ir operatyvinius uždavinius, direktorius tuomet atleidžia iš pamokų. Šauliniais reikalais direktorius kreipiasi į rinktinės vadą ir atvirkščiai; mo-

kiniai patys nesikreipia. Taigi anas aplinkraštis (XII. 9) nustojo veikęs.

Bet šitam darbui padarė galą Švietimo Min-jos draudimas, išleistas 1930. IX. 1. Juo panaikinamos visos moksleivių, taigi ir šaulių kuopelės. Dar prieš tai ministerija pasiinformavo Šaulių Sąjungoje.

Bet Sąjunga greitai pajuto didelę spragą. Dėl to per 1933 metų suv-mą beveik visos rinktinės pageidavo, kad būtų atgaivintas senasis šaulių moksleivių veikimas. Buvo priimtas garbės šaulės Em. Pūtvienės siūlymas. kad reikia kreiptis į Respublikos Prezidentą. Dalykas neapmirė nei įvedus naująją Sąjungos tvarką. 1936. I. 7 Sąjungos tarybos protokole skaitome: „Prof. L. Vailionio iškeltą klausimą dėl moksleivių šaulių organizavimo aukštesnėse klasėse, taryba laiko aktualiu ir paveda pirm-kui rūpintis, kad būtų atšauktas suspendavimas šaulių būrių veiklos Švietimo Min-jos vidurinėse ir aukštesnėse mokyklose". Kitais metais (1937. III. 6) visuotinis rinktinių atstovų suvažiavimas nutaria, kad reikia rūpintis „atgaivinti šaulius moksleivius vidurinėse ir aukštesnėse mok-se". Pagaliau, tas klausimas dar kartą pajudintas centrinės tarybos posėdyje 1938 metų kovo mėnesį. Čia nutariama į šaulių eiles „pritraukti... daugiau jaunimo" ir „prašyti kariuomenės vadą... kad būtų leista atgaivinti mokyklose šaulių būrius".

Pagaliau, beveik po devynerių metų, švietimo ministras L. Bistras 1939.VI.3 atšaukė 1930-tų m. draudimą ir vėl leido aukštesniųjų mokyklų mokiniams dėtis į šaulinius dalinius. Atitinkamų taisyklių nuostatais, moksleivių šaulių daliniai steigiami tik iš tos mokyklos mokinių, atskirai berniukų ir mergaičių. Vieneto vadą, susitaręs su direktorium, parenka rinktinės vadas, o tvirtina Sąjungos vadas. Mokiniai šauliai negali būti jaunesni kaip 16 metų ir bent patenkinamo mokymosi ir gero elgesio.

Šaulio pareigos negali trukdyti mokslo nei laužyti mokyklos drausmės. Bet manevrams ir kitokiems pratimams mokyklos direktorius gali šaulius mokinius atleisti nuo pamokų 2—3 dienas per metus. Dirbdami šaulinį darbą, mokiniai dėvi Sąjungos vado nustatytą uniformą. Ginklai išduodami kiekvie-

ną kartą tik rinktinės vado nustatytam uždaviniui vykdyti. Mokykloje susirinkimai gali įvykti tik pagal mokyklos nustatytą tvarką. Direktorius gali leisti naudotis aikštėmis, sporto įrankiais ir kitomis mokyklos reikmenėmis.

Direktorius gali tikrinti mokinių-šaulių visuomeninį ir kultūrinį veikimą. Jie negali būti nemokinių šaulių vienetuose, nei tokiose sporto komandose.

Šaulių Sąjungos vadas, susitaręs su Šviet. Min-ja, šaukia atskirus mokinių šaulių suvažiavimus. Mokinių - šaulių veikimas tvarkomas Šaulių S-gos statutu ir atskiromis taisyklėmis.

Keli žodžiai apie nemoksleivių (ne gimnazijų) jaunimo organizavimą šauliniais pagrindais. Jau 1921 m. „Trimite" rašyta apie „jaunųjų šaulių (vyčių)" organizavimą. Ats. leit. Kenstavičiaus-Kenstgailos žiniomis, taismet „prie kai kurių būrių" buvo „vyčių grandys". 1926—1927 m. Mažeikių būrio pirm-kas, kurio pavardė ką tik minėta, įsteigė „jaunųjų šaulių" skyrių. Iš jų pačių paskyrė skyrininką ir jo pavaduotoją. Kai kuriuose lauko pratimuose tie jaunieji dalyvaudavo drauge su būriu. Rudenį jie buvo pakelti vyresniais šauliais.

Tas klausimas labai gyvas 1930 m. Metų pradžioje mok. Paul. Daukas prie Paystrio mok-los turėjo įkūręs jaunųjų šaulių Gedimino būrį. Jo žiniomis, prie „kai kurių būrių organizuojama vaikų grandys ir net būriai". „Trimitas" buvo pilnas teigiamų straipsnių apie tos rūšies šaulius. Hon. Ivanauskienė, kaip „moterų organizacinės komisijos" pirm-kė, „jauniesiems šauliams" visiškai pritarė ir pareiškė viltį, kad 20 metų Sąjungos šventėje ir jie dalyvausią („Tr." Nr. 13). Pagaliau, pirm-kas A. Žmuidzinavičius pranešė (III. 21), jog Sąjungos prezidiumas yra nustatęs taisykles jaunųjų šaulių organizavimui.

---

3. SANTYKIAI SU KRAŠTO APSAUGOS MINISTERIJA.

Kadangi Šaulių Sąjunga yra ir karinė organizacija, tai iš pat pirmos dienos turėjo santykių su karine valdžia. Steigimo metu jie buvo geri: juk pirmuosius įstatus Krašto Apsaugos Min-ja patvirtino. Paskui l. e. p. krašto apsaugos ministras Žadeikis (1919. X. 5) karo komendantams išleido aplinkraštį, kuriame sako: „...Iš ištikimų lietuvių-nekariškių susikurta Liet. Šaulių Sąj-ga, kurios tikslas kovoti dėl Lietuvos nepriklausomybės". Paskutinis sakinys yra toks: „Komendantai privalo L. Šaulių Sąj-gos organizavimą remti ir kiek galima padėti". Ministerija, Sąjungos prašoma, X. 20 jai duoda „vyriausiąjį šaulių vadą" kar. B. Vasiliauską, kuriam moka daugiau kaip pusę algos. Jis dalyvauja valdybos posėdžiuose.

Ir nauji daliniai ir ginklai buvo registruojami pas komendantus. Bet Gelgaudiškio būrio, įsteigto jau X. 16, radęs priežastį, komendantas neįregistravo. Lapkričio mėnesį buvo nuginkluotas Taujėnų būrys ir dėl to Centro Valdyba iš min-jos gavo griežtą raštą. Valdybą pasiekė gandas, būk ministerija ruošiantis panaikinti Sąjungą. XI. 30 jau svarstoma, ar tokiam veiksmui reikėtų pasipriešinti. Pūtvis kalbėjo labai aiškiai: reikia panaikinti karinės valdžios nepasitikėjimą, jei to negalima — tegul Sąjungą uždaro. Bet posėdyje dalyvavęs Kr. Ap. Min-jos atstovas kar. Kubilius nuramino, kad klausimo apie uždarymą visai neverta svarstyti. Vis dėlto nesklandumų dar liko. Gruodžio mėnesį dėl iš bermontininkų atimtų ginklų buvo trynimųsi vietinės kariuomenės su Tauragės ir Šiaulių skyriais. 1919 metų pabaigoje ministerija pasiūlė, kad Sąjungos įstatai būtų pakeisti. Centras sutiko ruošti projektą drauge su karine valdžia, bet jį priimti galės tik visuotinis būrių atstovų suvažiavimas. Tiesa, dar buvo šiokio tokio sujudimo dėl vyr. karo vado gen. Liatuko (XII. 5) įsakymo, kad kariuomenės da-

liniai suregistruotų visus šaulių dalinius su turimais ginklais ir išformuotų tuos, kurie neįregistruoti Centro Valdyboje. Vis dėlto ir tame įsakyme aukštoji kariuomenės vadovybė oficialiai pripažįsta, kad Šaulių Sąjunga „gan daug yra padėjusi kovose su priešais“.

1920 metai prasidėjo santaikoje. Min-jos atstovą matome skyrių atstovų suvažiavime (II. 15—17). Patsai Pūtvis gegužės mėnesį pripažįsta, jog santykiai su Kr. Ap. Ministerija pagerėjo. Sąjunga turi „vadą kar. Joną Čiurlionį“ (posėdyje dalyvauja V. 28, tur būt užėmė B. Vasiliausko vietą?). Krašto Ap. Min-ja „susisiekimo karininku ... prie Šaulių Sąjungos“ skiria maj. Motiejūną-Valevičių (IX. 20). Į Sąjungą ateina nemaža karininkų. Rugpiūčio mėn. trumpam laikui priskiriamas kap. Kaunas. Sudėties ir instruktavimo skyriaus viršininku skiriamas kar. P. Klimaitis, kuriam tuojau pavedamas ir „vyriausio šaulių vado“ pareigos (X. 15, 22). Kar. yp. reikalams Petr. Linkevičius eina Kauno skyriaus vado pareigas. Dar ateina į Šaulių Sąjungą kapitonai Džiūvė ir Butkus. Tais pačiais metais Centro Valdyba dar gauna iš min-jos puskarininkių (5) ir šoferių. Apskritai Šaulių Sąjunga gauna karišką veidą. IX. 1 įvedama viršininko vieta, kurią paima Vl. Pūtvis. Metų pabaigoje saitai dar stiprinami, mat, anot Pūtvio, „Š. S-gos darbuotė nėra pakankamai gerai koordinuota su Kr. Ap. Min-ja“. Dėl to valdyba duoda kai kurių siūlymų jai. Pagal min-jos projektą, buvo sumanyta steigti „atskirą šaulių batalioną“ (jau kalbėta „kovų su lenkais“ skyriuje). Tai Centro Valdyba patvirtino (XII. 12). Tokiai tvarkai jau buvo pradėta ruoštis: gen. Nagius jau pradėjo organizuoti „šaulių divizijos“ sanitariją (XI. 11). Bet 1921 m. į tai visa kariuomenės vadas atsakė neigiamai (I. 12).

Bet buvo ir nesusipratimų. Atėjo nemalonių žinių iš Šiaulių, Raseinių, Šakių, Marijampolės, Kauno komendantų. Buvo ir suėmimų. Be kitų, Šiauliuose taip atsitiko su Mačiūnu, Augustinavičium ir Lukauskaite. Kai kada nesklandumų būdavo ir su apskričių viršininkais ir milicijos vadais. Sakysim, Telšių skyriaus suvažiavimas buvo nutaręs, kad „šauliai patys gali sulaikyti priešvalstybinius agitatorius“. Be to, trynimosi pasitaikydavo ir veikiančioje kariuomenėje, atsieit, 1-me pėstinin-

kų pulke. Kariuomenės štabas rašė C. Valdybai, kad pafrontės šauliai „gali duoti nemaža naudos, tik jeigu jie bus žinioj barų viršininkų". Šauliai gi skundėsi, negauną drabužių ir tinkamo išlaikymo. Centras skundėsi ir Kauno karo komendanto viešu įsakymu (XI. 3), kuriuo, girdi, „be jokio teisėto pamato skaudžiai įžeidžiama Lietuvos šaulių garbė, įgyta kruvinose kautynėse su nepriklausomybės priešais". Dėl to bus suprantama, jei Sąjunga skundėsi min-jai ir prašė, kad „vieną kartą visam laikui būtų nustatyti pamatiniai teisiniai Šaulių Sąj-gos esimo ir jos darbuotės apdraudimo dėsniai".

Vis dėlto šie visi nedarnumai tebuvo atskiri faktai, sukelti vietinių įtakų ar asmenų. Bendras darbo pagrindas buvo tvirtas. Taip, 1920. X. 5 kr. ap. ministras pulk. Žukas ir e. p, brigados vado pulk. Merkys įsakyme komendantams priminė, jog šieji „teikia visokeriopos paramos šaulių darbuotei vykdyti". Kai kur, pav., Rokiškyje, Ukmergėje ir Panevėžyje buvo šaulių santykiai su komendantais labai nuoširdūs. Panevėžyje šauliai švietė kareivius iš bendrų dalykų, o karo vadovybė šaulius — iš karinių. Rokišky patsai komendantas skaitė šauliams paskaitų.

1921 metais yra labai giedri nuotaika. I. 23 valdyba nutaria, kad Sąjunga „karinio auklėjimo, karinio ruošimo, ginklo vartojimo, taip pat ir karo akcijos (atžvilgiu) yra kr. ap. min-jos žinioje". Nesusipratimai — kaip išimtys. Labai svarbus dalykas tai teisinių normų priėmimas. Steigiamojo Seimo priimtas, Šaulių Sąjungos įstatymas prezidento buvo paskelbtas VIII. 3 (priimtas VII. 7). Jam vykdyti instrukcija pavadinta „Šaulių Sąjungos karinės organizacijos dėsniais". Ministrų kabinetas juos priėmė VIII. 23. Pasirašė min. pirm. Grinius su kr. ap. min-tru Šimkum. Pagal juos, ministras Sąjungą laiko žinioje per „vyriausią Š. S-gos karo instruktorių". Šis tesirūpina kariniais dalykais, bet viską vykdo per Centro Valdybą.

1921. IX. 16 paskirtasis instruktorius maj. St. Zaskevičius išleidžia atsišaukimą: „Šauliai!". Jis pasiliko kariuomenės tiekimų viršininko pareigose ir naująsias pareigas iš pradžių ėjo tik laikinai. Sudaroma rajonai (bene 5), o tie skirstomi grupėmis. Rajonų viršininkais skiriami leitenantai Pridotkas, Klibas,

Lužas, Laugalis, pagaliau Švažas. Majoras Zaskevičius naujosios įstaigos raštvedžiu kviečiasi karo vald. Gedmantą (IX. 21), kuris nuo to laiko ir lieka Sąjungoje. Vyriausias karo instruktorius savo žinioje dar turi keletą puskarininkių ir kareivių. Prasideda karštas darbas. Lapkričio mėnesį maj. Zaskevičius paskelbia karinio ruošimo programą, kurioje yra ir sportas. Jos vykdymą patsai prižiūri, apvažiuodamas daug dalinių.

Krašto Apsaugos Minist-jos atstovas savo ir atstovaujamos įstaigos pažiūras išreiškė jau minėtame atsišaukime. „Žinome, kad Lietuvos kareivis ir šaulys tai du kūnai, bet viena dvasia — stipri, drausminga ir lietuviška dvasia. Tai tos vienybės vardu Krašto Apsauga tiesia jums, šauliai, ranką ir tikisi, kad jūs jos nepaleisite ir laikysitės. Mes jums duosime karinį patyrimą, karinę drausmę ir karinį mokslą, o jūs pasidalysite su mumis pilietine sąmone ir pasiryžimu kovoti iki galo. Taip, ranka rankon eidami, nežlugsim, nes nėra tokios jėgos, kuri mus sunaikintų. Iš tolimų amžių angos žiūri į mus mūsų senovės Galiūnų Dvasios ir neapsivils". Ilgainiui karo instruktorius su Centro Valdyba suėjo į glaudžius santykius. Jo dėka, išaiškinta, kad šauliai „savo padėtimi prilygsta kariuomenei", dėl to jų vakarai ir vaidinimai laisvi nuo mokesčių, o sus-muose nedalyvauja policija. Paskui, min-ja apstingai tiekė apšarvavimo ir apginklavimo reikmenių. Kaip nuoširdžiai Zaskevičius rūpinosi Sąjunga, matyt iš atsitikimo su Marijampolės komendantu. Šiajam netrukus galėjo rašyti, jog Kr. Ap. Min - ja jo nusistatymą „rado neteisingu ir įsakė Tamstai duoti liepimą per vietinį brigados vadą".

Bet maj. Zaskevičius neilgai teišbuvo vyr. karo instruktoriaus pareigose ir 1922. V. 30 jas perdavė gen. leit. Kubiliui. Šis irgi energingai dirbo ir aplankė Kauno, Raseinių, Marijampolės, Vilkaviškio, Šakių rinktines. Brigados atstovas gen. Kubiliui vieną kartą net prikišo, kad labiau palaikąs šaulius, nei kariuomenę. Bet ir jam neilgai teko išbūti vyr. karo instruktoriaus vietoje. Rugpiūčio mėnesį prof. V. Krėvė ir Pūtvis tariasi su krašto apsaugos min-ja apie naują kandidatą. Kai po ilgų derybų gen. V. Nagius, majoras Žadeikis ir maj. Birontas visi atsisakė, tai min-ja su Sąjunga apsistoja ties kap. Pr. Klimaičiu (kuris 1921. IV. 19 buvo grįžęs į atsargos batalio-

ną). Jisai, dabar kaip Šaulių Sąjungos viršininkas, XI. 11 iš gen. Kubiliaus perima pareigas. Dabar vyr. karo instruktoriaus įstaiga, kuri iki šiol buvo skirtinga nuo Sąjungos (būstinė — dabartinės komendantūros patalpose), su ja susilieja. Į viršininko vietą, kurią užėmė Vl. Pūtvis, paskiriamas kariuomenės žmogus. Matyt, norėta išvengti nesklandumų, pav., vyr. karo instruktoriaus įsakymus skelbdavo Centro Valdyba.

Maj. Byla įvykdė visos Šaulių Sąjungos reviziją. Reikia pastebėti, jog trynimųsi buvo ir 1922 metais. Pirmiausia dėl incidento, sukelto priešvalstybinių gaivalų, per Sąjungos iškylą — šventę VI. 24. Paskui, dėl santykių maj. Zaskevičiaus su Sąjungos konspiratyviniu skyrium ir provincijos šaulių nusistatymo apie rajoninius karo instruktorius. Pasitaikydavo aiškinimųsi ir su komendantais bei kariuomenės dalimis. Kiek trukdė taip pat Utenos-Zarasų, Trakų rinktinių ir Kapčiamiesčio būrio įvykiai.

Taismet buvo ruošiamas ir Sąjungos statutas. Kr. Ap. Min-ja nesutiko Pūtviui ir Mikelkevičiui duoti atostogų. kad tik darbas būtų greičiau baigtas. Birželio mėnesį Centro Valdyboje buvo srovė, kad „skyrių valdybos nereikalingos“ (VI. 9). Statutą ruošė komisija drauge su K. A. M. Jis buvo pateiktas visuotiniam suv-mui. Kai „Trimitas“ (Nr. 17) per anksti paskelbė paruoštą projektą, tai numerį kariuomenės štabas sulaikė.

Krašto Apsaugos Min-jos ir L. Šaulių Sąjungos santykių platuma buvo aiškiai teigiama. Ministerijoje specialiai šaulių reikalais rūpinosi maj. Byla, paskui kap. Papečkys. Mobilizuoti šauliai Mikelkevičius, Daugvardas ir kiti buvo paskirti, t. y., palikti Sąjungos centre. Centro Valdyba pritarė nuostatui, kad viršininkas būtų skiriamas ir atleidžiamas su min-jos sutikimu. Kai maj. Zaskevičius pasitraukė iš instruktoriaus pareigų, tai Sąjungos viršininkas Pūtvis įsakyme pažymėjo, jog per jį ministerija „pažino Sąjungą ir ėmė jai tiksliai teikti paramos“. Patsai vyr. karo instruktorius paliudijo, kad kr. ap. ministras yra šauliams „gana palankiai nusiteikęs“. Dar 1921 m. pabaigoje pulk. Žukas rašė Sąjungos pirm-kui Pūtviui: „Einant man laikinai generalio štabo virš-ko pareigas, ... aš gavau per Šaulių S-gą labai svarbių, kaip karo vadovybę, taip lygiai ir visą mūsų politinį gyvenimą liečiančių žinių... Aš ne-

galiu neišreikšti Tamstai, kaip visos Sąjungos galvai, savo gilios padėkos žodį". O per visuotinį 1922-trų metų suvažiavimą abi šalys pasisakė dar aiškiau. Maj. Žadeikis, kariuomenės vardu sveikindamas šaulius, pareiškė: 1919-tais metais šauliai tarę „... nenusiminkite, kariai, ... mes einame jums į talką!". Paskui tas aukštasis kariuomenės pareigūnas tiesiog kreipiasi į šaulius: „Lietuvos kančios jus pagimdė, Lietuvos pavojai jus augino, Lietuvos priešai jus užgrūdė". Čia išrašome svarbiausias vietas iš visuotinio suv-mo sveikinimo kr. ap. ministrui:

— „Mūsų jaunieji ruošiasi būti gerais Tėvynės gynėjais, kad, atėjus metui, stotų į kariuomenę — pamainę jus, būtų verti garbingo Lietuvos kario vardo... Mūsų senesnieji, jau atitarnavę, nepašauktieji, taip pat ir moterys ruošiasi, reikalui iškilus, dėtis prie gynimo darbo... Mes visi esame darbu užimti žmonės ir (karinį) ruošiamąjį darbą dirbame ir dirbsime vietose, laisvu laiku, mažindami, kiek galėdami, poilsio valandėles. Turėdami tokį tikslą, dar kartą sveikiname jus, mūsų gynėjai, ir prašome mus mylėti taip, kaip mes jus mylime.

Tegul nesuardo mūsų vienybės joki priešininkų šmeižtai. Vienybėje — galybė!".

1923 m. buvo ruošiamas naujas Sąjungos įstatymas ir statutas. Drauge dirbo čia Sąjunga su min-ja, nors kartais jų nuomonės ir skirdavosi. Seime svarstymas ėjo ir 1924-tais metais. Kad įstatyme būtų įrašytas visuomeniškumo bruožas, ypačiai gynė pirmininkas Vincas Krėvė ir Stasys Šilingas. Iškilo klausimas, ar „Trimitą" turi teisės galutinai cenzūruoti viršininkas Klimaitis, ar pati Centro Valdyba. Tuo reikalu ji delegavo pas kr. ap. ministrą savo narius St. Šilingą ir Petrą Leoną.

Bet nuo 1925. VIII. 5 jau kap. Klimaitis pareiškė norą atsisakyti nuo einamų pareigų. Jį atleisdamas, ministras pakėlė majoru. Nauju viršininku paskiriamas 8-to pulko kapitonas Myk. Kalmantas. Apie tai pirmininkas pranešė valdybos posėdyje IX. 2. Kalmantas pirmą kartą su šauliais buvo garbingai susitikęs per Klaipėdos vadavimą.

1926 m. ruošiama naujas Sąjungos sutvarkymas. Daug tartasi su ministerija. Nusistatyta, kad rinktinių vadais būtų

atsargos karininkai. Kol tai bus, siunčiama tikros tarnybos karininkai. Karo sričių viršininkai inspektuoja būrius, tikrindami karinį ruošimą. 1927 m. Kr. Ap. Min-ja aplinkraščiu sutvarkė šaulių dalinių santykius su karo komendantais. „Aplinkybių verčiamas“, komendantas gali nuginkluoti net visą būrį, bet apie tai praneša rinktinės vadui. Apie šventes, manevrus ir šaudymus kovos šoviniais reikia pranešti komendantui. Ginklai laikomi būrio ar rinktinės sandėlyje.

Krašto apsaugos ministru esant gen. T. Daukantui, karo vadovybės santykiai su šauliais pasidarė labai širdingi. 1927 m. rinktinių vadų konferenciją aplanko patsai ministras (IX. 19—20). Dalyvauja net suruoštuose pietuose. Kai kitais metais (VI. 17) gen. Daukantas aplanko visuotinį suvažiavimą, tai dalyviai atsistoję jį pasveikina.

Sąjunga kariškai gražiai išaugo. Po dešimtmečio šventės viršininkas Kalmantas įsakymu kreipėsi į šaulius: „Savo drausmingumu, rikiuotės tvarka ir iškilmingumu parado eisenoje jus kvotimus išlaikėte. Ne tik rikiuotėje, bet ir nerikiuotėje. Jūsų išvaizda ir drausmė buvo pavyzdinga ir sukėlė nusistebėjimą“ (1929. VI. 26). Nors vidaus gyvenime buvo jaučiamas tam tikras dvilypumas. Sakysim, šaulius Naujų Metų ar kurių švenčių proga atskirai sveikindavo pirm-kas ir atskirai viršininkas. Tai buvo atgarsis senų laikų. Pulk. Zaskevičiaus liudijimu, Pūtvis pabrėžęs „pilietinės sąmonės ir krašto gynimo dvasios ugdymą“. Net norėjęs tai dėti į pirmą vietą, o „ne visi mes tą mintį supratome“.

Kai Šaulių Sąjunga buvo pertvarkyta pagal naująjį įstatymą ir statutą (1935—1936), tai karinis dalykas joje pradėjo pirmauti. Ji dabar beveik visiškai sutapo su kariuomene. 1935 m. per kariuomenės šventę kariuomenės vadas gen. St. Raštikis viešoje kalboje sako: „Pirmiausia tenka pažymėti L. Šaulių Sąjungą kaip artimiausią kariuomenės padėjėją ir didžiausią bei seniausią visuomenės karišką organizaciją“. Tą mintį aukštasis karys vėliau reiškė įvairiausiomis progomis. 1936 metais, Sąjungos metinės šventės proga, gen. Raštikis savo sveikinimą baigia sakiniu: „Tegyvuoja kilni ir garbinga mūsų Šaulių Sąjunga!“. Beveik taip kalba ir krašto apsaugos ministras gen. inž. St. Dirmantas per tų metų Žemės Ūkio Min-jos būrio šventę,

kur Sąjungą vadina „... garbinga, turinčia daug nuopelnų". Per 1938-tų metų visuotinį rinktinių atstovų suvažiavimą (III. 12) tą mintį aukštasis pareigūnas dar labiau išplėtoja: „Tikiu jums... Jei yra, kas kenkia ... jums nustatytai veiklai — tai jis pats ir rinktinių vadai težino, kad jis kenkia tautai ir valstybės saugumui...". Ta pačia proga kariuomenės vadas gen. Raštikis išreiškė pageidavimą: „... Pats būdamas šauliu, labai norėčiau, kad visi mes būtume aktingi šauliai...".

Tasai pats garbingas asmuo sveikino Sąjungą naujų 1938-tų metų. „Mūsų Sąj-gos įsteigėjas a. a. Vl. Pūtvis yra palikęs mums labai teisingą mintį, kad nesą tokios galybės pasaulyje, kuri pajėgtų pavergti tautą, tvirtai pasiryžusią išlikti nepriklausoma... Mums yra didelė garbė būti tos garsiausios (pagal prezidentą) ir vyriausios dr-jos nariais... Ženkime į naujuosius 1938 metus su nauja energija ir naujomis viltimis. Į darbą, broliai šauliai ir sesės šaulės!". Pagaliau, viską užviršavo tų pačių metų sveikinimas, pasirašytas Respublikos Prezidento Antano Smetonos, kr. ap. ministro gen. Dirmanto ir kar. vado gen. Raštikio: „Kariai ir šauliai! Žengiant iš senųjų metų į naujuosius, mums turi rastis dar daugiau ryžto ir galios ir toliau dirbti tėvynei Lietuvai. Mokydamiesi kaip reikiant vartoti ginklą ir drausmingai eidami patikėtas pareigas, stiprinkite jos saugumo viltį. Kai tvirta mūsų ginklo pajėga, tai tvirtas ir mūsų krašto laisvės laidas. Sveikindamas naujųjų metų, sutinku jus nuoširdžiais linkėjimais, kad būtute visuomet sveiki ir gerai nusiteikę". Vadinasi, šauliai statomi greta karių.

4. ŠAULIŲ SĄJUNGOS VEIKIMO PRINCIPAI.

Šaulių Sąjunga iš pat pradžių buvo kuriama ant stiprių ideologinių pagrindų. Pirmiausia lietuviškumas. Vladas Pūtvis viename straipsnyje „Trimite“ (1922) parašė: „Valdžia neišlaikys grynai lietuviškos vagos, jei gyvenime dar neužtriumfavo lietuviškoji siela“. „Mes turime padaryti perversmą pačiame gyvenime, kad lietuviškumas, dora, demokratingumas paimtų viršų“. Stiprių posakių mėgėjas Pūtvis šį darbą išdrįsta pavadinti „kultūros revoliucininko“ keliu. Dėl to per visuotinį suvažiavimą (1922) vienas pačių pirmųjų Sąjungos steigėjų galėjo pasakyti, kad ji esanti „gryno lietuviško kraujo“. Tą pačią mintį turėjo galvoje pirmas vyriausias šaulių karo instruktorius, kai jis ištarė: „Už savąjį kraštą“ (1935). O anuometinis maj. St. Raštikis pažymėjo, jog „...mūsų Šaulių Sąjunga, iki šiol beveik visuose mūsų tėvynės reikaluose ėjusi tautiškai bei lietuviškai nusiteikusios mūsų visuomenės avangarde...“ (1930). Autoritetinis yra pirmojo ir dabartinio Respublikos Prezidento A. Smetonos žodis, parašytas „Trimitui“ jo 15-kos metų sukakties proga: „Šauliai... skleidžia tautinės kultūros šviesą ir tuo žadina ir stiprina plačiųjų minių tautišką susipratimą“ (1935).

Dėl to bus suprantama, jei Šaulių Sąjunga pirmoji kėlė parašų viešose vietose, net ir kinuose sulietuvinimą. Tiesa, Sąjunga įsileisdavo ir nelietuviško kilimo asmenų, bet statydavo griežtą sąlygą, kad mokėtų lietuvių kalbą.

Iš lietuviškų šaknų yra išaugęs šaulių organizacijos dvilypis, atsieit, karinis ir kultūrinis pobūdis. Jau 1919 m. įstatai Sąjungos tikslu žymi: „Ginti Lietuvos nepriklausomybę visomis jėgomis“. „Puolant priešininkui“, šauliai eina „su ginklu rankose“. O „ramiu laiku“ Sąjunga veikia „miklindama

kūną, lavindama dvasios kilnumą ir keldama pareigų supratimą".

Karinis dalykas įvestas dėl to, kad, kaip pažymėta 1-me „Trimito" num-yje, „geriausia diplomatija yra bejėgė, jeigu užpakalyje jos nestovi jėga". Beaiškinant, jis išplėstas į visuotinį tautos karinį paruošimą, kuris tuomet vadintas „milicijine sistema" ar „ginkluotos tautos idėja". Karinis dalykas taip branginta, jog 1922-tų m. visuotinis suvažiavimas nutarė: „Griežtai nusistatęs ir supranta tik ginkluotą Sąjungą. ... Jei ministrų kabinetas susiaurins ginklų teisę virš nustatyto statuto teisių minimumo, tai Centro Valdyba privalo arba likviduoti Sąjungą arba perduoti ją valdžios nuožiūrai". Apginklavimo principą vaizdingiausiai reiškė patsai Vladas Pūtvis, kai jis prie diržo viešai nešiojo didelį brauningą, o savo butą pavertė ginklų sandėliu. Karinį Sąjungos pobūdį siaurinti buvo mėginimų ir 1926 metais. Bet Centro Valdyba gynė tradicinę ir istorinę organizacijos santvarką.

Šalia karinio, Sąjungoje buvo ir kultūrinis dalykas. Jis numatytas net ir pirmųjų įstatų, išleistų Sąjungos įsteigimo metais ir patvirtintų karinės valdžios. Vyr. karo instruktorius maj. Zaskevičius, atsisveikindamas su Sąjunga, įsakyme Sąjungai rašo: „... Šaulys ... bus .., eilinis Lietuvos pilietis, tvirtai pasiryžęs visokiais būdais dėl jos laisvės kovoti, ar mokslu, ar fiziniu darbu, ar susipratimu, ar tvirta pagalba" (1922. V. 26, 30). Tų metų visuotinį suv-mą sveikindamas, viceministras kap. Papečkys net pabrėžė „ramesnis laikas ...duos progos daugiau eiti kultūrinio darbo keliu". Tiesa, 1920 m. pirmame atstovų pasitarime buvo balsų, kad palikti Sąjungai vien karinius dalykus, bet jie buvo nežymūs. Prieš kultūrinį Sąjungos darbą buvo pastangų 1925 metais, ėjusių ne iš pačios Sąjungos.

Tuos du esminius Sąjungos dalykus jos vadovybė vadino „šautuvu ir knyga". Dar geriau juodu išreikšti redakcijos žodyje pirmame „Trimito" numeryje: „Tvirta ranka turi mokėti valdyti aštrų kardą, o karšta širdis ir šaltas protas — valdyti ranką". Tai buvo patvirtinta ir oficialiai, atsieit, įsakyme kariuomenei (1929): „Šaulių Sąj-ga, eidama valstybinės idėjos kryptimi ir per metus didindama savo narių eiles, ug-

do tautoje dvasinį atsparumą ir sudaro realią pajėgą mūsų tikslams pasiekti".

Nuostabiai gražiai ir pilnai šaulių ideologiją išreiškė Antanas Smetona. Jau 1936 metų visuotiniame suvažiavime jis kalba „. . . apie dvigubą Sąjungos tikslą — krašto saugumą ir tautišką kultūros darbą. Bet jis tik rodosi dvigubas, o tikrai tas pats, vieningas. Saugumas yra juk ne vien ginklas, bet ir stiprinimas tautiškos sąmonės". Daug plačiau prezidentas pasisakė 1937 metų birželio 24 dieną, 18-kos metų sukakties proga: „Šaulių Sąjungos ideologija yra išriedėjusi iš bendros tautinės ideologijos, o jos funkcija, jos paskirtis, kaip rodo jos statutas, yra dvejopa: būti pagalbine mūsų krašto ginklo galia ir reikštis visuomenėje įvairiais kultūros darbais. Tokiu būdu, ji vienu šonu atsiremia į mūsų kariuomenę, būdama paklusni jos vadovybei, antru šonu įsiterpia eilėn kultūrinių draugijų. Bet ji šioms ne konkurentė, o talkininkė. Kuriais atvejais ir kaip tenka draugijoms telktis, turėtų tartis ir nusistatyti jų vadovai ir gal tam tikslui susidaryti taisykles. Sutelktinių žygių ir sutelktinių darbų tvarka reikalinga būtų pastovi. Šaulių Sąjunga... ne tik gausiausia, bet ir vyriausia tautinė draugija, įsikūrusi Laisvoje Lietuvoje. Sąjungos narių randame visur, po visą kraštą, visuose gyventojų sluogsniuose... Šauliai, patys save auklėdami, ir kitus auklėja ir dėl to gerai atjaučia bendrųjų žygių talkos reikalą. Kaip kiekvienos draugijos, taip ir Šaulių Sąjungos norai yra tvirtėti ir artintis į tą idealą, kurio siekia. Palinkėkime jai geriausios kloties, kad, eidama užsibrėžtu keliu, ir toliau sėkmingai tarnautų Tėvynei". Pagaliau, savo mintis Antanas Smetona pakartojo ir paaiškino per visuotinį rinktinių atstovų suvažiavimą 1938 m. kovo 12 d. „Kiek daug lig šiol jos padaryta, — mes gyvai atjaučiame ir aukštai įvertiname. Šiandien sunku būtų mums įsivaizduoti Lietuvą be Šaulių Sąjungos: taip ji plačiai išsišakojusi ir taip giliai visur prigijusi". — „Kodėl šalia karinio mokymo, kaip pagrindinio dalyko, Sąjunga turi rūpintis ir tautos auklėjimu? Atsakymas trumpas ir aiškus: todėl, kad tik kultūringa, susipratusi ir dorai išauklėta tauta tegali būti atspari". — „Šaulių Sąjungai, įsirašiusiai savo statutan ir savo programon auklėjimą ne tik savo narių, bet ir visuomenės, ten-

ka kilnus uždavinys šviesti ir kultūrinti tautą, ypač jos priaugančias kartas“. — „Dėl to statuto dėsnis, kurs skelbia „siekti, kad kiekvienas lietuvis būtų šaulys“, reikia labai atsargiai aiškinti ... Taigi minėtą dėsnį reikia aiškinti taip: kad kiekvienas lietuvis būtų šaulys, jei vertas to vardo. Šauliai visais atžvilgiais turi būti rinktiniai, o ne bet kokie, kadangi tik rinktiniai žmonės gali tinkamai auklėti kitus. Vadinasi, sušaulinti Lietuvą... nereiškia visus šauliais padaryti, o reiškia kitus auklėti taip, kaip Sąjungos statuto dvasia reikalauja“. — „Valdininkas, ūkininkas, darbininkas, verslininkas, prekijas ar kuris pareigonis, būdami šauliais, geriausiai išlaikys Sąjungos vardą reikiamoje aukštumoje, kai atsidėjęs dirbs ir savo pastovų darbą“. — „Vadinasi, Š. Sąj-ga, stiprindama tautos atsparumą, dar daugiau turi rūpintis kariniu mokymu“.

Tas valstybės prezidento mintis atvejų atvejais kartojo ministras pirmininkas, krašto aps. ministras, kariuomenės vadas, kar. štabo viršininkas ir kiti aukšti valstybės vyrai. Pavaduodamas min. pirmininką, susisiekimo ministras inž. J. Stanišauskis, sveikindamas suvažiavusius šaulių atstovus (1938. III. 12), pasidžiaugė: „Jumyse, garbingieji šauliai, stiprioje Šaulių Sąjungoje yra mūsų tautos viltys“. Kad čia daug priklauso nuo pačių Sąjungos narių, savo įsakyme pažymėjo naujasis vadas pulk. Pranas Saladžius, kai pradėjo eiti pareigas (1935. VIII. 9): „Tikiu, kad Jūs, broliai ir seserys šauliai, ir dabar, Sąjungai persiorganizavus, dar didesniu ryžtumu ir pasiaukojimu dirbsite savo darbą tiek karinio parengimo, tiek sporto ir kultūros srityse“[1]).

Pagal Pūtvio ir visų pirmųjų šaulių ideologinę sistemą, didieji dėsniai turi būti vykdomi kasdieniniame gyvenime. Nu-

---

1) Buvo sumanymų šaulinę ideologiją dėstyti atskiroje įstaigoje. Jau 1920 m. projektuota „organizacijos-agitacijos kursai“. O Pūtvio mirties metais (1929), kaip jam paminklą, vieni siūlė aukštesniąją mokyklą su šauliniu auklėjimu (Sartorius). Kiti (Kalnėnas) — kad būtų žemės ūkio mokykla su žuvininkystės skyrium; o tuojau reikėtų „Aukštųjų Vl. Pūtvio vardo Šaulių Kursų“. Mok-lą teikė ir A. Marcinkevičius (1930). Kursus įsteigti pagaliau nutarė Centro Valdyba (1929); jie turėjo eiti per „Trimitą“ ir radiją.

matyti ir atskiri tos, sakytumėm, šaulinės praktikos pavyzdžiai. Jau „Trimito“ 1-me numeryje rašoma, kad „...šaulys, kaip šaulys, turi sumažintas teises ir didesnes pareigas, negu kiti piliečiai“. Tai paaiškina Pūtvio atsišaukimas „Draugai Šauliai!“, kurį buvęs pirm-kas išleido (1922. X. 2), laikinai išeidamas iš Sąjungos vadovybės, — taigi atsišaukimas vado, einančio vykdyti eilinio organizacijos nario pareigų. „Eilinis šaulys yra Sąjungos pagrindas, branduolys. Jų suma sudaro Sąjungą, nuo jų eilgimosi pareina Sąjungos labas. Sąjungoje nėra garbingesnio ženklo už šaulio ženklą. Dėlto esu tvirtai pasiryžęs stengtis būti geru šauliu“. Apie tai kalba ir Antanas Smetona 1936-tų m. visuotiniame suvažiavime: „Š. Sąj-ga įkurta ne asmens, bet Tėvynės naudai...“.

Pūtvio mokymu, didžiosios Šaulių Sąjungos idėjos turi įsiskverbti į mažiausius asmens gyvenimo narvelius. „Kiekvienas sąžiningai ir tvarkingai atliktas mažas darbelis žiba kaip deimantas tautos darbų visatoje ir palieka istorijoje... Mokykimės būti tvarkingi ir teisingi savo žodžiuose, savo pažaduose, pedantiški doros atžvilgiu. Kiekvieną savo ūkio ir kasdieninio gyvenimo smulkų darbelį stenkimės padaryti su nusimanymu ir dalyko geru pažinimu ir būsime toki ir viešajame bei valstybiniame gyvenime. Darykime mažiau, bet geriau“. (1922). Šitas mintis atkartojo Centro Valdyba, atsakydama į vieną paklausimą (1922): „... Viena iš pirmųjų šaulio pareigų gerai atlikti savo profesijos darbą ir piliečio pareigas: ūkininko — būti geru ūkininku, valdininko — būti geru, sąžiningu ir doru valdininku, mokinio — gerai mokytis, darbininko — būti geru darbininku“. Pagaliau Pūtvis savo prasmingame straipsnyje „Šauliai, ruoškim gyvenimo perversmą!“ spręste sprendžia: „Garbingesnis ir naudingesnis yra tas, kuris gerai atlieka mažą darbą, negu tas, kuris blogai atlieka didelį darbą“. — „Tauta žūsta, jei joje yra daug nevykusių didvyrių, kurie niekina mažus darbelius, o gaudo didelius ir gadina juos“.

1919 m. gruodžio mėnesį Centro Valdyba nutaria, kad Emilija Pūtvienė „mobilizuotų nerikiuotės narius (šaulių) vėliavai pagaminti“. Tie nariai tai moterys. Taip padaryta talkų pradžia. Lygiai po metų specialė instrukcija skyrių vadams liepia,

be kitko, organizuoti „viešus talkos darbus“ keliams taisyti ir kitkam. Įvairiomis progomis buvo minimi šitoki vieši reikalai — darbai: skenduolių gelbėjimas ir apskritai pagalba per nelaimingus atsitikimus; kariuomenės dezertyrų sekimas ir gaudimas; globojimas naminių gyvulių ir nekenksmingų žvėrių; kova su girtybe ir naminiu degtinės varymu.

Pagal savo principus, Sąjunga nuoširdžiai bendradarbiavo su kitomis draugijomis ir įvairiais lietuviškos visuomenės sluogsniais. Pirmiausia, su lietuviais ir jų organizacijomis, gyvenančiais kitose valstybėse. Centro Valdybos įsteigta literatūrinė komisija jau 1919—1920 metais palaikė saitus su Amerikos Jungtinių Valstybių lietuviais. Apie tai šioje knygoje duota tam tyčia skyrius. Nuoširdūs santykiai buvo taip pat su Pietų Amerikos ir Anglijos broliais. Pirmą pasaulio lietuvių kongresą sušaukusios organizacijos valdyboje buvo 2 Sąjungos vadovybės žmonės (1935 — Kalnėnas ir Daugvardas). Apie santykius su Vilniaus krašto ir Klaipėdos lietuviais prisirinko tiek daug medžiagos, jog jie aprašyti dviejuose atskiruose skyriuose.

Pagaliau, Sąjunga bendravo ir su Prūsų ir Latvijos lietuviais.

Santykius su Lietuvos visuomenės klodais ir draugijomis liudija vienas faktas, jog pačioje veikimo pradžioje nutarta „patraukti prie Šaulių Sąjungos darbininkus“ (1919.VIII.20). Nuo seniai gražiai bendraujama su savanoriais kūrėjais ir karo invalidais. L.K.J. „Pavasario“ (Kelmės) kuopa dalyvauja Vl. Pūtvio laidojime ir pagerbime (1929—1930). „Jaunosios Lietuvos“ Marijampolės skyriaus atstovų suvažiavimas net sveikino Šaulių Sąjungos Centro Valdybą (1930). Būdingas sveikinimas Vilkolio (Panemunio val.) „Jaun. Lietuvos“ skyriaus: „. . . Sveikina brolius šaulius ir seses šaules . . . Vienybėje galybė — mes su Jumis. Valio šauliška Lietuva!“ (1935). Naujasis vadas pulk. P. Saladžius iš pat pradžių pareiškė, jog su visomis padoriomis organizacijomis Sąjunga dirbs „lietuviškoje talkoje“. 1936 m. buvo paskelbta „tautinė talka“, kuri apėmė L. Tautininkų S-gą, L. Mokytojų Sąjungą, „Jaunosios Lietuvos“, pagaliau ir Šaulių Sąjungą (XI.6 — aplinkraščiu rinktinėms). Žinoma, pasitaiko, ypač prieš metus, vienas kitas ne-

aiškumas. Bet 1936 m. visuotiniame suvažiavime tuometinis ministras pirmininkas Juozas Tūbelis pareiškė: „...Tautiškojo darbo baras yra toks platus, kad jo visoms dirbančioms tautiškoje talkoje organizacijoms visiškai užtenka ir jos į tą darbą gali stoti visos be pavydo“.

Šaulių Sąjunga per ilgą savo gyvenimą yra ar pati suruošusi, ar prisidėjusi prie kitų suruošto Lietuvai nusipelniusių asmenų pagerbimo (A. Kriščiukaitis-Aišbė, dr. J. Šliūpas, Kipras Petrauskas, Jonuškaitė-Zaunienė, arkiv. Pr. Karys-Karevičius, Mačiulis-Maironis, A. Žmuidzinavičius, Tumas-Vaižgantas, Krėvė-Mickevičius, Martynas Jankus ir kiti).

Valstybės ir tautos šventes švęsti šauliai iš pat pradžių laikė viena iš svarbiųjų savo pareigų. Jau pirmasis S-gos suvažiavimas nutarė organizuotai dalyvauti 1920-tų metų nepriklausomybės minėjime (II. 16). Po kelių mėnesių ministras pirm-kas E. Galvanauskas viešai dėkojo Vladui Pūtviui, jog „tik Šaulių Sąjungos organizuotumas ir vidaus disciplina leido mums tiek trumpu laiku paruošti st. seimo iškilmes ir... tinkamai ir tvarkingai jas atlikti“ (V. 18). Dėl to bus suprantama, jei Sąjungos įstatymo projekte tarp uždavinių randame ir „tautos švenčių“ organizavimą. Po kelerių metų praktikos (1923) Sąjungos vadovybė įspėjo savo būrius ir skyrius, kad apie II.16 šventės ruošimą tartųsi su kitomis įstaigomis ir draugijomis. Tai buvo vykdoma visų Sąjungos dalinių. Kaune visų žymiųjų organizacijų atstovus pasitarti kviesdavo Centro Valdyba. Praktiškai šventes tvarkyti paprastai pavesdavo Sąjungai. Tas pat buvo, kai pradėta švęsti gegužės 15 d., rugpiūčio 15 d., pagaliau rugsėjo 15 d. Tokia tvarka buvo iki pat pastarojo meto.

Kariuomenės ir visuomenės bendravimo šventės pradininkas yra Kauno būrys. 1920.VIII.29 jis, šaulinės rinkliavos proga, temstant suruošė eitynes per Kauną iki Rotušės aikštės. Rikiuotėje ėjo Kauno centrinis, Aleksoto ir Garliavos būriai; iš paskos važiavo papuoštas ginkluotas vežimas; lydėjo karinis orkestras; be to, buvo didžiųjų kunigaikščių ir bajorų gyvieji paveikslai. Gal šito pavyzdžio paskatintas, Tauragės būrys sumanė „steigti... kareivių dieną“ (IX.12). Paskui,

1935 metais pradedama švęsti „kariuomenės ir visuomenės susiartinimo diena“. Nors iniciatyva buvo Studentų korporacijos „Ramovės“, vis dėlto praktinis bei organizacinis darbas pavesta Šaulių Sąjungai. Provincijoje šiam minėjimui komitetus organizavo beveik visur vieni šauliai. 1936 m. atsiranda „kariuomenės ir visuomenės dienos“ vardas, bet ir tais ir 1937-tais metais praktine ruoša rūpinosi ir vėl Šaulių Sąjunga.

Savaime suprantama, šauliai ypač iškilmingai švenčia kariuomenės šventę (XI.23). Pastarais keleriais metais rinktinėse ją organizuoja šauliai. Nuo 1935-tų metų, pradėjus dirbti naujam vadui, šaulių daliniai organizuotai remia Ginklų Fondą, būtent, ginklais, pinigais ir darbu.

Sąjunga rūpinosi ir dalyvavo visose šventėse, kurios apima visą tautą ir valstybę. Ji organizuoja Didž. Vilniaus seimo (1925), iš pradžių ir Vilniaus netekimo minėjimus (1929). Minint Vytauto Didž. 500 metų mirties jubiliejų (1930), ir vadovaujamame komitete ir vykdant iškilmes daug dirba šauliai. Tas pat ruošiant „švaros savaites“. Pati viena Sąjunga įvykdo 550 m. Kęstučio mirimo (1932) ir 700 metų Šiaulių kautynių (1936) jubiliejus. 1938 m. Sąjunga daug kur suruošė „tautinės propagandos dienas“', kurių tikslas — skleisti „tautinį vieningumą ir karingumą“ (Varėna, Merkinė, S. Kalvarija ir kitos vietos). Čia suminėta net visos tokios bendrosios lietuvių šventės. Ir joms ir šaulinėms šventėms švęsti Sąjungos vadas išleido tam tyčia taisykles (1936).

Valstybės ir vyriausybės gerbimas visą laiką buvo Šaulių Sąjungos dogma. Šaulių vadovybės santykius su valstybe apibūdina jau faktas, jog 1919—1920 metais, taigi Sąjungos kūrimosi pradžioje — vieni davė, o antri ėmė piniginę paramą. Nuo 1920 metų rudens, Centro pareigūnams važiuojant geležinkeliais, būdavo išduodama „kariškiams keliauti leidimai“. Taip elgėsi ir privatinių garlaivių administracija. Paskui ir Sąjungos korespondencija buvo siunčiama kaip valdinė (nuo 1922.IV.29). Pradėta skirti Sąjungai lėšų ir sąmatos keliu. Ne kitaip ir paskutinį dešimtmetį. Įvairių lengvatų ir pašalpų duodavo žemės ūkio, švietimo ministerijos, pagaliau ministrų kabinetas, ir tai dešimtimis tūkstančių.

Vyriausybės atžvilgiu Šaulių Sąjungos nusistatymui pasireikšti ypačiai graži proga pasitaikė, kai 1921 m. buvo svarstomas atitinkamas įstatymas. Centro Valdyba norėjo, kad Sąjunga turėtų „legalų pagrindą". Dėl to su visomis vyriausybėmis Sąjunga turėjo įstatymo numatytų santykių. 1926 m. visuotinį suvažiavimą Respublikos Prezidento vardu sveikina kr. aps. ministras, o vyriausybės vardu — ministras M. Sleževičius (sveikino, be to, ir universiteto rektorius). Vyriauybė turėjo pripažinti, jog šauliai tai „ištikimas elementas, kuriam rūpėjo valstybės nepriklausomybė" (1926).

Ypačiai reikia išskirti Šaulių Sąjungos santykius su pirmuoju ir dabartiniu Lietuvos prezidentu Antanu Smetona. 1922-trų metų visuotinis suvažiavimas išrenka Antaną Smetoną į Sąjungos garbės teismą (su dr. K. Grinium ir p. Pakniu). Jį matome ir Vlado Pūtvio išleistuvėse XI. 18[1]). Čia jis pasisako, dar studentu būdamas, viešėjęs Pūtvio dvare ir matęs sode duobes, kuriose būdavo slepiama kontrabandinė literatūra. Pūtvio apylinkę pavadina Žemaičių kampeliu, buvusiu „lietuviams dvasinio maisto oaze, kur dygo ir augo lietuvių tautos atgimimo idėja". Tais pačiais 1922 m. dabartinis prezidentas „Trimite" įprastiniu gražiu stilium rašo apie „Klaipėdos nelaisvę" (XII. 23, Nr. 50). 1924 m. tas pats asmuo labai aktyviai dalyvauja Centro Valdybos posėdžiuose, net įrašydina savo atskirą nuomonę. Bet III.12 išstoja iš valdybos, nurodydamas ir priežastį: „... Kadangi nesutinku su tuo lemiančiųjų partijų atstovų nusistatymu..." Dar mini ir „politinę valdžios kryptį, vedančią Lietuvą pavojingu dargi jos nepriklausomybei keliu". Iš Antano Smetonos turėjo progos patirti nuoširdumo garbės šaulė Emilija Pūtvienė. Tai išreikšta laiške 1929. III. 6. „Staigi a. a. Vl. Pūtvio mirtis, didžiu sielvartu apniaukusi jo šeimą, jo gimines ir artimuosius, ver-

---

1) Dar buvo: kr. ap. min. Sližys, prof. Krėvė-Mickevičius, inž. Graurogkas, kap. Klimaitis, min. M. Krupavičius, dr. J. Staugaitis, adv. S. Šilingas, prof. Vailionis, gen. Bulota, kan. Tumas, adv. Skipitis, prof. Ivanauskas, p. Ralys, M. Mikelkevičius ir kiti bendradarbiai. Pobūvio metu Pūtviui buvo prisegtas sidabrinis šaulio ženklas ir įteiktas gipsinis Lietuvos žemėlapis. J. Kalnėnas įteikė bendradarbių adresą.

čia ir mane liūdėti. Ne kūno, o dvasios ir sielos gimininguma riša mane su Jumis, mielieji. Tas ryšys, atsimenate, užsimezgė dar tuomet, kada, studentu tebebūdamas, vieną vasarą buvau patekęs ramian Žemaičių kampan, jūsų iš protėvių paveldėton tėviškėn, kur turėjau malonumo ilsėtis ir dirbti drauge su J. Jablonskiu ir a. a. Žemaite. Mus džiugino Jūsų jaukus, tik sukurtos lietuviškos šeimos židinys. Anuo sunkiuoju rusų priespaudos metu gėrėjomės gražia svajone apie laimingą lietuvių tautos ateitį. Mano praleistas laikas Pavėžupyje ir Graužikuose yra vienas iš maloniausių jaunumės atsiminimų. Aš jo niekad nepamiršiu, kaip nepamiršiu ir to drąsaus žygio, kuriuo Tamsta, ponia Emilija, prieš kelerius metus užtarei mane sunkioje valandoje ir kitus raginai mane užstoti. Šiandien gaubia skaudus, bet garbingas gedulas a. a. Vlado mylimiausius žmones. Tik ne jūs vieni gedite, giliai sielodamies. Pasigedo jo visa Lietuva, kuriai atsidėjęs visą savo gyvenimą tarnavo. Pasigedome ir mes, jo bendradarbiai. Juk tokio amžiaus buvo, kad galėjo dar ilgai stovėti mūsų Tėvynės tarnautojų pirmojoje eilėje. Prašau, ponia Emilija, priimti šį mano nuoširdų užuojautos ir paguodos žodį".

Kai 1928-tų metų suvažiavimo dalyviai išsirikiavę nuėjo pasveikinti respublikos prezidento, tai jo buvo pakviesti alaus[1]). Kalbėdamas į svečius, garbingas šeimininkas pasakė: „Laimingas esu, pabuvęs su jumis". Vladą Pūtvį pagerbdamas, Antanas Smetona jo mirties metinių proga „Trimitui" parašo vedamąjį (Nr. 10). Šauliai negalėjo neįvertinti prezidento jiems parodyto nuoširdumo: suteikia „Šaulių Žvaigždę" (1929.VI.15); per vardines 100 šaulių Antanų iš Dzūkijos, vedami Alytaus rinktinės vado Petruškevičiaus ir Sąjungos pirmininko Žmuidzinavičiaus, organizuotai pasveikina (1931). O per 60 metų amžiaus sukaktuves, 1 Vlado Pūtvio būrys jam įteikia garbės nario ženklą — sidabrinį aukso kraštais šaulio ženklą (1934). Be to, Sąjunga suorganizuoja rai-

---

1) 1926-tų m. suvažiavimo dalyviai sveikino tuometinį Respublikos Prezidentą d-rą K. Grinių, kuris juos visus pakvietė arbatos. Prezidentas 210-am būriui paaukojo 100 litų.

tininkų grandinėlės sveikinimą iš visų rinktinių, pagaliau ir vėliavų paradą, apie ką plačiau rašoma sporto skyriuje. Iki šiol Antanas Smetona buvo tik vieno būrio garbės narys, bet 1936 m. visuotinis atstovų suvažiavimas jį išrenka visos Sąjungos garbės šauliu ir įteikia auksinį šaulio ženklą.

Po to nenuostabu, jei krašto apsaugos ministras brig. gen. Dirmantas per rinktinių atstovų suvažiavimą pasakė: „Vargu ar bet kuri draugija gaus tokį įstatymą ir statutą ir tokį vyriausybės pasitikėjimą, kokį gavo Šaulių Sąjunga". — „Krašto vyriausybė, priekyje su valstybės prezidentu yra ir bus su jumis".

Pūtvio šauliškumas turi nepartinius apmatus. Pirmame „Trimito" numeryje dėstoma, kad Sąjunga „nesikiša į vidaus ekonomiką ir politiką" ir „su partijomis, kaip tokiomis, šauliai neturi nieko bendra". Rinktinių vadams buvo uždrausta, kad nedalyvautų partiniame darbe (1925). Taip buvo ir vėliau. 1928 m. „Trimite" dėstoma, jog S-ga nepartinė, tačiau joje gali dirbti ir partinės jėgos. Kas už tautinę kultūrą ir nepriklausomybę, tas gali būti Sąjungoje. Klasikinis yra paties Pūtvio vaizdavimas šaulio: „Išgirdęs kartais smarkius partinius ginčus, linksmai nusišypsotum, nes tau juokinga, kad rimti žmonės taip smarkauja dėl mažmožių..." (1922). Pagaliau, visa Centro Valdyba su pačiu Pūtviu priekyje paskelbė: „Tuo tarpu, kai įvairios mūsų partijos ir organizacijos kuria politinę ir ekonominę valstybės buitį, Šaulių Sąjungai tenka ypatingai rūpintis auklėti bendrus tautos ir valstybės idealus, jungiant savo eilėse visų valstybiškų partijų žmones" (1926).

Dėl to darosi suprantama, jei Sąjungos vadovybėje savo laiku yra buvę tokių asmenų kaip Myk. Krupavičius, d-ras J. Staugaitis, Myk. Sleževičius. K. M. Krupavičius per Pūtvio išleistuves (1922) prisipažino, jog kai lenkiški elementai ruošė Lietuvoje perversmą, tai „Pūtvis davęs jam nurodymų ir patarimų tam tikram (kariniam) uždaviniui atlikti"[1]). Visus jungė didžioji tautinė idėja.

---

[1]) Jam, kaip C. Valdybos nariui, 1923.VI.17 leidžiama pirkti revolverį.

Po 1926.XII.17 d. perversmo tą pačią dieną Centro valdyba išleido šitokį raštą:

„Lietuvos šauliai!

L. Š. S-gos Centro Valdyba, akivaizdoje susidariusios padėties, susirinkusi į nepaprastą posėdį, gruodžio 17 d. 14 val. vienu balsu nutarė:

įsakyti visiems šauliams ramiai laikytis ir jokių žygių be C. V. žinios nedaryti, atmenant, kad nuo mūsų dvasios ramumo pareina ir Lietuvos ramumas;

priminti šauliams, kad išorinis priešas Lietuvai dabar ypač pavojingas, dėl to visi šauliai dabar turi būti ypatingai budrūs ir pasiruošę kiekvieną valandą eiti ginti Lietuvos sienų".

Tiesa, 1921 metais Šaulių Sąjunga pranešė vyriausybei visuomenės nuomonę apie vadinamą Hymanso projektą. Ji rašė, „gavusi iš S-gos Centro bendradarbių, skyrių vadų, instruktorių ir šaulių būrių raštu ir žodžiu visą eilę pareiškimų", kurie rodė nepasitenkinimą. Šaulių nuomonė ir veikla šituo klausimu pasirodė lemiama. Šitokis Sąjungos elgesys buvo galimas, kadangi jis buvo normalus pagal ano meto mūsų valstybės politinę santvarką, galima pridėti, ir tradiciją. Sakysim, jau 1920 m. pabaigoje pir-kas Pūtvis buvo kviečiamas ministro pirmininko, kad praneštų apie „politinę padėtį. Dėl to jis dalyvavo ministrų kabineto posėdyje, kai buvo svarstomas Hymanso planas Vilniaus klausimui išspręsti.

1923 m. buvo rimtai galvota dalyvauti seimo rinkimuose su savo sąrašu. Priežastis — pavojus įsiviešpatauti nelietuviškam ir nevalstybiniam elementui. Bet senąjį nepolitinį nusistatymą pareiškė suvažiavę rinktinių ir būrių vadai. Tuomet šauliams pastatyta pareiga balsuoti už lietuviškus sąrašus. Šioks toks domėjimasis politika buvo bekyląs ir 1929 m., bet jis nepajėgė sudrumsti senosios Sąjungos ideologijos.

Kadangi Šaulių Sąjunga yra grynai lietuviška, tai joje iš pat pradžių randame ir katalikų kunigų, kuriems lietuviškumas brangus. Patį pirmąjį šaulių būrį provincijoje (Gelgaudiškyje) suorganizavo kun. Stasys Mikelkevičius (1919.X.16). Tais pačiais metais šaulius organizavo Mališauskas (Vilkija),

Vadžgirio klebonas, Karosas (Raseiniuose), Maciejauskas (Panevėžyje). O Žemaičių vyskupas, visų gerbiamas Pr. Karys - Karevičius Šaulių Sąjungai net leido rinkliavą bažnyčiose (XI. 25). Leidžiamasis jo raštas labai patriotiškas (1937 m. visuotinis suvažiavimas vysk. Karį išrinko garbės šauliu ir įteikė auksinį ženklą). Plačiau žinoma dar apie 30 kunigų, dirbusių ar dirbančių Sąjungoje. Kun. Jonas Steponavičius ėjo rajono vado pareigas (1921), Šlamas sutiko būti būrio pirmininku (1920), Dailidė buvo net skyriaus - rinktinės valdybos pirm-ku (1921), Butvila buvo L. Gynimo Komiteto apskrities pirm-ku (1920), pagaliau, Pijus Dambrauskas vadovavo vienam ginklų supirkimo biurui. Pagaliau, galima pastebėti, jog yra šaulių dalinių, kurie pastatė kryžius. Be abejo, kunigų, tylųjį darbą dirbančių rinktinėse ir būriuose, yra keleriopai daugiau.

Vladas Pūtvis šaulinės ideologijos ir veikimo išvadą paskelbė tokią: „Taip pasiruošusios savo laisvę ginti tautos nepajėgs pavergti jokia pasaulio jėga. Dargi ir nepuls nieks tokios tautos, nes laimėjimas neapmokės grobikui nuostolių ir valdymas tokios tautos bus brangesnis ir sunkesnis, negu pelnas..." (1920.II.15—17). Pačiai gi lietuvių tautai (reikia) pasiekti jai „Dievo skirtą uždavinį". O „gyvenimas leidžia mums pasirinkti du kelius: arba pasivyti pasaulio kultūros viršūnės arba žūti kaip tautai". — „Pralenkti! Štai tikras šauliškos dvasios žodis".

Šitokia organizacija, savaime suprantama, negalėjo patikti Lietuvos priešams. Buvo viduje šmeižtų apie pačią Sąjungą ir paskirus jos narius. 1920 m. pabaigoje tie, su kuriais buvo kariaujama, įkalbinėjo Tautų Sąjungos kontrolės komisiją, kad išgautų Šaulių Sąjungos panaikinimą. O po 4 metų to paties pietų kaimyno laikraščiai rašė, girdi, šauliai Lietuvoje siekią diktatūros...

Sąjungos kūrimosi laikais (1919) įvairūs Kauno nelietuviški gaivalai taip buvo priešingi šauliams, jog Pūtvis ir Mikelkevičius laukė pasikėsinant į jų gyvybę. Dėl to visuomet buvo ginkluoti.

VI.

RINKTINĖS

1. KAUNO RINKTINĖ (I).

Apie Kauno rinktinę knygos pradžioje minėta, jog iš pradžių ta pati valdyba ėjo drauge Centro, skyriaus - rinktinės ir net būrio valdybos pareigas. Kadangi Sąjungos pradžia laikome datą, kada pirmą kartą paminėtas šaulių vardas, tai rinktinės pradžia bus 1919 m. lapkričio 13 d. Tuomet Centro Valdyba „Kauno skyriui“ skiria valdybą, kurią sudaro Jonas Leonas, Balys Kemėšis ir Otonas Belenauskas. XI. 16 ją patvirtina „visuotinis skyriaus sus-mas“, kur pirmininkauja M. Mikelkevičius. Į teismą (jis apėmė ne tik būrį, skyrių, bet ir visą Šaulių Sąjungą) išrenkama R. Skipitis, A. Vienuolis - Žukauskas ir B. Kuodatis. O revizijos komisiją sudarė Vincas Blažys, Špilmonaitis ir Marčiulionis. Ir tos įstaigos buvo bendros visiems daliniams.

Kauno būrys atsirado dar prieš rinktinę. X. 27 Centro Valdybos nutarta „Kauno būrio valdymas laikinai pavesti draugui Kemėšiui! Tuomet būrys jau skaitė 60 rikiuotės ir 19 nerikiuotės narių. Kai kuriuos žymesnius vardus jau minėjome veikalo pirmame skyriuje. 1920 - tų metų pradžioje priimta dar Juozas Pronskus, Aleks. Vitkauskas, Juozas Gužys, Pranas Radzevičius, Myk. Jasaitis, Juoz. Olšauskas, V. Daugvardas (jau 1920. I. 11). Būrys nuo skyriaus galutinai atskirtas 1920. I. 13 .

Mikas Mikelkevičius įsteigė Aleksoto būrį, kuris buvo priskirtas prie Kauno skyriaus (XI. 17). Spalio 21 d. čion priskiriamas ir Veiverių būrys. Vilkijos būrys — XI. 13. Kitų metų

II. 5 tas pat padaroma su Garliava. Šį pastarąjį būrį yra lankęs patsai Pūtvis.

Nors rinktinė dar galutinai nebuvo susitvarkiusi ir savo raštinę atskyrė nuo Centro tik 1920 m. pradžioje, vis dėlto II. 12 jau sukviečia visus savo būrius į suvažiavimą. Nuo tų metų skyriaus valdybą sudarė pirm. J. Leonas, sekret. Z. Augustas ir nariai Kemėšis, Raudonius ir Mačiulis. Pirmuoju skyriaus vadu buvo Mikelkevičius, o padėjėju — Povylaitis (nuo 1920. V. 4).

1920 m. rinktinė jau labai gyva (nors vis dar painiojama su būriu). Be Pūtvio dukterų, M. Popikaitės ir kelių jau minėtų veikėjų, įsirašo ir daugiau moterų (A. Breivaitė, R. Sidzikauskienė, Stanišauskaitė, Valiulytė ir k.). Daug dirbta sporto srityje.

Rinktinės būstinė 1921 m. buvo Mapu gatvėje. Pirmininku buvo M. Šalčius, sekretorium gi — Daugvardas. Grįžus į kariuomenę skyriaus vadui Linkevičiui, tas pareigas laikinaiėjo Daugvardas. Paskui kurį laiką — šaulys Juozaitis.

Kauno rinktinės nemaža vyrų dalyvavo kovose 1919 - 1923 m. Turi ir garbingai žuvusių (Vincas Dovydaitis, Algirdas Jesaitis ir k.). Visa rinktinė buvo pastatyta ant kojų P. O. W. pučo metu. Ypačiai pasižymėjo Kauno būrys. Skyrius buvo sudaręs V - tą šaulių lauko štabą, kuris ruošė ir skirstė šaulių jėgas į frontą. 1923 m. leit. Švažas vadovavo pirmiesiems skyriaus manevrams. Paskui jie būdavo beveik kasmet. 1929 m. keli Kauno būriai dalyvavo net kariuomenės manevruose.

Dar 1920 m. įsteigtas geležinkelininkų būrys, kuris daugiausia darydavo žvalgybą. 1922 m. veikė garsiosios vaikų aikštelės, suruošti pirmosios pagalbos kursai ir nudirbta kitų naudingų darbų.

Rinktinė, ypač gi Kauno būrys, ruošė šaulinės ideologijos paskaitas ir ištisus kursus. Jos moterys pravedė atskirą šaulių moterų organizaciją. 1928 m. Kauno rinktinė laimi Suomijos šaulių dovaną už geriausią šaudymą.

Rinktinei nuo 1922 m. pirmininkavo at. gen. Jon. Bulota, o nuo 1930 - tų išrinktas garbės pirmininku. Vadais, be aukš-

čiau minėtų, buvo: Pranas Šileika, leit. Švažas, Ant. Rukša, kap. Ant. Goncerauskas - Gantautas (nuo 1926 m.), pulk. Jurgis Bobelis.

1938. II. 19. į rinktinės tarybą išrinkta: at. maj. Tomkus, d-ras A. Juška, d-ras Nekvedavičius, insp. Valantinas, V. Bičiūnas ir R. Janulevičius. O apskr. virš - kas V. Sidaravičius, K. Strimaitis ir Kl. Masevičius sudarė kontrolės komisiją.

---

2. UTENOS RINKTINĖ (II).

Utenos rinktinės pradžia siekia 1919 metus. Jau metų pradžioje pradėta steigti partizanų būriai kovai su bolševikais. Vienas iš jų buvo Zigmo Pakalnio vadovaujamas Vazgėlių būrys. Gegužės mėnesį išvijus bolševikus, jis, Utenos komendanto kviečiamas, suorganizavo apskrities policiją arba miliciją. 1920. I. 13. Vazgėlių partizanai buvo pertvarkyti į šaulius. Taip buvo ir su daugumu kitų būrių.

Utenos skyrių (būrys neskirta nuo rinktinės) Centro Valdyba patvirtino 1919. XII. 4. Nuo 1920 m. rudens beveik visą veikimą perima III Lauko Štabas. Kariniuose veiksmuose atskiri būriai dalyvavo iki 1923 m. pavasario. Nuo 1920 m. pabaigos garsėjo savo žygiais Utenos būrys, kuriame daug buvo moksleivių. Garsiausias gi buvo Daugėliškio arba Šiaudinio partizanų būrys. Žymesnės rinktinės kautynių vietos: Švenčionėliai (1920), Labanoras ir Saldutiškis (1920), Vyžuonos (1920), Linkmenys (1921), Kaltanėnai (1920), Gubavas (1923).

Sužeistų buvo daug: Pakalnis, Apšega, Matačionis, Zabarauskas, Berčius, Ivanauskas, Petkelis, Alg. Dičiūnas (žuvo) ir kiti.

Būrių atstovų išrinktą rinktinės valdybą Centras patvirtino 1921. VIII. 2.

1922 m. gruodžio mėnesį Utenos rinktinė jau skaito 27 būrius su 1227 nariais. 1926 m. surengti pirmi manevrai. 1931 m. įsteigtas dūdų orkestras. 1933 - 1935 Tauragnuose veikė net styginis orkestras (suorg. garsaus Miko Miliausko). 1934 (V.10—12) įvyko pirmas rinktinės moterų suvažiavimas. Moterys turi savo seklyčią. Savi namai pašventinti 1933. VI. 15. Rinktinėje įvairiais metais yra dirbę kunigai Kripaitis, Butvila ir kiti. Rinktinei anksčiau vadovavo plk. ltn. Murnikas, dabar — plk. ltn. Pranas Bronevičius.

3. TELŠIŲ RINKTINĖ (III).

Telšių rinktinės pirmatakas, vadinamas skyrius, įkurtas 1920 metais. Spalio 31 d. jau įvyko suvažiavimas. Lapkričio 28 d. net buvo sušaukti būrių pirmininkai. Kitais metais būrių atstovų suvažiavimas sukviesta balandžio 10 - tą ir rugsėjo 25 d. Pirmuoju vadu paskirta šaulys Kiudulas (1920 - 1923). Po jo buvo š. Radišauskas. Toliau eilė buvo šitokia: kap. Matelis (1925), Dirkis (1925), kap. Rauba (1926—1934). Dabar rinktinei vadovauja plk. ltn. Bronius Pulkauninkas.

Rinktinė užjautė klaipėdiškius per jų sukilimą. Nuo 1927 metų kasmet daromi manevrai. 1930 metais suruošta sporto šventė ir pirmos arklių lenktynės. Vėliau tokias šventes daro batalionai, kuopos ir būriai (nuo 1933 m.).

Daug nudirbo šaulių moksleivių būrys, veikęs 1924 - 1927 m. Jo vadais buvo J. Dagilis, Pr. Gintalas ir š. Gudas.

Rinktinė Telšių laikraštininkystės istorijoje nusipelnė pirmą vietą. Vado Radišausko pastangomis, Telšiuose pradėtos leisti „Telšių Žinios", kurios čia buvo ne tik šaulių, bet iš viso pirmas laikraštis (1923). Paskui buvo leidžiami „Šaulys" (1926) ir „Šatrija" (1927).

4. TAURAGĖS RINKTINĖ (IV).

Tauragės rinktinės pradžia artimai susijusi su bermontininkų karu. Jame dalyvavo apie 10 partizanų būrių. Žymesni susirėmimai įvyko Šilalės ir Skaudvilės apylinkėse. Rinktinės, sakytumėm, karinį gimimą rodo dar tai, jog pirmoje valdyboje randame „štabo viršininką". Pirmoji skyriaus - rinktinės valdyba išrinkta 1919. X. 13. Bet jos komendantas nepatvirtino. Tuomet 22 d. renkama kita, kurią Centras patvirtino XI.4. Sekretorium buvo P. Šniaukšta. Būrių atstovų su - me (1921. III. 31) dalyvavo atstovai iš 7 būrių. Antrame tų metų suv - me atstovaujama jau 9 šaulių būriai (VIII. 21).

Pirmuoju skyriaus vadu buvo Stasys Eismontas. Persekiota dezertyrai, plėšikai ir degtindariai. Remta klaipėdiškių šaulių sukilimas (skyr. vadu tuomet jau Lozoraitis). Per 1927 m. Tauragės pučą rinktinė drauge su kariuomene jį numalšino. Vadu tuomet leit. Palubinskas, po jo v. leit. Žebrauskas, paskui (1930) kap. Jėčys, dar vėliau kap. Maželis. Dabar vadovauja plk. ltn. Jonas Bužinskas.

Rinktinė namus pasistatydino 1933 metais. Tais pačiais metais Palangoje surengta vienerios, o Tauragėje dvejos arklių lenktynės. Lenktynių buvo 1934 m. ir vėliau.

5. TRAKŲ RINKTINĖ (V).

Trakų rinktinės šaknys siekia senų laikų. „I Kaišiadorių partizanų - šaulių būriui“, įsteigtam 1919. IX. 13, Centro Valdyba dėkoja (XII. 16) už pasiuntimą jėgų prieš bermontininkus. Partizanų būrių buvo Darsūniškyje, Gegužinėje, Kruonyje, Žiežmariuose ir Kietaviškėse. 1920 m. būriai formaliai pereina į šaulius ir steigiamas „L. Š. Sąj-gos Trakų rajonas“. Jam vadovauti kitų metų sausio 20 d. paskirtas Morkūnas. Bet rajonas priklausė Kauno skyriaus, o savarankišku Trakų skyrium jis padarytas tik 1921. VI. 1. Trakiečiams teko dalyvauti kovose su lenkais ir bermontininkais. Anuo metu šaulių organizavimui turi nuopelnų Petras Jočys ir kun. Jonas Steponavičius. Junevičius vadovavo Žaslių būriui, kuris jo dėka pasidarė labai judrus. Vėliau labai gyvas buvo Aukštadvario būrys, vadovaujamas kun. St. Pupaleigio. Turi nuopelnų taip pat Vievio, Onuškio, Semeliškių būriai, kuriems teko kovoti ginklu su rytų kaimyno partizanais. Seni yra Beižonių ir Užuguosčio būriai.

Pirmas būrių atstovų suv - mas įvyko 1925. I. 25. Jam pirmininkavo jau pažįstamas kun. Pupaleigis. Čia išrinkta rinktinės valdyba: Vasiūnas (pirm.), Gasiūnas ir Butkus. Po Morkūno, Trakų skyriui vadovavo Jonas Lozoraitis (1921), paskui Juozas Grybauskas (nuo 1922. VII. 13), o po jo (1925. IX. 11) J. Rūškys, leit. Sabaliauskas (1925—1929. VI. 22), kap. J. Balickaitis, toliau kap. Ciunis (1933). Dabar — plk. ltn. Vladas Žutautas.

Trakų rinktinei tenka dirbti neramiame pasienyje. Atskirų šaulių pastangomis, įvestos lietuviškos pamaldos Vievyje (1926), Kazokiškyje (1929) ir kitur. 1931 m. spalių 4 d. iš anapus linijos iš pasalų nukautas Vievio būrio šaulys Jurgis Kybartas. Rinktinėje yra šaulių dragūnų.

Šaulinį darbą atsidėjusios dirba ir moterys. Jų rinktinė įsteigta 1933 metais.

6. UKMERGĖS RINKTINĖ (VI).

Dar prieš Ukmergės skyrių, 1919 m. spalio mėnesį Čekanavičius, Kuzma, A. Tumas, Švabinskas ir Kvieska įkūrė Ukmergės būrį. Maždaug tuo pat metu išdygo būriai Deltuvoje, Vepriuose, Kurkliuose, Taujėnuose, Kovarske, Siesikuose, Panoteriuose ir Pagiry. Ukmergės skyrius — rinktinė įsteigtas X. 21 (patvirtintas Centre 29 d.).

Deltuvos būrys apskrityje buvo pirmutinis. Jau 1919 m. spalio 24 d. jis sulaikė įtariamą vyrą ir pristatė komendantui. Paskui saugojo Šventosios krantus, ypač Leonpolio tiltą. Sargybą ėjo visą žiemą, kol atvyko 7 pėst. pulkas. Teko susišaudyti su lenkų kareiviais ir visokiais spekuliantais. Kai 1920 m. prasiveržė lenkų raiteliai, būriui ne kartą su jais teko susišaudyti. Ties Širvintomis yra žuvę šauliai - partizanai: Karčiauskas, Kumelys, Molis, Pipiras ir dar keletas.

Ukmergės skyrius 1920. II. 15. skaitė 215 narių. Paskui skaičius tolydžio augo. 1933 m. surengta šaulių - dragūnų rungtynės.

1919 m.pabaigoje būriams organizuoti pasamdytas instruktorius A. Rimkus. Netrukus jis skiriamas skyriaus vadu. Kitų metų kovo mėnesį Centras jį įgaliojo, kad pertvarkytų Tauragės ir Raseinių skyrius.

Ukmergės rinktinei dabar vadovauja plk. ltn. Antanas Pošiūnas.

---

7. ŠIAULIŲ RINKTINĖ (VII).

Šiaulių rinktinė yra viena iš pačių seniausių ir pačių garbingiausių. Iš pradžių pradėjo kurtis partizanai, kuris darbas susijęs su Augustinavičiaus vardu. 1919 m. partizanų dalinių buvo nemaža ir rudenį jiems ima vadovauti Lietuvos Šaulių Sąjunga. Jos nurodymais, Vladas Požėla ir Rapolas Skipitis įsteigia „Laik. Partizanų Štabą". Pirtizanai nusipynė amžiną vainiką kovose su bermontininkais, ypačiai gindami Šiaulių miestą (apie tai karinių operacijų skyriuje). Moterims čia garbingai atstovauja Zulė Lukauskaitė-Jesaitienė.

Šiaulių partizanų daliniai oficialiai į skyrių - rinktinę susimeta 1919.XII.10. Tuomet skaito 13 būrių su 150 narių. Pirmąją valdybą sudarė K. Bielinis (pirm.), Mačiūnas (vicepirm.), Lukauskaitė (ižd.), Šileika (sekr.) ir Baltrušaitis (rikiuotės dalies vedėjas). Bet pirmąją 1920 metų pusę iškilo įvairių neaiškumų su Centru. Vis dėlto visuotinio suvažiavimo (VIII.15) išrinktoji valdyba buvo patvirtinta. Bet spalių mėnesį skyriaus valdybos pareigos pavesta Šiaulių miesto būriui. To priežastis tai nesusipratimai su vietinės kariuomenės vadais.

1920 m. paskirtas pirmas rinktinės vadas Pranas Šileika, toliau juo buvo F. Mandeikis, Elsbergas, Džiūvė 1926), kap. Kurpis (1926—1930). Dabar vadovauja plk. ltn. Jonas Vėgelis.

8. VILKAVIŠKIO RINKTINĖ (VIII).

Vilkaviškio rinktinė išdygo iš to vardo skyriaus - būrio, kuris įsteigtas 1919.X.9 (patvirtintas X.20). Pastebėsime, jog Pustapėdžių būrys įsteigtas dar anksčiau, būtent, IX.18, taigi jis yra laiko atžvilgiu visoje Sąjungoje antrasis (žinoma, neskaitant Kauno). Vilkaviškio būrio steigėjų vardai: Martynaitis, Bartuška, Bliūdžius, Raulynaitis, Mikalauskas, Bradūnas, Žemaitis, Medelis, Mičiulis. Rinktinė taip sparčiai augo, jog 1920 m. spalių mėnesį Šaulių Fronto Štabui galėjo pasiųsti net 400 vyrų. Taigi — karinėms operacijoms. Rinktinė veikliai dalyvavo ir belikviduojant P. O. W., kuriam reikalui buvo suorganizuota 250 šaulių. Klaipėdos kraštui vaduoti rinktinė surinko 20.000 litų.

1921 m. buvo net 2 būrių atstovų suvažiavimai (V. 29, VIII.14) ir vienas pirmininkų ir būrių vadų suvažiavimas (X. 9). Tuomet kai kuriuose būriuose buvo jau veiklių sporto sekcijų. Kybartai jau turi raitelių ir su savo futbolininkais dalyvauja Vilkaviškio skyr. šventėje. 1933 m. rinktinė turėjo sporto ir dainų šventę. Rinktinės vadai iš eilės buvo šie: klaipėdiškis Grunovas (1919—1920), Juozaitis (1921), Grunovas (1922), Alb. Čėsna (1923—1925), kap. Balickaitis (1926—1929), leit. Tugaudis (1929—1935). Dabar — plk. ltn. Vincas Matulionis.

O Valdybos pirmininkai: Šakelė-Puišys, Vaitkevičius, Juška, Vileišis, Laugalis, Aušrota, Kiaunė, pulk. Matulionis, Goštautas.

Kybartų būrys turi pagarsėjusią „Sveikatos“ futbolo komandą, kuri 1933 metais laimėjo Sąjungos futbolo meisterio vardą.

Rinktinės metinei šventei ir Vilkaviškio būrio (8) 17 metų sukaktuvėms išleista spaudinys „17 metų Tėvynės sargyboje“ (1934).

Ir anksčiau būta keleto leidinėlių: „Šaulys“ (1923), laikraštis „Kibirkštis“, vėliau „Skydas“ (Kybartų būrio; pirmas 1923, antras 1925).

---

9. SEINŲ RINKTINĖ (IX).

Seinų rinktinės pradžia yra partizaninio pobūdžio. Jau karinių operacijų skyriuje minėjome, kad 1918 m. partizaninių lietuvių dalinių būta Kučiūnuose ir kitur. O 1919 m. seiniškiai jau plačiai pasireiškia kovose su lenkais. Spalių mėnesį jau turime Lazdijų, Rudaminos, Leipalingio, Veisiejų, Šventežerio, Punsko, Kapčiamiesčio, Kučiūnų būrius. Darbas ėjo sparčiai, ir XI.13 Centro Valdyba jau patvirtino Seinų skyrių. Jo vadovybėje matome Dereškevičių, A. Vailionį ir kitus vyrus. Vėliau skyriaus arba rinktinės pirmininku buvo d-ras Pranas Vaičiuška (1921—1922).

Kai lenkų kariuomenė nesilaikė spalių 9 d. sutarties ir pradėjo pulti, Seinų apskrities vyresnybė, žinoma, ir rinktinės centras persikėlė į Lazdijus. Seiniškiai šauliai turėjo žymesnių kautynių ties Seinais, Kučiūnais, Punsku ir Varviškėmis. Krito nukautų 13 šaulių. Sužeistų ir į nelaisvę patekusių skaičius daug didesnis. Paskutinės kautynės įvyko net 1923 metais.

Rinktinės vadais buvo: Šemeta, Stasiulionis, ltn. Stanionis, ltn. Gudynas, ltn. Žebrauskas, kap. Aksomaitis (1927—1934). O rinktinės valdybų pirmininkų eilėje matome: Pečiulį, Vaičiušką, Cigelską, kap. Žukauską, Raulynaitį, kun. dr. J. Starkų, Kriukonį, Mikalonį, Stravinską, Skučą, Šiaučiūną (1934). Dabar rinktinės vadu yra plk. ltn. Jonas Kazitėnas.

---

10. ROKIŠKIO RINKTINĖ (X).

Rokiškio rinktinės ploto partizanai įvairiose vietose kovojo su bolševikais. Dėlto Sąjungai dirva jau buvo paruošta. 1919. IX.26 Matas Žvirėnas gavo Pūtvio ir Mikelkevičiaus pasirašytą įgaliojimą, kad, be kitų vietų, įsteigtų šaulių dalinį ir Rokiškyje. Skyriaus oficiali pradžia yra X. 3, kada steigiamasis susirinkimas į valdybą išrinko Ant. Jurgelionį (pirm.), Juoz. Jurgelionį (ižd.) ir Kaz. Bieliūną (sekr.). Spalio 11 d. skyrių įregistravo Centro Valdyba. Dar tais pačiais metais suorganizuoti šaulių būriai Panemunėlyje, Skapiškyje, Kamajuose, Svėdasuose, Panemunyje ir Čedasuose. Visi jie skaitė į 420 šaulių. Vėliau įsteigti Aleksandravėlės, Lukštų, Kriaunų, Jūžintų, Abelių, Pandėlio, Kvetkų, Onuškio, Vyžeičių, Parokiškio, Suvainiškio, Duokiškio, Juodupės, Kazliškio, Žiobiškio, Salų ir Alsetos būriai.

Rokiškio rinktinės vyrai 1920 m. veikė prieš lenkų įsiveržusius raitelius. Po 1923-čių metų šauliai tegalėjo pasižymėti vien karinio parengimo srityje. 1933 metais rinktinė laimi už šaudymą Suomijos šaulių sidabrinę taurę.

Rokiškio rinktinė turi įsigijusi savo namus (1932). Pirmas moterų skyrių atstovių suvažiavimas įvyko 1933 metais.

Vadais yra buvę Apol. Stasiulis (1919—1923), Pran. Damušis 1923—1926), kap. Mikėnas (1926—1935). Dabar — plk. ltn. Mikas Jašinskas.

Rinktinei nusipelnė: V. Vienožinskis (†), d-ras A. Jurgelionis, Juoz. Jurgelionis (†), K. Bieliūnas, St. Meilus, kun. Kraniauskas, pulk. Jašinskas, Gintautas, Mironas, Varškevičius, Šukys.

11. RASEINIŲ RINKTINĖ (XI).

Raseinių rinktinės istorija yra susijusi su buvusiu Jurbarko skyrium, kuris tuomet irgi sudarė rinktinę.

Jurbarko skyriaus pradžia siekia 1918 m. pabaigos. Tuomet 8-ių žmonių partizanų būrelį įsteigė Jurbarko ligoninės vedėjas d-ras Sipavičius, prisidedant ir K. Ambrozaičiui. Būrelio vadovaujamą organą sudarė Sipavičius (pirm.), Ambrozaitis, kun. Padleckis, Jurgis Šlyteris, Juozas Tamošaitis. Darbas buvo slaptas ir organizatoriai turėjo slapyvardžius (Tamošaitis — Kupstas, Šlyteris — Nemunas ir k.). Ginklą vartoti slaptai mokėsi Smukučių kaime pas Šlyterį. Greitai jurbarkiškiai turėjo 9 šautuvus ir po 50 šovinių, o kiekvienas — po revolverį. Būrių dar buvo Skirsnemunėje, Šimkaičiuose, Eičiuose ir Smukučiuose.

Partizanus paversti šauliais paragino Centro Valdybos raštas (1919.X.11). O Jurbarko skyriaus įsteigimą įvykdė spalio 17 d. Mikas Mikelkevičius, kuris tą visą apylinkę organizavo. Susirinkimas buvo slaptas ties Barkūnų kaimu Bišpilio kalne ir į valdybą išrinko d-rą Sipavičių (pirm.), Kazį Ambrozaitį (sekr.) ir kitus. Kadangi čia pasienis su Klaipėdos kraštu, kurį tuomet valdė Vokietija, tai nesunku buvo apsiginkluoti. Iš pakrikusios vokiečių okupacinės kariuomenės Smalininkuose Jurbarko šauliai nudžiovė 2 kulkosvaidžius. Apginklavimui daug nusipelnė Jurg. Šlyteris.

Žinomi ir kai kurie vadai. Jurbarko dvaro būriui vadovavo Ant. Giedraitis (miręs), o Smukučių - Kalnėnų — Petr. Tamošaitis. Visai gi jurbarkiečių partizanų - šaulių veiklai vadovavo jau pažįstamas Šlyteris, paskui A. Giedraitis, dar vėliau A. Tamošaitis. Tai — vadai skyriaus, kuris dažnai vadindavosi ir „kuopa“.

Jurbarke skyrius per bermontiadą pasižymėjo veiksmais: žiūrėjo tvarkos, saugojo didžiuosius kelius, trukdė užpuolikams

rekvizuoti ir žvalgė. Daugumas būrių neturėjo valdybų, o tik vienus vadus. 1919 m. pabaigoje skyrius skaitė 172 šaulius.

Raseinių skyrius įsteigtas 1919.X.20, ir tai be jokio paruošiamojo partizaninio darbo. Steigėjai: Vismantas, Elsbergas (Ant. ir Jon.), V. Kuraitis, Norkaitis, Jankauskas, d-ras Demikis, Urbelis, Vabalas, Juškevičius, Misiurevičius, V. Petraitis ir kun. Karosas. Į valdybą išrinkta: V. Misiurevičius, Demikis ir Petr. Norkaitis. Bet tasai skyrius greitai išnyko, kadangi Jurbarko šaulių atstovas d-ras Sipavičius, atvykęs į Raseinius 1920.I.20, pranešė neradęs „jokių pėdsakų šaulių organizacijos". Taigi dabartinės rinktinės teisėmis veikė tik Jurbarkas.

Kadangi ilgainiui skyriai buvo siejami tik su apskritimis, tai 1921.III.12 Jurbarko skyrius, be to, nusilpęs, panaikintas ir kaip būrys prijungtas prie Raseinių. Pastebėsime, jog L. Gynimo Komiteto pirm-ku Jurbarke buvo kun. S. Būdvytis.

Raseinių būrį - rinktinę atgaivino iš Jurbarko čion atsikėlęs dr. Sipavičius (1920.VIII.3). Valdybą sudarė: pirm. Sipavičius, sekr. Skirmantas ir ižd. Norkaitis. Vadais buvo: J. Norkaitis, Šiaudytis, Ereminas, Mickūnas ir kiti. Pirmas būrių atstovų suvažiavimas įvyko 1921.I.23 ir antras — 1923.VI.3. Pastarajame, Centro atstovui patarus, kalbėta, jog lietuviai turi imtis prekybos ir amatų.

Raseinių gimnazistai jau 1920.X.9 buvo sušaukę susirinkimą šaulių būriui įsteigti. Bet skyriaus vadas išaiškino, girdi, moksleiviai galį būti tik nerikiais. XII.9 vėl susirenka (šį kartą 35), bet Centro Valdyba patvirtino ne būriu (vienoje vietoje negalį būti 2-jų būrių), tik grandimi. Jų valdybą sudarė pirm. St. Lipčius, vadas Gečius, ižd. Brazauskas, sekr. St. Elsbergas ir Vygontas. Savo laiku parėmė brolius klaipėdiečius. Grandis išbuvo iki 1930 m. Jurbarko gimnazijos mokiniai savo dalinį įsteigė 1921.XII.11.

Raseinių rinktinė 1933 m. tarp Sąjungos dalinių buvo pirmoji. Rinktinei po 1935 m. vadovavo plk. ltn. Murnikas, plk. ltn. Kaunas, dabar — plk. Raimundas Liormonas.

---

12. PANEVĖŽIO RINKTINĖ (XII).

Panevėžio rinktinė gimė iš partizanų būrių. 1919 metų pradžioje su bolševikais kovėsi Pušaloto, Paystrio ir Karsakiškio būriai. Kovo mėnesį žuvo Karsakiškio šaulys Jurgis Kaminskas. Pušalote yra palaidotų žuvusių partizanų. Skyrius - rinktinė įsteigta 1919.XI.2 (patvirtinta 17 d.). Prie steigimo daugiausia prisidėjo gimnazijos mokytojas Jurgis Elisonas su moksleiviais. Pirmosios valdybos narių vardai: d-ras Didžiulis, Elisonas ir Aperavičius (moksleivis). Kad naujojo dalinio saitai su Kauno Centru nebuvo aiškiai apibrėžti, rodo kad ir „Panevėžio Šaulių Sąjungos“ vardas.

1920 metais buvo kovų metai. IX.30 apie 10 vyrų, vadovaujami Želvio (dab. kunigo), vyksta į Valkininką V-jo lauko štabo vadovybės žinion. Apie tiek žygiuoja į Alytaus IV-tą štabą. Želvio būrį po mėnesio pakeičia Ad. Lastauskas su Šeduvos vyrais. Lapkričio pradžioje į Utenos barą išvyksta Panevėžio, Krekenavos ir Subačiaus būriai. Jie čia saugoja kairįjį kariuomenės sparną. Bet daugiausia vargo buvo su įsiveržusiais lenkų rateliais XI. 19—24. Lapkričio 21 d. ties Likėnais (Truskava) 3 Ramygalos šauliai pastojo priešams kelią, bet buvo sužeisti ir 2 pateko į nelaisvę. Ir lenkų 2 nukauti, vienas sužeistas. Paimtieji šauliai buvo nežmoniškai kankinami. XI. 22 didelis susirėmimas įvyko ties Troškūnais, kur 20 šaulių išdrįso pastoti kelią 500 lenkų raitelių. Taigi Panevėžio rinktinės šauliai turėjo kautynių: Bobriškėse, Saldutiškio - Kaltanėnų apylinkėje, Likėnuose - Truskavoje, Troškūnuose. O žuvo: Šlekys Kazys (Ramyg.), Jonas Gaška, Jonas Ambrazas, Stasys Klimaitis, Petras Tomkevičius, Petras Liktoras, Jonas Budrevičius, Antanas Meškeliūnas ir Ant. Žarskis (pastarieji 5 nukankinti, sušaudyti prie Troškūnų vienuolyno sienos). Pagaliau, buvo sužeisti ar patekę į nelaisvę: V. Lukoševičius, M. Jakaitis, P. Marcinkevičius, A. Kiaunis, G. Misevičius, A. Misevičius, Kisielius ir N. Liktoras.

Panevėžio rinktinės druska tai gimnazistai. Visi vyresnių klasių mokiniai buvo šauliai. Iš jų buvo sudarytos 2 ar 3 kuopos. Kariškai apmokė juos kar. Rozmanas. Moksleiviams tekdavo naktimis eiti įgulos sargybą. Turėjo savo sanitarinę komandą. Ir anie du būriai (20 vyrų), išvykę į Valkininką ir Alytų, buvo ne kas kita, kaip moksleiviai. Švenčionių rajono bekovojantiems vadovavo Tyrulis ir K. Pabedinskas. Ramygalos būrio dvi brangios aukos: Jonas Ambrazas ir Stasys Klimaitis ties Likėnais XI.21 buvo lenkų paimti į nelaisvę, paskui kankinti, kad išduotų draugus (nupiauta ausys, nukapota rankos, išlupinėta akys) ir pagaliau nužudyti.

1927 m. įvairūs rinktinės rajonai darė manevrus. Kitais metais manevravo jau batalionai, o 1929-tais — ir visa rinktinė.

Šalia karinio, Panevėžys dirbo ir kultūrinį darbą. 1924 m., gavę iš Šviet. Min-jos buvusį Montvilo teatrą, įsirengė čia savo būstinę su įrengimais vaidinimams. Taismet buvo įsteigtas „Šaulių liaudies universitetas". Šaulys mok-jas Daukus prie Paystrio mokyklos suorganizavo iš viso pirmąjį „jaunųjų šaulių būrį". Apie 1924—1925 metus rinktinės choras lankosi įvairiose Lietuvos vietose. 1928 m. suruošiama pirmoji sporto šventė. Šaulė Stosiūnienė įsteigė šaulių moterų skyrių (1930 m. jau buvo).

Tas visas darbas buvo dirbamas organizaciniame dugne. Panevėžiškių siela buvo Jurgis Elisonas. Jau 1920 m. pabaigoje skyrius - rinktinė skaitė per 20 būrių su 7.800 šaulių. Šaulys Elisonas ėjo ir valdybos pirmininko ir vado pareigas. Pirmas visuotinis būrių atstovų suvažiavimas įvyko 1920.II.29. Kitais metais žinomi net trys toki suvažiavimai (I.30, IV.17, X.23). Vado pareigas iš š. Elisono perima ltn. Podgaiskis (1921). Rinktinė su dėkingumu mini šaulius burmistrą Chodakauską ir kun. Karbauską. Ilgai rinktinei vadovavo kpt. Kazys Petkevičius, dabar dim. majoras, Pasvalio kuopos vadas, ir kpt. Ant. Petruškevičius. Nuo 1935 m. rinktinei vadovavo plk. ltn. Andrašūnas, dabar vadovauja plk. ltn. Pranas Kaunas.

13. MAŽEIKIŲ RINKTINĖ (XIII).

Mažeikių, kaip ir daugumui kitų rinktinių, dirvą paruošė savarankiškai organizuoti partizanai. 1918—1919 m. apskrities centras buvo Sedoje. Apskrities ir valsčiaus organai pradėjo organizuoti vadinamos „garbės milicijos“ būrius. Daug čia nudirbo apskr. virš-kas d-ras Kaunackis. Kai apie 1919 m. sausio vidurį Sedą užėmė bolševikai, tai, juos išmušant, su karininko Plechavičiaus vadovaujamais kariais, drauge veikė taip pat anoji „garbės milicija“. Bolševikai išvaryti dar iš Skuodo, Mosėdžio, Platelių, Ukrinų, Židikų ir kitų vietų. Paskui tie partizaniniai „garbės milicininkų“ būriai dalyvavo kovose prieš bermontininkus. Smarkus susikirtimas įvyko ties Tirkšliais, po to buvo paimti Mažeikiai. 1920 m. ylakiškiai partizanai - šauliai su savo vadu F. Veitu išvyko į frontą prieš lenkus. Klaipėdos krašte 1923 m. yra žuvęs Tirkšlių būrio šaulys Antanas Ubavičius (palaid. Klaipėdoje). Savo rūšies kariniu veikimu galime pavadinti ir kovą su kontrabanda. Mažeikių skyriaus valdyba (apskrities centras čion atsikėlė apie 1919 m. vidurį) tam reikalui suorganizavo 5—6 vyrų būrelius Vegeriuose, Klykuoliuose, Laižuvoje, Leckavoje, Pikeliuose, Ylakiuose ir Akmenėje.

Iš partizanų organizatorių reikia pažymėti Martyną Kemtį (Žaideikių, Puokės kaimai). Vieni iš pirmųjų buvo taip pat Ketūnų kaimo vyrai. Ylakių šauliai savo būrio pradžią laiko 1919. VI. 29, kada atlaidų metu per miestelį organizuotai pražygiavo 10 partizanų - milicininkų (jų tarpe 3 moterys).

Mažeikių rinktinės pradžia reikia laikyti 1920. X. 1, kada artisto Vaičkaus, Bimbos ir kitų buvo sudaryta pirmoji Mažeikių skyriaus valdyba (Bimba, Vaičkus, Pazukas, Virkietis, Kačinskas, Barkauskas ir Sadauskas). Steigiamąjį susirinkimą ji sušaukė X.13. Šauliais įsirašė 16 vidurinės mokyklos mokinių. 1921 m. buvo net du būrių atstovų suvažiavimai. Jau

laikinoji valdyba kariniu instruktorium pasikvietė karin. Lingvį. Nuo lapkričio mėn. skyriaus vadu yra J. Pazukas. Po jo buvo Bimba, A. Pesys, kap. Kviecinskas, kap. Navikevičius kap. Mažylis. Sedos būrys pirmuosius manevrus suruošė 1927 metais. O po dvejų metų manevravo drauge Mažeikių ir Telšių rinktinės. Manevruose buvo ir krašto aps. ministras gen. Daukantas.

Viekšniuose ir Mažeikiuose 1928 m. įsteigta pirmosios visoje Lietuvoje šaulių ugniagesių komandos.

Mažeikių rinktinei nuo 1935 metų vadovavo plk. ltn. Kaunas, dabar vadovauja plk. ltn. Emilis Išlinskas.

---

14. MARIJAMPOLĖS RINKTINĖ (XIV).

Kai kurie Marijampolės rinktinės būriai pradėjo veikti anksčiau už pačią rinktinę. Sasnavos būrį Centro Valdyba tvirtina 1920.I.26, bet, „kol nesusitvarkęs Marijampolės skyrius", būrys priklausys tiesiogiai paties Kauno. Bet jau II.5 tvirtinamas ir Marijampolės skyrius. Tai — oficiali įsteigimo data. Pirmuoju vadu buvo K. Barniškis, paskui K. Matulis (1923), J. Lozoraitis (ligi 1925), kap. Lelešius (iki 1935). Dabar vadovauja plk. ltn. Andrius Kerbelis. Pirmas suvažiavimas buvo sušauktas 1921. X. 23.

43 šauliai apdovanoti Klaipėdos atvadavimo ženklu. Karinėse operacijose dalyvavo Klebiškio, Šeštokų, Kalvarijos, Menkupių ir Liubavo būriai.

1924—1925 m. turėjo 26 būrius, nes kiti buvo išnykę. Bet nuo tada darbas pagyvėjo ir atsirado nemaža naujų dalinių, būtent, 1927—1933 metais net 34 būriai. Rinktinei ypatingai yra nusipelnę buvę valdybos pirmininkai A. Staugaitis, J. Kamaitis, pulk. Kerbelis.

1926 metais pradėta ruošti sporto šventės. 1928—1929-tais ir 1933-čiais metais šauliniame sporte Marijampolės rinktinė laimi 1-mą vietą. Sportininkų padaugėja iki 714. Dragūnų eskadronas (įst. 1929) per Sporūtos šventę laimi pirmąsias vietas (1933). 1933-čiais ir 34-tais metais futbolininkų „Šaulio" komanda pelno Suvalkų apygardos nugalėtojo vardą.

Nuo 1928-tų metų rinktinėje pradeda organizuotis moterų šaulių skyriai.

Reikia pažymėti, jog anksčiau už šią rinktinę jau veikė Kalvarijos skyrius - rinktinė, kuri buvo įsteigta 1919.X.6. Steigė Matas Šalčius. Būrių atstovų suvažiavimas įvyko 1921.II.4. Vadinasi, greta gyvavo dvi rinktinės. Paskui Kalvarijos rinktinė buvo panaikinta.

15. KRETINGOS RINKTINĖ (XV).

Kretingos rinktinės šaknų buvo jau 1918 metų pabaigoje. Tuomet vaist. Grudzinskas, mok. Saulevičiūtė, Zubauskas ir kiti sukvietė pasitarimą, kaip palaikyti tvarką, kadangi tamsūs gaivalai pakėlė galvas dėl pereinamojo laikotarpio iš vokiečių į lietuvių valdžią. Apsaugos organizavimui net buvo išrinkta valdyba iš Zubausko, Saulevičiūtės ir Maliukevičiaus. Šaulių idėją į šį Žemaičių kr. kampelį pirmoji atvežė bene šaulė Popikaitė, kurią čia užtinkame 1919 m. spalių mėnesį. Tais pačiais metais Sąjungos centras raštu pasiūlė d-rui Jonušui, kad organizuotų šaulius. Bet dėl bermontininkų antplūdžio steigiamasis „Kretingos šaulių skyriaus" susirinkimas sukviestas tik 1920. X. 25. Jis į valdybą išrinko Valiušaitį (pirm.), Maliukevičių (vicepirm.), E. Saulevičiūtę (sekr.), M. Gvildaitę (sekr. pad.) ir Palavyką (ižd.). Tai ir bus oficiali rinktinės pradžia.

Pradėta steigti būriai įvairiose vetose: Darbėnų (1920), Skuodo (1920), Kretingos (1921), Lenkimų (1921), Palangos (1921), Andriejavo (1922), Mosėdžio (1922).

Iš atskirų būrių dėmesio verti ypačiai 3. Skuodo moksleivių būrys įsteigtas dar 1920 metais. Palangos būrys aktyviai parėmė sukilusius Klaipėdos krašto šaulius (1923). Keletas sužeista. Kiti ėjo sargybas mieste, pajūryje ir apylinkėje. Šaulės moterys patiekė šilto apdaro. Būrio sumanymu buvo sudarytas komitetas klaipėdiškiams sukilėliams remti. Iš paimto kautynėse brezento būrys pasisiūdino vėliavą. Garbės pirm-kas a. a. kan. Prapuolenis knygynui paaukojo daug knygų. Lenkimų būrys minėtinas, kadangi iki 1934 metų visoje rinktinėje tik jis vienas pasistatydino namus, ir tai turėdamas kasoje... vieną litą.

Ilgai rinktinei vadovavo kap. Buragas, paskui plk. R. Liormonas. Dabar Kretingos rinktinės vadu yra plk. Albertas Liutermoza.

16. KĖDAINIŲ RINKTINĖ (XVI).

Kėdainių rinktinės pirmiausia atsirado atskiri būriai. Dosnuvos Žemės Ūkio Technikume būrys įsteigtas 1919.XI.22. Į pirmą valdybą pateko: direkt. Ruokis (pirm.), Vyt. Pūtvis (iždin.) ir K. Bertašius (sekr.). Keleriais metais vėliau pirmininku buvo ir Pūtvis. 1920 m., kai įsiveržė lenkų raiteliai, šauliai studentai tris dienas ėjo sargybą Kėdainiuose. 1924 m. būrys savo jėgomis iš Dotnuvos upelio ištraukė didžiulį akmenį ir jį perdirbo į Klaipėdos atvadavimo paminklą, kuriame įrašytos pavardės būrio narių, parėmusių sukilusius Klaipėdos šaulius. Ten žuvo surviliškietis Floras Lukšys. Lenkų raiteliams įsiveržus, budėjo Kėdainių, Šėtos ir Josvainių būriai.

1919 m. dar buvo įsteigtas Gudžiūnų būrys. O 1920-tais: Šėtos, Kėdainių, Surviliškio, Pernaravos, Krakių, Josvainių ir Labūnavo šaulių būriai. Paskui (nuo 1921 m) dar suorganizuota per 20 naujų būrių.

Bet skyriaus - rinktinės valdyba išrinkta tik per pirmąjį būrių atstovų suvažiavimą 1921.VII.24. Rinktinė daug padarė, stiprindama apskrityje lietuviškumą. Taip įvestos ar padidintos lietuviškos pamaldos Kėdainių, Labunavo, Dotnuvos, Grinkiškio, Vosyliškio ir Josvainių bažnyčiose. Ilgai rinktinei vadovavo kpt. Baltokas. Po 1935 m. rinktinei vadovavo plk. ltn. Br. Pečiulis, dabar — plk. ltn. Antanas Stapulionis.

17. ŠAKIŲ RINKTINĖ (XVII).

Pirmiau už Šakių skyrių - rinktinę buvo įsteigtas Gelgaudiškio būrys. Jam dirvą paruošė Mikas Mikelkevičius, o iš tikrųjų įsteigė jo brolis kun. Stasys. Taigi Pūtvio artimiausio bendradarbio Mikelkevičiaus tėviškėje įsteigtas iš viso antrasis šaulių būrys. Jis įsteigtas IX.7, vadinasi, kai dar nebuvo patvirtinti Sąjungos įstatai[1]). Šakių komendantas nenorėjo tvirtinti, girdi, apskrityje dar nesą Sąjungos skyriaus. Reikia pastebėti, jog šauliniai uždaviniai Puzdešrių kaime pradėta vykdyti dar 1918 m. pabaigoje: ten suorganizuotas policinis - partizaninis būrelis. Paskui, 1919—1920 m. atsirado Lukšių, Sintautų, Puzdešrių, Plokščių, Šakių, Žvirgždaičių, Barzdų, Slavikų, Būblelių, Griškabūdžio būriai (1-mas patvirtintas 1920.I.5, antras — 11 ir trečias — 15-tą dieną). Pirmasis skyriaus suvažiavimas įvyko 1920.XII.19. Į valdybą išrinkti: Juoz. Orentas (pirm.), Juoz. Naujokaitis (sekr.), Pr. Skaisgirys (ižd.), Matijošaitis (vicepirm.) ir Jon. Valaitis.

Rinktinės vadais buvo: Ot. Belenauskas, V. Tamošaitis, Pr. Damušis, leit. Kaz. Matulevičius, leit. Žebrauskas, kap. Vacl. Alksninis 1926 — 1934). Nuo 1935 m. rinktinės vadu buvo plk. ltn. V. Matulionis, paskui plk. ltn. Pošiūnas. Dabar vadovauja plk. ltn. Bronius Pečiulis.

Pirmieji paradai įvyko Šakiuose, Naumiestyje, Griškabūdyje (1925 — 1926)

Pirmas moterų skyrių suvažiavimas buvo 1933.III.4. Jis į šaulių moterų rinktinės komitetą išrinko Zavistanavičienę, Gustienę, Alksninienę, Ardickaitę ir Stankaitienę. Gelgaudiškio būrio valdomuose organuose dar nuo 1920 m. dirbo mok. M. Zubrytė. Be tų, rinktinei nusipelnė Bindokaitė, Pavalkienė, Skirgailienė ir kitos.

---

1) Eilė būtų tokia: Kauno, Gelgaudiškio, Pustapėdžių (IX.18) būriai, O provincijoje Gelgaudiškio būrys iš viso pirmutinis (patv. IX.20). Ir oficialiai jis pirmutinis, kadangi Kaunas vadinosi skyrium.

18. BIRŽŲ RINKTINĖ (XVIII).

Biržų rinktinės šaknys siekia 1919 metus. Jai pradžią davė garsieji Joniškėlio partizanai, kurie, kaip žinoma, pasižymėjo operacijomis su bolševikais. Kai buvo įsteigta ir pradėjo veikti Šaulių Sąjunga, daugumas partizanų įsirašė į ją.

Bet pradžioje Biržų rinktinė (tuomet skyrius) turėjo dvilypį Biržų - Pasvalio vardą. Mat, lenktyniavo tarp savęs du centrai ir net apskritis gavo Biržų - Pasvalio pavadinimą. Pagal tai, ir šaulių organizacija. Biržų - Pasvalio vardas ir pati rinktinė tiesiogiai išsplėtojo iš Pasvalio ir Biržų būrių.

Pasvalio šaulių būrys įsteigtas 1920.X.8. Vadovaujamą vaidmenį atliko apskrities valdybos narys Martynas Mažuika ir milicijos vadas Maldutis. Būrio valdyba užsimojo organizuoti ir atstovauti visai apskričiai ir pasivadino Biržų - Pasvalio skyrium.

Biržų būrys įsteigtas 1920.X.19. Tai daugiausia darbas tuometinio Žemės Ūkio ir Valstybės Turtų Ministerijos įgaliotinio Petro Kregždės ir Biržų komendanto kapitono Matulionio. Prisidėjo ir kiti veikėjai. Bet naujojo būrio nariai - šauliai buvo beveik vieni vyresnių klasių gimnazistai. Į būrį įsirašė per 30 narių. Iš dalies dėl savo moksleiviško pobūdžio, Biržų būriui labai sunku buvo šaulių organizaciją prigydyti visoje apskrityje. Vis dėlto ir jis skelbėsi atstovaująs visai rinktinei, kuri anuomet buvo vadinama skyrium.

Ir Pasvalio ir Biržų būriai stengėsi išgauti, kad Centro Valdyba juodu pripažintų skyriaus valdyba. Bet iš Kauno buvo atsakyta, jog tai bus galima, kai apskrityje bus įsteigta daugiau būrių, kurių atstovai susivažiuos ir išrinks pastovią valdybą visai apskričiai, t. y., skyriui - rinktinei. Tą darbą žymiai pavarė į priekį 1921 m. spalių mėnesį Centro paskirtas skyriaus vadas Alf. Vaitkūnas. Jis lankė jau veikiančius būrius,

o kur nebuvo — padėjo įsteigti. Vado būstinė įsikūrė Biržuose, Vytauto gatvėje, Vasilienės namuose. Čia ir įvyko pirmasis Biržų - Pasvalio skyriaus - rinktinės būrių atstovų suvažiavimas (1921.XII.19). Buvo atstovaujami 7 būriai: Biržai, Pabiržė, Vabalninkas, Joniškėlis, Žeimelis, Pumpėnai ir Vaškai. Nedalyvavo gi Pasvalio, Pušaloto ir Saločių būriai. Be abejo, čia bus atsiliepęs ir rungtyniavimo dalykas, kurį jau pažymėjome.

Suvažiavimo prezidiumą sudarė Žeimelio atstovas Alf. Bajarskas, rinktinės vadas Alf. Vaikūnas ir rinktinės raštvedys Ant. Reventas. Buvo dvi paskaitos — A. Jakubėno ir J. Muloko (abu Biržų būrio). Kalbėjo ir kitų būrių atstovai. Išrinktoji rinktinės valdyba šitaip pasiskirstė pareigas: pirmininku — Jonas Mulokas, vicepirmininku — Leonas Jackūnas, iždininku — Pr. Lukoševičius, sekretorium — A. Reventas, pagaliau nariu — Kostas Kregždė. Visi jie iš Biržų būrio. Suvažiavimo dalyviai nusifotografavo ir pabendravo rinktinės vado suruoštoje vakarienėje. Iš tų steigėjų Jackūnas ir Lukoševičius yra jau mirę (suvažiavimas aprašytas „Trimito“ 1922, Nr. 1).

Anksčiau rinktinei vadovavo kpt. Mažylis, kpt. Petkevičius. Biržų rinktinei nuo 1935 metų vadovauja plk. ltn. Vytautas Kleopas Michalauskas.

---

19. ALYTAUS RINKTINĖ (XIX).

Alytaus skyriaus pirmąją valdybą sudarė pirmininkas d-ras Sim. Janavičius, Jon. Stankevičius ir Jon. Lapėnas. Įsteigtas 1919. X. 22 (patvirtintas 29 d.). Dar tais pačiais metais Nemunaityje ir kitose pafrontės vietose suorganizuoti būriai. Alytui būdinga, jog pat steigiamajame sus-me „instruktorium - vadu" „paskirtas" Jurgis Marcinkevičius. Vadinasi, taip vertė daryti karinių operacijų reikalas. Jau 1920 m. pradžioje į Alytų atsikelia IV Šaulių Lauko Štabas ir vadovauja šaulių karo veiksmams. Kovose su pietų priešu ypatingai pasižymi Perlojos, Ryliškių, Akmens, Puvočių, Merkinės, Nedzingės ir Liškiavos būriai. Be sužeistų, žuvo kovose: Dabrilka, Kaminskas, tėvas ir sūnus Grigai, mok. Ant. Bloznelis, Pleškys[1]). Štabe dirbo, be mums jau pažįstamos M. Popikaitės, Masiulytė ir Motiejaitytė.

1920.II.25 pirmą kartą suvažiuoja būrių atstovai.

1921. XI. 3 buvo rajonų vadų suv-mas. I. Alytaus rajoną sudarė: Alytaus, Alovės, Antnemunio, Ūdrijos, Krokialaukio, Miroslavo ir Punios būriai. II. Perlojos — pati Perloja, Nedzingė ir Daugai. III Merkinė, Ryliškiai, Liškiava, Seirijai, Meteliai ir Nemunaitis (Merkinės rajonas). Tuo metu dar žinomas Prienų ir, be to, Ašmintos būrys. Suvažiavime dalyvauja dr. Janavičius, insp. Palukaitis ir rajonų vadai — Grybauskas, Jokubaitis ir Gloveckas, pagaliau ir naujasis skyriaus vadas Šileika. Būrių atstovų suv-mą nutarta šaukti XI. 27. Skyriaus rinktinės būstinė buvo „Pontono kareivinės Nr. 1".

Janavičius pirm - ku išbuvo iki 1924 m., kada į valdybą patenka V. Misiūnas (pirm.), Žemaitienė, S. Slavėnas, L. Ra-

---

1) Klaip. krašte 1923. Jis — rinktinės instruktorius.

dziukynaitė ir P. Aravičius. Pastarasis paskui nuolat renkamas į rinktinės valdybą, kurios buvo ir pirmininku (1927). Tais metais vadu paskirtas kap. Antanas Petruškevičius, kuris parodė daug veiklumo. Vėliau rinktinėje daug dirbo jo žmona šaulė Petruškevičienė.

Šauliniu teatru Alytus rūpinosi jau nuo 1920 m. Pagaliau jis įsteigiamas 1933 m. Alytaus moksleivių būrys 1928. III. 18 jau šventė 3 metų sukaktį. O 1927 m. atskirai sudarytas Aukštesniosios Miškininkystės Mok - los auklėtinių būrys.

Rinktinei nuo 1935 m. vadovauja plk. ltn. Bronius Basiulis.

20. ZARASŲ RINKTINĖ (XXI).

Zarasų rinktinės šaknys siekia 1919-tų metų. Tokio vardo (Ežerėnų) skyrių Centras patvirtina XI. 21. Vadinasi, jis pradėjo veikti net porą savaičių anksčiau už Uteną. Zarasų skyrių bus suorganizavęs Matas Žvirėnas.

Bet 1920 m. III Šaulių Lauko Štabas apėmė Utenos ir Zarasų apskritis ir abiejų skyrių valdybų veikimą, galima sakyti, visiškai sustabdė. Veikia drauge abiejų apskričių šauliai. 1921. VI. 19 sušaukiamas suvažiavimas būrių atstovų, lauko štabo narių, rajonų ir būrių vadų, būrių valdybų ir švietimo komisijų pirmininkų. Abu skyriai-rinktinės sujungiamos į vieną ir VIII. 2 Centras tvirtina vieną Utenos - Zarasų skyriaus valdybą. Nors, kaip iš karinio veikimo apžvalgos žinome, ji negalėjo veikti nei 1922-trais metais.

Zarasų rinktinė atgaivinta tik 1936 m. (VII. 9). Nuo Utenos jai priskirta 15 būrių. Be kitų, jos nuveiktų darbų, reikia paminėti vandens sportą.

Nuo 1935 m. bendrai Utenos - Zarasų rinktinei vadovavo plk. Ant. Išlinskas. Dabar rinktinės vadu yra plk. ltn. Ignas Pašilys.

21. BUVUSI XX RINKTINĖ

Buvusi Klaipėdos krašto rinktinė įsteigta tik 1923 metais. Tačiau klaipėdiškiai šauliai organizavosi jau anksčiau. Vėlų vėliausiai tas darbas prasidėjo 1921 m. sausio mėnesyje. Jie buvo susimetę į vadinamą V-tą grupę. 1921—1922 m. daug nuveikė Jurgyla, Brūvelaitis, Laurynaitis, Šliaža. Apie tai A. Martynaitis sako, jog „veikė slaptieji Klaipėdos šauliai, jau po karo įsikūrusi „jaunalietuvių“ organizacija ir paskiri asmenys“ („Kario“ 1933 m. 2 n.). Toji „Jaunalietuvių“ Sąjunga 1922. XI. 12 išrinko valdybą (Brūvelaitis, Šaulinskis, Plonaitis) ir sudėjo 5.000 auksinų.

Čia būtinai reikia paminėti ir Klaipėdos krašto prijungimą prie Lietuvos. Jau minėtų darbų buvo paruošta dirva. Pagaliau, 1922 m. gruodžio 18 d. buvo įkurtas Vyriausias Mažosios Lietuvos Gelbėjimo Komitetas, į kurį įėjo žymieji vietiniai veikėjai (Strekys, Lėbartas, Šaulinskis, Brūvelaitis, Vanagaitis) su Martynu Jankum kaip pirmininku. To lietuviško komiteto skyriai apėmė visas žymesnes Klaipėdos krašto vietas. Veikta jūrinio gyventojo ryžtingumu. Jau 1923. I. 9 iš Šilutės Vyr. Gelbėjimo Komitetas paskelbė manifestą, kad paima visą krašto valdžią. Atstatyta buvusioji direktorija ir čia pat paskirta lietuviška, kurią sudarė Erdmonas Simonaitis.

Kadangi kraštą tvarkė Prancūzų įgula ir vokiška policija, tai paskelbta apgulos būtis ir pradėta imti vienas miestas po kito. Sukilėlių vyriausiu vadu buvo Budrys. Nors susidarę savanorių pulkai buvo menkai apsirengę ir lauke buvo speigas, vis dėlto niekas negalėjo atsispirti jų tvarkai ir jėgai.

I. 11 savanorių kariuomenė atsidūrė prie Klaipėdos vartų. Vietinė įgula pasitiko ją kulkosvaidžių ir šautuvų ugnimi. Tuomet Budrys net 2 kartus kreipėsi į prancūzų komisarą Petisné, kad geruoju įsileistų į miestą. Teisingai buvo pabrėžta,

jog nekariaujama prieš įgulą, tik norima pašalinti krašto vyriausybę—direktoriją, kuri buvo įvedusi nepakenčiamą tvarką. Ir pats Gelbėjimo Komitetas I. 9 prancūziškai buvo kreipęsis į „Prancūzijos karininkus ir kareivius", kad nepakeltų ginklo prieš gyventojų valią.

Būtis pasidarė visai rimta. Jau pat sukilimo pradžioje (I. 10) Prancūzijos ir Anglijos atstovai Kaune reikalavo, kad Lietuvos vyriausybė tučtuojau jį suardytų. Rytojaus dieną (I. 11) pats Prancūzijos ministras pirmininkas Poincaré, ir tai Prancūzijos, Anglijos, Japonijos ir Italijos vardu, spiria tai padaryti. I. 13 grasinimai dar pagriežtinami. Pagaliau (I. 12—14) ardė nervus žinios, kad atskuba santarvininkų karo laivai. Be to, Lietuvos vyriausybė išleido labai griežtą įsakymą, kad vadinamos Didžiosios Lietuvos gyventojai nesidėtų prie Klaipėdos krašto sukilėlių. Prisidėjo ir gamtinis nepatogumas: I. 15 naktį kilo didžiulė audra.

To viso nepaisydami, Klaipėdos savanoriai I. 15 dieną apie 10 valandą, vedami Bajoro, įėjo į Klaipėdą. Žuvo kiek prancūzų ir keliolika sukilėlių. Tuomet santarvės komisaras Petisné (I. 15) su sukilėlių vadu padarė paliaubas. Griežtai veikė ir naujasis direktorijos pirmininkas Simonaitis. Tuo tarpu atskubėjo (I. 17) lenkų karo laivas „Komendant Pilsudski", po to, 2 prancūzų ir 1 anglų karo laivas (I. 19). Bet naujoji valdžia kai kurių laivų įguloms uždraudė išlipti į krantą.

Nors ir toliau buvo grasinama Lietuvai ir sukilėliams „labai skaudžia atsakomybe" ir įsakyta laukti santarvės „ypatingosios komisijos", vis dėl to I. 19 į Šilutę suvažiavo iš 32-jų Gelbėjimo Komiteto skyrių 64 atstovai, kurie „teisingojo pasaulio akivaizdoje" paskelbė, jog „vienu balsu nutaria prisijungti prie Lietuvos Respublikos". Be kitko, pareiškia: „Mes kreipiamės į Lietuvos Respublikos valdžią, prašydami išreikštos mūsų krašto valios vykdymą visais būdais paremti". Šitą svarbųjį skelbimą pasirašo ir dvi moterys (viena iš Šilutės, antra iš Kintų skyriaus).

Dar buvo nemaža rimtų valandų, ypačiai kai atvyko iš vakarų Europos „ypatingoji komisija". Ji iš pradžių paskelbė, jog nepripažįsta sukilusių klaipėdiškių įvestos tvarkos ir pastatytos valdžios. I. 27 Budrys gavo ultimatumą, kad paleis-

tų savo kariuomenę. Bet pasiryžta nenusileisti ir sukilėliai pradėjo supti ypatingosios santarvininkų komisijos žinioje esančias kareivines. Be to, buvo paklausta, ar anas griežtas reikalavimas reiškia karą, kadangi dar I.15 sukilėliai su Klaipėdos įgula buvo padarę paliaubas. Budrys priminė, jog atsakymo lauks iki 11 val. vakaro. Tuomet griežtoji šalis nusileido ir jau nebereikalavo padėti ginklų.

Ir Lietuvos vyriausybė su ministru pirmininku Ernestu Galvanausku priekyje laikėsi vyriškai. Kieto nusistatymo buvo taip pat Vincas Krėvė - Mickevičius. Svetimų valstybių atstovai savo vyriausybėms pranešinėjo, girdi, lietuviai „pripažįsta tik jėgą" ir esą „užsikirtę" savo tiesioginių reikalų gynėjai. Lietuvos seimas dar I.24 pritarė Šilutės nutarimui ir pavedė vyriausybei, kad visomis jėgomis pagelbėtų jį įgyvendinti ir tai kaip galima greičiau. Diplomatinės derybos dėl Klaipėdos krašto truko nuo II. 16 iki 1924.V.8, kada jis paduotas Lietuvos valdžiai. Derybose uoliai dalyvavo patys klaipėdiškiai lietuviai. Patsai Martynas Jankus važinėjo į Paryžių.

Klaipėdiškių lietuvių ano meto sukilimas bus suprantamas, jei atsiminsime senuosius laikus. Juk Vytautas ištisus vienuoliką metų (1411—1422) kovojo dėl Klaipėdos krašto. 1422 jis jį perleido kryžiuočių ordinui tik „taikos dėliai". Nuo to laiko jį valdė vokiečiai, kaip minėta, pagal susitarimą su Vytautu. Vis dėlto gyventojams jau 16-me amžiuje Prūsijos hercogo įsakymai buvo rašomi lietuviškai. Taip iki 18-to amžiaus pabaigos. Ir iš viso pirmas lietuviškas laikraštis pasirodė Mažojoje Lietuvoje (1832). Pagaliau, lietuvių tautos atgimimo laikraščiai, kaip „Aušra" „Tėvynės Sargas", „Varpas" ir kiti čia išvysta pasaulio šviesą. Garsiojo „Varpo" redaktorium pasirašo Martynas Jankus iš Bitėnų. To krašto keliais ir laukais buvo nešami šimtai tūkstančių knygų į Didžiąją Lietuvą. Taigi šviesa iš vakarų!

Mūsų aprašytai būčiai suprasti reikšmingi yra ir kiti įvykiai. Pav., Martyno Jankaus pareiškimas 1917 m. lietuvių seime Petrograde. Vadinama Prūsų Lietuvių Tautos Taryba 1919 m. įsidėmėtinus raštus siuntinėjo Versalio taikos konferencijai. Tasai ano krašto lietuvių organas jau 1919.XII.24 pasiuntė

savo atstovus į Lietuvos Valstybės Tarybą. Po dvejų metų (1921.XI.11) šis veiksmas pripažintas Steigiamojo Seimo.

Dėl Didžiosios Lietuvos gyventojų dalyvavimo sukilime štai ką galima pasakyti. Gelbėjimo Komitetas buvo išleidęs šitokį atsišaukimą:

BROLIAI ŠAULIAI!

Pasauliniam karui besibaigiant, ruso naguose buvusi Didžioji Lietuva savo sūnų pastangomis išsivadavo iš vergijos jungo. Dėl to jūs dabar esate laisvi ir laimingi. Tuo pačiu metu ir mes būtume galėję išvien su jumis stoti ginkluoton kovon ir išsivaduoti, bet, nelaimė, mes tuomet paklausėme kilnių pažadų ir tikėjomės likti laisvi per Aukštosios Santarvės malonę. Mažoji Lietuva buvo atskirta nuo Vokietijos ir mums buvo žadėta, kad Lietuvos Respublikai susitvarkius ir mums bus leista prie senosios mūsų močiutės prisiglausti. Dėl to mes tuomet nesigriebėme ginklo ir kantriai kentėjome svetimšalių viešpatavimą mūsų krašte, tikėdami, kad šitai mūsų vergovei ateis greitas galas.

Apsivylėme! Tuo tarpu, kai Didžioji Lietuva, nors buvo rusų, bermontininkų bei lenkų atvejų atvejais puldinėjama ir draskoma, apsigynė ir išlaikė savo nepriklausomybę, o pagaliau ir ekonominiu atžvilgiu gerokai sustiprėjo, mes, Mažosios Lietuvos gyventojai, pasidarėme vergais ir įpuolėme į neapsakomą skurdą. Mūsų krašto gyvenimas pasidarė visai nepakenčiamas, kadangi mes privaryti ligi galutinio bankroto.

To negana. Dabar Lietuvos Respublika galutinai susitvarkė ir viso pasaulio pripažinta. Laikas būtų ir mums prie Lietuvos glaustis, kaip tai anuomet Santarvė žadėjusi buvo, bet mums apie tai draudžiama net užsiminti. Svetimšaliai pradėjo negirdėtai mus spausti, neleidžia mums laisvai susirinkti, draudžia mums lietuviškus atsišaukimus bei lapelius platinti, pagaliau ima drausti net prabilti lietuviškai. Buvo tokių atsitikimų, kad mus kalėjiman kišo vien dėl to, kad valdžios įstaigose prabilome lietuviškai, ir tas viskas dėjosi ne gilioje senovėje, bet šiais 1923 metais.

Tokiai padėčiai susidarius, trūko ir mūsų kantrybė.

Mes griebėmės ginklo, ryždamiesi sau laisvę iškovoti arba mirti.

Broliai! Jūs žinote, kad mūsų maža yra, kad mes esame nepasiruošę ir nepatyrę kovotojai, dėl to mes šiandien šaukiamės Jūsų pagalbos. Mes tikimės, kad vardan mūsų motinos Lietuvos labo jūs ateisite, sustiprinsite silpnas mūsų eiles ir padėsite mums iš nepakenčiamos vergijos išsivaduoti.

Visi, kurie teiksitės mums pagelbėti, kreipkitės į Mažosios Lietuvos Gelbėjimo Komitetą Šilutėje arba Mažosios Lietuvos savanorių štabą ten pat.

Vyr. Mažosios Lietuvos Gelbėjimo Komitetas.

Šilokarčiama (Šilutė),
1923 m. sausio mėn. 7 d.

Bet jau rytojaus dieną (1923.I.8) Kariuomenės Štabo viršininkas šauliams vykti į Klaipėdą griežtai uždraudė. Jis rašė Šaulių Sąjungos viršininkui kap. Klimaičiui: „Pasklido gandų, jog kai kuriose Lietuvos srityse šauliai rengiasi eiti Klaipėdon, kad ten, drauge su vietos gyventojais, kovotų už greitesnį to krašto prijungimą prie Lietuvos.

Krašto Apsaugos Min-ja įsakė imtis griežčiausių priemonių — sulaikyti įsikarščiavusius šaulius ir jokiu būdu neleisti nei pavieniams asmenims, nei grupėms tokį veiksmą padaryti“.

Sąjungos viršininkas, būdamas saistomas karinės drausmės, negalėjo to draudimo apeiti. Sausio 9 d. jis įsako rinktinių vadams, kad „bėgančius į Klaipėdos kraštą sulaikytų, nuginkluotų ir atimtų iš jų šaulių liudijimus“. Tą pačią dieną panašaus turinio raštą pasiuntė ir komendantams.

Vis dėlto judėjimo taip lengvai nebuvo galima sulaikyti. Štai I.12 Šaulių Sąjungos viršininkas kreipiasi į ministrą pirmininką E. Galvanauską: „...Mes negalim imtis atsakomybės, jei pavieniai šauliai ar net būriai, be mūsų žinios, nieko nepaisydami, įsiveržtų į Klaipėdos kraštą pagelbėti jo gyventojams“. Tokių atsitikimų nei anuomet niekas neneigė. Ernestas Galvanauskas atvejų atvejais rašė santarvės valstybėms, jog Lietuvos vyriausybė nieko nedėta, jei prie klaipėdiškių sukilimo pri-

sidėjo kiek ir savanorių iš Lietuvos. Privačiai į Klaipėdą buvo nuvykęs ir Vladas Pūtvis su žmona, bet jis jau nuo 1922 metų nebuvo Sąjungos vadovybėje.

XX Klaipėdos rinktinės pirmąją valdybą sudarė: Vilius Šaulinskis (pirm.), Adom. Kybrancas, Jurg. Dovilas, Jurg. Augustaitis, Ansas Lekšas, Andr. Laužius ir Jurg. Plonaitis. Ji išrinkta III.18 (Centro patvirtinta IV.5). Tai ir bus Klaipėdos rinktinės pradžia. Tuo pat metu Jurgis Brūvelaitis paskirtas jos vadu (iki tol jis ėjo Šilutės komendanto pareigas). Bet pareigas eiti jis tepradėjo V.1. Klaipėdos šaulių būrys įsteigtas tų pat metų birželio 7 d. ir jau tuomet skaitė 41 narį. Čia paduodame seniausius šaulius klaipėdiškius iš liepos mėnesio sąrašo: Jok. Peteraitis (gim. 1864 m.), Jurg. Terentas (1877), Jon. Užpurvis (1869), Mart. Preikšas (1875), Jurg. Vėsols (1877), Jon. Vanagaitis (1869), Jurg. Lėbartas (1869). Vanagaitis (pirm.), Šaulinskis, Lėbartas, Vėsols ir M. Palavykas sudaro pirmąją būrio valdybą. Steigiamajame susirinkime, be Jankaus, matome ir moteris šaules Edę Jankutę ir L. Bajoraitę. Pirmuoju būrio vadu buvo šaulys Justas Kūmietis.

Rinktinė pajūrinėje lietuviškoje dirvoje augo labai tarpiai. Į pirmąjį būrių vadų suvažiavimą Klaipėdoje (XII.9) suvažiavo atstovai iš šių būrių: Klaipėdos, Vanagų, Priekulės, Kretingalės, Kukoraičių, Katyčių, Baltupėnų, Kintų, Plaškių, Smalininkų, Rukų, Plikių, Pašyšių, Šilutės, Natkiškių ir Pagėgių. Maždaug po dviejų savaičių vadai tam tikruose kursuose išmoko lietuvių kariuomenės rikiuotę ir grįžę ją įvedė savo būriuose. O tų pačių metų XII.27 Šilutėje įvyko pirmas Klaipėdos rinktinės būrių atstovų suvažiavimas. Čia išrinkta skyriaus rinktinės valdyba, kurią sudarė d-ras Ozelys (pirm.), Toleikis, Šliaža, Rėžulaitis, Jonušaitis ir Lėbartas. Pastebėsime, jog antrasis iš eilės buvo direktorius, trečiasis — mokytojas ir ketvirtasis — taip pat direktorius. Per pirmąjį dešimtmetį valdyboje yra buvę: Vanagaitis, Reisgys, Vilius Augustaitis, Vilius

Bajoras, Palavykas, Vincas Gvazdinskas, Grudzinskas, Juodkazis, Ansas Baltrys, Vėsols, Taleikis, Šneideraitis, J. Augustaitis, Kiupelis, Butkus, Kėkštas, Dilba, Kuršaitis ir Listanderis.

Jau pirmasis suvažiavimas priėmė žalsvos spalvos uniformą ir ženklus (tuomet Centre dar galutinai nebuvo nustatyta šaulinė uniforma). Tuoj prasidėjo bendravimas su visa Šaulių Sąjunga. Dar 1923 metais (XI.15) į bendrąjį Sąjungos suvažiavimą pasiuntė atstovus 8 Klaipėdos krašto būriai. Šilutės suvažiavime Centrui atstovavo prof. L. Vailionis. Iš pradžių priešingasis elementas prieš klaipėdiškius šaulius mėgino net smurtą vartoti, bet jie pasirodė rimti ir savim pasitikį (1924 m. Natkiškiuose — Bišofas, Aglonėnuose — Peteraitis, Vanaguose, Gvildžiuose). Su knygynais, liet. kalbos kursais, chorais, vaidinimais ir sporto klubais jie varė gilią lietuvišką vagą. Kiek pajūrinių šaulių ryžtas buvo stiprus, be kitko, rodo Klaipėdos rinktinės leistas savaitraštis „Pajūrio Sargas" (1924), paskui pavadintas „Klaipėdos Garsu" (iki 1927 m.). 1934 m. atsiranda reikšmingo vardo „Klaipėdos Jūros Šaulių" būrys, kuris paskui įsigijo buriavimui laivą. 1937 metais klaipėdiškė rinktinė už šaudymą laimėjo pirmą S-gos dovaną.

Klaipėdiškės šaulės parodė daug susipratimo ir ištvermės. Dažnai jas matėme būrių valdybose ir tarybose. 80-tus metus einąs „Aušros" laikų garsus lietuvis Martynas Jankus, kuris yra ne tik klaipėdiškių, bet ir visų lietuvių pasididžiavimas, sutiko, kad vienas būrys būtų pavadintas jo vardu. Dvasią stiprina ir garsas filosofo ir rašytojo Viliaus Storasto - Vydūno, kuris gyvena prie Nemuno Tilžėje.

Klaipėdos rinktinė buvo brangiausias perlas Šaulių Sąjungos vainike. Ji lietuviškai kultūrai duodavo pajūrinį atspalvį. Su įdomumu skaitai Brūvelaičio (per 10 metų vadovavusio rinktinei) ir šiaip skyrių vadovybių raštus šaulių centrinei vadovybei Kaune, kurie dažnai rašomi gotiškomis raidėmis, turį vokišką sakinių santvarką ir pilni neįprastų pavardžių. Vis dėlto jie lietuviški ir leidžia pajusti lietuvišką dvasią. Tos rūšies raštuose randi ir tokius lietuvius, kurie iš tėvų paveldėjo

nutautintas pavardes (pav., Heinas Robertas, Gery Vilius, net Ferdinand Franz).

Po Jurgio Brūvelaičio, rinktinės vado pareigas ėjo maj. Antanas Žemaitis († 1938), paskui pulk. Raimundas Liormonas, po jo ligi Klaipėdos krašto praradimo plk. Andrašūnas.

1939 m. pavasarį Klaipėdos kraštą prijungus prie Vokietijos, savaime suprantama, nustojo gyvavusi ir XX šaulių rinktinė. Dabar ji tėra grynai istorinė.

22. GELEŽINKELIŲ RINKTINĖ (XXII).

XXII šaulių geležinkelininkų rinktinė įsteigta 1936.IV.16. Pulk. P. Saladžius naujosios rinktinės vadu paskyrė geležinkelių karo komendantą maj. Andrių Balsį, dabar plk. ltn. Jauniausio Sąjungos dalinio vadas energingai emėsi veikti ir jau kitais metais galėjo sušaukti rinktinės būrių vadų ir paskui būrių atstovų suvažiavimą (III. 3 ir 4). Susisiekimo min-jos vardu sveikino viceministras inž. Jankevičius.

Čia galima pastebėti, jog dar Pūtvio laikais, būtent, 1920. XII.6 Sąjungos vadovybė buvo leidusi steigti „geležinkelininkų šaulių skyrių". Bet vėliau tas vienetas sutirpo kituose šaulių daliniuose.

1937 m. tik viena 3-ji geležinkelių rinktinės kuopa kariuomenei dovanojo net 48 šautuvus ir 1 kulkosvaidį. Iškilmėse dalyvavo susisiekimo ministras inž. Stanišauskis ir kariuomenės štabo viršininkas gen. Černius.

1938 m. mūsų geležinkelininkai, vieno latvių šaulių geležinkelininkų dalinio pakviesti, padarė jam draugišką vizitą (balandžio mėnesį).

23. STUDENTŲ ŠAULIŲ ORGANIZACIJOS

Vytauto Didžiojo universitete Studentų Šaulių Būrys įsteigtas 1925.II.25. Jo šūkis: „Žadinti ir ugdyti lietuvių tautinę dvasią, kelti jos kultūrą, ginti taip sunkiai iškovotą laisvę ir atvaduoti likusius... brolius vilniečius". Steigiamajame susirinkime tedalyvavo 14 studentų. Pirmuoju pirm-ku buvo J. Vidmantas, vicepirmininku — B. Grėbliūnas, sekretorium — M. Mečiūnas ir būrio vadu — P. Steikūnas. Tuojau pradėta ruošti šaulinės ideologijos paskaitos, karinio parengimo pamokos ir kiti panašūs darbai.

Dėl įvairių intrigų ir pasireiškusio srovinio trynimosi, 1928 m. pabaigoje Centro Valdyba būrį pertvarkė. Buvo pakeista valdyba ir rinkimo tvarka (kiekvienas fakultetas rinko po 2 kandidatus). Nuo 1929 m. vadu buvo kap. Jančys. Kasmet būrys ruošdavo „trumpalaikius karinio parengimo kursus". Juos baigdavo žymus studentų skaičius.

Dirbta ir kitokių darbų. Studentai medikai 1929.X.29 sudarė „sanitarinę sekciją". Steigėjai — Patašius ir Tupčiauskas. Jos nariai skaitė savo srities paskaitų šaulių daliniams, ypačiai provincijoje. Paskui įsteigta dar kitokių sekcijų, būtent, priešcheminės apsaugos, šaulinės propagandos.

Priešcheminės sekcijos pradžia 1931.V.16. Propagandinės sekcijos (įst. 1931. IV. 26) pirmininke išrinkta Em. Pūtvytė, o nariais — Dailidonis ir Marčiukaitis. Sporto sekcijos (1932. II.12) pirmąją valdybą sudarė Kudirka, Gedminas ir Kijauskas.

1934 m. universiteto studentai - šauliai pertvarkomi į kuopą. Į ją įėjo: 1-mas studentų šaulių humanitarų būrys, 2-ras medikų būrys, 3-čias teisininkų būrys, 4-tas technikų būrys, be to, studenčių šaulių „Živilės" ratelis ir „Sajos" korporacija. 1935 m. visos kuopos tarybos pirmininke buvo Em. Pūtvytė.

Dar būryje, kaip savotiška sekcija, veikė „studenčių šaulių moterų skyrius“. Jo steigimo data — 1931.II.23. Pirmąją valdybą sudarė Em. Pūtvytė, Pajedaitė ir El. Grigaitė. Studentės išplėtojo gana gyvą veikimą. Jų suruoštus šaulinės ideologijos kursus baigė 9 šaulės. Buvo ir sporto sekcija, vadovaujama M. Statkevičiūtės. Šaulės - studentės su paskaitomis aplankė keliasdešimt provincijos būrių.

Pats gyvenimas rodė, jog patogiau mergaitėms veikti savarankiškai. Dėl to 1932.XII.7 atskirai įsiregistravo „studenčių šaulių „Živilės“ ratelis“. Po ketverių metų tas dalinys persitvarkė kaip mergaičių korporacija. Kurį laiką jai pirmininkavo studentės Em. Pūtvytė, Br. Balšaitytė, V. Valiūtė. Korporacijos įsteigimo data — 1936. V. 24. „Živilė“ — savarankiška moterų organizacija išriedėjo, kai pasireiškė nuomonių skirtumas ir tam tikras rungtyniavimas su besisteigiančia „Sajos“ korporacija.

„Živilė“ sau tikslu pasiėmė — „auklėti pavyzdingą akademikę, motiną ir moterį šaulę“. Mokėsi šokti tautinius šokius, šventėse dalyvauja tautiniais drabužiais, turi chorą - oktetą, ruošia tarpkorporacinius meno - literatūros vakarus, su menine programa lanko provincijos būrius. Ruošia šaulines iškylas. Mėgino leisti sieninį laikraštį. Kai kada savo balių metu išleidžia jumoristinių laikraščių (1933 m. „Šokančios Naujienos“). Ruošia vakarojimus, kurių metu dirba rankdarbius. Dalyvauja kalinių lankyme; neturtingiems ruošia eglutes ir margučius. Susirinkimuose (korporacijos) svarsto ir sprendžia šaulės moters uždavinius, tam pasitelkdamos vyresniųjų moterų ir vyrų.

Živilietės eina ir karinį parengimą. 1938 m., drauge su sajietėmis, suruošė studentėms pirmuosius sanitarinius kursus.

Korporacijos narėmis - rėmėjomis yra ponios Černienė, Saladžiuvienė, Oželienė, Šimoliūnienė ir kitos žymios veikėjos.

Jau minėjome „Sajos“ korporaciją. Jos nariais gali būti studentai ir studentės. Naujoji korporacija įsteigta 1934.II.23. Savo uždavinį jau pareiškė vardu, kuris pilnai skamba: „Vytauto Didžiojo Universiteto Studentų Šaulių Saja“. Pirmąją valdybą sudarė Em. Pūtvytė, Kz. Gasparavičius, Stinskas, Galinis ir Paulikas. Kaip savarankiška korporacija, būrio teisėmis, iš bendros studentų kuopos išskirta tik 1937. Vadu tuomet paskirta ats. leit. Galinis.

Veikimą kreipia dviem linkmėmis — karine ir kultūrine. Šventadieniais, laisvomis valandomis, eina karinį paruošimą. Ruošia kolektyvines paskaitas apie šaulių ideologiją. Suorganizavo moterims pirmuosius karinio parengimo kursus. Vasarą, atostogų metu, planingai vykdo krašto pažinimą, naudodamasi įvairiausiomis susisiekimo priemonėmis.

Nuo 1936 metų Kaune inscenizuoja lietuviškus Užgavėnių papročius (karnavalas). Apskritai, stengiasi kurti lietuviškas tradicijas ir tai net korporacijos gyvenime. „Sajos" nariu yra prof. Antanas Tamošaitis.

Nuo 1937 m. rudens „Sajos" mergaitės susimetė į atskirą dalinį bei skyrių. Iš aukščiau minėtų darbų, ypač ideologijos ir lietuviškų tradicijų atgaivinimo, didelę dalį nudirbo kaip tik jos. Ypačiai mėgiamas karinis lavinimasis: šaudoma iš pistoletų ir mažojo kalibro šautuvų. Kasmet dalyvauja tarpkorporacinėse šaudymo varžybose. O 1938 m. net pasižymėjo šaudymu per Lietuvos tautinę olimpiadą. Taismet suorganizavo priešcheminės apsaugos kursus.

Sajietės veikliai dalyvauja ir organizacijų gyvenime. Su programa lanko provincijos šaulių dalinius.

Tačiau ir kitose Lietuvos aukštose mokyklose esama šaulių. Dotnuvos Žemės Ūkio Akademijos būrys siekia Lietuvos nepriklausomybės kovų. 1919 m., vos 2 mėnesius tepasiruošęs, jaunutis būrys stojo ties Radviliškiu prieš bermontininkus. 1923 m. klaipėdiškių sukilime dalyvavo net 40 žmonių. 1936 m. Akademijos būrys skaitė 148 narius, kurių 36 atsargos karininkai. Būriui priklauso daug profesorių. Absoliutinis daugumas studentų buvo šauliai.

Anuometinių Klaipėdos Pedagoginio ir Prekybos Institutų studentai - šauliai 1936 metais buvo viename būryje. Įsteigtas X.14. Drauge su kitais, būrį organizavo ats. jaun. leit. Petroliūnas. Tarybą sudarė: Pocius, Urbanavičius, Aliulis ir Budrevičius. Abiejų institutų moterų skyriaus vade buvo Karosienė. Šaulių - moterų iš viso buvo 38. Šidlauskaitė Kauno suvažiavime atstovavo vyrų ir moterų būriams.

Meno Mokyklos (= ne aukštoji mokykla) būrys įsteigtas 1933 m. Narių turėjo 26. Šauliai menininkai savo susirinkimuose „gvildendavo meną pagal tautiškus pagrindus". Pav., bu-

vo skaitoma paskaitos: „Menas ir šaulių ideologija“, „Šaulys dailininkas“ ir panašios.

Taip pat 1933 m. įsteigtas Aukštesniosios Technikos Mokyklos šaulių būrys. 1936 metais skaitė 50 narių.

1936 metais dar veikė šaulių mokinių būriai Belvederio Pienininkystės ir Alytaus Miškininkystės mokyklose, bet jie savo atstovų į Kauno suvažiavimą neatsiuntė.

Tasai suvažiavimas įvyko 1936.XII.13. Jo pilnas vardas buvo šitoks: „I Aukštųjų ir Specialinių Mokyklų šaulių būrių atstovų suvažiavimas“. Pirmininkavo Em. Pūtvytė. Be aukščiau minėtų dalinių, čia buvo atstovai „Sajos“ ir „Živilės“. Suvažiavimo gyvumą rodo kad ir tai, jog buvo svarstoma sumanymas leisti savo laikraštį.

Taigi matome, jog Vlado Pūtvio idealai aukštųjų ir specialinių mokyklų sienose nepaliko „balsu, šaukiančiu tyruose“. Jaunose dvasiose jie rado našią dirvą. Akademinio šaulio uždavinius viena proga gražiai nusakė kariuomenės vadas gen. St. Raštikis. — „Kiekvienas šaulys studentas turi būti pasirengęs ne tik pats, kaip karinės organizacijos narys, kiekvienu metu su ginklu rankose ginti Lietuvos nepriklausomybę, bet turi būti ir jaunuomenės karinio auklėjimo mokytojas ir vadas“.

VII.

ŠAULĖS MOTERYS.

Dar besiformuojančiame Šaulių Sąjungos branduolyje, greta Vlado Pūtvio su vyrais, randame ir moterų. Tai buvo jo žmona Emilija, dukterys Ona ir Sofija (pirmoji — Tercijonienė, antroji Marcinkevičienė), be to, Honorata Ivanauskienė. Kai kurios jų eidavo į pirmutines karines pamokas į Vytauto kalną. Dėl to berašant pirmuosius įstatus, Emilijai Pūtvienei nelabai sunkiai pavyko apginti moterų teises, kadangi tą nuomonę rėmė ir Vladas. Įdėta sakinys, jog „nerikiuotės nariais gali būti ir moterys".

Jau 1919-tais metais Sąjungos veikloje ne vieną kartą tenka susitikti su šaulių moterų vardu, ir tai ne vien provincijos daliniuose, bet ir centre. Į Centro Valdybą buvo pakviesta šaulė Popikaitė. Pirmoji reikalų vedėja buvo Marija Nemeikšaitė (nuo X). O raštinės vedėjos vardą turi iš pradžių Ona Kerpauskaitė (X.27—I.1), paskui M. Gruzdaitė (vėl. Gudelienė).

Šaulių moterų vardas surištas ir su pirmomis šaulių karo operacijomis. Partizanų - šaulių kovoms prieš bermontininkus vadovavo štabas, kurio žvalgybos vedėja buvo Zulė Lukauskaitė (vėliau Jesaitienė). Atitinkamame skyriuje dėstoma, kad ten pasižymėjo dar 6 moterys. Pietų fronte, atsieit, „Šaulių Fronto Štabe" Alytuje dirbo Mikalina Popikaitė. Tos pavardės buvo dvi seserys, antroji, Viktė vėliau buvo Vilkaviškio moterų rinktinės vade. Viena jųdviejų 1919 m. lapkričio mėnesį slaptai organizavo šaulius Kretingoje. Kaip Betygalos šaulių organizatorė, minima Birsinaitė.

Iš 1920 m. reikia pažymėti štai ką. Pirmąja „Trimito" administratore buvo Ona Pūtvytė, antrąja Magdelena Brazytė

(dab. Garolienė), pagaliau, trečiąja — Ant. Kalpokaitė (1921). Kontrolės komisijoje matome Oną Pūtvytę. Be kitų Sąjungoje budėdavo ir Stefa Graurogkienė, nors vėlai (21 val.) turėdavo grįžti namo į Fredą. Kauno būryje randame š. Vitkauskienę, kurios vyras buvo to būrio valdybos pirmininku ir vadu. H. Ivanauskienė važinėjo į Čekoslovakiją jos sumanytų ir organizuojamų vaikų aikštelių reikalais.

Be šito daugiau administracinio darbo, šaulės pradėjo dirbti ir kultūrinį. Jos talkos būdu, Emilijos Pūtvienės vadovaujamos, pagamina pirmąją Sąjungos vėliavą. Pirmojo visuotinio suvažiavimo dalyviams (1920.VI.29) Kauno šaulės suruošė šeimyninį vakarą.

Šaulių moterų vardas glaudžiai susijęs su sanitarija. Pirmojoje „sanitarinėje komisijoje" moteris randame greta vyrų (1919.XI.3 — pirmininku Žvirėnas, sekretorium Grigaitytė ir nariais — d-ras Žemgulys, A. Marčiulionytė, atstovas nuo Centro Valdybos Pūtvis ir kaip svečiai (Em. Pūtvienė su O. Pūtvyte). Bet greit komisijoje lieka tik vienas vyras (Žvirėnas — pirmininku), šiaip gi visos moterys (Grigaitytė, Narkevičiūtė, Kerpauskaitė — XI.13). Posėdžiuose, be jau minėtųjų, dalyvauja Nemeikšaitė, Jacevičiūtė, Piaseckienė. Ruošiama dviejų savaičių pirmosios pagalbos kursai, kuriems vadovauja Žemgulys. Pirmoji pamoka jau X.17. Apskritai, anuo metu sanitariniai dalykai būdavo tarp pirmųjų darbotvarkės punktų. Kaip patarėją - gydytoją, kariuomenė Sąjungai 1922 priskiria d-rą Matulionį, kurį greitai pakeičia Stasiūnas. Bet šauliams to per maža — jie rūpinasi gauti etatinį Sąjungos gydytoją. Bet to nepasisekė įvykdyti. Vis dėlto 1933 m. rinktinėse kaip garbės vieta yra „sanitarijos skyriaus viršininko-gydytojo".

1920 m. spalių mėnesį Sąjungos organizaciniais reikalais į Žemaičius ir Klaipėdos kraštą važiuoja Ona Balzerytė, o į Tauragę — Salomėja Juozelėnaitė. Mar. Valiulytė drauge su vyrais padaro didelę ekspediciją į Trakų apskritį. Su pagarba turime pastebėti, jog Juozelėnaitė buvo Kauno „Saulės" mok-jų seminarijos auklėtinė. Jos draugės seminaristės Ieva Andrulytė, Morta Jasiukonytė, Emil. Vizbergaitė, Ant. Mockaitė ir Stefa Jakaitytė parodė dar daugiau ryžtingumo — išvyko į Šaulių Fronto Štabą Alytuje (X.12). Ir kitur buvo mergaičių moks-

leivių Šaulių Sąjungoje. Pav., Utenos moksleivių būryje jų randame 5. Šiaip mergaitės lietuvės irgi rašėsi į šaules (Bilekiemis - Puodžiai — 6 mergaitės). Tiesiog už širdies griebia beskaitant šitokį raštą: „Mes, Pranė Šimkūnaitė, Ona Jauniškytė ir Marė Čipkiūtė tvirta valia ir visa siela pažadame ginti, ligi būsim gyvos, Tėvynės Lietuvos nepriklausomybę, susirišti su kitais šauliais broliškais ryšiais, pildyti visus Sąjungos įstatus, instrukcijas ir be prieštaravimo klausyti savo vado ir valdybos įsakymų" (Utenos III štabas).

1921—1922 metais moterys darbo nemeta. Šaulė Brazytė dirba Centre, kaip valdininkė ypatingiems reikalams. Sąjungoje dirbo ir garbingo atminimo rašytoja J. Žemaitė - Žymantienė († 1921. XII. 7). H. Ivanauskienė ir Ona Pūtvytė vadovauja aikštelių vedėjų kursams (1921). Paskui 4-se aikštelėse mokoma - auklėjama per 600 vaikų. Ir provincija neatsilieka. Alytaus būrio visuot. susirinkimo pirmininke išrenkama Vladė Mizeraitė. Utenos skyriaus iždininke yra Birietytė, o teismo pirmininke — Dzvilaitė.

1922 metais moterys jau visai supratusios su Sąjunga. H. Ivanauskienė tarnauja instruktore. Visuotinio suvažiavimo vienoje komisijoje randame St. Seimo narę Lukošytę. Per pirmojo karo instruktoriaus maj. St. Zaskevičiaus išleistuves (VI. 1) patarnauja šaulės. Maž. Lietuvos jaunimo ekskursiją Kauno šaulės papuošia šilkinėmis vėliavėlėmis ant vyčio smeigtukų su sidabriniais įrašais. Visi juto, kad moterys sudaro šauliško auklėjimo dalį ir įneša jaukumo. Dėl to visuotiniame suv-me priimta pageidavimas, kad būtų stengiamasi į Sąjungą patraukti daugiau mergaičių ir kad šauliai vestų tik šaules.

Pirmoji kregždė šaulių moterų atskiro organizacinio sutvarkymo pasirodė dar 1919.IX.30. Tuomet įvyko „Kauno būrio nerikiuotės narių visuotinis susirinkimas", kuriam pirmininkavo Vl. Pūtvis. Nustatyta, kad toki nariai atskiros valdybos sau nerenka, o tiktai komisijas. Čia pat sudaroma finansų, sanitarijos ir propagandos komisijos. Jų nariai: B. Grigaitytė, J. Markevičiūtė, O. Pūtvytė, H. Ivanauskienė, Popikaitė (finansų), M. Žvirėnas, L. Narkevičiūtė, A. Marčiulionytė, A. Grigaitytė, O. Kerpauskaitė (sanitarijos), Gruzdaitė, Bortkevičienė, Popikaitė (propagandos). Paskui prie Kauno šaulių būrio įsteigta mo-

terų sporto sekcija, kuriai vadovavo Sof. Pūtvytė, Vasiliauskaitė ir kitos (1922). Įsteigta stipri krepšinio komanda. Smulkiau apie sportą yra atitinkamame skyriuje.

Vis dėlto Lietuvos Šaulių Sąjungoje moterų buvo visai nedaug. Prašyte prašosi Vlado Andriukaičio atsiminimai. Į Kauno būrio raštinę užėjusi jaunutė mergelė. Pūtvis besiskubinančios išeiti jos paklausė, kiek būryje yra moterų. Ji nežinanti. Iš to šaulių tėvas padarė išvadą, kad moterys būryje savo tarpe nebendrauja. Be to, įsitikrinta, kad moterys šauliuose neturi ką veikti, nebent pakvietimus vakarėliams nešioja. Taip buvę 1927 m. Tuomet Pūtvis anai jaunajai šaulei nurodęs plačias ir dėkingas darbo sritis — sanitariją, ruošą ir kitas. Nuo tada prasidėjo gyvas, jei taip galima sakyti, šaulinis moterų judėjimas. „Trimite" pasipylė tuo klausimu daug straipsnių.

Kaip to išdava, buvo sukviesta Kauno būrio šaulių moterų pasitarimas. 1927. III. 14 išrinkta ir laikinė Kauno moterų skyriaus valdyba, kurią sudarė pirm-kė Ona Pūtvytė, sekretorė L. Narkevičiūtė (dabar Dainauskienė) ir narės H. Ivanauskienė, M. Augulienė ir Bulotaitė. Anksčiau pasitarimuose dalyvavo ir J. Mikelkevičienė. Daug dirbta, kol sustatytos pagrindinės veikimo taisyklės (jas suredagavo pulk. Šarauskas su Marcinkevičium). Prezidiumas jas tvirtino IV. 13. Pagal jas, Sąjungos būriuose yra moterų skyriai ir sekcijos. Sekcijų yra 5 rūšys: visuomeninė, sporto, sanitarijos, tiekimo - mitybos, lėšų - propagandos. Skyriui sudaryti turi būti bent 5 moterys. Valdyba 3-jų asmenų, o sekcijos vadovybė — iš vedėjos ir pavaduotojos. Kiekviena šaulė dalyvauja bent vienoje sekcijoje, nors tai neatleidžia nuo bendrų šaulės pareigų. Rinktinių skyrių susirinkimai — metiniai, o rinktinių atstovių — dvimetiniai. Pastarieji visai Sąjungai renką 5 asmenų valdybą. Kontrolės komisijos ir garbės teismai yra bendri su vyrais. Tam tikrą linkimą rodo pageidavimas, kad visos šaulės dalyvautų sporto sekcijoje. Nustatant uniformą, nusižiūrėta į Suomijos šaules. Ją priėmė Centro Valdyba jau gruodžio mėnesį ir paskelbė „Trimite".

Pagal tas taisykles prie bendrųjų Sąjungos dalinių bematant pradėta steigti vadinami šaulių moterų skyriai. Jie buvo prie būrių, o kai kur (Alytuje, Šiauliuose, Kaune) ir prie rink-

tinių. 1927-tais ir keleriais metais vėliau veikliausi skyriai buvo Kaune, Šiauliuose, Alytuje ir Panevėžyje. 1929 m. Alytuje būta net rinktinės ir būrio skyriaus. To gražiosios Dzūkijos kampelio nepaprastą veiklumą dar matome iš to, jog tais pačiais metais čia įsteigiama ir mergaičių moksleivių būrys.

Darbas tiek pažengė į priekį, jog per dešimtmečio šventę (1929.VI.22—24) šaulės moterys dalyvavo atskirai nuo vyrų. Eitynėse Petro Vileišio aikštėje ir paskui pas prezidentą ir ministrą pirmininką uniformuotų šaulių kuopą vedė Petruškevičienė (iš Alytaus), o tautiškai apsitaisiusias — Em. Pūtvytė. Visų šaulių moterų priekyje ėjo O. Tercijonienė su adjutante Genyte. Sanitarinėje tarnyboje per šventę dirbo ir šaulės studentės medikės. Darbą derino Kauno būrio sanitarinės sekcijos vedėja Narkevičiūtė - Dainauskienė.

Vis dėlto centrinio organo nebuvo. Net ir Kaune veikė tik skyrius. Tasai Kauno būrio šaulių moterų skyrius ir susirūpino vadovaujamu organu. Dalyką apsvarsčius Centro Valdyboje, buvo sukviesta pasitarimas, kur ir sudaryta vadinama centrinė šaulių moterų organizacinė komisija (1930. I. 23). Jos pirmininkė — H. Ivanauskienė, vicepirmininkė O. Tercijonienė, sekretorė L. Dainauskienė ir narės S. Marcinkevičienė su O. Kairiūkštiene. Greit į komisiją pakviesta M. Žmuidzinavičienė. Dirbta dviem kryptim, būtent, galutinai redaguotos taisyklės ir, antra, pagal anketą registruotos moterys visoje Sąjungoje. Nustatant vidaus santvarką, žiūrėta ir į suomių moterų šaulių Lotta Svärd organizaciją.

Svarstant ir redaguojant taisykles, labai daug dirbta. Spalio mėnesį H. Ivanauskienė pasitraukė iš pirmininkės pareigų. 1931 m. komisijos sudėtis pakitėja, būtent, pirmininke išrenkama M. Žmuidzinavičienė (IV.13). Moterų veikimo taisyklių naują projektą pateikė vicepirmininkė Ona Kairiūkštienė. Besitariant tuo reikalu, dažnai moterų nuomonės skirdavosi nuo Centro Valdybos nusistatymo ir kai kada būdavo protestų. Pagaliau, taisyklės buvo priimtos su organizacinės komisijos pataisomis ir paskelbtos (1933. III. 1). Kaip tiesioginiai moterų darbai pažymėti: „1. šaulinių idėjų skleidimas šeimoje ir gyvenime; 2. palankios šaulių idėjai nuomonės visuomenėje sudarymas; 3. šaulinio bendravimo kėlimas; 4. moterų šaulių gar-

bės auklėjimas ir gynimas; 5. šauliškas vaikų ir jaunimo auklėjimas; 6. moters šaulės uždaviniai ir pareigų aiškinimas ir vykdymas: kaip motinos, žmonos, sesers ir dukters; lietuvių kalbos ugdymas ir abstinencijos skleidimas; 7. fizinis moterų auklėjimas: higiena, gimnastika, sportas ir kiti atitinkami dalykai; 8. karinis moterų šaulių parengimas, kuris, vykdomas nustatyta programa, yra būtinas kiekvienai šaulei". Be to, taisyklės numato „pavedamuosius darbus", būtent, „moterys šaulės vykdo visus Š. S. sanitarinės komisijos pavestus darbus" ir „per manevrus, suvažiavimus ir šventes vykdo tiekimo ir mitybos darbus". Ir dabar lieka skyriai su sekcijomis. Skyrių ir rinktinių valdybas tvirtina atitinkamos bendros valdybos. Centrinis komitetas tvirtinimo neprivalo. Visai naujas dalykas tai „karinio parengimo ir viešojo tvarkymo reikalams" atitinkamų bendrųjų vadų skiriamos „moterų šaulių vadės, atsieit, skyriaus, rinktinės ir visos Sąjungos". Taisyklės išėjo atskiru leidinėliu. Balandžio mėnesio pabaigoje priimta uniforma. Kai kuriose rinktinėse sušaukta suvažiavimai.

Dabar jau buvo galima šaukti visuotinis suvažiavimas, kuris ir įvyko 1933. VII. 2-3. Šaulių moterų garbės pirmininke jis išrinko Sąjungos kūrėjo našlę Emiliją Pūtvienę, kurią Sąjgos viršininkas paskui paskyrė amžina garbės vade. Jai buvo įteikta Rimšos darbo Žemaitės bareljefas. Sveikindamas suvažiavimą, viršininkas pulk. M. Kalmantas pasakė, jog Šaulių Sąjunga tai Pūtvio darbas, o to darbo siela ir širdis buvusi ponia Emilija. Šioji gi šaulė padėkojo labai trumpai: „Tik pasakysiu, jus visas myliu. Nepatikėsit, bet taip yra." Suvažiavimas išrinko 12-kos asmenų centrinį komitetą. Jo prezidiumą sudarė Žmuidzinavičienė (pirm.), Marcinkevičienė, (vicep.), Dainauskienė (sekr.,) Tercijonienė (narė), Grigonienė (ižd.).

Šalia organizacinio, buvo dirbamas ir kultūros darbas. 1930 m. Alytaus rinktinė Merkinėje ruošė savo darbų parodą. Tais pačiais metais organizacinė komisija padėjo d-rui Žemguliui suruošti Drezdeno tarptautinėje higienos parodoje Lietuvos šaulių skyrių (vaikų auklėjimas, kūno kultūra, sanitarija ir kt.). Buvo aiškinama apie tautinius drabužius ir jie teikiami šaulėms. To padariniai pasirodė 10-čio suvažiavime. H.

Ivanauskienė Žemės Ūkio Rūmų žaislų konkurse už lėles gavo premiją (1931).

„Trimite" nuolat rašoma apie moterų reikalus, dažniausiai pačių šaulių. Mat, su-mas nutarė, kad moterų skyrius „Trimite" būtų praplėstas ir net pageidauta, kad pačios šaulės jį redaguotų.

„Trimitą" moterų daliniai išrašydavo neturtingoms šaulėms. Apskritai, per pirmąjį suvažiavimą paaiškėjo, jog Sąjungos daliniuose moterų darbai yra šitoki: vakarai ir baliai su loterijomis (namų fondams), rankdarbių parodėlės, ideologiniai, bendro lavinimo, kulinarijos, audimo—mezgimo ir kitoki kursai, šaulių ir karių kapų tvarkymas, sportas, blaivybės ir švaros savaičių ruošimas. Kauno būrio moterų skyrius į 1933 metų pabaigą atgaivino vakarojimus su rankdarbiais (Pirmaisiais steigimo metais pirmieji šauliai ir šaulės vakarojimams buvo nuskyrę tam tyčia dienas. Pas vieną rinkdavosi antradienį, pas kitą ketvirtadienį ir t. t.). Net nutarė kviesti apmokamą to dalyko mokovę p. Širvydaitę. Ir šiandien moterų štabe yra pačių moterų šaulių pagamintų pagražinimų.

1933 m. spalio mėnesį Centro Komitetas išrinko keletą sekcijų: tautinio auklėjimo ir „Trimito" (vedėja Marcinkevičienė); sveikatos (Tercijonienė), sporto (Dainauskienė), jaunųjų šaulių globos (Em. Pūtvienė, Grigonienė ir Klupšienė).

Sudaryta karinio moterų šaulių parengimo programa, kuri, viršininko patvirtinta, buvo išsiuntinėta provincijos daliniams. Būriai tuoj pradėjo ją vykdyti (1933). Reikia pasakyti, jog šaulių ugniagesių daliniuose galėjo būti ir moterų.

1933-čių metų suvažiavimas nutarė, kad Centras ir visos moterų rinktinės turėtų apmokamas reikalų vedėjas. Bet dėl lėšų stokos šitas reikalas buvo patenkintas tik Centro Komitetui. Pirmoji reikalų vedėja-instruktorė buvo Albina Pilvelytė (nuo XII. 1). Didelis organizacinis patogumas buvo ir tai, jog nuo pavasario komitetas Sąjungos namuose gavo vieną kambarį, kur įsirengė seklyčią. Šaulių moterų vade paskirta Leokadija Dainauskienė (XI. 15),

Bet tai buvo vien griaučiai. Šaulių moterų dvasią atgaivino ir sutvirtino pirmieji ideologiniai kursai, kurie truko 3 dienas tuoj po suvažiavimo (VII. 4-6). Jiems vadovavo Mar-

cinkevičienė. Be jos, skaitė Tercijonienė, Jonaitienė, Steponaitytė, Dainauskienė, dr. Žemgulys, pulk. Kazitėnas, maj. Žukas, Marcinkevičius ir maj. Ružancovas.

1934 metais šaules moteris aplankė Suomijos moterų šaulių Lotta Svärd organizacijos viršininkė Fanny Luukkonen su baroniene Rut Munck (III. 28-29). Jas kitais metais revizitavo pirm-kė M. Žmuidzinavičienė su S. Marcinkevičiene (VII. 1—10). Sutvirtinti kolegiškiems ir draugiškiems ryšiams, juodvi Luukkonen įteikė Šaulių Žvaigždę, Vlado Pūtvio medalį ir nuo Em. Pūtvienės lietuviškų kryžių albumą, o poniai Munckienei — medinę Lietuvos vargo mokyklą. Prezidento jubiliejaus proga, jis pasveikinta ir įteikta gyvų gėlių. Tais pačiais metais Palangoje suruošta pirmoji šaulių moterų stovykla su kursais. Stovyklą kitais metais suruošė jau Kleboniškyje, o paskui kasmet jos buvo ruošiamos vėl Palangoje. Stovyklas yra atlankę prezidentas A. Smetona, ministras pirm-kas Tūbelis, kar. vadas Raštikis, ministras Stanišauskas, Tonkūnas ir kiti aukšti svečiai. Ypatingai moterų stovyklomis damėjosi Sąjungos vadas pulk. Saladžius, kai kuriais metais net keliskart jas aplankydamas. Visose stovyklose buvo sportas, atsieit, teorija ir praktika. Kad turėtų savą tos srities specialistą, šaulei Pilvelytei leista baigti Aukštuosius Kūno Kultūros kursus.

Kursų tikslas — ruošti įvairioms sritims vadoves. 1935 m. trijų dienų kursai buvo vadėms ir instruktorėms. Buvo dėstoma šaulinė ideologija, sportas ir kariniai dalykai. Reikia pabrėžti, jog paskaitą skaitė ir patsai kariuomenės vadas gen. Raštikis. Praeidami pastebėsime, jog baigiamoje pramogoje monologą sakė šaulė sportininkė Smetonienė. Toki tarnybiniai suvažiavimai būva kasmet. Paprastai su jais siejama ir ideologinių paskaitų eilė. Jas tvarko, organizuoja S. Marcinkevičienė.

Šaulės neužmiršo ir karinių dalykų. Tik per trejus metus (1933-1936) suruošta centre ir provincijoje apie 66 sanitariniai kursai, kuriuos lankė apie 1.000 asmenų. Per tą laiką parduota į 60 sanitarinių krepšių. Jų pavyzdys nustatytas šaulių moterų dėka. Krepšius gamino šaulės talkos būdu. Būta ir grynai karinio ruošimo kursų. Jau nuo 1934 m. šaulės pradėjo bendradarbiauti su Kunigaikštienės Birutės Karin-kų Šeimų Moterų Dr-ja. Bendrai su jomis pradėta ruošti „moterų ka-

rinio paskatinimo valandos". Tokioje valandoje Marijampolėje dalyvavo Sofija Smetonienė ir ponia Černienė (1936). Pagaliau, 1938 m. šaulių moterų taryba įvedė karinio paskatinimo valandas vardu „Lietuve, budėk!", kurias energingai visoje Lietuvoje organizavo švietimo vadovė artistė O. Rymaitė. Dažnai jos perduodamos per radiją. Tuomet jos trunka visą valandą; signalas „Lietuva, brangi". Su šaulėmis daug dirbo d-rė Ambraziejūtė-Steponaitienė. Tą karinio skatinimo veiklą įvertino kariuomenės vadas gen. Raštikis. Viena proga prisiminė, 1919 metais gaudavęs iš nepažįstamų lietuvaičių laiškų, raginančių narsiai kovoti (per 1935 m. suvažiavimą).

Vis dėlto Sąjungos vadas pastebėjo, jog „svarbiausias moterų šaulių uždavinys, kuris patarnaus ir kariniam darbui, tai rūpestis savo šeima, kaip tautos pagrindu" (1937). Šaulės šį dėsnį stengėsi ištikimai vykdyti. Jau 1933 metų suvažiavime buvo iškeltas šaulinis jaunimo auklėjimas ir kalbėta apie „jaunuosius šaulius". Net ir atitinkamos taisyklės buvo sudarytos ir atsiklausta Respublikos Prezidento nuomonės. Paskui, šaulių moterų vadovybė atsidėjus ugdė vieną iš pačių tauriausių dorybių — blaivybę. Ji įrašyta 1933-čių m. taisyklėse. Tuo reikalu daug buvo tartasi su visos Sąjungos vadovybe. Nuomonės dažnai skirdavosi.

Pagaliau, moterų daliniams buvo išleistas tam tyčia aplinkraštis, kurį patvirtino Sąjungos vadas. O 1935-tų metų rinktinių pirm-kių ir vadžių suvažiavimas nutarė, kad Sąjungos vadovybė uniformuotoms šaulėms visiškai uždraustų gerti svaigalus, kaip yra Suomijoje. Garbingoji Em. Pūtvienė pakėlė balsą prieš grožio karalienių rinkimą ir „neigiamais pamėgdžiojimais" pavadino „moderninius fokstrotus, brangius, auksu ir sidabru austus audeklus" (1930). Geras pavyzdys yra pati Pūtvio šeima, kuri užaugino 2 sūnus ir 3 dukteris. Visi jie — šauliai. Tat veikė teigiamai ir kitus. Pvz., viename būryje tėvas su 4 sūnumis ir 3 dukterimis visi buvo šauliai (Skriaudžiai, 1932). Vadinasi, Vladas Pūtvis skelbė ir praktikoje vykdė moderniausią pažiūrą į gyvenimą.

Grynai moteriški dalykai yra rankdarbiai. Bet šaulės juos teikia tik su tautiniais lietuviškais raštais. Tarybos sekretorė Mik. Glemžaitė, kuri yra Žemės Ūkio Akademijos lektorė,

rankdarbių reikalu lanko atskirus moterų dalinius. Ji drauge supažindino ir su tautiniais drabužiais. Jų medžiagai gaminti kai kur šaulės įsteigė dirbtuvių (pav., Vilkaviškyje, Marijampolėje, Raseiniuose). Per sporto kursus instruktorės moko ir tautinių šokių, kuriems Sąjunga yra išleidusi gaidų.

Dar viena svarbi moterų darbo sritis tai finansinė. Centras kasmet suruošia po balių ir loteriją, kurių pelną skiria savo organizacijai, ypačiai gi „Trimitui". Jame įvestam moterų skyriui remti vienu tarpu surinkta net 3.000 litų (1934). Visuotinis suv-mas, suprasdamas spaudos reikšmę, vieną kartą net buvo pasisakęs, kad moterys leistų savo laikraštį (1937). 1939 m. tai virto realybe — pasirodė periodinis „Šaulės" laikraštis. Sąjungos finansais daug rūpinasi ir visi šaulių moterų daliniai. Yra įsisteigę net savų krautuvių.

Gavus naują įstatymą ir statutą, pertvarkytas ir šaulių moterų gyvenimas. Ir čia, kaip bendroje organizacijoje, įvesta vadės principas. Atsisakius L. Dainauskienei, Sąjungos moterų vade skiriama M. Žmuidzinavičienė, kuri nuo 1931 m. pirmininkavo Centro Komitetui. Tas pareigas ėjo metus laiko (1935.IX.25—1936.X.30). Atsisakymą motyvavo, jog, „šaulių moterų veiklai išsiplėtus, neturint tinkamų techninių priemonių ir sąlygų, negali atsakyti už tolimesnę šaulinio darbo eigą". Po jos vadės pareigas eina Marcinkevičienė - Pūtvytė. Nuo 1937 m. pagerėjo ir techninės sąlygos: vadė savo žinioje turi reikalų vedėją (Br. Balšaitytė), raštinės tarnautoją (V. Valiūtė) ir sporto instruktorę (Ada Eidukevičiūtė).

Nuo 1933-čių metų Centro Komitete, be jau minėtųjų, buvo šaulės: Klupšienė, Žvirblytė, Grigonienė, Grigaitė, Kairiūkštienė, Jankutė, Nainienė, Dainauskienė, Pavalkienė, Pilvelytė, Vaičiulienė, Rymaitė, Barniškaitė, Garolienė-Brazytė, Kuodatienė, Gaigalienė, M. Glemžaitė, Daugvardienė. A. Daugvardienė ir L. Dainauskienė 1937 m. kurį laiką pakaitomis pavadavo moterų vadę. Pastaraisiais keleriais metais į kontrolės komisiją nuolat perrenkama Julė Mikelkevičienė.

Pagal šaulinę ideologiją, šaulės moterys varo talkos politiką. Visuotinių suvažiavimų prezidiumuose būva atstovės karininkų šeimų moterų dr-jos, moterų tautininkių „Gražinos", ka-

talikių moterų, o sveikino Lietuvos Vaiko dr-ja, skautės ir Jaunoji Lietuva.

Atskirai tenka paminėti buvusias šaules klaipėdiškes. Jų nuolatinė atstovė Centro moterų organuose buvo Elzė Jankutė. Jų ryžtingumą rodo tai, jog Klaipėdos būryje jau 1932. VII. 3 randame net 13 moterų (rašytoja Ieva Simonaitytė, Rūta Lokytė, Mart. Petrikaitė, Mar. Pelėdytė, Mar. Preikšytė, On. Šaulinskaitė, Mart. Saugienė, Ed. Jankutė, Elz. Lekšytė, Lyd. Bajoraitė, Mar. ir Mart. Tarentytės ir Reg. Gailiūtė). Ir Klaipėdos krašto prie Lietuvos prisijungiamąjį dokumentą pasirašė keletas moterų.

Ypatingo pabrėžimo vertos šaulės moksleivės ir studentės. Belvederio Aukšt. Pienininkystės mokykloje prie moksleivių būrio veikė mergaičių skyrius (1932). O V. D. un-to studentės šaulės turi savo „Živilės“ korporaciją.

VIII.

ŠAULIŲ SĄJUNGA IR SVETUR GYVENANTIEJI LIETUVIAI.

1. AMERIKOS IR KITŲ KRAŠTŲ LIETUVIAI.

Nuo kada šauliai pradėjo bičiuliautis su Amerikos lietuviais? — Netrukus po savo atsiradimo „Trimitas" jau pat pirmaisiais ėjimo metais turi skyrių „Lietuviai Amerikoje". Tuometinis šaulių laikraščio redaktorius Tumas - Vaižgantas puikiai užjūrio brolius pažinojo, kadangi prieš Didįjį karą patsai buvo juos atlankęs. Tačiau Šaulių Sąjunga su amerikiečiais bendravo dar prieš Tumo - Vaižganto atėjimą. Būtent, 1919 metais. Štai, Centro Valdybos finansinė komisija spalio pirmosios dienos posėdyje įgalioja ponią H. Ivanauskienę, kad tartųsi su užjūrio brolių atstovu Žilium. Ir tai apie labai svarbų dalyką — finansus. Greit šauliai gauna ir dovanų. Bene dar tą patį spalio mėnesį d-ras Jonas Šliūpas teikė pačiam Vladui Pūtviui 1.000 dolerių čekį. Amerikiečius informuodavo Centro Valdybos „literatų komisija".

O 1920 metais doleriai pradėjo labai gausiai plaukti. Iš tų metų pabaigos yra daug kvitų, kur Sąjunga dėkoja Jonui Žiliui (o jis buvo narys Lietuvos Misijos Amerikoje, angliškai: Lithuanian Mission to U. S. A.). Per jį mūsų broliai siuntė iš tikrųjų gražias sumas, pav., 100.000, 200.000, 500.000 auksinų... Bet šauliams įvairiausiems reikalams taip labai reikėjo pinigų, jog spalio mėnesio pradžioje buvo nutarta, kad reikia važiuoti į Virbalį ir iš grįžtančių amerikiečių čia pat stotyje prašyti aukų. Greičiausia tie rinkikai buvo moterys šaulės, kadangi rašoma „nerikiuotės šauliai".

Sąjungos vadovai mokėjo ne tik prašyti dolerių, bet ir gerbti aukotojus. Kai 1921 m. kovo mėnesį grįžo Lietuvos Misijos nariai J. Žilius ir maj. Žadeikis, tai jų pasitikti į Virbalį buvo nusiųstas A. Kniūkšta. O Kaune juodviem šauliai surengė vakarienę. Šaulių Sąjunga jau tuomet buvo pajutusi amerikiečių brolišką širdį ir dosnią lietuvišką ranką.

Pagal dėsnį „kalk geležį, kol karšta", Sąjunga stengėsi tuos santykius padaryti dar glaudesnius, pagaliau, juos sutvirtinti organizaciniais saitais. Iš antros pusės, ir lietuviai už okeano nebuvo abejingi. Sąjungos laišką kap. Lazdynas nuvežė jau 1920 m. sausio mėnesį. „Lietuvos Liuosybės Sargai" atsirado maždaug tuo pat metu, kaip Š. Sąjunga. 1920 m. tokių kuopų buvo ne mažiau kaip 37. J. Žiliaus ir maj. Žadeikio patarimu jos persiorganizavo panašiai kaip šauliai („Lietuvos Sargų Sąjunga"). Centro Valdyba Kaune norėjo „sargus" įlieti į visos sąjungos organizaciją. „Instrukcija lietuviams Amerikoje steigti šaulių būrius" buvo išleista 1921 m. liepos pradžioje. Patys amerikiečiai padarė labai daug. Antanas Žmuidzinavičius jau rado mažų mažiausia 19 tokių būrių. 19-tas buvo Wilkes Barre (Pansilvanijoje).

Šaulių Sąjunga daug iš jų tikėjosi. Minėtoji instrukcija nustatė tikslią priklausomybę. Kolonijose turėjo būti būriai, kuriems vadovautų skyriaus valdyba, o visos Jungtinės Valstybės sudarytų vieną skyrių. Amerikos lietuvių skyrius turėjo Centro Valdybai į Lietuvą atsiųsti ne mažiau, kaip 80% savo pajamų. Taigi pats svarbusis naujosios organizacijos atžvilgis buvo finansinis. Kad tai visa būtų praktiškai įvykdyta, Centras pasiuntė į Ameriką dailininką Žmuidzinavičių. 1922 metų sausio 17 d. Valdyba rašo mūsų atstovui ministrui Čarneckiui, kad, be kitų dalykų, šaulių atstovo „uždavinys — organizuoti Amerikoje lietuvių tarpe šaulių skyrius". Tam reikalui Žmuidzinavičiui buvo įduota žinomoji instrukcija. Be to, ji buvo išspausdinta knygelėje „Idėja ir darbas", kurią drauge nusivežė šaulių atstovas. Tačiau Antanas Žmuidzinavičius, pažinęs Amerikos gyvenimo sąlygas ir vietinių veikėjų patartas, čia šaulių būrių neorganizavo. Vis dėlto ir šiandien broliai amerikiečiai turi draugijų, panašių į šaulines, pav., „Amerikos Lietuvių Legiono 1 Dariaus - Girėno postas", „Geležinio

Vilko Draugovė“ ir kitos. O 1935 m. Gudonis „Trimite“ raše jog Brooklyne buvęs sus-mas, kur „nutarta organizuoti šaulius Amerikoje“.

Apie atstovą į Jungtines Valstybes šauliai pradėjo galvoti gana anksti. Šaulių Sąjungos įgaliotiniu 1920 m. tenai buvo vietinis Jonas Žilius. Kad reikia iš Lietuvos 2 žmones ten pasiųsti, Centro Valdyba nutarė 1920 m. spalio mėn. 5 d. Žmuidzinavičius parenkamas lapkričio pradžioje. Antruoju atstovu jis nurodė vėlesnį ministrą Balutį. Bet šiojo nesutiko išleisti Užsienių Reikalų Ministerija. Teko važiuoti vienam dail. Žmuidzinavičiui. Jis išvyksta 1921 m. liepos m. 20 d. Kadangi su reikalais užtruko Berlyne ir Londone, tai Dėdės Samo žemę pasiekė tik kitų metų sausio 3 dieną.

Kokis buvo pasisekimas, matyt kad ir iš to, jog to paties mėnesio 28-tą dieną jau buvo surinkęs nei daugiau, nei mažiau, kaip 1.600 dolerių. Žmuidzinavičiui dirva buvo gerai pažįstama, kadangi pas Amerikos lietuvius jau buvo buvęs prieš Didįjį karą (1908—1909 m.). Sąjunga jį gerai aprūpino, būtent, įtaisė šaulio uniforminius drabužius, mokėjo nuo seniau gaunamą Centro pareigūno algą (šaulio ypatingiems reikalams — 1.200 auks.) ir dar dienpinigius. Tačiau, bene svarbiausia, kad patsai atstovas buvo gerai pasiruošęs. Pirmiausia, buvo pasirūpinta, kad Lietuvos valdžia jį paskirtų į Lietuvos Finansinę Misiją Amerikoje. Vadinasi, suteiktas valdinis orumas. Dėl to Žmuidzinavičius, aukoms rinkti, galėjo pasinaudoti sakytos misijos skyriais bei komitetais. Be to, jo kelionę Finansinė Misija rėmė ir medžiagiškai. Pagaliau, daug padėjo ir nusivežtos rekomendacijos. Pavyzdžiui, šaulių atstovas turėjo vyskupo Kario-Karevičiaus laiminimą. Parengtas kelias buvo ir pačioje Amerikoje. Sakysim, buvo pranešta apie kelionę žymiausioms lietuvių organizacijoms ir telegrafuota visoms lietuviškoms redakcijoms. Taigi, galima sakyti, padaryta visa, kas reikėjo.

Šaulių atstovas važiavo ne tuščias. Pirmiausia, jis vežėsi knygelę „Idėja ir darbas“, kurios antrasis pavadinimas buvo „Lietuvos šaulių žodis broliams amerikiečiams“. (7.000). Ji buvo sustatyta tik tam reikalui ir išspausdinta ant karštų pėdų. Leidinį redagavo patsai Pūtvis, kuris joje buvo parašęs apie

šaulių uždavinius, žodį abejojantiems ir dar vieną straipsnį. „Idėja ir darbas“ iš tikrųjų buvo malonu imti į rankas Amerikos lietuviui, mat, čia buvo visos Centro Valdybos pratarmė, paskui apie šaulių atsiradimą ir Sąjungos įkūrimą, toliau, jos uždaviniai ir „šaulių žodis abejojantiems“, priimtas Sąjungos įstatymas ir net statuto projektas, pagaliau balansas ir amerikiečių aukų apyskaita per 1920 metus. Jei dar pridėsime, jog knygelė buvo švariai išspausdinta, turėjo menišką viršelį ir daug pirmojo šaulių gyvenimo paveikslų, tai turėsime tarti, jog buvo graži. Antrasis pasiimtas leidinys buvo „Šaulių vadovas“. Negalima buvo neparodyti ir mielojo „Trimito“, kurio įsidėta visas komplektas.

Be spaudinių, Antanas Žmuidzinavičius vežėsi 480 šaulinių ženklelių amerikiečiams. Bene dėl jų teko ilgokai užtrukti Berlyne. Ženkleliai pagaminti tik Amerikos lietuviams. Pardavinėta po 1 dolerį. 1923 metų pavasarį per prakalbas jau buvo rodomas Klaipėdos sukilimo filmas. Atstovas, kaip menininkas, neužmiršo pasiimti ir lietuviškų juostelių. Taigi turėsime pasakyti, jog Sąjungos įgaliotinis keliavo per okeaną, lyg ta bitelė, apsikrovęs gausiomis šauliškai lietuviškomis lauktuvėmis. Darbą lengvino ir toji aplinkybė, jog gerokai srovinė Amerikos lietuvių visuomenė negalėjo nieko prikišti šaulių vadovybei. Tiesa, joje buvo įvairių partijų žmonių, bet jie spietėsi apie Sąjungos lietuviškąjį židinį. Beveik visi lietuvių laikraščiai palankiai sutiko šaulių atstovą. Toki buvo „Darbininkas“, „Garsas“, „Vienybė“, „Draugas“, „Sandara”... Išimtį sudarė tik patys kraštutiniai kairieji. Žmuidzinavičius plačiai susirašinėjo su „Kunigų Vienybės Amerikoje“ draugija. Įdomi istorija su kun. Bumšu. Iš pradžių jis pyškino straipsnius prieš Šaulių Sąjungą,girdi,ji nepalanki vyriausybei ir kariuomenei. Paskui gi, Žmuidzinavičiaus dėka, pakeitė nuomonę, dar daugiau... drauge su šaulių atstovu sakydavo prakalbas Sąjungos naudai. Ano meto amerikiniai lietuvių laikraščiai mirgėjo straipsniais ir pranešimais apie šaulius. Tokių iškarpų Žmuidzinavičius parsivežė porą didžiulių ryšulių. Taigi įtarinėjimų ir nepasitikėjimo rūkas buvo išsklaidytas. To rūko tirštumą rodo kad ir šitokis atsitikimas. Pilėnas, anksčiau tarnavęs Lietuvos žvalgyboje, tuo metu dirbo Londone tokioje

pat lenkų įstaigoje ir skelbė, kad, girdi, Vladas Pūtvis esąs eilinis dvarininkas, tarnaująs lenkams, pagaliau, tai tikras peoviakas. Tokių dalykėlių Žmuidzinavičius girdėjo Londone.

Šaulių įgaliotinis, be savo brolių tautiečių, kur galėdamas, palaikė gerus santykius ir su Jungtinių Valstybių visuomene. 1922 m. liepos m. 20 d. Šaulių Sąjungos vardu jis uždėjo vainiką ant amerikiečio karininko S. J. Harriso kapo, kai Arlingtono kapinėse jam buvo atidengtas paminklas. Jankis Harrisas 1919 m. tarnavo Lietuvos kariuomenėje ir žuvo 1920 m. per kariuomenės suomaisčius Panemunės sukilime. Paskui Žmuidzinavičius buvo su delegacija pas patį prezidentą Hardingą, kad Lietuva būtų pripažinta pilnateise valstybe.

Kaip šaulių atstovas, Antanas Žmuidzinavičius Amerikoje išbuvo ligi 1923 metų pabaigos, taigi dvejus metus. Tiesa, jis liko tenai dar pusei metų, bet dabar jau savo privatiniais reikalais.

Be abejo, Sąjungos įgaliotinis turėjo stiprinti savo amerikinių brolių lietuviškumą ir palaikyti jų saitus su tėvyne Lietuva, tačiau pats svarbusis jo uždavinys buvo parvežti į Kauną finansinės paramos. Kiek buvo gauta aukų? — Visa tiksliai pasakyti negalima, mat, per Žmuidzinavičiaus rankas perėjo tik 9.000 dolerių, tuo tarpu kitą dalį parsiuntė Finansinė Misija, pagaliau, ir tiesiog patys aukotojai ar rinkliavų rengėjai. Centro Valdyba 1923 metų pabaigoje tarė, jog įgaliotinis buvo surinkęs apie 30.000 dolerių. Dėl tokios painiavos Valdyboje tuomet buvo kilęs klausimas dėl jos atstovo atsiskaitymo. Dalykas ir vėliau buvo judinamas, vis dėlto galutinai išspręsta Antano Žmuidzinavičiaus naudai.

Be galo įdomus klausimas, kiek gi iš viso aukojo Amerikos lietuviai Šaulių Sąjungai? — Pagal 1921 - mų ir 1926 - tų metų spausdintas apyskaitas, dalykas šitaip atrodo. Nuo 1919 - tų ligi 1921-mų metų birželio mėnesio pinigais gauta 60.659.71 dolerių, o Amerikos ir Lietuvos bonais — 12.110. Dabar, nuo 1921. VII. 1. ligi 1924. III. 28 vėl pasiųsta apie 100.000 dolerių. Jei šią sumą pervesime litais, tai gausime per vieną milijoną litų!

Taigi iš viso net apie 170.000 dolerių. Vadinasi, labai graži suma. Bet reikia pastebėti, jog čia tik aukos Centro Valdy-

bai, tuo tarpu buvo gausiai aukota ir atskiriems būriams, pvz., Perlojai ir kitiems. Buvo gaunama nustatytiems tikslams, pvz., vėliavoms ir kitiems. Piniginių aukų, kad ir nedidelių, pasitaikydavo ir vėliau — ligi pat pastarojo meto.

Kai Žmuidzinavičiaus pavyzdys parodė, jog gyvas žmogus nepaprastai daug reiškia santykių užmezgimui, tai 1925 metais nutarta vėl siųsti į Ameriką savo įgaliotinį. Lapkričio 4 d. Centro Valdyba patvirtino prezidiumo nutarimą apie siuntimą vilniečio St. Kairiūkščio. Įdomu išgirsti, jog su lietuviu turėjo drauge vykti taip pat ukrainiečių ir gudų atstovai. Deja, šis gražus žygis įstrigo įvairių aplinkybių voratinklyje. O jis būtų sujungęs trijų draugiškų tautų išeivius... Paskui atstovo klausimas nebuvo keliamas. Tiesa, 1928 m. Jz. Adomaitis važinėjo Amerikoje, bet Sąjunga buvo priversta paskelbti, jog tai ne jos įgaliotinis.

Nereikia manyti, kad šaulių santykiai su Amerikos lietuviais tebuvo vien piniginiai. Mūsų broliai buvo sumizgę su pačiu Sąjungos organizmu. Per kovas su lenkais Amerikos Lietuvių bendrovė davė šaulių darbui net savo tarnautoją p-lę M. Popikaitę, nors ji patiems buvo nepamainoma. Ir štai, Popikaitė važiuoja į patį Alytaus kovų sūkurį... Paskui Antanas Ivaškevičius, Martus ir kiti. Andrius Martus nenuilsdamas važinėjo po Lietuvą ir aiškino šaulių reikalus (1920). Persidirbęs ir peršalęs Klaipėdos sukilime, 1923 m. jis ir galvą paguldė. Klaipėdos sukilime dalyvavo ir Antanas Ivaškevičius. Paskui jis grįžo atgal į Bostoną, kur 1936 metais jį pasiekė Šaulių Žvaigždės ordinas. Kiti dirbo spaudoje. Ana, K. Širvydas ir Karpius-Karpavičius jau nuo seniai yra „Trimito“ bendradarbiai.

Bet čia palietėme kultūrinę sritį. Iš Amerikos, kurią kai kas neteisingai vadina dolerio ir biznio kraštu, ir šituo atžvilgiu nemaža gavo. Krašto Apsaugos Ministerijai tarpininkaujant, 1922 m. gauta net 25 komplektai Vinco Kudirkos raštų. O jie sudarė ištisus 6 tomus. — Brangus turtas bematant išdalintas būriams. Paskui, 1932 m. amerikietis Juozas Bačiūnas savo lėšomis išleido per 3.000 egz. gaidų „Šaulių Trimitai“ ir dovanojo Sąjungai. Pagaliau, A. Ruko pagalba buvo padidintas 1930-tų metų „Mūsų Kelendorius“.

Jei taip, tai broliai amerikiečiai galėjo duoti ir davė šaulių darbui šį tą naujo. Kartais pati Centro Valdyba ten kreipdavosi. Kai buvo pradėta organizuoti savišalpos skyrius, tai Centras kreipėsi į New - Yorko „Susivienijimą Lietuvių Amerikoje“, kad tasai atsiųstų žinių apie savo tos srities tvarką ir darbą.

Šaulių Sąjunga džiaugte džiaugėsi brolių anapus okeano laimėjimais. Kai 1931 metais Žukauskas - Sharkey pelnė pasaulinį bokso čempionatą, tai šauliai jį pasveikino oficialiai, atsieit, su valdybos pirmininko A. Žmuidzinavičiaus ir viršininko plk. Kalmanto parašais. Paskui buvo pasiruošta iškilmingai sutikti perskridusius Atlanto okeaną Darių ir Girėną. Kai tuodu nežmoniško ryžto ir perkūniškos dvasios vyrai žuvo visai netoli motinos Lietuvos, tai šauliai visa savo esme reiškė pagarbą ir liūdesį. Jųdviejų giminėms įteikta „Šaulių Žvaigždė“. Kai vėliau Feliksas Vaitkus lėktuvo sparnais antrą kartą perskrodė vandenyną, Šaulių Sąjunga ruošė jo sutikimą, kuris buvo džiaugsmingas ligi ašarų.

Savaime suprantama, šauliai širdingai sutikdavo ir priimdavo, kai Amerikos broliai aplankydavo Lietuvą. 1927 m. vadinamos „amerikiečių savaitės“ proga pasirodė A. Marcinkevičiaus suredaguotas leidinys „Neužmiršk Lietuvos!“. Tą gražią ir meniškai išleistą knygą, Šaulių Sąjunga skyrė svečiams iš Amerikos, kaip dovaną. Šauliai, vyriausybės pavedami, kasmet ruošdavo organizuotą ir iškilmingą amerikiečių sutikimą. Viena tik Sąjunga tuo rūpinosi bene iki 1925 metų. Be to, buvo duodama informacijų, parūpinama nakvynė. Šiuos reikalus praktiškai vykdė „Tautinio auklėjimo ir propagandos skyrius“, kuris dabar turi švietimo ir kultūros vardą. 1930 m. sudarytas šiam reikalui tam tyčia informacijos biuras, kur budėdavo šauliai ir šaulės. Be abejo, šitas dalykas prisidėjo, kad Jungtinių Valstybių lietuviai pamėgo Lietuvą. Nuo 1929-tų metų kasmet jų parvykdavo aplankyti tėvynės vidutiniškai po keliolika šimtų. Vėliau amerikiečių ir kitų užsieniečių sutikimu pradėjo rūpintis Draugija Užsienio Lietuviams Remti ir Pasaulio Lietuvių Sąjunga. Vis dėlto vaišingumą rodo ir šauliai. 1938 m. tautinės olimpiados metu Šaulių Sąjunga visai atskirai priėmė ir vaišino Amerikos sportininkus ir „Pirmyn“ chorą su dirigentu Stepo-

navičium. Svečius ir viešnias nepaprastu širdingumu apsupo Šaulių Sąjungos vadas pulk. Pranas Saladžius ir sąjungos pareigūnai. Tuo sąžiningai buvo vykdoma garbinga ir lietuviška Sąjungos tradicija.

1922 m. gegužės m. 4 d. Lietuvos Šaulių Sąjunga priėmė šitokį nutarimą: „Amerikiečių aukos Lietuvos šauliams bus įrašytos aukso raidėmis į Lietuvos valstybės istorijos lapus". Mums tenka maloni ir ligi gelmių perimanti lietuvio širdį pareiga po 16 - kos metų tai padaryti. Bet, anaip dėkodami, šauliai tebuvo gavę, palyginti, nedidelę dalį aukų. Tuo tarpu ir šiandien jos nenustoja plaukusios. Šaulių Sąjungos autoritetingai globėjai kariuomenei tik per keturis 1938-tų metų mėnesius amerikiečiai suaukojo apie 6.000 litų. O liepos mėnesį keletas lietuvių kolonijų susidėjusios mūsų kariuomenei įteikė 49 šautuvus. Dovanos vis dar plaukia. Jas dar pagausino Vilniaus (1938) ir Klaipėdos įvykiai (1939).

Neužmiršo ir senųjų bičiulių šaulių. Jiems įteikė dovaną — lėktuvą, kainojantį su viskuo apie 2.000 dolerių (1938). Buvo manę Šaulių Sąjungai įsteigti net aviacijos mokyklą, kurios reikalams būtų turėjęs tarnauti ir sakytas lėktuvas. Lėktuvą parūpino Brooklyno Dariaus ir Girėno aero klubas. Pastebėsime, jog ir įstaigos vardas reiškia galingesnę už mirtį Lietuvos ir Amerikos lietuvių vienybę! Dovaninį oro paukštį iš Klaipėdos į Kauną atvairavo lakūnas Paulius Šaltenis (1938.VIII.13.). Šis vyras gimė Amerikoje (1912. V. 23.) ; ten pat išėjo bendruosius ir aviacijos mokslus; pagaliau, paskutiniu metu tarnavo lietuviškame Brooklyno aeroklube. Jo motina dabar gyvena Lietuvoje, Anykščiuose.

Tokia brangi (dar brangesnė, kad moderni) dovana sudarė džiaugsmo nuotaiką visoje Šaulių Sajungoje. Lėktuvą priėmė josios vadas pulk. Saladžius. Reiškiant dėkingumą ir pagarbą, Pauliui Šalteniui ir Brooklyno aeroklubo sekretoriui Antanui Aleknai suteikta „Šaulių Žvaigždė". Šalteniui 1938 m. rugpiūčio 12 d. ją prisegė patsai kariuomenės štabo viršininkas brigados generolas Černius.

Grįžus Šalteniui, Šaulių Sąjunga gavo iš Brooklyno aeroklubo laišką su parašais pirm-ko V. Kaminsko, sekr. A. Aleknos ir inž. J. Ambraziejaus.

„Šaulių Sąjungos Vade, Šaulės ir Šauliai!

Dariaus - Girėno Aeroklubo, jojo vadovybės ir Amerikos lietuvių dovanos - lėktuvo fondo rėmėjų vardu teikitės priimti mūsų nuoširdžius padėkos žodžius už taip nepaprastą ir nuoširdų priėmimą mūsų atstovo Pauliaus Šaltenio. Jūsų toks priėmimas mūsų skirtos dovanos ir pagerbimas mūsų atstovo — duoda supratimą, kad mes skyrėme dovaną, kurios pati Šaulių Sąjunga ir jos gyvenimas reikalavo.

Grįžęs lakūnas P. Šaltenis ne tik Dariaus - Girėno Aeoroklubui, bet ir plačiai Amerikos lietuvių visuomenei duoda pranešimus iš įgytų įspūdžių Lietuvoje. Supažindina su Šaulių Sąjungos tikslais ir veikimu.

Į šiuos rengiamus lak. P. Šaltenio sutikimus susirenka daug Amerikos lietuvių, norėdami išgirsti ir drauge susipažinti iš jo kalbos su Lietuvos Šaulių Sąjungos gyvenimu.

Taigi, dar kartą reiškiame brolišką padėką Šaulių Sąjungos Vadui ir visiems šauliams, linkime geriausių pasisekimų ugdyti Tėvynės padangių šaulių lakūnus, kurie, atėjus rimtai valandai, būtų pasiruošę, drąsūs ir, neturėdami jokių abejonių, stotų su plieno sparnais į Tėvynės Lietuvos gynėjų eiles.

Amerikos lietuviai seka kiekvieną žingsnį ir drauge džiaugiasi laimėjimais ir liūdi dėl nepasisekimų.“

Ką reiškia tie žodžiai ir aprašyti veiksmai? — Geriausiai atsako amerikietis Motiejus Vilkišius (iš Lawrence), kai jis 1937 metais šaulių štabui parašė,girdi,„amerikiečiai šaulius myli“.Iš tikrųjų. Juk anuomet į šaulių įgaliotinio Žmuidzinavičiaus paskaitas susirinkdavo darbininkai tiesiog iš anglies kasyklų ir

juodomis rankomis įteikdavo aukas. Vienas lietuvis su aukomis rašė: „Pas mus gimė šaulys. Susirinkę jo krikštynoms, sudėjo šiek tiek skatikų pašalpai jo kovojantiems draugams Lietuvoje“. O kitas aukos kvitą prašė rašyti nurodytos mergelės vardu. To priežastis:: „Panelė yra mano sužadėtinė ir aš tą kvitą noriu jai įteikti kaip savo vestuvinę dovaną“... Vadinasi, tos meilės vaisiai augo, kol pagaliau galėjo atsirasti ir lėktuvas.

Šitos medžiaginės dovanos slepia du be galo svarbius dalykus. Jos sudedamos ne vieno, bet šimtų ir net tūkstančių užjūrio lietuvių. Paskutiniu metu, jas parūpinant, pvz., lėktuvą dovanojant, veikliai dalyvauja jaunimas, ir tai Amerikoj gimęs. Šitie dalykai apčiuopiamai parodo, jog lietuvų tautos yra gyvas kūnas, nors jos nariai gyvena įvairiose pasaulio dalyse.

Amerikiečiai nori, kad ir toliau saitai su šauliais būtų gyvi. Jau minėtas lietuvis iš Lawrenco 1937 m. rašė: „Atsiųskite gerą patriotą ir atvežkite gerų knygų, o šauliai gausite dolerių...“ O 1938 metais, kai daug privažiavo Amerikos lietuvių, jų tarpe pareikšta pageidavimas, jog šaulių atstovu geriausia tiktų patsai vadas, kuris savo uniforma sukeltų entuziazmą kariuomenei ir šauliams. „Pirmyn“ choro sluogsniai iškėlė klausimą, ar negalėtų šaulių choras atsilankyti už vandenyno su šaulinėmis ir karinėmis dainomis.

2. VILNIAUS KRAŠTO LIETUVIAI.

Tarp Šaulių Sąjungos darbų Vilnių randame jau 1920 m. Tų metų visuotinis suvažiavimas (VI. 29), sveikindamas brolius amerikiečius, štai ką sako: „Prieš mūsų sąjunga stovi dar didelė eilė sunkių uždavinių... Pagrobę mūsų Vilnių, prie demarkacijos linijos tebepuola, tebeplėšia mūsų sodybas, tebežudo ir tebekankina mūsų gyventojus. Mes, šauliai, negalime ramiai žiūrėti į mūsų brolių kančias... pafrontėje ir norime visais būdais stengtis apginkluoti visus pafrontės gyventojus, kad jie patys galėtų atsiginti nuo priešo plėšikų ir sudaryti prieš juos vieną ginkluotų krūtinių sieną, kurios jie negalėtų perlaužti". Kai mūsų kariuomenė užėmė Vilnių, tai Sąjunga tuojau susirūpino, kad ten reiktų perkelti savo Centrą. Ana, rugsėjo 11 dienos darbotvarkėje buvo „buto Vilniuje L. Š. Sąjungai samdymas". Skaitome tokį nutarimą: „... Giliau apsvarsčius, rasta reikalinga išgauti iš valstybinių namų Vilniuje kuo didžiausią butą, kad užtektų vietos Centro ir būrio valdyboms, sandėliams ir dar liktų vietos atskirų šaulių ir sargų apgyvendinimui". Tuo reikalu į Vilnių pasiunčiama Centro Valdybos sekretorius Balys Kemėšiš.

Įdomiausia betgi, kad buvo įkurtas Vilniaus būrys. Steigiamasis susirinkimas buvo 1929 m. rugpiūčio m. 23 d. Yra likę šitokių raštų: „Šiuomi liudijima, kad Vilniaus būrio Šaulių Sąjungos nariui........leidžiama nešioti visokios rūšies ginklą, kas parašais ir anstpaudu tvirtinama". Pasirašęs būrio vadas Šukys, žemiau būrio valdybos antspaudas, pagaliau data: „Vilniaus, 9. X. 20 met." To būrio reikalai ne kartą Kaune svarstomi. Sakysime, spalių 9 dienos posėdyje nutarta: „Ištyrinėti klausimą Vilniaus būrio šaulių, negaunančių iš komendantūros, prie kurios jie tarnauja, maisto". Tuo reikalu prezidiumui pavedama, kad kreiptųsi į krašto apsaugos ministrą plk. Žuką.

Taismet buvo ir daugiau būrių, pvz., Valkininke. Dėl to tekdavo turėti visokių reikalų su mūsų valdžios įstaigomis Vilniuje. Rugsėjo mėnesį ten važiuoja p-lė Nemeikšaitė ir Centro Valdyba rašo „Vilniaus geležinkelio stoties karo komendantui".

Kai paskui Vilnių ir visą tą kraštą užėmė Lenkijos kariuomenė, žinoma, turėjo pakrikti ir šaulių daliniai. Daug jų narių atbėgo į Lietuvą. Vilniečiai buvo, anot Valančiaus betariant, „lieti vyrai". Sakysim, kai kurie (2) Vilniaus būrio šauliai vėliau pasižymėjo Kėdainių operacijoje ir Klaipėdos sukilime.

1921 m. yra „Komitetas Vilniaus krašto lietuviams remti". Nors jis įsteigtas ne Sąjungos sumanymu, vis dėlto jame randame A. Marcinkevičių. Apie Vilnių daug rašo „Trimitas". Kartais šiam reikalui įvedama tam tyčia poskyris. Dirba ir atskiri daliniai. Jaudinąs pavyzdys buvo Utenoje. Čia šauliai moksleiviai surengė rinkliavą vilniečiams moksleiviams. Be to, jie priima keletą kietų rezoliucijų. Pašalpos buvo labai ir labai reikalingos. Sakysim, viename Centro Valdybos posėdyje paaiškėjo, jog „Vilniaus būrio šaulys... būdamas moksleivis ir negaudamas iš tėvų pašalpos, kurie gyveno lenkų okupuotoje teritorijoje, atsidūrė vargingame padėjime, nes energingai kovodamas su Želigovskio kariuomene fronte, kur buvo sužeistas ir paimtas į nelaisvę, buvo priverstas iš savo tėviškės pabėgti ir tokiu būdu nutraukti mokslą..." Žinoma, tokių buvo ir daugiau. Dėl to Sąjunga įsteigė „bendrabutį vilniškiams moksleiviams."

1922 m. nusistatymas dar pagriežtėja. Naujų Metų sveikinime šauliams, kurį pasirašo prof. V. Krėvė-Mickevičius su Bružu, skaitome: „Neužmirškime Gedimino Pilies, neužmirškime Lietuvos sostinės Vilniaus, kur glūdi Lietuvių tautos garbingoji praeitis, be kurios negali būti jai ir šviesios ateities, negali būti Lietuvos gerovės ir laisvės". Būta ir stipresnių posakių. Per visuotinį suvažiavimą karių klube buvo plakatas, kur rašoma, jog „mes žūt pasirengę". Suvažiavimui apie Vilnių skaito prof. Myk Biržiška. „Trimite" atsiranda „Mūsų Vilniaus" skyrius, kuris neišnyksta ir kitais metais. Kadangi buvo daug nukentėjusių vilniečių, tai viename aplinkraštyje Centro Valdyba kreipiasi į Sąjungos narius: „Mes, šauliai, būkime ištrem-

tiems vilniečiams broliais, mūsų sesutės teatstoja jiems jų sesutes, mūsų tėveliai tebūna jiems tėveliais, o mūsų brangios motutės — jų motutėmis".

1923 m. „Trimito" vedamieji straipsniai dažniausiai yra Vilniaus klausimu. Senoji Lietuvos sostinė siejama su Klaipėda. Vieną kartą skaitome: „Mes niekuomet nemanėm, kad mums kiti, bet ne mes patys Vilnių sau susigrąžinsim. Mes ir dabar pasitikim savimi, savo tautos jėgomis..." Reikia atsiminti, jog tuomet Sąjungos pirmininku buvo Krėvė - Mickevičius. Jis ypačiai griežtai kalba skyrių ir būrių vadų suvažiavime (III. 29.). Čia išgirstame, jog Panevėžio skyrius nutaręs dėl Vilniaus nešioti gedulą. Be to, sumanęs išleisti tam tikrus Vilniaus ženklelius. Tame pačiame suvažiavime ekonominė komisija siūlė piniginę Vilniaus vadavimo loteriją.

Kitais dvejais metais Sąjungos pirmininkas rašytojas Vincas Krėvė - Mickevičius „Trimitui" dažnai rašo vedamuosius ir čia labai griežtai mini Vilnių. Sąjungos skyriai dažnai kreipiasi į Centrą, kaip dirbti Vilniaus reikalui. O Alytus nepatenkintas ne tik vyriausybe, bet ir pačiu Centru, girdi: „palaidojo Vilniaus išvadavimo galimybę" (1925). Dėl to atsisako ruošti rinkliavą. Kai kurie daliniai siųsdavo Centrui telegramas.

Jau 1924 m. pradėta ruošti Vilniaus vadavimo rinkliavos. Jos labiausiai išsiplėtė kitais metais. Tam paskirta rugsėjo ir spalio mėnesiai. Apskrityse buvo sudaryti komitetai, kuriuose buvo nešaulių.Prie Centro Valdybos susidaręs studentų būrys ir štabo tarnautojai rinkliavai atidavė visą dienos uždarbį. Buvo dirbama dideliu sumanumu ir nepaprastu užsidegimu. Rinkliavos reikalams išspausdinta bene 3 plakatai, kurie dar buvo leidžiami ir kaip atvirukai. Šių pastarųjų kartais buvo spausdinama net po 100.000. Dėl to nenuostabu, jei tų Vilniaus aukų susidarė graži suma. Iš jų įsteigta vadinamas Vilniaus Fondas. Po to bus suprantama, jei šaulių laikraštis parašydavo, kad steigiamoji „Vilniaus Vadavimo Sąjunga" nereikalinga, kadangi galima puikiai sutilpti Šaulių organizacijoje.

1926-taisiais metais vilnietiškas darbas senu įsibėgėjimu varomas toliau. Labai jautrūs provincijos daliniai. Jei kas liūdnesnio atsitikdavo Vilniaus krašte, bematant pasipildavo į

Centrą protestai ir reikalavimai veiksmų. Panašių nuotaikų negalėjo išvengti nei Centras. Tuomet Centro Valdybai jos narys prof. Vincas Krėvė - Mickevičius (1927. XII. 17) atsiuntė štai kokį raštą: „Nenorėdamas nešti atsakomybės už, mano manymu, žalingą Lietuvai Šaulių Sąjungos taktiką šiuo Vilniaus faktinio atsižadėjimo momentu, turiu garbės pranešti,kad aš atsisakau nuo Centro Valdybos nario pareigų". Savo nuomonę pareiškė ir Vladas Pūtvis per mitingą Kelmėje (1926. X. 9.). Jis tiesiog sako: „Kai ateis laikas, mes, šauliai, eisime į Vilnių, kovosime, mirsime o kurie liksime gyvi — paimsime jį... ir viskas...". Žodžiu didelis sujudimas. Iki 1926 m. II. 3 Sąjungoje iš Vilniaus rinkliavų susidarė 206.000 litų fondas. Šaulių vadovybė iš čia imdavo lėšų, arba, kaip nutarimuose užrašyta, skolindavosi savo degamiesiems reikalams. Pavyzdžiui, 1926 m. prezidiumui leidžiama tokiu būdu išleisti 150.000 namų pirkimui. Buvo balsų, kad nereikėtų taip daryti. Dėl to priekaištų tekdavo išgirsti ir visuotiniuose suvažiavimuose.

1929 metų gale fondas skaitė net 248.587 lt ir 50 ct. Bet jau tuomet visus pinigus Sąjunga buvo išleidusi tiesioginiam ir netiesioginiam Vilniaus lietuvių darbui. Aukščiau minėtų priekaištų paveikta, rinkliavomis susidomėjo Valstybės Kontrolė. Tačiau Šaulių Centras jai nusiuntė „Vilniaus Fondo" statutą, pagal kurį pinigai yra Centro Valdybos žinioje ir gali būti naudojami jos nuožiūra.

Šiaip ar taip, kai įsteigta tam tyčia Vilniaus Vadavimo Sąjunga, anksčiau dirbtą Šaulių Sąjungos darbą perėmė ji. Vis dėlto bendra linija laikoma ir toliau. 1929-tų metų visuotinis suvažiavimas „reiškia gilios pagarbos ir širdingai sveikina pavergtų Lietuvos rytų brolius lietuvius, nenuilstamai kovojančius su žiauria... priespauda, kuri reiškiasi net tokiu negirdėtu brutališkumu, kaip spaudos uždraudimas". Kai Vilniaus netekimo dešimtmečiui paminėti buvo sudaryta komitetas, tai į jį įėjo, be pirmininko gen. V. Nagiaus ir Vilniaus Vadavimo Sąjungos atstovo, Šaulių pirmininkas Pūtvis (1928). Pagaliau, 1933 m. įvykęs Vilniečių Kongresas jų reikalais rūpintis išrinko organą, kuriame pagal taisykles buvo ir šaulių atstovas.

Ką daugiau būtų galima pasakyti? — Šaulių vadovybė Vilnių prisimindavo, kai sveikindavo dalinius Kalėdų ir Naujųjų Metų proga. Rinktinės savo laiku ant raštų dėdavo spaudą „Grąžinkime Lietuvai Vilnių“ (1929). Kitoje vietoje yra išdėstyta, kiek Vilniaus reikalui išleista spaudinių.

Nuo 1938-tų metų, kai buvo užmegzti santykiai su Lenkija, Šaulių Sąjunga savo veikimą suderino su nauja Lietuvos vyriausybės linkme.

IX.

ŠAULIŲ SĄJUNGOS SANTYKIAI SU ARTIMOMIS UŽSIENIO ORGANIZACIJOMIS.

Pirmas tos rūšies faktas buvo 1920 m. Mat, ruošiant Sąjungos įstatus ir teisinę tvarką, nusižiūrėta į Suomijos tokią pat Suojeluskuntos organizaciją. Bet tikrieji santykiai, būtent, vienų pas kitus lankymaisi prasidėjo tik kitais metais. 1921 m. antroje pusėje Šaulių Sąjungos atstovė H. Ivanauskienė pasiųsta į Čekoslovakiją, kad susipažintų su jųjų sakalais ir vaikų darželiais. Tai pirma viešnagė pas užsienio šaulinę organizaciją. Greičiausiai tai atsitiktinis dalykas, vis dėlto verta atsiminti, jog Vytautas Didysis ir kiti mūsų valdovai 15-me amžiuje su čekais turėjo daugybę ne tik kultūrinių, bet ir politinių reikalų. (Vytautas buvo išrinktas net jų karalium). Šaulė Ivanauskienė parvežė daug raštų apie sakalų draugiją. Šaulių Centro Valdyba už gražų priėmimą ir literatūrą Sakalų vadovybei raštu padėkojo.

Jau žinome, kad santykiams su suomių šauliais buvo palanki nuotaika. Ir štai, 1921 m. lapkričio mėnesį Vyriausias Šaulių Sąjungos karo instruktorius maj. Zaskevičius oficialiai pasiūlo, kad šauliai siųstų keletą žmonių pas Suomijos šaulius. Tikslas — susipažinti su jų draugijos tvarka ir praktika. Kelionė buvo numatyta 1922 m. Turėjo važiuoti Vladas Pūtvis ir nuo Krašto Apsaugos Ministerijos karo instruktorius leit. Klibas. Tai būtų buvęs pirmas platesnio masto bei oficialus apsilankymas užsienyje. Į Pabaltijo valstybę, nors ir tolimesnę, jį kreipė ne kas kitas, tik Krašto Apsaugos Ministerija. Įdomu prisiminti, jog suomių šauliai vėliau pasiūlė pagalbą per Klaipėdos sukilimą.

Užsimezga santykiai ir su latviais, tik iš pradžių ne su šauliais. 1922 m. latvių spaudos 100 metų sukaktuvėse nuo šaulių dalyvauja „Trimito“ redaktorius Juozas Pronskus.

Su aizsargų organizacija pradedama bičiuliautis kiek vėliau. 1925 m. pavasarį mūsų štabą aplanko Latvių tikrosios tarnybos kapitonas, kuris buvo ir aizsargų centro valdybos narys. Be sveikinimų, rimtai kalbama apie bendradarbiavimą. Latvijos šaulių atstovo nuomone, Lietuvos žlugimas reikštų ir Latvijos žlugimą. Ir vėl, silpna Lietuva reikštų silpną ir Latviją. Dėl to aizsargai su šauliais norį bendradarbiauti. Nuostabu, jog kalbėta ir apie pagalbą. „Trimito“ atpasakojimu, gerb. svečias pareiškęs: „Jei jus pultų jūsų priešai, tai aš neabejoju, kad mūsų aizsargai nelauktų, ar juos leistų kas, ar ne, bet patys savo noru ateitų Lietuvai padėti kovoti“.

Santykiai nenutrūksta. Aizsargai Šaulių Sąjungos pirmininką pradeda sveikinti tautinių švenčių proga (1926. V. 15). 1925 m. atvažiuoja Čekijos Sakalų atstovas ir pakviečia šaulius į savo kitų metų suvažiavimą. Vis dėlto pirmasis užsieniečių šaulių lankymasis Lietuvoje buvo iš Suomijos. Jų šauliai atvyksta su visu orumu ir iškilmingumu. 1926 m. (VI.17 - 19) vieši pas šaulius Suojeluskuntos vyriausias vadas plk. Lauris Malmbergas, kurį lydi Helsinkio apygardos viršininkas pulk. Voldemaras Hagglundas, operatyvinio skyriaus viršininkas maj. Per Ole Ekholmas ir Kyminlaaksono apygardos viršininkas maj. Jarl Olof Vegelius. Jie savo ruožtu pakviečia Lietuvos šaulius. Ir štai, tuoj suomiams išvykus, jų organizaciją ir tėvynę aplanko nemažesnio orumo lietuvių delegacija (VI.22 - VII. 1). Jai vadovauja Centro Valdybos pirmininkas pulk. T. Daukantas. Dalyvauja ir viršininkas pulk. Kalmantas. Aukštuosius pareigūnus lydi būrelis štabo karininkų ir šaulių, tarp kurių matome Kalnėną, Gedmantą ir kitus. Visą viešėjimą Jonas Kalnėnas aprašė „Trimite“. Apskritai, tie lankymaisi parodė didelę suomių bičiulystę su šauliais. Viešėdamas Kaune, pulk. Malmbergas Suomijos prezidento vardu Šaulių Sąjungos pirmininką M. Šalčių apdovanojo sidabriniu Suojeluskuntos kryžium, o gen. Nagių, viršininką Kalmantą, maj. Kazitėną, kap. Kairiūkštį — geležiniu. Nelieka skolingi ir lietuviai. Suojeluskuntos garbės pirmininkui gen. Karoliui Gustavui Mannerheimui su-

teikiamas auksinis šaulių ženklas, o pulk. Malmbergui, Hagglundui, Ekholmui ir Vegeliui — sidabrinis. Mat, dar nebūta Šaulių Žvaigždės ordino.

Santykiai neatšąla. 1927 m. gen. Mannerheimo 60 m. sukakties proga, su juo pasikeičia telegramomis Sąjungos viršininkas pulk. Kalmantas. Be to, taismet Lietuvos šaulės aplanko Suomijos šaules (Lotta Svärd). Jų atstovė vieši pas šaulę Honoratą Ivanauskienę. Viešniai padovanojama Didžiojo Vilniaus seimo bronzinis medalis (nuo pernai buvusių ekskursantų). 1927 m. palaikoma gražūs santykiai ir su šiaip Suomijos piliečiais. Šaulių Sąjunga pasiunčia Vilniaus medalį ir albumą didžiam lietuvių bičiuliui prof. Niemiui. O Suomijoje gyvenanti lietuvio Marganavičiaus žmona mūsų šaulėms dovanoja paveikslą „Lotta Svärd su vyru traukia į karą.“ Jis ir šiandien puošia šaulių moterų štabą.

Tais pačiais metais kitokią lytį gauna ir santykiai su latvių šauliais. Seimo narys p. Milbergas „Aizsargo“ pirmame numeryje duoda straipsnį apie Lietuvos šaulius. Čia rašoma. girdi, iki tol lietuviai ir latviai vieni antrais nepasitikėję; tuo tarpu aizsargai jau turėję oficialių ryšių su suomių, estų ir lenkų šauliais.

1928 metai atneša susiartinimą su estais. Jų vyr. vadas gen. maj. Roska-Orasmaa sveikina visuotinį Šaulių Sąjungos suvažiavimą.

Sąjungos dešimtmečio šventė negalėjo neapimti ir užsienio draugų (1929). Nuo Suomių šaulių atvažiavo centrinio skyriaus vyriausio štabo viršininkas pulk. l. Elja Rihtniemi, instruktorius leit. Ivar Stähle ir karininkas J. von Bergström. Už gerą priėmimą paskui dėkojo gen. Malmbergas. Iš Latvijos atsilankė net 5 aukšti aizsargų pareigūnai. Tais metais jų organizacija savo ordinu apdonavojo Vladą Pūtvį, maj. Kalmantą, gen. Daukantą, A. Marcinkevičių ir maj. Kairiūkštį. Vadinasi, padvelkė nuoširdus vėjelis. Beje, į šventę buvo kviesti ir estai. Tik pastebėta, jog „tarp kaitseliidų ir lenkų pravesta brolybė, t. y., vieni įtraukti į antrųjų sąrašus. Bet jei tai nepasitvirtintų, irgi kviečiami dalyvauti“. Atsakymo negauta.

1930 m. Suomijos ir Lietuvos šaulių štabai dažnai susirašinėja. Jau pereitais metais mums atsiųsta keletas leidinių. Da-

bar gi — paskiria lietuviams sidabrinę taurę, kuri turi būti pereinama dovana geriausiai šaudžiusiems šauliams. Lydimame rašte skaitome: „L. Š. Sąjungos 1929 m. Kaune švęstų 10 metų sukaktuvių taurė“. Žinoma, viršininkas Kalmantas nuoširdžiai padėkojo. Be to, įteikia draugiškiems suomiams taurę, kurią jie paskyrė kaip pereinamąją dovaną pašliūžininkams. Bet dabar pasireiškia glaudumas ir su latviais. Pulk. Kalmantas su žmona ir karinio paruošimo skyriaus viršininku majoru Kairiūkščiu revizituoja aizsargus (VI. 14—16). Tai iš viso pirmas oficialus viešėjimas Latvių žemėje pas giminingą organizaciją. Žengiama dar vienas žingsnis. Prasideda ir atskirų dalinių bendravimas. Į Šiaulių rinktinės dešimtmečio šventę atvažiuoja Latvijos aizsargų 16 - to pulko vadas J. Ašmits, ūkio viršininkas Bergmanis ir dar pareigūnas E. Maurinš.

Abiejų broliškų tautų ir organizacijų provincinis bendravimas palaikomas ir kitais metais (1931). Šiauliečiai atsilygindami aplanko Jelgavos 16 - tą pulką. Be to, latviai dalyvauja Obelių būrio sporto šventėje. Vadinasi, svečiuojasi ne tik centrai, bet rinktinės ir net būriai.

Žinoma, centrinių štabų santykiai plėtojasi toliau. Latvijos nepriklausomybės proga Sąjungos pirmininkas sveikina aizsargų dr-jos pirmininką gen. Gopperį ir dar Latvijos ministrą Lietuvai Liepinį, o viršininkas pulk. Kalmantas — savo kolegą pulk. Praulą. Be abejo, per atitinkamą mūsų šventę tuo pačiu atsilygino ir latviai. Ta proga pulk. Kalmantas dar gavo sveikinimų iš Latvijos jūrių atvaduotojų ir šaulių dr-jos „Vilnies“. Sveikinimas baigiamas šiaip: „Teišsiplečia latvių - lietuvių bendras frontas visose gyvenimo šakose, ypatingai bendrame teritorijos gynime.“ Iš Suomijos su lietuviu Marganavičium lankosi Suojeluskuntos karininkas T. Pajunin‘as.

Tiems patiems 1931 metams tenka ir viešnagė pas Vengrijos „leventus“ (Tautinė jodinėjimo sporto draugija). Buvo ruošiama jojimo žygis per Vengriją. Nuo Lietuvos šaulių dalyvavo maj. Kairiūkštis ir nujojo apie 600 kilometrų. Savo kelionę paskui aprašė „Trimite“. Po to vengrai kasmet šaulius kviesdavo. Matyt, pirmoji pažintis padarė gerą įspūdį.

Artimųjų kaimynų ir giminių latvių santykiai su Sąjunga 1932 metais duoda naują pliusą. Rugsėjo mėnesį, vieni pas

antrus apsilanko aizsargų viršininkas Prauls su ponia ir skyriaus viršininkas Rapps, o iš mūsų — pulk. Kalmantas su maj. Kairiūkščiu. Latvijoje tuomet buvo šaudymo rungtynės. Per Šaulių Žvaigždę gaivinami santykiai su suomiais. Ji suteikiama bankininkui Myk. Höckertui, dr. Is. Bergströmui ir kapitonui Iv. Stählei. Suomių žurnalas „Hakkapeliitta" rašo apie Lietuvą ir šaulius. Pagaliau, šie metai lietuvių draugystę praplečia iki Švedijos. Švedų šaulys Ruben Jäderblomas aukoja Sąjungai 2.000 kronų (apie 4.000 Lt). O Sten Drakenbergas padovanoja sidabrinę ornamentuotą lėkštę. kaip pereinamą dovaną šaudymo sportui. Prie tų žygių prisideda ir Švedų šaulių centrinė vadovybė.

1933-čiais metais, kaip paprastai, Sąjungos viršininkas pulk. Kalmantas su Suomijos ir Latvijos . šaulių viršininkais pasikeičia telegramomis per Naujus Metus ir nepriklausomybės šventę. Bendraujama ir grynai praktiškai. Suomijos šaulių karininkų pašliūžininkų kursuose dalyvauja Kauno rinkt. vadas kap. Gantautas. Buvo taip, jog suomių šauliai savo žurnale daugiau rašė apie lietuvius, kaip „Trimitas" apie juos. Tai mūsų štabui pastebėjo Lietuvos konsulas Helsinkyje. Tais pačiais metais Sąjungos centras ruošė iškylą į Švediją ir Daniją.

Kitų metų kovo mėnesį Suomijos šaulių moterų, vadinamų „Lotta Svärd" dr-jos pirmininkė p-lė Fanni Luukkonen ir vadovybės narė baronienė Ruth Munck aplanko mūsų šaules. Luukkonen savo kelionę aprašė Suomijos šaulių moterų laikraštyje. Su latviais irgi pažanga. Šaulių Žvaigždę gauna: aizsargų dr-jos pirmininkas gen. Gopperss, valdybos narys Milbergs, buvęs viršininkas Tone, tuometinis pulk. Prauls, štabo pareigūnas ir „Aizsargo" redaktorius Berzinš, atsakomasis redaktorius pulk. Plensners, pagaliau, 16 Jelgavos aizsargų pulko vadas Anšmids. 1934 m. su latviais užmezgama ir sportiniai ryšiai. Gegužės mėnesį šaulių futbolo komanda Š. Š. Kovas Rygoje žaidžia su ASK.

1935 m. rugpiūčio mėnesį 9—13 Latvijos kolegas lanko naujasis vadas pulk. Pr. Saladžius su Alytaus rinktinės vadu pulk. l. Basiuliu ir maj. M. Karaša. Važiuoja ir daliniai. Rugsė-

jo mėnesį savo Rygos kolegas lanko šauliai geležinkeliečiai, vadovaujami inž. A. Graurogko. Mat, rugpiūtyje buvo buvę Kaune latvių šauliai geležinkeliečiai su vadu pulk. Ozoliu. Biržų šaulių choras, nors jau keliskart buvo Latvijoje, dabar vėl ruošėsi į Siguldos dainų šventę. Viskas taip sklandžiai ėjo, jog latviai pakvietė mūsų sąjungos gydytojus, kad padirbėtų pas aizsargus, o kitąmet latviai būtų praktikavęsi Lietuvoje.

Šaulės moterys revizituoja savo Suomijos drauges. Liepos mėnesį lottas lanko Centro Komiteto pirmininkė M. Žmuidzinavičienė su nare S. Marcinkevičiene. Jos nuvežė Šaulių Žvaigždę Suomijos moterų šaulių pirm-kei Fanni Luukkonen. Vadinasi, mūsų moterys palaikė širdingiausius santykius, iš visų Pabaltijo kraštų, su suomėmis.

Tuos metus galima laikyti pokriziniais ir estų - lietuvių santykiams. Birželio m., estų šaulių vadovybės pakviesti, Taline lankosi pulk. Kazitėnas ir pulk. l. Kairiūkštis. Sąjunga suteikia Šaulių Žvaigždę Estijos kaitseliidų viršininkui gen. maj. Roskai - Orasmaa. Mandagumą seka praktiškas darbas. Kaitseliidų sklandymo instruktorius ir sklandytojų grupės vadovas V. Vuun - Rannaleet su sklandytoju S. Veidenbaumu, vykdami mokytis į Nidos sklandymo mokyklą, aplanko Šaulių Štabą. Kai estų šaulių laikraščiui „Kaitse Kodu“ sukako 10 metų, tai pulk. Saladžius pasveikino estiškai. Sveikino ir redaktorius J. Kalnėnas. Jubiliejinis estų laikraščio numeris įsidėjo jų atvaizdus.

Praktiškumas reiškiasi ir bendravimu su švedų karinėmis organizacijomis. Vienas jų pėstininkų karininkas darė žygių, kad gautų padirbėti Lietuvos šaulių daliniuose.

Bendrauja ir šaulinė spauda. „Trimitas“ rašiniais ir atvaizdais pamini Suomijos, Estijos ir Latvijos tautines ir šaulines šventes. Apie Sąjungą rašinius štabas parūpina taip pat ir jų šauliniams laikraščiams. Visur nušviečiama naujasis Lietuvos šaulių įstatymas ir pertvarkymas. Stengiamasi kolegas užsieniečius informuoti jų pačių kalba. Vasario 16 d. proga švediškai rašytas straipsnis pasiunčiamas net Švedijos „Soldatgosseno“ žurnalui.

1936 m. draugiškumas su aizsargais nesilpnėja. Rugpiūčio mėnesį Sąjungos vadas turi svečiais pulk. Praulą ir skyrių viršininkus E. Rappą ir A. Ošę. Aukštoji aizsargų vadovybė aplanko ir „Trimito“ redakciją. Be to, jiems duodama progos pabūti Tauragės rinktinės metinėje šventėje. Ir provincijos daliniai lanko vieni kitus, pav., Skuodo šauliai važiuoja pas kolegas liepojiečius ir jiems įteikia dovanų (trimitą). Šaulių Žvaigždę gauna: Latvijos karo ministras gen. J. Balodis, karo vadas K. Berkis, aizsargų štabo viršininkas J. Zalitis, E. Rapps ir Jelgavos pulko vadas A. Ausmanis. Bendravimui panaudojama taip pat radijas. Apie aizsargų ir šaulių bendrą veikimą skaito pulk. Zaskevičius lietuviškai, o J. Paleckis latviškai.

Jau kitoje vietoje yra paminėta, kad Šaulių Sąjungos centrinis choras gana dažnai lankydavo Latvijos ir Estijos sostines. Taip buvo ir 1936 metais. Mūsų dainininkus revizitavo Kaune estų geležinkelininkų „Raudamo“ choras, pas kurį buvo viešėję mūsiškiai. „Šaulių Žvaigžde“ pagerbiami kaitseliidų štabo viršininkas pulk. J. Maide ir mokomojo skyr. viršininkas A. Balderis.

Nenutrūksta saitai nei su šiaurinio Pabaltijo senais draugais. Suomijos lottų kongresas pasveikina Lietuvos seseris šaules. Gražiai telegrama atsako M. Žmuidzinavičienė.

Tais pačiais metais viena proga užmezgama santykiai su Anglijos kraštu. Gen. Burtas aplanko Sąjungos štabą, be to, dalyvauja Šančių šaulių šventėje. Šauliai jį apdovanoja knygomis apie Lietuvą ir Sąjungą.

Kitais metais kaip naują reiškinį reikia paminėti, kad Latvių karo atašė kap. Deglavs aplankė mūsų vadą, o aizsargų veterinarinės dalies viršininkas dr. K. Kaneps — štabą.

Pagaliau, 1938 metai. Be įprastinių šventinių sveikinimųsi, galima suminėti štai ką. Birželio mėnesį aizsargus Rygoje ir kaitseliidus Talinne aplankė pulk. Pr. Saladžius, lydimas Biržų rinktinės vado pulk. l. Mikalausko, sk. viršininko Daugvardo ir ats. leit. K. Tumo. Vincas Daugvardas vežėsi chorą, kuris sėkmingai koncertavo abiejose draugiškose valstybėse. Taline tuomet kaip tik buvo didžiulė dainų šventė, suruošta 20 metų nepriklausomybės sukakčiai paminėti. Rudenį, Latvijos nepriklausomybės 20 metų proga, Lietuvoje lankėsi pulk. Prauls.

Šauliams giminingų sakalų jubiliejiniame sulėkime Prahoje su ats. leit. Tumu lankėsi mūsų šaulių ekskursija.

Prieš pat Šaulių Sąjungos dvidešimtmečio šventę, 1939 m. birželio mėnesį, Latvijos kolegas aplankė mūsų šaulių vadas plk. Saladžius, lydimas Zarasų rinkt. vado plk. ltn. Pašilio ir ltn. Baliūno, ir moterų šaulių vadė S. Marcinkevičienė su Geležinkelių rinkt. moterų šaulių vade Čiurinskiene.

Šaulių S-gos 20-čio šventėje 1939. VI. 23—26, lankėsi Estų kaitseliidų viršininkas gen. mjr. Orasmaa, lydimas Järvos rinkt. vado plk. ltn. K. Prees ir sporto vadovo kpt. E. Lepp; Latvijos aizsargų viršininkas gen. Prauls su aizsargų štabo administracijos dalies virš. A. Oše ir 5 Rygos pulko vadu Mart. Treiju; Suomių Suojeluskuntos karinio departamento virš. plk. N. V. Hersalo.

Iš šitos apžvalgos matyti, jog Lietuvos Šaulių Sąjunga santykiavo su visomis Pabaltijo valstybėmis. Tie kraštai savo nuotaikomis ir didumu yra labai artimi Lietuvai. Reikia žinoti, jog atskirų organizacijų bendravimas suartina ir visuomenes. Tuomet į politinę sąjungą belieka vienas žingsnis. Glaudus atskirų tautų ir valstybių bendravimas būna tuomet, kai vienos į kitas žiūri, kaip į lygias. Šita garbinga lygybė žymu Šaulių Sąjungos užsieniniuose santykiuose. Ji turi šaknis Vlado Pūtvio tūkstantį kartų pabrėžtoje savosios tautos gerbime. Svetimieji tik tokį įvertina, kuris patsai jaučia ir rodo savo orumą. Po to mums yra labai suprantama Lietuvos - Latvijos - Estijos santarvė.

VEIKALE MINIMŲ ASMENVARDŽIŲ IR VIETOVARDŽIŲ SĄRAŠAS

PASTEBĖTOS DIDESNĖS SPAUDOS KLAIDOS:

psl.	Išspausdinta:	Turi būti:
8	peveikusi	paveikusi
23	beronas	baronas
42	šiaulių	šaulių
69	Kalkininku	Valkininku
72	Panteimonas	Panteleimonas
74	Hyp.	Hon.
92	Makelkevičius	Mikelkevičius
125	Turčinskis	Turčiniškis
141	Vede	Vedė
153	Pastarąja kalba	Žydų kalba
162	mėnesinės pramogos	meninės pramogos
171	Paskui. Vytauto	Paskui perėmė Vytauto
190	statutas	statutas,
195	O. Sruoga	Sruoga
219	suminėta net visos	suminėta ne visos
226	pirmiesiems skyriaus manevrams	skyriaus manevrams.
228	Kaltanėnai	Kaltinėnai
240	Kaltanėnų	Kaltinėnų
246	Dosnuvos	Dotnuvos